

THOMAS DE QUINCEY

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ
ΕΝΟΣ ΑΓΓΛΟΥ
ΟΠΙΟΜΑΝΟΥΣ

ΕΡΑΤΩ

Ἐξομολογήσεις ἑνός Ἀγγλου Ὀπιομανοῦς

THOMAS DE QUINCEY

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ
ΑΓΓΛΟΥ ΟΠΙΟΜΑΝΟΥΣ

Μετάφραση:
Γιάννα Μυράτ

Alethea Hayter
Ο THOMAS DE QUINCEY
ΚΑΙ ΟΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ

Μετάφραση:
Ἀγγελική Μανουσάκη

ΕΡΑΤΩ

Τίτλος πρωτοτύπου:
Thomas de Quincey
Confessions of an English Opium Eater
London Magazine, London, 1821

Copyright: Ἐρατώ, ἐκδόσεις, Ἀθήνα, 1987

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ	11
Πρός τόν Ἀναγνώστη	11
Προκαταρκτικές ἐξομολογήσεις	18
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ	67
Οἱ Ἀπολαύσεις τοῦ Ὁπιοῦ	72
Εἰσαγωγή στή Δεινά τοῦ Ὁπιοῦ	93
ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΟΥ ΟΠΙΟΥ	112
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ	143
Δεύτερες σκέψεις τοῦ De Quincey γιά τίς Ἐξομολογήσεις	143
Συμπλήρωμα στίς Ἐξομολογήσεις ἐνός Ἀγγλοῦ Ὁπιομανοῦς, 1822	153
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	171
Alethea Hayter Ο THOMAS DE QUINCEY ΚΑΙ ΟΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ	181

Ἐρατώ, ἐκδόσεις
Μανώλης Μανουσάκης
Ἀνδρέα Μεταξᾶ 7, 106 81 Ἀθήνα, τηλ. 36.05.076

Σημείωμα
ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

Μεταφράζεται τό κείμενο τῶν Ἐξομολογήσεων ἑνός Ἀγγλου Ὀπιομανοῦς, ὅπως πρωτοδημοσιεύτηκε, ἀνώνυμα καί σέ δύο μέρη, στά τεύχη κχι καί κχιι τοῦ «London Magazine» τό Σεπτέμβριο καί τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1821 (τόμ. IV, σελ. 293-312 καί 353-79). Οἱ σημειώσεις πού ἀριθμοῦνται μέ ἀραβικά νούμερα καί συγκεντρώνονται μετά τό τό Παράρτημα ἀνήκουν στήν ἐπιμελήτρια τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης τοῦ 1971 Alethea Hayter. Τό κατατοπιστικό τῆς δοκίμιο, πού ἐδῶ παραθέτουμε σέ θέση Ἐπιμέτρου, στήν ἴδια παραπάνω ἔκδοση ἀποτελεῖ τήν Εἰσαγωγή. Παραλείπεται τό κομμάτι ἐκεῖνο πού πρωτοεμφανίστηκε στήν ἀναθεωρημένη 6' μορφή τῶν Ἐξομολογήσεων (1856), καί τό ὁποῖο ἐνίστε συμπεριλαμβάνεται σάν Παράρτημα Β' σέ κάποιες ἀγγλικές ἐκδόσεις, ἀλλά στό Παράρτημα αὐτῆς τῆς ἐλληνικῆς ἔκδοσης παρατίθεται ὅλο τό συνοδευτικό ὑλικό τῆς ἔκδοσης τοῦ 1821.

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ
ΕΝΟΣ ΑΓΓΛΟΥ ΟΠΙΟΜΑΝΟΥΣ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Πρός τόν Ἀναγνώστη

ΣΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΩ ΤΩΡΑ, εὐγενικέ ἀναγνώστη, τό ἱστορικό μιᾶς ἀξιόλογης περιόδου τῆς ζωῆς μου, πού, σύμφωνα μέ τό πῶς τήν ἔχω ζήσει, πιστεύω ὅτι θ' ἀποκαλυφθεῖ ἕνα ἱστορικό πού δέν εἶναι ἀπλῶς ἐνδιαφέρον, ἀλλά σέ μεγάλο βαθμό χρήσιμο καί διδακτικό. Μ' αὐτήν τήν ἐλπίδα τό ἔχω γράψει κι αὐτή ἀκριβῶς εἶναι ἡ δικαιολογία πού μ' ἔκανε νά ξεπεράσω κάθε εὐαίσθητη κι ἔντιμη συστολή, πού τίς περισσότερες φορές μᾶς ἐμποδίζει νά ἐκθέσουμε δημόσια τά ἴδια μας τά λάθη καί τίς ἀδυναμίες. Τίποτα, πραγματικά, δέν εἶναι πιό ἀπεχθές, γιά τά αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων, ἀπό τό θέαμα μιᾶς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς πού μᾶς ἐπιβάλλει νά προσέξουμε τίς ἠθικές πληγές καί τά σημάδια· καί μ' αὐτόν τόν τρόπο τραβάει ἐκεῖνο τό «παραπέτασμα τῆς εὐπρέπειας», πού ὁ χρόνος καί ἡ ἀνοχή ἔχουν ρίξει πάνω τους: ἔτσι, τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐξομολογήσεών μας (πού εἶναι αὐθόρμητες κι ἀμερόληπτες) ἀπορρέουν ἀπό γυναῖκες ἀμφίβολης ἠθικῆς, ἀπό περιπέτειες, ἢ ἀπό ἀπατεῶνες: καί γιά κάθε τέτοια περιττή ἐνέργεια αὐτοταπείνωσης, ἀπό ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι συμπνέουν μέ τό εὐπρεπές κι ἀξιοσέβαστο τμήμα τῆς κοινωνίας, πρέπει νά κοιτάξουμε τή γαλλική λογοτεχνία,¹ ἢ ἐκεῖνο τό μέρος τῆς γερμανικῆς πού εἶναι μο-

λυσμένο από τίς πλαστές κι έλλειπείς ευαισθησίες τών Γάλλων. Αισθάνομαι όλα αυτά ότι είναι τόσο βίαια και νιώθω τόσο έντονα τή διάθεση νά κατηγορήσω αυτή τήν τάση πού, για πολλούς μήνες, δίσταζα για τό αν θά έπρεπε νά επιτρέψω αυτό τό μέρος τής αφήγησής μου ή όποιοδήποτε άλλο νά δημοσιευτεί, τουλάχιστον όχι πριν από τόν θάνατό μου (ένώ μετά, για πολλούς λόγους, θά δημοσιευτεί όλόκληρη): και μονάχα άφου έκανα μιá έναγώνια έπανεξέταση όλων τών υπέρ και τών κατά αυτού του έγχειρήματος, πήρα τήν τελική απόφαση νά τό κάνω.

Μ' ένα φυσικό ένστικτο ή ένοχή και ή άθλιότητα αποτραβιούνται από τή δημόσια προσοχή, έπιζητώντας μυστικότητα και μοναξιά: κι ακόμα, στήν έκλογή τους για έναν τάφο, πολλές φορές απομονώνονται από τόν γενικό πληθυσμό του νεκροταφείου, αποφεύγοντας νά διεκδικήσουν συντροφικότητα μέ τήν μεγάλη οικογένεια του ανθρώπου, θέλοντας (στήν συγκινητική γλώσσα του Wordsworth)

— νά εκφράσουν ταπεινά
με τήν μοναξιά, τήν μεταμέλεια.

Έτσι λοιπόν έπρεπε νά γίνει, πάνω άπ' όλα και για τό καλό όλων: γιατί δέν ήμουν πρόθυμος νά άγνοήσω τόσο ωφέλιμα συναισθήματα, αλλά ούτε και νά κάνω ή νά πω κάτι για νά τά έξασθενίσω. Άλλά, καθώς τό αυτο-κατηγορητήριό μου δέν φτάνει νά γίνει μιá έξομολόγηση ένοχής, από τήν άλλη, είναι δυνατόν αν αυτό συνέβαινε, τό όφελος πού θά άπόρρεε για τούς άλλους από τό ιστορικό αυτής τής έμπειρίας, τής πληρωμένης τόσο ακριβά, νά μπορούσε νά αποζημιώ-

σει για κάθε βία πάνω στα συναισθήματα πού προανέφερα και νά δικαιολογήσει μία παράβαση του γενικού κανόνα. Οί αδυναμίες και ή άθλιότητα δέν ύποδηλώνουν άπαραίτητα κι ένοχή. Πλησιάζουν ή άπομακρύνονται από τίς σκιές αύτῆς τῆς σκοτεινῆς συγγένειας, ανάλογα μέ τά πιθανά κίνητρα και τίς προσδοκίες του παραβάτη και ανάλογα μέ τά γνωστά ή κρυφά έλαφρυντικά για τήν παράβαση. Ἄκόμα, ανάλογα μέ τό πόσο ισχυροί είναι οί πειρασμοί για τήν παράβαση και πόσο εύσυνείδητη είναι ή αντίσταση σέ ενέργεια και σέ άποτέλεσμα. Ἄπό τήν πλευρά μου τώρα, χωρίς νά ψεύδομαι ή νά υπεربάλλω, μπορώ νά δηλώσω ότι ή ζωή μου, στό σύνολό της, υπῆρξε ζωή φιλοσόφου: από τότε πού γεννήθηκα ἤμουν ένα πλάσμα διανοητικό και οί επιδιώξεις ή οί απολαύσεις μου, από τίς πρώτες κιόλας μαθητικές μου μέρες, υπῆρξαν πνευματικές, μέ τήν πλατύτερη σημασία τῆς λέξης. Ἄν ή χρήση του ὄπιου είναι μία αισθησιακή εύχαρίστηση κι ἄν πρόκειται νά ὁμολογήσω ότι ἔχω ενδώσει σ' αύτήν μέ κάποια υπερβολή, κάτι πού δέν ἔχει ακόμα καταρριφθεῖ* από κανέναν άλλο, δέν είναι λιγότερο αλήθεια ότι ἔχω παλέψει ενάντια σ' αύτή τήν γοητεία μέ έναν ζῆλο, θά ἔλεγα θρησκευτικό, διαρκή και τόσο ὀλοκληρωμένο, πού ποτέ δέν ἔχω άκούσει νά αποδίδουν σέ άλλον άνθρωπο. Ἐχω ξετυλίξει, σχεδόν ὡς τόν τελευταῖο της κρίκο, τήν καταραμένη άλυσίδα πού μέ δέσμευε. Τέτοιου είδους αυτο-κατάκτηση μπορεί δίκαια νά αντισταθμίσει οποιοδήποτε είδος ή βαθμό αυτο-παράδοσης στην απόλαυση. Δέν θέλω νά επιμείνω, αλλά στην

* Λέω, δέν ἔχει ακόμη καταρριφθεῖ: γιατί υπάρχει κάποιος ὀνομαστός άντρας² των ἡμερών μας, ὁ ὁποῖος, ἄν είναι αλήθεια τά ὅσα λέγονται γι' αὐτόν, μ' ἔχει ξεπεράσει σέ ποσότητα.

περίπτωσή μου ή αυτοκατάκτηση είναι αναμφισβήτητη, ενώ για τήν αυτοπαράδοση υπάρχουν αμφιβολίες πού βασίζονται σέ διάφορες σοφιστείες, για τό αν αυτός ό χαρακτηρισμός επεκτείνεται σέ έργα πού επιδιώκουν τήν ελάχιστη ανακούφιση από τόν πόνο ή περιορίζεται στήν άπλή επιδίωξη τής συγκίνησης πού δίνει μιά σίγουρη άπόλαυση.

Γι' αυτό, δέν παραδέχομαι καμία ένοχή: μά κι αν ακόμα τήν παραδεχόμουν, είναι πιθανόν ακόμα και νά τήν μετέτρεπα στήν παρούσα όμολογία, σκεπτόμενος τίς ύπηρεσίες πού θά πρόσφερα μ' αυτόν τόν τρόπο στους όπιομανείς. 'Αλλά ποιοί είναι αυτοί; 'Αναγνώστη, λυπάμαι πού τό λέω, είναι πραγματικά μιά πολυάριθμη κατηγορία ανθρώπων. Πείστηκα γι' αυτό πρίν από μερικά χρόνια, όταν ύπολόγισα τόν αριθμό όλων εκείνων πού έμμεσα ή άμεσα γνώριζα ότι ήταν όπιομανείς και οι όποιοι ανήκαν σέ μία μικρή κατηγορία τής άγγλικής κοινωνίας, στήν κατηγορία τών διακεκριμένων ταλαντούχων ή τών ανθρώπων μέ έξέχουσα κοινωνική θέση, όπως: ό ευφράδης κι άγαθοεργός....., ό άείμνηστος κοσμήτορας του κολλεγίου....., ό Λόρδος....., ό κύριος....., ό φιλόσοφος....., ένας πρώην γενικός γραμματέας 'Υπουργείου, (ό όποιος μου περιέγραψε τήν αίσθηση πού τόν πρωτο-οδήγησε στήν χρήση του όπιου, ακριβώς μέ τά ίδια λόγια πού είχε χρησιμοποιήσει κι ό κοσμήτορας: ότι «αίσθάνθηκε σαν νά είχε μέσα του ποντίκια πού του κατάτρωγαν και του έγδερναν τό στομάχι»). 'Επίσης, ό κύριος..... και πολλοί άλλοι, ελάχιστα γνωστοί, τούς όποιους θά ήταν άνιαρό νά αναφέρω.³ Λοιπόν, αν μία κατηγορία, αναλογικά τόσο περιορισμένη, μπορεί νά παρουσιάζει τόσες πολλές περιπτώσεις (και αυτό σύμφωνα μέ τίς γνώσεις ενός και μονα-

δικού έρευνητή), είναι φυσικό νά συμπεράνουμε ότι όλόκληρος ό πληθυσμός τής 'Αγγλίας θά παρουσιάζει έναν ανάλογο αριθμό. Πάντως, δέν ήμουν καί τόσο σίγουρος, γιά τήν όρθότητα αύτου του συμπεράσματος, ώσπου πληροφορήθηκα όρισμένα γεγονότα τά όποια μου απέδειξαν ότι τό συμπέρασμά μου δέν ήταν λαθεμένο. Θά αναφέρω δύο από αυτά:

1. Τρείς αξιοπρεπείς φαρμακοποιοί πού βρίσκονται σέ έντελώς διαφορετικές συνοικίες του Λονδίνου, απ' όπου καί προμηθεύουν μικρές ποσότητες όπιου, μέ διαβεβαίωσαν πώς, τελευταία, ό αριθμός των έρασι-τεχνών όπιομανών (όπως θά μπορούσα νά τους όνομάσω) ήταν τεράστιος· καί ότι είχαν καθημερινά τήν δυσκολία καί τόν μπελά, νά διακρίνουν τά άτομα πού ή συνήθεια του όπιου τους είχε γίνει απαραίτητη από τά άλλα πού τό προμηθεύονται μέ σκοπό τήν αυτοκτονία. Αυτό τό γεγονός άφορά μόνο τό Λονδίνο. 'Αλλά,

2. (κάτι πού μπορεί νά έκπλήξει τόν αναγνώστη ακόμα περισσότερο), πρίν από μερικά χρόνια, περνώντας από τό Μάντσεστερ, πληροφορήθηκα από διάφορους βιομηχάνους βάμβακος ότι οί εργάτες τους συνήθιζαν εύκολα καί γρήγορα νά παίρνουν όπιο· τόσο πολύ, ώστε οί πάγκοι των φαρμακείων ήταν γεμάτοι μέ χάπια του ενός, δύο ή τριών κόκκων*,⁴ προετοιμασμένοι γιά τήν γνωστή απογευματινή ζήτηση. 'Η άμεση αίτία τής συνήθειας ήταν τά χαμηλά ήμερομίσθια, τά όποια δέν τους επέτρεπαν νά ξεδώσουν πίνοντας μπύρα ή οίνοπνευματώδη ποτά: θά μπορούσε κανείς νά κάνει τή σκέψη, πώς αν ανέβαιναν τά ήμερομίσθια ή συνήθεια αυτή θά σταματούσε: αλλά έπειδή δέν είμαι

* Κόκκος: Μονάδα βάρους ίση μέ 0,06 του γραμμαρίου.
(Σ.τ.Μ.)

πρόθυμος νά παραδεχτῶ πῶς ὅποιος ἔχει δοκιμάσει τίς θεϊκές ἀπολαύσεις τοῦ ὄπιου, μπορεῖ εὐκολα νά ξεπέσει στήν χυδαία καί θνητή εὐχαρίστηση τοῦ οἴνο-πνεύματος, γι' αὐτό καί πιστεύω ὅτι

Αὐτοί πού παίρνουν τώρα, δέν ἔχουν ξαναπάρει κι αὐτοί πού ἔπαιρναν ἀπό πάντα, τώρα παίρνουν περισσό-τερο.

Πράγματι, οἱ σαγηνευτικές δυνάμεις τοῦ ὄπιου εἶναι παραδεκτές ἀκόμα κι ἀπό τούς ἱστορικούς συγγραφείς, πού εἶναι καί οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί του: ὅπως ὁ Awsiter, ὁ φαρμακοποιός τοῦ νοσοκομείου Γκρήνουι-τς, στό δοκίμιό του μέ θέμα «Οἱ ἐπιδράσεις τοῦ ὄπιου» (πού δημοσιεύτηκε τό 1763), προσπαθώντας νά ἐξηγήσει γιατί ὁ Mead⁵ δέν ἦταν ἀρκετά σαφής μέ τίς διάφορες ιδιότητες αὐτοῦ τοῦ φαρμάκου, ἐκφραζόταν μέ τούς παρακάτω μυστηριώδεις ὄρους (φωνάντα συνέτοισι):⁶ «μπορεῖ νά θεώρησε τό θέμα πολύ λεπτό γιά νά διαδοθεῖ· γιατί, ἐπειδή πολλοί ἄνθρωποι θά μπορούσαν νά τό χρησιμοποιήσουν στά τυφλά, θά τούς ἀφαιροῦσε τό φόβο καί τή σύνεση πού μπορεῖ νά τούς ἐμπόδιζε νά ἔχουν τήν ἐμπειρία τῆς φοβερῆς δύναμης αὐτοῦ τοῦ φαρμάκου: γιατί, ἂν ὅλες του οἱ ιδιότητες ἦταν γνωστές, ἡ χρήση του θά γινόταν μιά συνήθεια πού θά ἦταν περισσότερο περιζήτητη σέ μᾶς, ἀπ' ὅ,τι στους ἴδιους τούς Τούρκους: καί προσθέτει, «αὐτό θά ἦταν τό ἀποτέλεσμα μιᾶς γνώσης, ἡ ὁποία θά ἀποδεικνυόταν μιά γενική συμφορά». Μέ τήν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ συμπεράσματος δέν εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος.⁸ Ἀλλά γιά τό θέμα αὐτό θά ἔχω τήν εὐκαιρία νά μιλήσω περισσότερο μέσα ἀπό τίς ἐξομολογήσεις μου, ἀπ' ὅπου θά τό παρουσιάσω στόν ἀναγνώστη μαζί μέ τό ἠθικό δίδαγμα τῆς ἀφήγησῆς μου.

Προκαταρκτικές εξομολογήσεις

ΑΥΤΕΣ οί προκαταρκτικές εξομολογήσεις, ἢ ἀλλιῶς, αὐτή ἡ εἰσαγωγική ἀφήγηση τῶν νεανικῶν περιπετειῶν τοῦ συγγραφέα, ἔθεσαν τά θεμέλια γιά τήν κατοπινή ζωή του σάν ὀπιομανῆ, γι' αὐτό κρίθηκε σωστό νά προταχθοῦν γιά τρεῖς διαφορετικούς λόγους:

1. Γιά νά προληφθεῖ ἡ παρακάτω ἐρώτηση καί νά τῆς δοθεῖ μιά ἱκανοποιητική ἀπάντηση, ὥστε νά μὴν προβάλλεται σ' ὄλη τή διάρκεια τῶν εξομολογήσεων γιά τό ὄπιο — «Πῶς εἶναι δυνατόν ἕνας ἄνθρωπος λογικός νά ὑφίσταται, μέ τή θέλησή του, ἕναν τέτοιο ἄθλιο ζυγό καί μιά τόσο δουλοπρεπή αἰχμαλωσία καί νά δένεται συνειδητά ἐπτά φορές μέ μιάν ἀλυσίδα;» — μιά ἐρώτηση πού, ἂν δέν ξεκαθαριστεῖ σωστά, τείνει νά προκαλέσει μιά ἀγανάκτηση ἐνάντια σέ μιά ἐνέργεια ἀνεύθυνης τρέλας, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἐμποδίσει τήν ὑπαρξή ἑνός ἀρκετοῦ βαθμοῦ συμπόνοιας πρὸς τόν συγγραφέα, κάτι πού τοῦ εἶναι ἀπαραίτητο γιά τούς σκοπούς του.

2. Νά δοθεῖ ἕνα κλειδί γιά μερικά κομμάτια αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τήν ὑπόθεση τῆς εξομολόγησης, χωριστά ἀπό τό θέμα τῶν εξομολογήσεων, πού νά μπορέσει νά κάνει τίς ἴδιες τίς εξομολογήσεις ἀκόμα πιο ἐνδιαφέρουσες. Ἐάν ἕνας ἄνθρωπος, πού «μιλάει γιά βόδια», γίνεῖ ὀπιομανῆς, τό πιο πιθανό εἶναι ὅτι θά ὄνειρεύεται βόδια (ἐκτός κι ἂν εἶναι

τόσο βλάκας ὥστε νά μήν ὄνειρεύεται καθόλου): ἀντιθέτως, στή συγκεκριμένη περίπτωση, ὁ ἀναγνώστης θά καταλάβει γιατί ὁ ὀπιομανής ὑπερηφανεύεται ὅτι εἶναι φιλόσοφος· καί θά δεῖ τή φαντασμαγορία τῶν δικῶν του ὄνειρων, (καθώς περπατάει ἤ κοιμᾶται, τῶν ὄνειρων τῆς ἡμέρας ἤ τῆς νύχτας)⁹ πού ταιριάζει σέ κάποιον μέ τούτη τήν ιδιότητα,

Humani nihil à se alienum putat¹⁰

Γιατί ἀνάμεσα στούς ὄρους, πού θεωρεῖ σάν ἀπαραίτητους γιά τή στήριξη κάθε διεκδίκησης τοῦ τίτλου τοῦ φιλοσόφου, δέν εἶναι μόνο ἡ ἀπόκτηση μιᾶς ἔξοχης διάνοιας μέ ὅλες τίς ἀναλυτικές της λειτουργίες (κάτι πού στήν Ἀγγλία ἐλάχιστοι διεκδικοῦν, ἐδῶ καί ἀρκετές γεννεές· δέν γνωρίζει κανέναν ὑποψήφιο πού νά μπορεῖ πραγματικά νά ἔχει τήν τιμή νά ὀνομάζεται ἱκανός στοχαστής, * μέ ἐξαίρεση τόν Sam-

* Θά μπορούσε νά προστεθεῖ καί μιᾶ τρίτη ἐξαίρεση:¹² ὁ κύριος λόγος πού δέν τήν προσθέτω εἶναι γιατί, ὁ συγγραφέας στόν ὁποῖο ἀναφέρομαι, ἦταν ἀφοσιωμένος σέ καθαρά φιλοσοφικά θέματα μόνο κατά τή διάρκεια τῶν νεανικῶν του προσπαθειῶν. Οἱ πιά ὀλοκληρωμένες ἱκανότητές του ἦταν ἀφιερωμένες στήν κριτική καί στίς καλές τέχνες. (Σ' ἓνα ἐπίπεδο πολύ δικαιολογήσιμο καί κατανοητό κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῆς παρούσας ἐκλαϊκευμένης διανόησης τῆς Ἀγγλίας). Πάντως, ξέχωρα ἀπό αὐτήν τήν αἰτία, ἀμφιβάλλω ἂν δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ ἓνας ὀξύς στοχαστής. Ἐπί πλέον, ἔχει ἓνα μεγάλο μειονέκτημα σ' ὅτι ἀφορᾶ τή βαθιά γνώση τῶν φιλοσοφικῶν θεμάτων, γιατί δέν εἶχε μιᾶ κανονική φιλοσοφική ἐκπαίδευση: δέν διάβασε τόν Πλάτωνα στά νεανικά του χρόνια (κάτι τό ὁποῖο δέν ἔγινε μᾶλλον ἀπό ἀτυχία)· ἀλλά σάν ὄριμος ἄντρας δέν διάβασε οὔτε τόν Κάντ (πράγμα πού ὀφείλεται σέ δικό του λάθος).

uel Taylor Coleridge, καί σ' ἕναν πιά περιορισμένο τομέα σκέψης, μέ τήν πρόσφατη λαμπρή ἑξαίρεση τοῦ David Ricardo)¹¹ – ἀλλά ἀκόμα θεωρεῖ σάν ἀπαραίτητο ὄρο ἕνα εἶδος σύστασης τῶν ἠθικῶν χαρισμάτων, πού νά δίνει ἕνα ἐσωτερικό μάτι καί μιᾶ διαίσθηση γιά τό ὄραμα καί τά μυστήρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης μας: μέ λίγα λόγια, αὐτό τό σύνολο τῶν χαρισμάτων, τό ὅποιο οἱ Ἄγγλοι ποιητές κατέχουν στόν μεγαλύτερο βαθμό καί στόν μικρότερο οἱ Σκωτσέζοι καθηγητές*, (ἀνάμεσα σ' ὅλες τίς γενεές τῶν ἀνθρώπων τοῦ πλανήτη μας).

Μ' ἔχουν ρωτήσει πολλές φορές πῶς συνέβη κι ἔγινε ἕνας τακτικός ὀπιομανής· κι ἔχω ὑποφέρει, ἐντελῶς ἄδικα, ἀπό τήν ἀποψη πού ἔχουν γιά μένα, ὅτι δηλαδή ἔχω καταβασανίσει τόν ἑαυτό μου, μ' ὅλα αὐτά τά μαρτύρια πού θά ἐξιστορήσω, ἐπειδή ἀφέθηκα γιά καιρό σέ μιᾶ συνήθεια πού ἔχει σάν μοναδικό σκοπό τή δημιουργία μιᾶς πλαστῆς εὐχάριστης συγκίνησης. Αὐτό, πάντως, εἶναι ἡ διαστρέβλωση τῆς περίπτωσης μου. Εἶναι ἀλήθεια, πῶς γιά δέκα περίπου χρόνια ἔπαιρνα ὄπιο εὐκαιριακά, ἀπλῶς γιά τήν ἔντονη ἀπολαυση πού μοῦ ἔδινε: ἀλλά ὄλον αὐτόν τόν καιρό πού τό ἔπαιρνα, σύμφωνα μ' αὐτήν τήν ἀποψη, ἦταν ἀναγκαῖο νά μεσολαβοῦν μεγάλα χρονικά διαστήματα παύσης, ἔτσι ὥστε οἱ ἀπολαυστικές αἰσθήσεις νά μποροῦν νά ἀνανεώνονται, κι αὐτό ἦταν κάτι πού μέ προστάτεψε ἀποτελεσματικά ἀπό κάθε οὐσιαστικά κακή συνέπεια. "Ὅταν ἄρχισα πιά νά χρησιμοποιοῦν τό ὄπιο, σάν ἕνα ἀντικείμενο καθημερινῆς τροφῆς, ἦταν ὄχι μέ

* Δέν ὑπαινίσσομαι κανέναν ἀπό τούς ὑπάρχοντες καθηγητές, ἀπό τούς ὁποίους, στήν πραγματικότητα, γνωρίζω μόνον ἕναν.¹³

σκοπό τήν ἀπόλαυση, ἀλλά γιά νά μετριάσω τόν πόνο. Στά εικοσιοκτώ μου χρόνια μιά ὀδυνηρή πάθηση τοῦ στομάχου, τήν ὁποία εἶχα πρωτοαισθανθεῖ πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια, ἔφτασε σέ φοβερή κατάσταση. Αὐτή ἡ πάθηση εἶχε ἀρχικά προκληθεῖ ἀπὸ τίς ἀκρότητες τῆς πείνας πού ὑπέφερα στήν παιδική μου ἡλικία. Στή διάρκεια τῆς περιόδου τῆς ζωῆς μου πού ἦταν γεμάτη ἐλπίδα καί ὑπερβολική εὐτυχία, (δηλαδή ἀπὸ τὰ δεκαοκτώ μέχρι τὰ εἰκοσιτέσσερα) δέν εἶχε ἐκδηλωθεῖ: στά ἐπόμενα τρία χρόνια ξαναζωντάνευε κατά διαστήματα: καί τότε, μέσα σέ ἄσχημες συνθήκες ἀπὸ τήν κατάθλιψη, μ' ἔπιασε μιά κρίση τόσο δυνατή πού κανένα ἄλλο φάρμακο, ἐκτός ἀπὸ τό ὄπιο, δέν μποροῦσε νά τήν κάνει νά ὑποχωρήσει. Τώρα, θά ἀνατρέξω μέ συντομία σ' αὐτές τίς ταλαιπωρίες τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας καί στίς συνθήκες πού ἀκολούθησαν, γιατί αὐτές ἦταν πού πρωτοδημιούργησαν τούτη τήν πάθηση καί γι' αὐτό τό λόγο ἔχουν ἐνδιαφέρον.

Ὁ πατέρας μου πέθανε ὅταν ἤμουν μόλις ἑπτὰ χρόνων καί μ' ἄφησε στή φροντίδα τεσσάρων κηδεμόνων. Μέ ἔστειλαν σέ διάφορα σχολεῖα, ἄλλα σπουδαῖα κι ἄλλα ἀσήμαντα· καί ξεχώρισα πολύ σύντομα γιά τίς κλασικὲς μου γνώσεις, ἰδιαίτερα στά ἑλληνικά. Στά δεκατρία μου, ἔγραφα στά ἑλληνικά μέ εὐκολία καί στά δεκαπέντε μου γνώριζα τόσο καλά αὐτήν τὴ γλῶσσα πού, ὄχι μόνο συνέθετα ἑλληνικούς στίχους σέ λυρικά μέτρα, ἀλλά μποροῦσα νά συζητάω στά ἑλληνικά ἄνετα, χωρὶς νά κομπιάζω — ἓνα προσόν πού ἀπὸ τότε δέν ἔχω συναντήσει σέ κανέναν ἄλλο λόγιο τοῦ καιροῦ μου, καί τό ὁποῖο στήν περίπτωσή μου ὀφειλόταν στήν καθημερινή συνήθειά μου νά διαβάζω τίς ἐφημερίδες, μεταφράζοντάς τες, ἐκ τοῦ προχεί-

ρου, στά καλύτερα ἑλληνικά πού μποροῦσα. Ἔτσι, ἡ ἀνάγκη νά σκαλίζω τή μνήμη καί τήν εὐρυματικότητά μου, προκειμένου νά βρῶ κάθε εἶδος καί συνδυασμό περιφραστικῶν ἐκφράσεων πού νά ἀντιστοιχοῦν στίς σύγχρονες ἰδέες, εἰκόνες, σχέσεις πραγμάτων κ.λπ., μού ἔδωσε ἕνα τόσο πλούσιο λεξιλόγιο, πού ποτέ δέν θά ἔβγαινε μέ τήν βαρετή μετάφραση ἠθικῶν δοκιμίων κ.λπ. «Αὐτό τό παιδί», εἶπε ἕνας ἀπό τούς καθηγητές μου¹⁴, σ' ἕναν ἄνθρωπο πού μού ἦταν ξένος, «αὐτό τό παιδί θά μποροῦσε νά ἀγορεύσει σ' ἕνα ἀθηναϊκό πλήθος, καλύτερα ἀπ' ὅ,τι ἐσύ ἢ ἐγώ μποροῦμε νά ἀπευθυνθοῦμε σ' ἕναν μόνο Ἄγγλο». Αὐτός πού μέ τίμησε μ' αὐτό τό ἐγκώμιο ἦταν ἕνας «ὀλοκληρωμένος καί καλός λόγιος»: καί ἀπ' ὅλους τούς δασκάλους μου, ἦταν ὁ μόνος πού ἀγαποῦσα καί σεβόμουν. Δυστυχῶς γιά μένα (καί ὅπως ἔμαθα ἀργότερα, παρά τήν μεγάλη ἀγανάκτηση αὐτοῦ τοῦ ἄξιου ἀνθρώπου), ἀνέθεσαν τήν φροντίδα μου σ' ἄλλους δασκάλους. Πρῶτα, σ' ἕναν χοντροκέφαλο¹⁵ ὁ ὁποῖος βρισκόταν σέ διαρκῆ πανικό, φοβούμενος μήπως καί τόν ἐκθέσω γιά τήν ἀγνοιά του· στό τέλος, μέ ἀνέθεσαν σ' ἕνα ἀξιοσέβαστο λόγιο¹⁶, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπικεφαλῆς ἑνός σπουδαίου σχολείου, σ' ἕνα παλιό κτίριο. Αὐτός ὁ ἄνθρωπος εἶχε διορισθεῖ σ' αὐτή τή θέση ἀπό τό Κολλέγιο Μπρέιζνοζ τῆς Ὁξφόρδης· καί ἦταν ἕνας ἱκανός καί σωστός λόγιος, ἀλλά χονδροειδῆς, ἄχαρος κι ἀδέξιος (ὅπως εἶναι οἱ περισσότεροι πού ξέρω ἀπό αὐτό τό κολλέγιο). Παρουσίαζε στά μάτια μου μιάν ἄθλια ἀντίθεση, σέ σχέση μέ τήν Ἡτονική λαμπρότητα τοῦ ἀγαπημένου μου δασκάλου: κι ἐξ' ἄλλου, δέν μποροῦσε νά κρύψει ἀπό μένα τή φτώχεια καί τή μιζέρια τῆς ἀντίληψής του, γιατί τόν παρατηροῦσα συνεχῶς. Εἶναι πάντως κακό πράγμα γιά ἕνα ἀγόρι νά εἶναι, καί νά τό ξέρει

ὅτι εἶναι, πολύ ἀνώτερος ἀπό τούς παιδαγωγούς του, εἴτε σέ γνώσεις εἴτε σέ δύναμη πνεύματος. Κι αὐτό δέν συνέβαινε μονάχα μέ μένα, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ τίς γνώσεις: γιατί, τά δύο ἀγόρια πού ἤμασταν μαζί στήν τάξη, ἦταν καλλύτεροι ἑλληνιστές ἀπό τόν δάσκαλο, ἄν καί δέν ἦταν ἰδιαίτερα ἐκλεπτυσμένοι μαθητές, ἀλλά οὔτε καί ἦταν συνηθισμένοι νά νοιάζονται γιά τήν κομψότητα. "Όταν μπήκα, τήν πρώτη φορά, θυμᾶμαι ὅτι διαβάσαμε Σοφοκλή: γιά μᾶς, τήν πολυμαθή τριανδρία τῆς πρώτης τάξης, ἦταν ἕνας συνεχῆς θρίαμβος νά βλέπουμε τόν « Ἀρχιδάσκαλό» μας (ὅπως τοῦ ἄρεσε νά τόν ἀποκαλοῦμε) νά μελετάει προσεχτικά τό μάθημα προτοῦ σηκωθεῖ καί νά ἐφαρμόζει μιά συνηθισμένη διδασκαλία μέ λεξικό καί γραμματική, γιά νά ἐξαφανίσει καί νά ἰσοπεδώσει τίς δυσκολίες πού ἔβρισκε στό μέρος τοῦ χοροῦ. Ἐμεῖς ποτέ δέν καταδεχόμεσταν νά ἀνοίξουμε τά βιβλία μας προτοῦ νά σηκωθεῖ καί ἤμασταν συνήθως ἀπασχολημένοι μέ τό νά γράφουμε ἐπιγράμματα γιά τήν περούκα του ἢ μέ ἄλλου εἴδους τέτοια σημαντικά θέματα. Οἱ δύο συμμαθητές μου ἦσαν φτωχοί καί τά μελλοντικά τους σχέδια γιά τό πανεπιστήμιο ἐξαρτιόνταν ἀπό τίς συστάσεις καί τούς ἐπαίνους τοῦ ἀρχιδιδασκάλου: ἀλλά ἐγώ, πού εἶχα μία μικρή περιουσία τῆς ὁποίας τό εἰσόδημα ἦταν ἀρκετό γιά νά μέ συντηρήσει στό κολλέγιο, ἤθελα νά μέ στείλουν ἐκεῖ τό γρηγορότερο. Αὐτό τό ζήτημα τό ἔθεσα πολλές φορές στούς κηδεμόνες μου, ἀλλά χωρίς ἀποτέλεσμα. Ὁ ἕνας, ὁ πῖό λογικός, πού εἶχε καί τή μεγαλύτερη πείρα γιά τή ζωή ἀπό τούς ἄλλους, ζοῦσε μακριά: οἱ ἄλλοι δύο παραιτήθηκαν καί μ' ἄφησαν στή δικαιοδοσία τοῦ τέταρτου· αὐτός ὁ τέταρτος, μέ τόν ὁποῖο ἔπρεπε νά διαπραγματευτῶ, ἦταν ἕνας ἄξιος ἄνθρωπος μέ τόν τρόπο του, ἀλλά

υπερόπτης, ισχυρογνώμων και αδιάλλακτος για ό,τι-δήποτε ήταν ενάντια στη θέλησή του. Ύστερα από αρκετά γράμματα και προσωπικές συζητήσεις κατάλαβα ότι δεν είχα καμιά ελπίδα, ούτε καν για κάποιο συμβιβασμό με τον κηδεμόνα μου, για τό θέμα πού με απασχολούσε: μου ζητούσε τήν άνευ όρων ύποταγή: και γι' αυτό προετοίμασα τόν έαυτό μου για άλλα μέτρα. Τό καλοκαίρι έφτανε σύντομα και τά γενέθλια τών δεκαεφτά μου χρόνων πλησιάζανε: είχα όρκιστει στον έαυτό μου πώς ύστερα από εκείνη τήν ήμέρα δεν θά με ύπολογίζανε ανάμεσα στά παιδιά του σχολείου. Αυτό πού κυρίως χρειαζόμουν ήταν χρήματα, γι' αυτό κι έγραφα σέ μία κυρία¹⁷ ύψηλής κοινωνικής θέσης, ή όποία, άν και ήταν νέα, μέ γνώριζε από παιδί και πρόσφατα μου είχε συμπεριφερθει μέ ευγένεια. Τής ζήτησα νά μου «δανείσει» πέντε γκινέες. Είχε περάσει πάνω από μία εβδομάδα και δεν είχα πάρει καμίαν απάντηση. Είχα αρχίσει νά αποκαρδιώνομαι όταν ένας υπηρέτης έβαλε στά χέρια μου ένα γράμμα, διπλωμένο στά δύο μ' ένα κόσμημα στη βούλα. Τό γράμμα ήταν ευγενικό και έξυπηρετικό. Η καλή κυρία έλειπε στη θάλασσα και γι' αυτό είχε καθυστερήσει ή απάντηση. Είχε έσωκλείσει στό γράμμα τά διπλά απ' ό,τι τής είχα ζητήσει και δήλωνε μέ ευγένεια, πώς άν δεν τής επέστρεφα ποτέ τό ποσό, αυτό δεν θά τήν έβλαφτε οικονομικά καθόλου. Έτσι, ήμουν έτοιμος για τό σχέδιό μου: δέκα γκινέες, προσθέτοντας κι άλλες δύο πού είχα φυλάξει από τό χαρτζηλίκι μου, φαίνονταν νά είναι αρκετές για κάποιο άόριστο χρονικό διάστημα: σ' εκείνη τήν ευτυχισμένη ήλικία, άν δεν προσδιορισθει συγκεκριμένα τό χρονικό όριο, τό πνεύμα τής ελπίδας και τής ευχαρίστησης τό κάνουν σχεδόν άπεριόριστο.

Ὁ Dr. Johnson, κάνοντας μία παρατήρηση πολύ συναισθηματική, (κάτι πού δέν συμβαίνει συχνά μέ τίς παρατηρήσεις του) λέει, ὅτι ποτέ δέν κάνουμε κάτι συνειδητά γιά τελευταία φορά, (κάτι, πού νά εἶναι μία μακρόχρονη συνήθεια), χωρίς νά νιώσουμε μία βαθιά θλίψη. Αἰσθάνθηκα βαθύτατα αὐτή τήν ἀλήθεια ὅταν ἔφτασε ἡ στιγμή πού θά ἔφευγα ἀπό τό¹⁸ ἓνα μέρος πού δέν τό ἀγαποῦσα καί πού δέν ὑπῆρξα εὐτυχισμένος. Τό ἀπόγευμα, προτοῦ νά ἀφήσω τό γιά πάντα, στεναχωρήθηκα σάν ἄκουσα τήν παλιά καί ἐπιβλητική αἴθουσα νά ἀντηχεῖ ἀπό τήν ἀπογευματινή λειτουργία· ἦταν κάτι πού τό ἄκουγα γιά τελευταία φορά· καί τό βράδυ, ὅταν φώναξαν τόν κατάλογο τῶν ὀνομάτων καί τό δικό μου (ὡς συνήθως) ἀκούστηκε πρῶτο, ἔκανα ἓνα βῆμα ἐμπρός, καί περνώντας ἀπό τόν ἀρχιδιδάσκαλο πού στεκόταν δίπλα, ὑποκλίθηκα καί τόν κοίταξα ἐπίμονα στό πρόσωπο. Καί τότε, σκέφτηκα: «Εἶναι γέρος καί ἀσθενικός καί δέν θά τόν ξαναδῶ ποτέ πιά σ' αὐτόν τόν κόσμο». Καί εἶχα δίκιο: Δέν τόν ξαναεἶδα ποτέ, οὔτε καί πρόκειται. Ἐκεῖνος μέ κοίταξε ἱκανοποιημένος, μου ἀνταπέδωσε τόν χαιρετισμό (ἢ μάλλον, τόν ἀποχαιρετισμό) χαμογελώντας μέ καλοσύνη καί χωριστήκαμε γιά πάντα (ἄν καί αὐτός δέν τό ἤξερε). Δέν ἔτρεφα κανέναν σεβασμό γιά τήν πνευματικότητά του, ἀλλά, σέ γενικές γραμμές, ἦταν εὐγενικός μαζί μου καί μου ἔκανε ἀρκετά χατήρια. Γι' αὐτό καί στεναχωριόμουν μέ τή σκέψη τῆς ταπείνωσης πού θά τοῦ ἐπέβαλα.

Ἦρθε τό ξημέρωμα, τό ὁποῖο θά μέ ἔβγαζε στόν κόσμο, καί ἀπό τό ὁποῖο πῆρε χαρακτήρα ὅλη ἡ ὑπολοιπη ζωή μου σέ πολλά θέματα. Ἐμένα στό σπίτι τοῦ ἀρχιδιδασκάλου, ὅπου ἀπό τήν ἀρχή μου εἶχαν ἐπιτρέψει νά ἀπολαμβάνω ἓνα ἰδιαίτερο δωμάτιο, τό

ὁποῖο μου χρησίμευε γιά ὕπνο καί γιά μελέτη. Σηκώθηκα στίς τρεῖς καί μισή καί κοίταξα μέ δέος τούς παλιούς πύργους τοῦ¹⁹ «οἱ ὁποῖοι ἦταν τυλιγμένοι στό φῶς τῆς αὐγῆς» καί πού ἄρχιζαν νά κοκκινίζουν ἀπό τήν ἀκτινοβολία τῆς ἐκθαμβωτικῆς ὁμορφιάς τοῦ συννεφιασμένου πρωينوῦ τοῦ Ἰουλίου. Ἦμουν σταθερός καί ἀμετακίνητος γιά τό σκοπό μου: ἀλλά, παρ' ὅλα αὐτά, ἦμουν ἀνήσυχος γιά τούς ἀκαθόριστους κινδύνους καί τά προβλήματα πού θά συναντοῦσα· κι ἂν μπορούσα νά προβλέψω τόν τυφῶνα καί τήν καταγίδα τῆς συμφορᾶς πού γρήγορα ἔπεσε ἐπάνω μου, τότε θά ἀνησυχούσα σοβαρά. Μπροστά σέ τούτη τήν ἀνησυχία ἡ βαθιά γαλήνη αὐτοῦ τοῦ πρωينوῦ παρουσίαζε μία συγκινητική ἀντίθεση καί σ' ἓνα βαθμό, ἦταν γιατρεία. Ἡ πρωινή σιωπή εἶναι πιό ἔντονη ἀπό ἐκείνη τῆς νύχτας: καί γιά μένα, αὐτή ἡ σιωπή τοῦ καλοκαιριάτικου πρωينوῦ, εἶναι ἡ πιό συγκινητική ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες, γιατί ἐνώ τό φῶς εἶναι ἄπλετο καί δυνατό, σάν τό ἀπογευματινό φῶς τῶν ἄλλων ἐποχῶν τοῦ χρόνου, διαφέρει ἀπό ἐκεῖνο τῆς ἡμέρας, κυρίως γιατί δέν υπάρχουν ἔξω ἄνθρωποι· ἔτσι, ἡ γαλήνη τῆς φύσης καί τῶν ἀθῶων δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ μοιάζει νά εἶναι πιό σίγουρη καί πιό βαθιά, μόνο ὅταν ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ἀνήσυχου πνεύματός του δέν βρίσκεται ἐκεῖ γιά νά τήν παραβιάσει. Ντύθηκα, πῆρα τό καπέλο καί τά γάντια μου καί χασομέρησα λίγο στό δωμάτιο. Γιά τόν τελευταῖο ἐνάμιση χρόνο αὐτό τό δωμάτιο ἦταν τό «ὄχυρό τῆς σκέψης μου»: ἐδῶ διάβαζα καί μελετοῦσα ὅλες τίς ὥρες τῆς νύχτας. Παρ' ὅλα αὐτά, τόν τελευταῖο καιρό, ἐγώ πού ἦμουν φτιαγμένος γι' ἀγάπη καί λεπτές συγκινήσεις, εἶχα χάσει τό κέφι μου καί τή χαρά, κατά τή διάρκεια τῆς διαμάχης καί τῆς ἔντονης φιλονεικίας μέ τόν κη-

δεμόνα μου· από τήν ἄλλη πλευρά ὅμως, σάν ἓνα παιδί, πού λατρεύει τά βιβλία καί οἱ ἀσχολίες του εἶναι καθαρά πνευματικές, πέρασα πολλές εὐχάριστες ὥρες μέσα σ' αὐτή τή γενική κατάθλιψη. Ἐκλαψα καθώς ἔριξα τριγύρω μιά ματιά, στήν καρέκλα, στό παράγωνι, στό γραφεῖο καί στ' ἄλλα οἰκεία ἀντικείμενα, γνωρίζοντας μέ σιγουριά ὅτι τά κοίταγα γιά τελευταία φορά. Γράφοντάς τα αὐτά, ἔχουν περάσει δεκαοκτώ χρόνια: καί πάλι, ἀκόμα καί τούτη τή στιγμή, βλέπω καθαρά, σάν νά ἦταν χθές, τά χαρακτηριστικά καί τήν ἐκφραση τοῦ προσώπου πού κάρφωσα τήν ματιά μου ἐπάνω του: ἦταν ἡ εἰκόνα τῆς χαριτωμένης²⁰ πού κρεμόταν πάνω ἀπό τό τζάκι: τά μάτια καί τό στόμα της ἦταν τόσο ὁμορφα καί ἡ ὅλη ἐκφραση τοῦ προσώπου της ἀκτινοβολοῦσε τέτοια καλοσύνη καί θεϊκή ἡρεμία, πού ἦταν χιλιάδες οἱ φορές πού εἶχα ἀφήσει κάτω τήν πέννα καί τό βιβλίο μου γιά νά βρῶ σ' αὐτήν παρηγοριά, ὅπως ὁ πιστός κοιτάζει τήν εἰκόνα τοῦ ἀγίου πού λατρεύει. Καθώς τήν κοίταζα ὁ βαθύς ἤχος τοῦ ρολογιοῦ μου ἀνήγγειλε ὅτι ἡ ὥρα ἦταν τέσσερεις. Πλησίασα τήν εἰκόνα, τήν φίλησα καί ὕστερα γλίστρησα ἔξω σιγά, κι ἔκλεισα τήν πόρτα γιά πάντα.

*

Οἱ ἀφορμές πού δίνει ἡ ζωή γιά γέλιο καί γιά δάκρυα, ταιριάζουν καί μπερδεύονται μεταξύ τους τόσο πολύ, πού δέν μπορῶ νά θυμᾶμαι χωρίς νά χαμογελάω, τό περιστατικό πού μου ἔτυχε ἐκεῖνη τήν στιγμή καί πού παρά λίγο νά ἔβαζε ἓνα τέλος στήν ἄμεση ἐκτέλεση τοῦ σχεδίου μου. Εἶχα ἓνα μπαούλο ἐκπληκτικοῦ βάρους, γιατί ἐκτός ἀπό τά ροῦχα μου, περιεί-

χε σχεδόν ολόκληρη τήν βιβλιοθήκη μου. Ἡ δυσκολία ἦταν νά καταφέρω νά τό μετακινήσω μέχρι τόν μεταφορέα: τό δωμάτιό μου βρισκόταν στό ὑψηλότερο πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ καί τό χειρότερο, ἡ σκάλα, ἡ ὁποία συγκοινωνοῦσε μ' αὐτή τήν πλευρά τοῦ κτιρίου, συνδεόταν μ' ἓνα στενό διάδρομο πού πέρναγε μπροστά ἀπό τήν κρεβατοκάμαρα τοῦ ἀρχιδιδασκάλου. Ἡμουν ἀγαπητός σ' ὅλους τούς ὑπηρέτες καί, γνωρίζοντας ὅτι ὁποιοσδήποτε ἀπό αὐτούς θά μέ κάλυπτε καί θά ἐνεργοῦσε μέ ἐχεμύθεια, ἐμπιστεύτηκα τήν στενοχώρια μου σ' ἓναν ἀπό τούς ἱπποκόμους τοῦ ἀρχιδιδασκάλου, ὁ ὁποῖος μοῦ ὀρκίστηκε ὅτι θά ἔκανε τά πάντα γιά μένα κι ὅταν ἦρθε ἡ στιγμή, ἀνέβηκε ἐπάνω, γιά νά κατεβάσει τό μπαούλο. Φοβόμουν πώς αὐτό ἦταν πέρα ἀπό τίς δυνατότητες ὁποιουδήποτε ἀνθρώπου: πάντως, ὁ ἱπποκόμος ἦταν ἓνας ἄντρας.....

Μέ ὦμους Ἄτλαντα, ἔτοιμος ν' ἀντέξει

Τό βάρος τῆς ἰσχυρότερης μοναρχίας·

καί εἶχε μιά πλάτη τόσο πλατιά, σάν τήν πεδιάδα τοῦ Σάλισμπερυ. Ἐπέμενε νά κατεβάσει τό μπαούλο μόνος του, ἐνῶ ἐγώ στεκόμουν στό τελευταῖο σκαλί καί περίμενα μέ ἀγωνία. Γιά κάμποση ὥρα τόν ἄκουγα νά κατεβαίνει μέ βήματα ἀργά καί σταθερά· ἀλλά δυστυχῶς, ὅταν πλησίασε στό ἐπικίνδυνο σημεῖο, λίγα σκαλοπάτια πρὶν ἀπό τόν διάδρομο, γλύστρησε ἀπό τήν ταραχή του· καί τό βαρὺ φορτίο του, πέφτοντας ἀπό τούς ὦμους καί αὐξάνοντας σέ κάθε σκαλί τήν ταχύτητά του, ἔφτασε στό πάτωμα κατρακυλώντας, ἢ μᾶλλον ἀναπηδώντας, κάνοντας τό θόρυβο εἴκοσι διαβόλων, καί σταμάτησε ἀκριβῶς μπροστά στήν πόρτα τοῦ ἀρχιδιδασκάλου. Τό πρῶτο πράγμα πού σκέφτηκα,

ἦταν πώς ὅλα εἶχαν πιά χαθεῖ, καί πώς ἡ μόνη εὐκαιρία πού μου ἔμενε γιά νά γλυτώσω, ἦταν νά θυσιάσω τήν ἀπόσκευή μου. Πάντως, σέ δεύτερη σκέψη, ἀποφάσισα νά περιμένω τό ἀποτέλεσμα. Ὁ ἵπποκόμος ἦταν ἔτοιμος νά πανικοβληθεῖ, ἀλλά ἀντί γιά αὐτό, ἐπειδή τοῦ εἶχε φανεῖ τόσο γελοία ὅλη αὐτή ἡ ἀναποδιά, ξέσπασε σ' ἓνα μακρú καί δυνατό γέλιο, πού ἦταν ἀρκετό γιά νά ξυπνήσει τούς Ἑπτά Κοιμωμένους.²¹ Στό ἄκουσμα αὐτῆς τῆς ἠχηρῆς εὐθυμίας, δέν μπόρεσα ν' ἀντισταθῶ. Ἔτσι, παραδόθηκα κι ἐγώ σ' αὐτό, ὄχι τόσο ἀπό τήν ἀνόητη *étourderie*²² τοῦ μπαούλου, ὅσο ἀπό τήν ἐπίδραση πού εἶχε πάνω στόν ἵπποκόμο. Ὑστερα, ὅπως ἦταν φυσικό, περιμέναμε τόν Δόκτορα νά ἐξορμήσει ἀπό τό δωμάτιό του: γιατί συνήθως, ἀκόμα κι ἓνα ποντίκι νά σάλευε, πεταγόταν ἔξω, ὅπως ἓνα μᾶστιφ ἀπό τό σκυλόσπιτό του. Εἶναι περιέργο πού τό λέω, ἀλλά ἐτούτη τήν φορά, ὅταν σταμάτησε ἡ φασαρία ἀπό τά γέλια, δέν ἀκούστηκε ὁ παραιμικρός ἦχος ἀπό τήν κρεβατοκάμαρα. Ὁ Δόκτωρ, εἶχε μιά χρόνια ὀδυνηρή πάθηση, πού πολλές φορές τόν κρατοῦσε ξάγρυπνο καί ὅταν πιά ἀποκοιμιόταν, ὁ ὕπνος του ἦταν πιά βαθύς. Παίρνοντας κουράγιο ἀπό τούτη τήν σιωπή, ὁ ἵπποκόμος ξανασήκωσε τό φορτίο του καί συνέχισε τό ὑπόλοιπο κατέβασμα, χωρίς κανένα ἀτύχημα. Περίμενα ὥσπου νά δῶ τό μπαούλο νά τοποθετεῖται σ' ἓνα καρότσι καί νά παίρνει τόν δρόμο του γιά τόν μεταφορέα. Ὑστερα, μέ «ὀδηγό μου τήν Θεία Πρόνοια», ξεκίνησα μέ τά πόδια κουβαλώντας κάτω ἀπό τήν μασχάλη μου ἓνα μικρό πακέτο μέ ρούχα· στήν μία τσέπη ἓναν ἀγαπημένο Ἄγγλο ποιητή, καί στήν ἄλλη, ἓνα βιβλιαράκι, πού περιεῖχε κάπου ἑννέα ἔργα τοῦ Εὐριπίδη.

Ἡ ἀρχική μου πρόθεση ἦταν νά πάω στό Γουέστ-

μορλαντ, γιατί αγαπούσα πολύ αυτό τό μέρος, αλλά και για άλλους προσωπικούς λόγους.²³ Τυχαία όμως, οί περιπλανήσεις μου πήραν διαφορετική πορεία και τά βήματά μου μέ οδήγησαν πρὸς τήν Βόρειο Ουαλλία.

Ἄφου περιπλανήθηκα κάμποσο καιρό στό Ντέν-μπιγκσαϊρ, στό Μέριονετσαϊρ και στό Κέρναβονσαϊρ, νοίκιασα ἓνα μικρό και καλοβαλμένο δωμάτιο στό Μπ.²⁴ Ἐδῶ, θά μπορούσα νά μείνω ἄνετα γιά πολλές ἐβδομάδες, γιατί τά τρόφιμα ἦταν φτηνά, ἐπειδή ἡ περιοχή ἦταν ἀγροτική μέ μεγάλη παραγωγή. Παρ' ὅλα αὐτά, κάτι ἀπρόοπτο μ' ἔκανε ν' ἀρχίσω και πάλι τίς περιπλανήσεις. Δέν ξέρω ἂν τό ἔχει προσέξει ὁ ἀναγνώστης, ἀλλά ἔχω συχνά ἀναφέρει, ὅτι ἡ πιό υπερήφανη κατηγορία τῶν Ἄγγλων (ἤ, ἐν πάση περιπτώσει, ἡ κατηγορία ὅπου ἡ ὑπερηφάνεια εἶναι πιό φανερή), εἶναι οί οἰκογένειες τῶν ἐπισκόπων. Οἱ εὐγενεῖς μεταβιβάζουν στά παιδιά τους τούς τίτλους μέ μία γνωστοποίηση τῶν ἀξιωμάτων τους. Ἡ μάλλον, τά ἴδια τά ὀνόματά τους (κι αὐτό συμβαίνει στά παιδιά τῶν ἄτιτλων οἰκογενειῶν), δηλώνουν ἀπό μόνα τους, τήν ὑψηλή καταγωγή και τό γένος τους: Sackville, Manners, Fitavoy, Paulet, Cavendish και πολλά ἄλλα, πού τό καθένα λέει και τήν δική του ἱστορία. Τέτοια πρόσωπα, λοιπόν, βρίσκουν ἀπό παντοῦ τήν δέουσα ἀναγνώριση τῶν δικαιωμάτων τους, ἐκτός ἀπό τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν τό προσόν νά εἶναι ἀσημότητες και νά ἔχουν ἄγνοια τοῦ κόσμου: «Μά δέν τούς γνωρίζω», ἀμφισβητεῖ κάποιος πού εἶναι ὁ ἴδιος ἄγνωστος. Οἱ τρόποι τους παίρνουν τόν ἀνάλογο τόνο και χροιά: και ὅταν νομίζουν πώς εἶναι ἀπαραίτητο νά δείξουν ὅτι ἔχουν ἐπίγνωση τῆς ὑπεροχῆς τους, βρίσκουν διάφορες εὐκαιρίες γιά νά περιορίσουν

καί νά μετριάσουν αὐτή τήν ἐπίγνωση, μέ πράξεις εὐγένειας καί καταδεκτικότητας. Μέ τίς οἰκογένειες τῶν ἐπισκόπων εἶναι ὅμως διαφορετικά: εἶναι πολύ δύσκολο νά μάθεις τίς ἀξιώσεις τους, γιατί ἡ ἀναλογία τῶν ἐπισκόπων πού προέρχονται ἀπό οἰκογένειες εὐγενῶν δέν εἶναι πολύ μεγάλη· κι ἡ διαδοχή αὐτῶν τῶν ἀξιωμάτων εἶναι τόσο γρήγορη, πού ὁ κόσμος δέν προλαβαίνει νά συνηθίσει στό ἄκουσμά τους, ἐκτός κι ἂν σχετίζονται μέ τήν λογοτεχνία. Ἔτσι, τά παιδιά τῶν ἐπισκόπων ἔχουν ἕνα ὕφος αὐστηρό καί ἀποκρουστικό, πού δείχνει ὅτι τά ἀξιωμάτά τους δέν εἶναι γενικῶς ἀναγνωρισμένα, ἕνα εἶδος τρόπου *noli me tangere*,²⁵ τά ὁποῖα, ὅταν ἔρθουν σέ ἐπαφή μέ τοὺς πολλούς, μαζεύονται, σάν αὐτούς πού ὑποφέρουν ἀπό ἀρθρίτιδα. Εἶναι ἀμφίβολο, ἂν μιά ἰσχυρή νοημοσύνη ἢ μιά ἀσυνήθιστη καλοσύνη μπορεῖ νά προφυλάξει κάποιον ἀπό μιά τέτοια ἀδυναμία, ἀλλά, σέ γενικές γραμμές, ἡ παρουσιάσή μου εἶναι παραδεκτή: ἂν ἡ ὑπερηφάνεια δέν ἔχει βαθιές ρίζες σ' αὐτές τίς οἰκογένειες, φαίνεται μόνο στήν ἐπιφάνεια τῶν τρόπων τους. Αὐτό τό πνεῦμα συμπεριφορᾶς κυριαρχεῖ ἀνάμεσα στά μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους καί τῶν ἄλλων πού ἐξαρτῶνται ἀπό αὐτές. Ἡ σπιτονοικοκυρά μου, λοιπόν, εἶχε δουλέψει σάν ὑπηρέτρια ἢ σάν νοσοκόμα, στό σπίτι τοῦ Ἐπισκόπου²⁶ παντρεύτηκε πρόσφατα καί ἔτσι «ἀποκαταστάθηκε» (ὅπως λέει ὁ κόσμος). Σέ μιά μικρή πόλη, ὅπως τό Μπ., ἀπλῶς τό γεγονός ὅτι εἶχε ζήσει μέ τήν οἰκογένεια τοῦ ἐπισκόπου, τῆς παρεῖχε κάποια διάκριση· καί ἡ καλή μου σπιτονοικοκυρά εἶχε μέ τό παραπάνω τό μερτικό της ἀπό τήν ὑπερηφάνεια πού προανέφερα. Τό τί εἶπε καί τό τί ἔκανε ὁ «κύριός μου», πόσο χρήσιμος ἦταν στό κοινοβούλιο καί πόσο ἀπαραίτητος ἦταν στήν Ὁξφόρ-

δη, αυτό ἦταν ἡ καθημερινή της κουβέντα. "Ὅλ' αὐτά τὰ ἄντεχα μιά χαρά, γιατί ἤμουν πολύ καλοσυνάτος καί δέν μου ἄρεσε νά κοροϊδεύω κάποιον κατάμουτρα καί μποροῦσα νά μὴν παίρνω ὑπ' ὄψη μου τήν φλυαρία μιᾶς ἡλικιωμένης ὑπηρετριάς. Πάντως, πρέπει νά τῆς φάνηκα ἀνίκανος νά ἐντυπωσιαστῶ ἀπό τήν σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου, γι' αὐτό, γιά νά μέ τιμωρήσει ἢ πιθανῶς ἐντελῶς τυχαῖα, μιά μέρα μου ἐπανελάβε μιά συζήτηση πού εἶχε μαζί του καί ἡ ὁποία ἔμμεσα μέ ἀφοροῦσε. Εἶχε πάει στό ἀνάκτορο γιά νά ὑποβάλει τὰ σέβη της στήν οἰκογένεια κι ὅταν τέλειωσε τό δεῖπνο τήν κάλεσαν στήν τραπεζαρία. Δίνοντας ἓνα ἀπολογισμό τῆς οικονομικῆς κατάστασης τοῦ σπιτιοῦ της, ἔτυχε ν' ἀναφέρει ὅτι ἀναγκάστηκε νά νοικιάσει μερικά δωμάτια. Πάνω σ' αὐτό τό σημεῖο, ὁ καλός ἐπίσκοπος βρῆκε εὐκαιρία νά τήν προειδοποιήσει γιά τήν ἐκλογή τῶν ἐνοικιαστῶν της: «γιατί», τῆς εἶπε, «πρέπει νά θυμᾶσαι Μπέττυ, ὅτι αὐτό τό μέρος βρίσκεται στό δρόμο γιά τὰ σύνορα· ἔτσι, ἓνας μεγάλος ἀριθμός Ἴρλανδῶν ἀπατεῶνων, πού τό σκᾶνε στήν Ἀγγλία γιατί εἶναι χρεωμένοι ὅπως καί πολλῶν Ἀγγλῶν ἀπατεῶνων, πού καταφεύγουν στήν Ἴρλανδία γιά τούς ἴδιους λόγους, σταματοῦν σ' αὐτό τό μέρος, πού βρίσκεται στόν δρόμο τους». Αὐτή φυσικά ἡ συμβουλή δέν δόθηκε χωρίς βαθύτερους λόγους. Ἀλλά θά ἦταν καλλίτερα ἡ κυρία Μπέττυ νά τήν εἶχε κρατήσει γιά δική της περισυλλογή, παρά νά μου τήν ἀναφέρει. Αὐτό πάντως πού ἐπακολούθησε, ἦταν ἀκόμα χειρότερο: «Κυρίέ μου», ἀπάντησε ἡ σπιτονοικοκυρά μου, (σύμφωνα μέ ὅσα μου εἶπε ἡ ἴδια) «πραγματικά, δέν νομίζω ὅτι αὐτός ὁ νεαρός κύριος εἶναι ἀπατεώνας, γιατί» «Δέν μέ νομίζεις γιά ἀπατεώνα;» τῆς εἶπα, διακόπτοντάς την

ἀγανακτισμένος, «στό μέλλον, θά σέ ἀπαλλάξω ἀπό τόν μπελά νά νομίζεις ὅ,τιδήποτε». Καί χωρίς καθυστέρηση ἐτοιμάστηκα γιά ἀναχώρηση. Ἡ καλή γυναίκα φαίνεται πώς πῆγε νά κάνει κάποιες παραχωρήσεις, ἀλλά, ἡ σκληρή καί περιφρονητική ἐκφραση πού εἶχα γιά τόν πολυμαθῆ ἀξιωματοῦχο της, τήν ἔκανε ν' ἀγανακτῆσει κι ἐκεῖνη· ἔτσι, ἡ συμφιλίωση στάθηκε ἀδύνατη. Ἡμουν, πραγματικά, πολύ ἐξαγριωμένος ἀπό τίς συμβουλές καχυποψίας πού τῆς εἶχε δώσει ἀπό μακριά, γιά ἓνα πρόσωπο πού δέν τό γνώριζε καθόλου· στήν ἀρχή σκέφτηκα νά τοῦ πῶ τίς σκέψεις μου στά ἑλληνικά, πράγμα πού ἀπό τήν μιά μεριά θά τοῦ ἀποδείκνυε πώς δέν ἤμουν κανένας ἀπατεώνας καί, ἀπό τήν ἄλλη, θά τόν ἐξανάγκαζα (ἐλπίζω) νά μοῦ ἀπαντήσῃ στήν ἴδια γλώσσα· τότε θά ἔβλεπε πώς, ἂν καί δέν ἤμουν τόσο πλούσιος ὅσο ἡ ἀφεντιά του, ἤμουν τουλάχιστον καλλίτερος ἑλληνιστής. Πιό ἤρεμες σκέψεις, ὅμως, μ' ἔκαναν νά βγάλω ἀπό τό μυαλό αὐτή τήν παιδιάστικη ἀπόφαση: γιατί σκέφτηκα, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος εἶχε δίκιο νά θέλῃ νά συμβουλέψῃ μιά γριά ὑπῆρέτρια καί ἴσως νά μήν εἶχε τήν πρόθεση ν' ἀναφερθεῖ σέ μένα, κι ὅτι τό ἴδιο φτωχό πνεῦμα τῆς κυρίας Μπέττυ, πού τήν ὁδήγησε στό νά μοῦ ἐπαναλάβῃ ὀλόκληρη τήν συζήτηση, μπορεῖ καί νά τήν εἶχε τροποποιήσῃ σύμφωνα μέ τόν δικό της τρόπο σκέψης καί νά τήν ἔκανε νά διαφέρει ἀπό τίς πραγματικές ἐκφράσεις τοῦ ἄξιου ἐπισκόπου.

Ἄφησα τό δωμάτιο τήν ἴδια κιόλας ὥρα, κι αὐτό τελικά ἀποδείχτηκε μεγάλη ἀτυχία γιά μένα γιατί, ἀπό τότε, ἄρχισα νά μένω σέ διάφορα πανδοχεῖα, μέ ἀποτέλεσμα, τά χρήματά μου νά λιγοστεύουν πολύ πιό σύντομα. Μέσα σ' ἓνα δεκαπενθήμερο, μπορούσα νά ἐπιτρέπω στόν ἑαυτό μου μόνο ἓνα γεῦμα τήν ἡμέ-

ρα. Ἡ συνεχῆς ἄσκηση καὶ ὁ καθαρὸς ἀέρας τοῦ βουνοῦ, μοῦ εἶχαν ἀνοίξει τὴν ὄρεξιν, ἔτσι πού τό νεανικό μου στομάχι ἄρχισε σύντομα νά ὑποφέρει πολύ ἀπό αὐτό τό φτωχό διαιτολόγιο. Καί τοῦτο γιατί, τό ἕνα καί μοναδικό γεῦμα πού μπορούσα νά παραγγείλω, ἦταν καφές ἢ τσαϊ. Μά κι αὐτό ἀκόμα, ὕστερα ἀπό λίγο καταργήθηκε: ἔτσι, ὅσο καιρό ἔμεινα στήν Οὐάλλια ζοῦσα ἢ μέ βατόμουρα, καρπούς ἀγριοροδιᾶς κ.λπ., ἢ μέ τίς προσκλήσεις πού ἐλάμβανα ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, σέ ἀνταπόδοση γιά τίς διάφορες μικρο-εξυπηρετήσεις πού τύχαινε νά προσφέρω. Μερικές φορές ἔγραφα διάφορα γράμματα γιά τούς ἀγρότες πού εἶχαν συγγενεῖς στό Λίβερπουλ ἢ στό Λονδίνο, ἀλλά πιό συχνά, ἔγραφα τίς ἐρωτικές ἐπιστολές πού ἔστελναν στούς ἀγαπημένους τους διάφορες νεαρές κοπέλλες, πού εἶχαν δουλέψει σάν ὑπηρετρίες στό Στριούζμπερυ ἢ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Ἀγγλίας. Σ' ὅλες τίς περιπτώσεις, ἔδιναν μεγάλη ἱκανοποίηση στούς ταπεινοῦς φίλους μου, πού σέ γενικές γραμμές μοῦ συμπεριφέρονταν φιλόξενα: εἰδικά μιά φορά, κοντά σ' ἕνα χωριό πού τό ἔλεγαν Λάνυστιντ (ἢ κάπως ἔτσι), σ' ἕνα ἀπόμακρο μέρος τοῦ Μέριονετσαϊρ, μέ φιλοξένησαν πάνω ἀπό τρεῖς μέρες. Ἦταν μιά οἰκογένεια νέων ἀνθρώπων, ἡ ὁποία μέ περιποιήθηκε μέ μιά φιλική εὐγένεια καί μέ ἀφοσίωση, πού παρόμοια δέν ἔχω ξανασυναντήσει. Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖτο ἀπό τέσσερις ἀδελφές καί τρεῖς ἀδελφούς κι ὅλοι τους εἶχαν μιά συμπεριφορά γεμάτη εὐγένεια κι εὐαισθησία. Τόση ὁμορφιά, καλή ἀνατροφή καί ἔμφυτη λεπτότητα τρόπων, δέν εἶχα μέχρι τότε δεῖ, οὔτε καί ξαναεῖδα σέ κανένα ἀγρόκτημα, ἐκτός ἀπό μιά ἢ δύο φορές στό Γουέστμωρλαντ ἢ στό Ντέβονσαϊρ. Μιλοῦσαν ἀγγλικά: ἕνα πρόσον πού δέν τό συναντᾶ κανεῖς εὐκόλα σέ μιά τόσο πο-

λυμελή οικογένεια, ιδιαίτερα στά χωριά πού είναι απομακρυσμένα από τόν κεντρικό δρόμο. Έδω, έγγραφα τό γράμμα ενός από τά αδέρφια, πού ἦταν σχετικά μέ κάποιο χρηματικό μερίδιο,²⁷ γιατί εἶχε ὑπηρετήσει ἕναν Ἄγγλο στρατιωτικό· έγγραφα ἐπίσης μερικά πύ προσωπικά γράμματα, τίς ἐρωτικές ἐπιστολές δύο ἀδελφῶν. Ἦταν καί τά δύο πολύ ἐνδιαφέροντα σέ ἐμφάνιση κορίτσια, ἡ μία μάλιστα ἦταν ἀσυνήθιστα χαριτωμένη. Μέσα σ' ὄλη τήν σύγχυση καί τά κοκκινίσματα, ὅση ὥρα μου ὑπαγόρευαν ἤ μάλλον μου ἔδιναν ὁδηγίες, δέν χρειάζομαι μεγάλη διορατικότητα γιά νά καταλάβω ὅτι, αὐτό πού βασικά ἐπιθυμοῦσαν, ἦταν τά γράμματά τους νά εἶναι εὐγενικά, ἀλλά καί γεμάτα καθαρῆ, σεμνή ὑπερηφάνεια. Κατάφερα μέ τίς κατάλληλες ἐκφράσεις νά ἱκανοποιήσω καί τά δύο τους συναισθήματα: ἦταν εὐχαριστημένες μέ τόν τρόπο πού εἶχα ἐκφράσει τίς σκέψεις τους κι εἶχαν ἐκπλαγεῖ μέ τήν εὐκολία πού εἶχα καταφέρει νά τίς συλλάβω. Ἡ ὑποδοχή πού συναντᾶ κανεῖς ἀπό τίς γυναῖκες μιᾶς οικογένειας, χαρακτηρίζει σέ γενικές γραμμές ὄλη τήν υπόλοιπη φιλοξενία. Σ' αὐτήν τήν περίπτωση, εἶχα ἐκτελέσει τά ἐμπιστευτικά καθήκοντά μου σάν γραμματέας δίνοντας τόση ἱκανοποίηση, κι ἴσως καί κάποια διασκέδαση συζητώντας μαζί τους, πού μέ πίεζαν νά μείνω, μέ τέτοια ἐγκαρδιότητα, στήν ὁποία ἐλάχιστα μπορούσα νά ἀντισταθῶ. Κοιμόμουν μέ τούς ἀδελφούς, στό μοναδικό ἀδειανό κρεβάτι πού ὑπῆρχε στό σπίτι τῶν νέων κοριτσιῶν: ἀλλά πέρα ἀπ' αὐτό, μου συμπεριφέρονταν μ' ἕνα τέτοιο σεβασμό, πού δέν συνηθίζεται νά δείχνουν εὐκολα σέ ἀνθρώπους τῆς δικῆς μου οικονομικῆς κατάστασης· λές καί ἡ εὐρυμάθειά μου ἦταν γι' αὐτούς κάποια ἐνδειξη πώς εἶμαι «γαλαζοαίματος». Ἔτσι, ἔζησα μαζί τους τρεῖς

ολόκληρες μέρες κι ένα μεγάλο μέρος τῆς τέταρτης: κι ἂν ἡ δύναμή τους ἦταν ὅση κι ἡ ἐπιθυμία τους, θά μπορούσα νά εἶχα μείνει μαζί τους μέχρι σήμερα, ἀπό τήν ἀτέλειωτη εὐγένεια πού συνέχιζαν νά μοῦ δείχνουν. Πάντως, τό τελευταῖο πρωινό, διέκρινα στά πρόσωπά τους κάποια δυσάρεστη ἐπικοινωνία πού εἶχαν μεταξύ τους· κι ὕστερα ἀπό λίγο, ἕνας ἀπό τούς ἀδελφούς μου ἐξήγησε ὅτι οἱ γονεῖς τους, πού εἶχαν φύγει μιά μέρα πρὶν ἀπό τήν ἀφιξή μου γιά νά πᾶνε στήν ἐτήσια συνάντηση τῶν Μεθοδιστῶν πού γινόταν στό Κέρναβον, ἐπρόκειτο νά ἐπιστρέψουν τήν ἡμέρα ἐκείνη: κι ὅτι «ἂν δέν ὑπῆρξαν τόσο εὐγενεῖς ὅσο θά ἔπρεπε», μιλώνοντας γιά τούς νεώτερους ἀδελφούς, μέ παρεκάλεσε νά μὴν τούς παρεξηγήσω. Οἱ γονεῖς τους γύρισαν, καί κάθε φορά πού τούς ἀπηύθυνα τόν λόγο, ἔβλεπα πρόσωπα κατσουφιασμένα καί «Dym Sassena-ch» (ὄχι ἀγγλικά). Ἐφοῦ εἶδα πῶς ἔχει ἡ κατάστασι, ἀποχαιρέτησα τρυφερά τούς εὐγενικούς κι ἐνδιαφέροντες οἰκοδεσπότες μου, καί πῆρα τόν δρόμο μου. Γιατί, ἂν καί μίλησαν πολύ θερμά γιά μένα στούς γονεῖς τους καί μοῦ δικαιολογοῦσαν συνεχῶς τήν στάσι τῶν ἡλικιωμένων αὐτῶν ἀνθρώπων λέγοντας ὅτι «ἔτσι εἶναι ἡ ἰδιοσυγκρασία τους», παρ' ὅλα αὐτά, κατάλαβα πῶς, τό ταλέντο πού εἶχα νά γράφω ἐρωτικές ἐπιστολές, δέν θά ἦταν μεγάλο προτέρημα στά μάτια τῶν δύο σοβαρῶν ἐξηντάρηδων Μεθοδιστῶν, ἀλλά οὔτε καί οἱ γνώσεις μου τῶν ἑλληνικῶν, πάνω στήν Σαπφώ καί τόν Ἄλκαῖο: κι ἡ μέχρι στιγμῆς φιλοξενία πού μοῦ προσφέρθηκε ἀπό τούς εὐγενικούς νεαρούς φίλους μου, ἂν συνδεόταν μέ τήν σκληρή συμπεριφορά αὐτῶν τῶν ἡλικιωμένων ἀνθρώπων, θά μετατρέπόταν σέ φιλανθρωπία. Σίγουρα εἶχε δίκιο ὁ κύριος Shelley²⁸ στίς παρατηρήσεις του γιά τά γηρατειά: ἂν δέν ἐπε-

νεργήσουν δυναμικά ὅλες οἱ ἀντίθετες ἐπιδράσεις, εἶναι ἓνας ἄθλιος διαφθορέας τῶν ἀγαθοεργιῶν τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς.

Μετά ἀπ' αὐτό, κατάφερα νά φτάσω στό Λονδίνο μέ διάφορους τρόπους, τούς ὁποίους πρέπει νά παραλείψω πρὸς χάριν τοῦ χώρου. Καί τότε, ἄρχισε τό τελευταῖο καί τό πιό ἄγριο στάδιο τῶν μακρόχρονων βασάνων μου· χωρίς νά θέλω νά ὑπερβάλω, θά ἔλεγα τῆς ἀγωνίας μου. Γιατί ἤδη ὑπέφερα, πάνω ἀπό δεκαέξη ἐβδομάδες, τήν σωματική ὀδύνη τῆς πείνας, σέ διάφορους βαθμούς ἔντασης, ὅσο μπορεῖ νά τήν ἀντέξει μία ἀνθρώπινη ὑπαρξή. Δέν εἶναι ἀπαραίτητο νά βασανίσω τά συναισθήματα τοῦ ἀναγνώστη μου μέ τήν κάθε λεπτομέρεια ὄλων αὐτῶν πού ὑπέφερα: γιατί τέτοιου εἴδους ἀκρότητες, κάτω ἀπό ὁποιοσδήποτε συνθήκες τοῦ μεγαλύτερου παραπτώματος ἢ ἐνοχῆς, δέν μπορεῖ νά μὴν τίς συλλογίζεται κανεῖς, χωρίς νά νιώθει οἶκτο καί συμπόνοια, κάτι πού εἶναι ὀδυνηρό γιά τήν ἔμφυτη καλοσύνη τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς. Ἄς πῶ μονάχα τοῦτο: ὅτι αὐτό πού εἶχα ὅλο κι ὅλο γιά νά συντηρηθῶ, ἦταν λίγα κομμάτια ψωμιοῦ ἀπό τό πρόγευμα κάποιου ἀνθρώπου, κι αὐτό ὄχι σέ τακτά διαστήματα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός νόμιζε ὅτι ἤμουν ἄρρωστος καί ἀγνοοῦσε τήν ἀπόλυτη ἀνάγκη μου. Κατά τήν διάρκεια τοῦ πρώτου μέρους τῶν ταλαιπωριῶν μου, (δηλαδή, ὅλο τόν καιρό πού ἤμουν στήν Οὐαλία καί τούς δύο πρώτους μῆνες στό Λονδίνο), ἤμουν χωρίς σπίτι καί σπανίως κοιμόμουν κάτω ἀπό μιά στέγη. Τό ὅτι δέν ὑπέκυψα στά μαρτύριά μου, τό ἀποδίδω κύρια στό γεγονός ὅτι ἤμουν συνεχῶς ἐκτεθειμένος στόν καθαρὸ ἀέρα. Ἀργότερα ὅμως, ὅταν πλάκωσε ὁ βαρὺς καί σκληρὸς χειμώνας κι ἀφοῦ εἶχε περάσει πολὺς καιρὸς πού ὑπέφερα, ἄρχισα νά ἐξαντλοῦμαι. Χωρίς

ἀμφιβολία, ἦταν μεγάλη τύχη γιὰ μένα τὸ γεγονὸς ὅτι, ὁ ἴδιος ἄνθρωπος πού κατὰ καιροὺς μοῦ εἶχε προσφέρει πρόγευμα, μοῦ ἐπέτρεψε νὰ κοιμᾶμαι σ' ἓνα μεγάλο κι ἀκατοίκητο σπίτι πού εἶχε νοικιασμένο. Λέω ὅτι ἦταν ἀκατοίκητο, γιατί δέν ὑπῆρχε κανένας νοικοκύρης ἢ προσωπικό. Δέν εἶχε οὔτε καν ἔπιπλα, παρά μονάχα ἓνα τραπέζι καὶ λίγες καρέκλες. Ἀλλά ὅταν ἐγκαταστάθηκα, ἀνακάλυψα ὅτι τὸ σπίτι εἶχε τελικὰ ἓνα καὶ μοναδικὸ τρόφιμο. Ἦταν ἓνα φτωχὸ καὶ μοναχικὸ παιδί γύρω στά δέκα. Φαινόταν τρομερὰ πεινασμένο, καὶ κάτι τέτοιες ταλαιπωρίες κάνουν τὰ παιδιά νὰ δείχνουν πολὺ μεγαλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶναι. Ἐμαθα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐγκαταλειμμένο παιδί, ὅτι ζοῦσε καὶ κοιμόταν ἐκεῖ πέρα ὀλομόναχο, γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ: κι ὅταν εἶπα σ' αὐτὸ τὸ φτωχὸ πλάσμα ὅτι στό μέλλον θά τοῦ ἔκανα συντροφιά τίς ὥρες τοῦ σκοταδιοῦ, ἔδειξε μεγάλη χαρά. Τὸ σπίτι ἦταν μεγάλο καὶ ἐπειδὴ δέν ὑπῆρχαν ἔπιπλα, ὁ θόρυβος πού ἔκαναν οἱ ἀρουραῖοι, δημιουργοῦσε μία τρομακτικὴ ἠχώ στίς φαρδιές σκάλες καὶ στό χῶλ' καὶ παρ' ὅλες τίς σωματικές κακουχίες, δηλαδή τὸ κρῦο καὶ τὴν πείνα, τὸ ἔρημο παιδί εἶχε βρεῖ τὸν χρόνο νὰ ὑποφέρει ἀκόμα περισσότερο (ἀπ' ὅ,τι φαίνεται), ἀπὸ τὰ φαντάσματα πού δημιουργοῦσε στό μυαλό του. Τῆς ὑποσχέθηκα, ἀπὸ δῶ καὶ στό ἐξῆς, πλήρη προστασία ἀπ' ὅλα τὰ φαντάσματα! Ἀλλά, ἀλλοίμονο! Δέν μπορούσα νὰ τῆς προσφέρω καμιὰ ἄλλη βοήθεια. Ξαπλώναμε στό πάτωμα καὶ εἶχαμε γιὰ μαξιλάρι ἓνα μάτσο ἀπὸ μερικές ἀναθεματισμένες δικαστικές ἐφημερίδες, καὶ, γιὰ μοναδικὸ σκέπασμα, ἓνα εἶδος τεράστιου ἱππευτικοῦ μανδύα. Ἀργότερα ὅμως, ἀνακαλύψαμε σέ μία σοφίτα ἓνα παλιὸ σκέπασμα ἀπὸ καναπέ, ἓνα μικρὸ κομμάτι κουβέρτας, καὶ μερικά κομμάτια ἀπὸ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα.

μενα τά όποια μάς πρόσθεσαν λίγη ζεστασιά. Τό ἄμοιρο παιδί γλυστροῦσε κοντά μου γιά ζεστασιά κι ἀσφάλεια ἀπό τά ἐχθρικά του φαντάσματα. "Όταν δέν ἤμουν ἐντελῶς ἄρρωστος, τήν ἔπαιρνα στήν ἀγκαλιά μου, κι ἔτσι ὅπως ἦταν ἀρκετά ζεστή, συχνά ἀποκοιμιόταν ὅταν ἐγώ δέν μποροῦσα. Γιατί, στήν διάρκεια τῶν δύο τελευταίων μηνῶν, κοιμόμουν τήν ἡμέρα, κι ὅλη τήν ὥρα εἶχα τήν τάση νά ἀποκοιμιέμαι ἐλαφρά καί κατά διαστήματα. Ἄλλά ὁ ὕπνος μέ ἐξαντλοῦσε περισσότερο ἀπό τήν ἀγρυπνία μου, γιατί συνήθως λαγοκοιμόμουν, ὅπως λένε, ἤ ἔβλεπα κάτι πολύ ταραγμένα ὄνειρα (πού δέν ἦταν βέβαια τόσο τρομερά, ὅσο ἐκεῖνα πού δημιουργεῖ τό ὄπιο, τά όποια καί θά περιγράψω ἀργότερα): κοιμόμουν τόσο ἐλαφρά, πού μποροῦσα ν' ἀκούω τόν ἑαυτό μου νά βογγάει, καί συχνά ξυπνοῦσα ἀπό τίς φωνές μου· καί τότε, ἔτσι ὅπως ἤμουν μισοκοιμισμένος, μέ κατακυρίευε μιὰ φρικιαστική αἴσθηση, πού ἀπό τότε μ' ἔχει ξαναπιάσει σέ διάφορες περιόδους τῆς ζωῆς μου. Συγκεκριμένα, ἦταν ἓνα εἶδος σπασμοῦ (δέν ξέρω πού ἀκριβῶς, μάλλον γύρω ἀπό τήν περιοχή τοῦ στομαχιοῦ), πού μέ ἀνάγκαζε νά τινάζω τά πόδια ἔξω, γιά ν' ἀνακουφιστῶ. Αὐτή ἡ αἴσθηση μοῦ ἐρχόταν μόλις μ' ἔπαιρνε ὁ ὕπνος καί στήν προσπάθεια ν' ἀνακουφιστῶ, ξυπνοῦσα συνεχῶς, ὥσπου στό τέλος ἀποκοιμιόμουν ἀπό τήν ἐξάντληση· κι αὐτό ἐπαναλαμβανόταν συνεχῶς, ἀπό τήν ἀδυναμία πού, ὅπως προανάφερα, ὀλοένα κι αὐξανόταν.

Στό μεταξύ, τό ἀφεντικό τοῦ σπιτιοῦ μας, ἄλλες φορές ἐρχόταν ξαφνικά καί πολύ νωρίς, συνήθως πρὶν ἀπό τίς δέκα, κι ἄλλες φορές καθόλου. Ζοῦσε συνεχῶς μέ τόν φόβο τῶν ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων: καθῶς ἦταν περισσότερο ὀργανωμένος κι ἀπό τόν ἴδιο τόν

Κρόμγουελλ, κάθε βράδυ κοιμόταν και σέ μιά διαφορετική συνοικία του Λονδίνου· πρόσεξα ακόμα, ὅτι πρὶν ἀνοίξει τὴν πόρτα, δέν παρέλειπε νά ἐλέγξει ἀπὸ ἓνα μικρὸ παράθυρο, ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ πού κτυποῦσαν. Προγευματίζε μόνος του: γιατί, πράγματι, οἱ προμήθειές του γιὰ τὸ τσάι ἐλάχιστα τοῦ ἐπέτρεπαν νά ἐπιχειρήσει νά προσκαλέσει ἓνα δεῦτερο πρόσωπο — πολὺ περισσότερο ἐξ αἰτίας τοῦ ἐδώδιμου *matériel*, πού, τίς περισσότερες φορές, ἦταν ἓνα ψωμάκι ἢ λίγα μπισκότα, τὰ ὁποῖα ἀγόραζε στό δρόμο, καθὼς ἐρχόταν ἀπὸ τὸ μέρος πού εἶχε κοιμηθεῖ. "Αν ποτέ ζητοῦσε νά συγκεντρωθούμε, ὅπου μιά φορά τόν ὑπάκουσα σάν ἀρχάριος καί γελοῖος — τὰ διάφορα μέλη τῆς συγκέντρωσης ἔπρεπε νά στέκονται, (ὄχι νά κάθονται), μέ τὴν ἀνάλογη σειρά ἀπὸ πλευρᾶς χρόνου, κι ὄχι χώρου, καί νά μὴν συνυπάρχουν. "Ὅση ὥρα ἔπαιρνε τὸ πρωινό του, ἔβρισκα συνήθως μιά ἀφορμὴ γιὰ νά πηγαινοέρχομαι· καί κάνοντας ὅσο μπορούσα τόν ἀδιάφορο, μάζευα ὅ,τι κομματάκια εἶχε ἀφήσει — μερικές φορές ὅμως, δέν ὑπῆρχε οὔτε ἓνα. Μ' αὐτόν τόν τρόπο, δέν ἔκλεβα κανέναν, ἐκτός ἀπὸ τόν ἴδιο, ὁ ὁποῖος ἦταν ὑποχρεωμένος (νομίζω), νά πηγαίνει κάθε τόσο καί ν' ἀγοράζει ἓνα ἀκόμα μπισκότο γιὰ τὸ ἀπόγευμα· ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἄμοιρο παιδί, αὐτὴ δέν ἐπιτρεπόταν νά μπεῖ στό γραφεῖο μου (ἂν μπορῶ νά ὀνομάσω ἔτσι μιά ἀποθήκη ἀπὸ περγαμηνές, νομικά συγγράμματα κ.λπ.): αὐτὸ τὸ δωμάτιο ἦταν γι' αὐτὴν τὸ δωμάτιο τοῦ Κυανοπώγονα, τὸ ὁποῖο πάντα ἔμενε κλειστὸ ὅταν ἔφευγε γιὰ δεῖπνο, δηλαδή γύρω στὶς ἕξι, καί συνήθως αὐτὴ ἦταν καί ἡ τελικὴ του ἀναχώρηση. Δέν ἤμουν σίγουρος ἂν αὐτὸ τὸ παιδί ἦταν μιά νόθα κόρη του κύριου —²⁹ ἢ ἀπλῶς μιά ὑπηρέτρια. Μόλις αὐτὸς ἐμφανιζόταν, ἐκεῖνη πήγαινε κάτω, γυάλιζε τὰ παπούτσια του,

βούρτσιζε τό σακάκι του κ.λπ., καί δέν ἐμφανιζόταν ποτέ ἀπό τά θλιβερά Τάρταρα τῆς κουζίνας, ἐκτός κι ἂν τήν φώναζαν νά κάνει κάποιο θέλημα. Τό βράδυ, περίμενε ν' ἀκούσει τό χτύπημά μου στήν πόρτα καί νά ἔρθει μέ τρεμάμενα βήματα. Γιά τό τί ἔκανε ὅλη τήν ἡμέρα, ἐλάχιστα γνωρίζω, κι αὐτά ἀπό τίς δικές της ἀφηγήσεις· γιατί, μόλις ἄρχιζε ἡ ὥρα τῆς δουλειᾶς παρατήρησα πώς ἡ ἀπουσία μου ἦταν εὐχάριστη· γι' αὐτό κι ἐγώ συνήθως ἔφευγα καί καθόμουν σέ διάφορα πάρκα ἢ ὁπουδήποτε ἄλλου, περιμένοντας νά νυχτώσει.

Ἄλλά ποιό ἦταν λοιπόν αὐτό τό ἀφεντικό τοῦ σπιτοῦ; Ἀναγνώστη, ἦταν ἓνας ἀπό αὐτούς τούς ἰδιόμορφους ἐπαγγελματίες τῶν κατώτερων στρωμάτων τοῦ δικηγορικοῦ κλάδου, οἱ ὁποῖοι — πώς νά τό πῶ — γιά λόγους πρόνοιας ἢ ἀνάγκης, ἀρνοῦνται στόν ἑαυτό τους νά ἔχουν τήν πολυτέλεια μιᾶς εὐαίσθητης συνείδησης (μιᾶ περιφραστική ἀπόδοση, ἡ ὁποία μπορεῖ νά συντομέψει, ἀλλά αὐτό τό ἀφήνω στήν ἀποψη τοῦ ἀναγνώστη). Στή ζωή, πολλές φορές, ἡ συνείδηση εἶναι μία ἐπιβάρυνση πιο ἀκριβή κι ἀπό μιᾶ σύζυγο ἢ μιᾶ ἄμαξα· κι ὅπως ἀκριβῶς λέει κι ὁ κόσμος, ὅτι κάποιος «ἀφήνει κατά μέρος» τήν ἄμαξά του, ὑποθέτω πώς κάπως ἔτσι κι ὁ φίλος μου ὁ κύριος — εἶχε «ἀφήσει κατά μέρος» τήν συνείδησή του, μέ τήν προϋπόθεση νά τήν ξαναπάρει μόλις θά μπορούσε. Ἡ ἐσωτερική οἰκονομία τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἑνός τέτοιου ἀνθρώπου, θά παρουσίαζε μιᾶ πολύ περίεργη εἰκόνα, ἂν μπορούσα νά ἐπιτρέψω στόν ἑαυτό μου νά διασκεδάσει τόν ἀναγνώστη σέ βάρος του. Μέσα ἀπό αὐτές τίς περιορισμένες εὐκαιρίες πού εἶχα νά παρακολουθήσω τό τί συνέβαινε, εἶδα διάφορες καταστάσεις Λονδρέζικων μηχανοραφιῶν, πολύπλοκες κατεργαριές καί ὑποπτα

«πᾶρε - δῶσε», πού σήμερα μέ κάνουν νά γελάω, ὅπως γελοῦσα ἀκόμη καί τότε, παρ' ὄλη τήν ἀθλιότητά μου. Ἡ κατάστασή μου, πάντως, δέν μοῦ ἐπέτρεψε νά γνωρίσω περισσότερο τά προτερήματα τοῦ χαρακτῆρα τοῦ κυρίου —, ἐκτός ἀπό ἐκεῖνα πού τόν τιμοῦσαν· κι ἀπ' ὄλη αὐτή τήν περίεργη σύνθεση χαρακτῆρος, μπορῶ νά ξεχάσω τά πάντα, ἐκτός ἀπό τό γεγονός ὅτι, μαζί μου, ἦταν πολύ περιποιητικός καί ἀνάλογα μέ τίς δυνατότητές του, πολύ γενναιόδωρος.

Οἱ δυνατότητές του δέν ἦταν καί πολύ μεγάλες· πάντως, ὅπως οἱ ἀρουραῖοι, ἔτσι κι ἐγώ εἶχα στή διάθεσή μου ὅλο τό σπίτι, κι ὅπως λέει κι ὁ Δόκτωρ Johnson, ὅτι μιά φορά στήν ζωή του εἶχε ἕνα βουνό ἀπό φρούτα γιά νά φάει, ἄς εἶμαι κι ἐγώ λοιπόν εὐγνώμων, πού μοῦ δόθηκε αὐτή ἡ μοναδική εὐκαιρία, νά μπορῶ νά διαλέξω ὅποιο δωμάτιο θέλω, μέσα σ' ἕνα ἀρχοντικό τοῦ Λονδίνου. Ἐκτός ἀπό τό κλειδωμένο δωμάτιο πού τό ἄμοιρο κοριτσάκι φοβόταν ὅτι εἶναι στοιχειωμένο, ὅλα τ' ἄλλα, ἀπό τά κελάρια μέχρι τίς σοφίτες, ἦταν στήν ὑπηρεσία μας· «ὅλος ὁ κόσμος ἦταν μπροστά μας»· καί τό βράδυ, κατασκηνώναμε σ' ὅποιο σημεῖο διαλέγαμε. Ἐχω ἤδη περιγράψει τό σπίτι, λέγοντας ὅτι ἦταν μεγάλο· βρίσκεται σέ ἔξοχη κατάσταση καί σ' ἕνα πολύ γνωστό μέρος τοῦ Λονδίνου. Πολλοί ἀπό τούς ἀναγνώστες μου θά περάσουν ἀπό ἐκεῖ, μετά ἀπό λίγες ὥρες, ἀφοῦ θά ἔχουν διαβάσει αὐτό. Ἐγώ ὁ ἴδιος, δέν παραλείπω ποτέ νά τό ἐπισκεφτῶ, ὅταν διάφορες δουλειές μέ φέρνουν στό Λονδίνο· ἀκόμα καί σήμερα τό βράδυ, γύρω στίς δέκα, στίς 15 Αὐγούστου τοῦ 1821, πού εἶναι καί τά γενέθλιά μου, μόλις ἐπέστρεψα ἀπό τόν ἀπογευματινό μου περίπατο στήν ὁδό Ὁξφορντ, ὅπου εἶχα πάει σκόπιμα γιά νά τοῦ ρίξω μιά ματιά· τώρα κατοικεῖται ἀπό μία

καθωσπρέπει οίκογένεια· κι από τά φῶτα πού ἦταν ἀναμμένα στό μπροστινό σαλόνι, παρακολούθησα μιά οίκογενειακή συγκέντρωση. Εἶχαν μαζευτεῖ προφανῶς γιά τσαί, καί φαινόντουσαν εὐδιάθετοι καί χαρούμενοι. Μιά καταπληκτική ἀντίθεση τοῦ ἴδιου τοῦ σπιτιοῦ πού ἤξερα πρὶν ἀπὸ δεκαοκτώ χρόνια, πού ἦταν σκοτεινό - κρύο - σιωπηλό κι ἐγκαταλειμμένο, μέ τούς δύο νυχτερινούς κατοίκους του: ἕναν πεινασμένο λόγιο κι ἕνα παραμελημένο παιδί! — Μιάς καί τό θυμήθηκα, ἔφαξα νά βρῶ αὐτό τό παιδί μετά ἀπὸ χρόνια, ἀλλά μάταια. Πέρα ἀπὸ τήν κατάστασή της, δέν θά μπορούσε νά πεῖ κανείς πῶς ἦταν ἕνα ἐνδιαφέρον παιδί: δέν ἦταν οὔτε ὀμορφή, οὔτε ἔξυπνη, οὔτε καί εἶχε ιδιαίτερα εὐχάριστους τρόπους. Ἄλλά, δόξα τῷ Θεῷ! ἀκόμα κι ἐκεῖνα τά χρόνια δέν τά χρειαζόμουν ὄλ' αὐτά γιά νά δείξω στοργή κι ἀγάπη· ἡ ἀπλή ἀνθρωπιά, ντυμένη μέ τήν πιό ταπεινή καί φιλική φορεσιά της, ἦταν ἀρκετή: καί ἀγάπησα αὐτό τό παιδί, γιατί ἦταν ὁ σύντροφός μου στήν κακομοιριά. Ἄν ζεῖ τώρα, ἴσως εἶναι μητέρα μέ δικά της παιδιά, ἀλλά ὅπως εἶπα, δέν κατάφερα ποτέ νά βρῶ τά ἴχνη της.

Εἰλικρινά λυπᾶμαι γι' αὐτό, ἀλλά ἐκεῖνη τήν ἐποχή ὑπῆρχε ἀκόμα ἕνα πρόσωπο, τό ὁποῖο ἔκτοτε ἀναζήτησα καί στεναχωριέμαι ἀκόμα περισσότερο πού ἀπέτυχα νά τό βρῶ. Αὐτό τό πρόσωπο ἦταν μιά νεαρή γυναίκα, πού ἀνήκε στή δύστυχη κατηγορία τῶν ἀνθρώπων πού βγάζουν τό μεροκάματό τους μέ τήν πορνεία. Δέν ντρέπομαι νά ὁμολογήσω, οὔτε κι ἔχω κανένα λόγο, πῶς ἐκεῖνο τόν καιρό, εἶχα πολλές σχέσεις καί φιλίες μέ ἀρκετές γυναῖκες πού βρίσκονταν σ' αὐτήν τήν ἄσχημη κατάσταση. Ὁ ἀναγνώστης δέν χρειάζεται ἐδῶ, οὔτε νά χαμογελάσει, οὔτε νά κατσουφιάσει μ' αὐτήν τήν ὁμολογία. Νά μήν ὑπενθυ-

μήσω στους ἀναγνώστες τὴν παλιά λατινική παροιμία — «*Sine Cerere*»³⁰ κ.λπ., ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ἐποχή, ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση τῆς τσέπης μου δὲν μοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἔχω κάποια ἀνήθικη σχέση μ' αὐτές τίς γυναῖκες. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ποτέ στή ζωὴ μου δὲν ὑπῆρξα ἄτομο πού μπορεῖ νὰ μολυνθεῖ μέ τό πλησίασμα ἢ μέ τό ἄγγιγμα ὁποιουδήποτε ἀνθρωπόμορφου πλάσματος: ἀντιθέτως, εἶμαι ὑπερήφανος, γιατί ἀπό τὴν νεαρή μου ἡλικία μποροῦσα νὰ συζητᾶω φιλικά, μάλλον Σωκρατικά, μ' ὅλα τ' ἀνθρώπινα πλάσματα πού τύχαιναν στό δρόμο μου — ἄντρες, γυναῖκες ἢ παιδιά: εἶναι μιὰ συνήθεια, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπό τὴν γνώση τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀπό τὴν καλοσύνη καί τὴν εὐθύτητα, ἀπ' ὅλα αὐτά τά ὁποῖα ἀρμόζουν σέ κάποιον πού θέλει νὰ θεωρεῖται φιλόσοφος. Γιατί, ἓνας φιλόσοφος πού ὀνομάζει τόν ἑαυτό του ἄνθρωπο τοῦ κόσμου, δὲν πρέπει νὰ βλέπει μέ τά μάτια ἑνός περιορισμένου ἀνθρώπου καί νὰ εἶναι γεμάτος στενές ιδέες καί προκαταλήψεις γιά τὴν καταγωγή καί τὴν μόρφωση. Πρέπει νὰ βλέπει πέρα ἀπό τόν ἑαυτό του, σάν ἓνα καθολικό πλάσμα, καί νὰ ἔχει μιὰ ἰσοτίμη σχέση μ' αὐτούς πού βρίσκονται εἴτε ψηλά, εἴτε χαμηλά — πού εἶναι μορφωμένοι ἢ ἀγράμματοι, ἔνοχοι ἢ ἀθῶοι. Μιάς κι ἐγώ ὁ ἴδιος ἤμουν τότε ἓνας περιπατητής, ἓνας πεζοπόρος, εἶναι φυσικό τ' ὅτι σύχναζα μ' αὐτούς τούς θηλυκούς περιπατητές πού, ὅπως λέγεται, κάνουν πεζοδρόμιο. Συχνά, πολλές ἀπ' αὐτές τίς γυναῖκες μέ ὑπερασπίστηκαν ἀπό τούς ἀστυφύλακες πού ἤθελαν νὰ μέ διώξουν ἀπό τά διάφορα σκαλάκια τῶν σπιτιῶν ὅπου καθόμουν. Ἀλλά, μιὰ ἀπ' αὐτές, χάριν τῆς ὁποίας ἔκανα ὅλη αὐτὴν τὴν εἰσαγωγή — ὅμως ὄχι! ἄς μὴν σέ κατατάξω ἐσένα, Ἄννα, μέ τὴν τόση εὐγένεια πνεύματος, σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία τῶν γυναικῶν· ἀφῆ-

στε με νά βρώ, ἄν εἶναι δυνατόν, ἕνα πιό εὐγενικό χαρακτηρισμό γι' αὐτήν, πού μου συμπαραστάθηκε μέ γενναιοδωρία καί συμπόνοια, ὅταν ὅλος ὁ κόσμος μέ εἶχε ἀπαρνηθεῖ. Τῆς ὀφείλω τό ὅτι σήμερα εἶμαι ζωντανός. — Γιά πολλές ἐβδομάδες περπατοῦσα πάνω - κάτω στήν ὁδό "Οξφορντ, τίς νύχτες, συντροφιά μ' αὐτό τό φτωχό κι ἔρημο κορίτσι, ἤ ξεκουραζόμουνα μαζύ της σέ διάφορα σκαλάκια ἤ κάτω ἀπό σκεπαστές εἰσόδους. Πρέπει νά ἦταν νεώτερη ἀπό μένα. Πραγματικά, ὅπως μου εἶπε, δέν εἶχε συμπληρώσει τά δεκάξη. Ἀπό διάφορες ἐρωτήσεις πού τῆς ἔκαναν κι ἀπό τό ἐνδιαφέρον μου γι' αὐτήν, ἔβγαλα μέ τόν καιρό κάποιο συμπέρασμα γιά τήν ἀπλή της ἱστορία. Ἦταν μιά ἀπό αὐτές τίς συνηθισμένες περιπτώσεις, (πού ἀπό τότε ἔχω λόγους νά νομίζω), ὅτι ἄν ἡ φιλανθρωπία τοῦ Λονδίνου ἐνέργουσε καλλίτερα, ἡ δύναμη τοῦ νόμου θά μπορούσε νά παρέμβει γιά προστασία κι ἐκδίκευση. Ἀλλά, ὁ χεῖμαρρος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Λονδίνου ρέει σ' ἕνα κανάλι, πού ἄν κι εἶναι βαθύ κι ἰσχυρό, εἶναι ὅμως ἀθόρυβο καί μυστικό. Δέν εἶναι φανερό κι εὐκόλα πρόσιτή στους φτωχοὺς ἄστεγους πλανόδιους: καί κανείς δέν μπορεί ν' ἀρνηθεῖ, ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς λονδρέζικης κοινωνίας εἶναι βίαιη, σκληρή κι ἀποκρουστική. Πάντως, εἶδα ὅτι πολλές ἀπό τίς πληγές αὐτοῦ τοῦ κοριτσιοῦ θά μπορούσαν εὐκόλα νά εἶχαν ἐπουλωθεῖ. Τήν πίεζα συχνά καί εἰλικρινά, νά κάνει μία καταγγελία σ' ἕναν δικαστή: ἔτσι ἔρημη καθὼς ἦταν, τήν βεβαίωσα ὅτι σίγουρα θά τραβοῦσε τήν προσοχή κι ὅτι ἡ δικαιοσύνη τῆς Ἀγγλίας δέν εἶναι ἀδιάφορη καί γρήγορα θά ἔπαιρνε ἐκδίκευση ἀπό τόν κτηνώδη παλιάνθρωπο πού τῆς εἶχε κατακλέψει τήν μικρή περιουσία της. Μου ὑποσχόταν συχνά ὅτι θά τό ἔκανε· ἀλλά ὅλο κι ἀνέβαλλε νά κάνει τίς ἐνέργειες

πού τῆς εἶχα ὑποδείξει, γιατί ἦταν ντροπαλή κι ἀποκαρδιωμένη σέ τέτοιο βαθμό, πού ἔδειχνε πόσο βαθειά εἶχε ριζώσει ἡ θλίψη στήν νεανική καρδιά της: ἴσως ἀκόμα, νά σκέφτηκε, ὅτι, κι ἡ πιό ἀδέκαστη δικαιοσύνη ἢ τό πιό ἄξιο δικαστήριον, δέν θά μπορούσαν νά κάνουν τίποτα γιά νά ἐπανορθώσουν τήν μεγαλύτερη ἀδικία. Πάντως, κάτι ἔπρεπε νά γίνει: ἔτσι, ἀργότερα, κανονίσαμε μεταξύ μας, σέ μιά - δύο μέρες, νά πᾶμε μαζί σ' ἕνα δικαστή καί νά τοῦ μιλήσω ἐγώ ἐκ μέρους της, ἀλλά δυστυχῶς, αὐτή ἦταν κι ἡ τελευταία φορά πού τήν ἔβλεπα. Ἦταν μοιραῖο νά μήν πραγματοποιήσω ποτέ αὐτήν τήν μικρή ἐξυπηρέτηση. Στό μεταξύ, αὐτό πού ἐκείνη εἶχε κάνει γιά μένα καί πού ἦταν τόσο μεγάλο γιά νά μπορέσω νά τῆς τό ξεπληρώσω, ἦταν τό ἐξῆς: - "Ἐνα βράδυ, καθώς περπατούσαμε ἀργά κατά μῆκος τῆς ὁδοῦ "Οξφορντ κι ὕστερα ἀπό μιά μέρα ὅπου εἶχα αἰσθανθεῖ ἀσυνήθιστα ἄρρωστος κι ἐξαντλημένος, τῆς ζήτησα ν' ἀλλάξουμε δρόμο καί νά πᾶμε πρὸς τήν πλατεία τοῦ Σόχο. Ἐτσι λοιπόν πήγαμε καί καθίσαμε στά σκαλάκια ἐνός σπιτιοῦ. Ἀπό τότε, δέν ἔχει τύχει νά περάσω ἀπό ἐκεῖ, χωρίς νά νιώθω ἕναν ὀξύ πόνο θλίψης, καθώς θυμάμαι αὐτή τήν εὐγενική ἐνέργεια πού εἶχε κάνει γιά μένα ἐκεῖνο τό δύστυχο κορίτσι. Ξαφνικά, ὅπως καθόμασταν, ἡ κατάστασή μου χειροτέρευσε. Εἶχα ἀκουμπήσει τό κεφάλι μου στόν κόρφο της καί σέ μιά στιγμή γλύστρησα ἀπό τά χέρια της κι ἔπεσα πίσω στίς σκάλες. Ἀπό τίς αἰσθήσεις πού εἶχα ἐκείνη τή στιγμή, ἤμουν ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι, δίχως κάποιο δυνατό καί ἀναζωογονητικό διεγερτικό, ἢ θά εἶχα πεθάνει σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο ἢ θά εἶχα φτάσει σέ τέτοιο βαθμό ἐξάντλησης, ὅπου πλέον κάθε καλλιτέρευση τῆς ὑγείας μου, κάτω ἀπό τίς δυσμενεῖς συνθήκες πού βρι-

σκόμουν, θά ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατη. Τότε, σ' αὐτό τό κρίσιμο σημεῖο τῆς μοίρας μου, ἡ φτωχή, ὀρφανή σύντροφός μου — πού καί ἡ ἴδια δέν εἶχε περάσει λίγα βάσανα σ' αὐτόν τόν κόσμο — μοῦ ἄπλωσε ἓνα χέρι σωτηρίας. Βγάζοντας μιά τρομαγμένη κραυγή, ἀλλά χωρίς τήν παραμικρή καθυστέρηση, ἔτρεξε πρὸς τήν ὁδὸ "Οξφορντ καί σέ λιγότερο χρόνο ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νά φανταστεῖ, γύρισε πίσω μ' ἓνα ποτήρι κρασί πορτό μέ καρυκεύματα, τά ὁποῖα ἐνήργησαν δυναμικά στό ἄδειο στομάχι (πού ἐκείνη τήν στιγμή δέν μποροῦσε ν' ἀντέξει καμιά στερεή τροφή). Καί τοῦτο τό ποτήρι, μοῦ τό ἔδωσε αὐτό τό γενναϊόδωρο κορίτσι, χωρίς τήν παραμικρή γκρίνια γιά τό γεγονός ὅτι τό εἶχε πληρώσει ἀπό τήν ἴδια τῆς τήν φτωχική τσέπη — καί ἄς μὴν ξεχνᾶμε: — σέ μιά ἐποχή, πού μετὰ βίας μποροῦσε ν' ἀγοράσει τά πρὸς τό ζεῖν, καί πού δέν εἶχε καμία ἔνδειξη ὅτι θά μπορούσα ποτέ νά τῆς τό ξεπληρώσω. — "Αχ! νεανική εὐεργέτιδα! Πόσες φορές, στά χρόνια πού ἀκολούθησαν, δέν στάθηκα σέ ἀπόμερα μέρη καί σέ σκέφτηκα μέ θλίψη στήν καρδιά καί ἀληθινή ἀγάπη. Πόσες φορές δέν εὐχήθηκα — ὅπως τά παλιά χρόνια πού πίστευαν ὅτι ἡ κατάρα τοῦ πατέρα ἔχει μιά ὑπερφυσική δύναμη καί καταδιώκει τό ἀντικείμενό της μέ μιά μοιραία ἀνάγκη αὐτο-πραγματοποίησης — ἔτσι ἀκριβῶς εὐχήθηκα, ἡ εὐχή πού βγαίνει μέσα ἀπό τήν καρδιά, τήν κουρασμένη ἀπό εὐγνωμοσύνη, νά ἔχει τό ἴδιο προνόμιο: νά τῆς δοθεῖ ἀπό ἐκεῖ πάνω ἡ δύναμη νά κυνηγήσει — νά κατατρέξει — νά αἰφνιδιάσει — νά κυριεύσει — ν' ἀναζητήσῃ ἐσένα, στό βαθύ σκοτάδι κάποιου λονδρέζικου μπορντέλου, ἢ (ἂν εἶναι δυνατόν) στό σκοτάδι τοῦ τάφου — νά σέ ξυπνήσει μ' ἓνα αὐθεντικό μήνυμα εἰρήνης καί συγχώρεσης, καί τελικῆς συμφιλίωσης!

Δέν κλαίω συχνά: γιατί, κάθε μέρα ἢ μάλλον κάθε ὥρα, οἱ σκέψεις μου πάνω στά θέματα πού συνδέονται μέ τά κύρια ἐνδιαφέροντα τοῦ ἀνθρώπου, κατεβαίνουν χιλιάδες ὀργυιές, «πολύ βαθειά γιά δάκρυα»· ἡ αὐστηρότητα τῆς σκέψης μου παρουσιάζει ἕναν ἀνταγωνισμό στά συναισθήματα πού φέρνουν δάκρυα — ἀπαραίτητα γιά αὐτούς πού συνήθως, μέ τήν ἐπιπολαιότητά τους, προστατεύονται ἀπό κάθε βαθυστόχαστη θλίψη, καί μ' αὐτήν τήν ἴδια ἐπιπολαιότητα μποροῦν νά γίνουν ἀνίκανοι ν' ἀντισταθοῦν σέ τέτοιου εἴδους συναισθήματα. Πιστεύω ὅμως ἀκόμα ὅτι, ὅσοι στοχάζονται τά πράγματα τόσο βαθειά ὅσο ἐγώ, πρέπει νά ἔχουν ἀπό νωρίς καλλιεργήσει καί ἐνθαρρύνει στόν ἑαυτό τους μιά πίστη πού γαληνεύει γιά τήν μελλοντική ἀρμονία καί τά ἱερογλυφικά νοήματα τῶν ἀνθρώπινων βασάνων, ἔτσι ὥστε νά τοὺς προστατεύει ἀπό τήν πλήρη μελαγχολία. Σύμφωνα μ' ὅλα αὐτά, αὐτή τή στιγμή εἶμαι χαρούμενος κι ὅπως εἶπα δέν κλαίω συχνά. Ὅμως, μερικά αἰσθήματα, παρ' ὅλο πού δέν εἶναι βαθύτερα ἢ ἐντονότερα, εἶναι πιό τρυφερά ἀπό μερικά ἄλλα· συχνά, ὅταν περπατάω στήν ὁδό Ὁξφορντ κάτω ἀπό τό ἀπαλό φῶς τῆς λάμπας κι ἀκούω ἐκεῖνο τό ὄργανάκι πού παρηγοροῦσε ἐμένα καί τήν ἀγαπημένη μου σύντροφο (γιατί ἔτσι θά τήν ὀνομάζω πάντα), τότε δακρύζω καί συλλογίζομαι ἐκεῖνη τήν μυστηριώδη δωρεά πού μᾶς χώρισε γιά πάντα, τόσο ξαφνικά καί τόσο ἀποφασιστικά. Τό πῶς συνέβησαν ὅλα αὐτά, ὁ ἀναγνώστης θά τό καταλάβει ἀπό τήν συνέχεια τῆς εἰσαγωγικῆς μου ἀφήγησης.

Ἀμέσως μετά ἀπό τό περιστατικό πού προανέφερα, μιά μέρα, συνάντησα στήν ὁδό Ἄλμπεμαρλ ἕναν κύριο, τόν ὁποῖο ἡ οἰκογένειά μου εἶχε φιλοξενήσει πολλές φορές. Μέ ἀναγνώρισε ἀπό τήν ὁμοιότητα πού

είχα μέ τήν οικογένειά μου. Δέν προσπάθησα νά κρυφτώ: ἀπάντησα στίς ἐρωτήσεις του μέ εἰλικρίνεια, κι ἀφοῦ μου ἔδωσε τόν λόγο τῆς τιμῆς του ὅτι δέν θά μέ προδώσει στούς κηδεμόνες μου, τοῦ ἔδωσα τελικά τήν διεύθυνση τοῦ φίλου μου τοῦ δικηγόρου. Τήν ἐπόμενη μέρα, ἔλαβα μιά τραπεζιτική ἐπιταγή τῶν 10 λιβρῶν. Ἡ ἐπιστολή ἔφτασε στό σπίτι μέ διάφορες ἄλλες ἐπιστολές τοῦ δικηγόρου, ὁ ὁποῖος, ἄν κι ἔδειχνε μέ τήν ματιά του καί τούς τρόπους του νά ἔχει καταλάβει τό περιεχόμενό της, μου τήν παρέδωσε ἀμέσως καί χωρίς δισταγμό.

Αὐτό τό δῶρο μέ ὀδηγεῖ νά μιλήσω γιά τόν λόγο πού μ' ἔκανε νά βρεθῶ στό Λονδίνο καί γιά τό σκοπό πού προάσπιζα (γιά νά χρησιμοποιήσω μιά πιό δικανική λέξη), ἀπό τήν πρώτη μέρα πού ἦρθα, μέχρι τήν τελευταία πού ἔφυγα.

Σέ μιά τόσο ὀργανωμένη κοινωνία ὅπως αὐτή τοῦ Λονδίνου, οἱ ἀναγνώστες μου ἴσως νά ἐκπλήσσονται γιατί δέν μπορούσα νά βρῶ ἕναν τρόπο ν' ἀντιμετωπίσω τήν φτώχεια μου. Κι αὐτό πού ἴσως νά ξαφνιάζει περισσότερο, εἶναι ὅτι ὑπῆρχαν τουλάχιστον δύο τρόποι: ἤ ν' ἀναζητήσω βοήθεια ἀπό τούς φίλους τῆς οικογένειάς μου ἤ νά ἐκμεταλλευτῶ τό νεανικό μου ταλέντο καί τίς γνώσεις σάν μέσον γιά χρηματικό κέρδος. "Ὅσον ἀφορᾶ τόν πρῶτο, αὐτό πού ἔτρεμα πάνω ἀπ' ὅλα, ἦταν ἡ πιθανότητα νά μέ ἐντοπίσουν οἱ κηδεμόνες μου· τότε, χωρίς ἀμφιβολία, θ' ἀσκοῦσαν πάνω μου κάθε δικαίωμα πού τούς ἔδινε ὁ νόμος· θά ἔφταναν μέχρι τό σημεῖο νά μέ ξαναστεῖλουν μέ τό ζόρι πίσω στό σχολεῖο πού εἶχα ἐγκαταλείψει. Μιά τέτοια ἐπιστροφή, ἀκόμα κι ἄν γινόταν οἰκειοθελῶς, θά ἦταν γιά μένα ἀτιμωτική. Θά κατάφερνε νά μέ ἀποσπάσει ἀπό τίς γνωστές μου ἐπιδιώξεις καί προσπάθειες, θά

μέ ταπεινώνε χειρότερα κι από τόν θάνατο καί, τελικά, θά μέ ὀδηγοῦσε στόν ἴδιο τόν θάνατο. Γι' αὐτό, ἤμουν πολύ ἐπιφυλακτικός γιά τό ἄν θά ἔπρεπε νά τούς ζητήσω βοήθεια, παρ' ὅλο πού ἤμουν σίγουρος ὅτι θά τήν εἶχα — φοβούμενος μήπως οἱ κηδεμόνες μου ἐντοπίσουν τά ἴχνη μου. Εἰδικά στό Λονδίνο, ὁ πατέρας μου εἶχε χωρίς ἀμφιβολία πολλούς φίλους, ἀλλά καθώς εἶχαν περάσει δέκα χρόνια ἀπό τόν θάνατό του, ἐλάχιστους θυμόμουν μέ τό ὄνομά τους. Ἐξ ἄλλου, δέν εἶχα ποτέ πρὶν ξαναδεῖ τό Λονδίνο, ἐκτός ἀπό μιά φορά γιά λίγες ὥρες, κι ἀκόμα δέν γνώριζα τίς διευθύνσεις αὐτῶν τῶν ἐλάχιστων φίλων. "Ὅλες αὐτές οἱ δυσκολίες, ἀλλά κι ὁ τεράστιος φόβος πού προανέφερα, μ' ἔκαναν διστακτικό. Τώρα, ὅσον ἀφορᾷ τόν δεύτερο τρόπο, καταλαβαίνω πώς ὁ ἀναγνώστης μου θ' ἀναρωτιέται, γιατί τόν εἶχα ἀγνοήσει. Γιατί, δουλεύοντας σ' ἓνα γραφεῖο σάν διορθωτής ἐλληνικῶν τυπογραφικῶν κειμένων (ἄν ὄχι κάπως ἄλλιως), θά μπορούσα χωρίς ἀμφιβολία νά κερδίσω ἀρκετά γιά τίς πενιχρές ἀνάγκες μου. Σ' ἓνα τέτοιο γραφεῖο θά κέρδιζα γρήγορα τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἐργοδοτῶν μου, κάνοντας τους ἓνα δεῖγμα μέ ἀκρίβεια καί ὀρθότητα. "Ὅμως δέν πρέπει νά ξεχναίμε ὅτι, ἀκόμα καί γιά ἓνα τέτοιου εἴδους γραφεῖο, χρειαζόντουσαν πρῶτ' ἀπ' ὅλα συστάσεις ἀπό κάποιον ἀξιόπιστο ἐκδότη. Αὐτές τίς συστάσεις δέν εἶχα κανένα τρόπο νά τίς ἀποκτήσω. Γι' αὐτό πῶ ὅμως τήν ἀλήθεια, οὔτε μιά φορά δέν ἔτυχε νά διανοηθῶ τήν φιλολογική ἐργασία σάν πηγή κέρδους. Ἔτσι, δέν μπόρεσα νά σκεφτῶ κανένα ἄλλο γρηγορότερο τρόπο γιά νά βρῶ χρήματα, ἐκτός ἀπό τό νά τά δανειστῶ, παίρνοντας πάντα ὑπ' ὄψιν τίς μελλοντικές μου προσδοκίες, δηλαδή τά χρήματα πού θά διεκδικούσα ἀργότερα σάν ἐνήλικος. Μέσα στά ἄτομα πού

ἀναζήτησα γιά νά πετύχω τόν σκοπό μου, ἦταν κι ἕνας Ἑβραῖος πού ὀνομαζόταν Ντ. —^{31*}

Σ' αὐτόν τόν Ἑβραῖο καί στούς ἄλλους δανειστές τού ἀπευθύνθηκα (πού οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς νομίζω πώς ἐπίσης ἦταν Ἑβραῖοι), παρουσιάστηκα δίνοντας ἕναν λογαριασμό τῶν προσδοκιῶν μου, κι ἀφοῦ ἐξέτασαν τήν διαθήκη τοῦ πατέρα μου πού βρισκόταν στοῦ Δόκτορα Commons, τόν βρῆκαν σωστό. Βρῆκαν ὅτι τό ἄτομο πού ἀναφερόταν σάν δεύτερος γιός του —³², εἶχε ὅλα τά δικαιώματα τά ὁποῖα τούς εἶχα πεῖ, κι ἀκόμα περισσότερα: ἀλλά παρέμενε ἀκόμη μιᾶ ἐρώτηση, πού τά πρόσωπα τῶν Ἑβραίων τήν ὑπονοοῦσαν ξεκάθαρα. — "Ἡμουν ἐγώ αὐτό τό ἄτομο; Δέν

* Στόν ἴδιο αὐτόν Ἑβραῖο, ἀπευθύνθηκα μετά ἀπό δεκαοκτώ μῆνες γιά τήν ἴδια ὑπόθεση: τό γεγονός ὅτι τοῦ ἔγραφα τότε ἀπό ἕνα ἀξιοπρεπές κολλέγιο, ἦταν ἀρκετό νά τόν κάνει νά προσέξει τίς προτάσεις μου. Οἱ ἀνάγκες μου δέν προέκυπταν ἀπό ὑπερβολικές σπατάλες ἢ νεανικές ἐπιπολαιότητες (γιατί οἱ συνήθειές μου καί ἡ φύση τῶν ἀπολαύσεών μου ἦταν ἀνώτερες ἀπ' ὅλα αὐτά), ἀλλά ἀπλά, ἀπό τήν ἐκδικητική μνησικαχία τοῦ κηδεμόνα μου, ὁ ὁποῖος, ὅταν πιά δέν μπορούσε νά μ' ἐμποδίσει νά πάω στό πανεπιστήμιο, σάν ἀποχαιρετιστήριο δείγμα τῆς καλοσύνης του, ἀρνιόταν νά ὑπογράψει τήν ἐντολή νά μου χορηγηθεῖ ἔστω κι ἕνα σελίνι παραπάνω ἀπ' αὐτό πού ἐπέτρεπε τό σχολεῖο, δηλαδή 100£ τόν χρόνο. Μ' αὐτό τό ποσό, τότε, ἦταν ἀδύνατον νά ζήσει κανεῖς στό κολλέγιο: δέν ἦταν δυνατόν οὔτε γιά κάποιον πού, πέρα ἀπό ὅποιαδήποτε προσποιητή περιφρόνηση τῶν χρημάτων καί χωρίς ἀκριβά γούστα, εἶχε ὅμως ἐμπιστοσύνη στούς ὑπηρέτες καί δέν ἀπολάμβανε τήν ἀσῆμαντη λεπτομερή οἰκονομία. Γι' αὐτό, σύντομα βρέθηκα σέ δύσκολη θέση. Στό τέλος, ὕστερα ἀπό μιᾶ ἐκτεταμένη διαπραγματεύση μέ τόν Ἑβραῖο (πού ἂν εἶχα ἐλεύθερο χρόνο νά ἐξιστορήσω μερικά σημεία τῆς θά διασκέδαζα πολύ τούς ἀναγνώστες μου), μοῦ δόθηκε τό ποσό πού ζητοῦσα — μέ τούς συνήθεις ὅρους, δηλαδή νά τοῦ δίνω δεκαε-

μπορούσα νά φανταστῶ ὅτι αὐτή ἡ ἀμφιβολία ἦταν ἀληθινή. Κάθε φορά πού κάποιος ἀπό τούς Ἑβραίους φίλους μου μέ περιεργαζόταν ἔντονα, φοβόμουν πώς ἤξερε πολύ καλά ὅτι ἤμουν αὐτό τό ἄτομο — κι ὅτι ἐκείνη τήν στιγμή κατέστρωνε στό μυαλό του κάποιο σχέδιο γιά τό πώς νά μέ συλλάβει καί νά μέ παραδώσει στούς κηδεμόνες μου. Μοῦ φαινόταν περίεργο νά μέ κατηγοροῦν ἢ τουλάχιστον νά μέ ὑποψιάζονται, ὄχι γιά τήν οὐσιαστική μου πλευρά (τήν λέω ἔτσι γιατί ἔχω ἀδυναμία στά διακριτικά χαρακτηριστικά τῆς λογικῆς), ἀλλά γιά τήν τυπική. Πάντως, γιά νά ξεκαθαρίσω τούς ἐνδοιασμούς τους, χρησιμοποίησα τήν μοναδική μέθοδο πού μπορούσα. Ὅσο καιρό ἤμουν στήν Οὐαλλία, εἶχα λάβει διάφορα γράμματα ἀπό νεαρούς φίλους μου που κουβαλοῦσα συνεχῶς στήν τσέπη μου. Ἐξ ἄλλου, ἦταν πλέον τά μόνα σχεδόν ὑπολείμματα ἀπό τά προσωπικά μου ἀντικείμενα (ἐκτός ἀπό τά ρούχα πού φοροῦσα), τά ὁποῖα δέν εἶχα ξεφορτωθεῖ, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο. Τούς τά παρουσίασα. Τά περισσότερα ἀπ' αὐτά ἦταν ἀπό τόν Κόμη³³, πού, ἐκείνη τήν ἐποχή, ἦταν ὁ κύριος (ἂν ὄχι ὁ μοναδικός) ἔμπιστος φίλος μου. Αὐτά τά γράμματα εἶχαν σταλεῖ ἀπό τό Ἦτον. Εἶχα ἐπίσης μερικά ἀπό τόν Μαρκήσιο

πτάμισυ τοῖς ἑκατό τόν χρόνο, πάνω σ' ὄλο τό ποσό πού θά ἔπαιρνα· τό Ἰσραήλ, ἀπό τήν πλευρά του, ξαναἔπαιρνε μεγαλύτερα περίπου ἐννενήντα γκινέες ἀπό τό συμφωνημένο ποσό, πού πήγαιναν στόν λογαριασμό κάποιου δικηγόρου - κάποιου - κάποτε - εἴτε κατά τήν διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ γιά τό κτίσιμο ἑνός Δεύτερου Ναοῦ ἢ γιά κάποια πρόσφατη ἀνάγκη, κάτι πού ποτέ δέν κατάφερα ν' ἀνακαλύψω). Ἐχω ξεχάσει αὐτή τή στιγμή πόσα πέρτς ἦταν τό μήκος αὐτοῦ τοῦ λογαριασμοῦ. Ἀλλά ἀκόμα τόν φυλάω, μαζί μέ διάφορα ἄλλα περίεργα ἀντικείμενα καί κάποια στιγμή, θά τόν παραδώσω στό Βρετανικό Μουσεῖο.

—, τόν πατέρα του, πού, παρ'όλο πού ἦταν ἀπορροφη-
 μένος μέ διάφορες ἀγροτικές ἀσχολίες, ἦταν ὅμως ὁ
 ἴδιος ἀπόφοιτος τοῦ Ἰητον καί ἀρκετά λόγιος, ὅσο
 χρειάζεται γιά ἕναν εὐγενῆ. Ἀκόμα, ἐνδιαφερόταν
 γιά τίς κλασικές σπουδές καί τούς νεαρούς σπουδα-
 στές. Ἐπικοινωνοῦσε μαζί μου τακτικά, ἀπό τότε πού
 ἤμουν δεκαπέντε χρονῶν. Πολλές φορές, μοῦ ἔγραφε
 γιά τίς μεγάλες βελτιώσεις πού εἶχε κάνει ἢ σκεφτό-
 ταν νά κάνει στίς κομητεῖες Μ. — καί Σ. — μερικές
 φορές, γιά τά προσόντα κάποιου Λατίνου ποιητῆ, κι
 ἄλλες, γιά νά μοῦ προτείνει διάφορα θέματα, πάνω
 στά ὁποῖα ἐπιθυμοῦσε νά τοῦ γράψω στίχους.

Διαβάζοντας αὐτά τά γράμματα, ἕνας ἀπό τούς Ἑ-
 βραίους φίλους μου συμφώνησε νά μοῦ δώσει διακόσιες
 μέ τρακόσιες λίβρες, ὑπό τόν ὄρο νά πείσω τόν νεαρό
 Κόμη, πού δέν ἦταν μεγαλύτερος ἀπό μένα, νά ἐγγυη-
 θεῖ τήν πληρωμή μετά τήν ἐνηλικίωσή μας. Ὁ τελι-
 κός σκοπός τοῦ Ἑβραίου, ὅπως ὑποθέτω τώρα, δέν ἦ-
 ταν τό ἀσήμαντο κέρδος πού θά μπορούσε νά περιμένει
 ἀπό μένα, ἀλλά ἤθελε μ' αὐτόν τόν τρόπο, νά ἔχει
 μιὰ σχέση κι ἐπαφή μέ τόν εὐγενῆ φίλο μου, τοῦ ὁποί-
 ου γνῶριζε πολύ καλά τίς τεράστιες προσδοκίες. Σύμ-
 φωνα μ' αὐτήν τήν πρόταση, ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἑ-
 βραίου, ὕστερα ἀπό ὀκτώ - ἐννιά μέρες, ἀφοῦ ἔλαβα
 10£, ἐτοιμάστηκα νά πάω στό Ἰητον. Περίπου 3£ ἀπό
 τά χρήματα, τά ἔδωσα στόν δανειστή μου γιατί προ-
 φασίστηκε ὅτι ἔπρεπε ν' ἀγοράσει γραμματόσημα γιά
 τά γράμματα πού θά ἐτοίμαζε ὅσο θά ἔλειπα ἀπό τό
 Λονδίνο. Σκέφτηκα πώς ἔλεγε ψέματα· ἀλλά δέν ἤ-
 θελα νά τοῦ δώσω τό δικαίωμα νά μοῦ καταλογίσει
 τίς τυχόν καθυστερήσεις του. Ἐδῶσα ἕνα μικρό ποσό
 στόν φίλο μου τό δικηγόρο (ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπαφή μέ
 τούς δανειστές) καί πού τούς ἦταν γνωστός γιά τά

χωρίς ἔπιπλα σπίτια του. Χάλασα κάπου δεκαπέντε σελλίνια γιά νά σουλουπώσω τό ντύσιμό μου (πολύ σεμνά βέβαια). Ἀπό τά υπόλοιπα, ἔδωσα τό ἕνα τέταρτο στήν Ἄννα, μέ τήν προοπτική ὅταν ἐπέστρεφά, νά μοιραζόμεν μαζί της τά υπόλοιπα. Ὅλα αὐτά, τά κανόνισα ἕνα σκοτεινό χειμωνιάτικο ἀπόγευμα μετά τίς ἕξη, κι ὕστερα πῆγα μέ τήν Ἄννα μέχρι τό Πικαντίλλυ· γιατί ἡ πρόθεσή μου ἦταν νά πάω ἔως τό Σώλτ - χίλλ μέ τήν ταχυδρομική ἄμαξα τοῦ Μπάθ ἢ τοῦ Μπρίστολ· ὁ δρόμος πού πηγαίναμε ἦταν σ' ἕνα μέρος τῆς πόλης πού τώρα ἔχει ἐξαφανιστεῖ τελείως, ἔτσι πού δέν μπορῶ νά βρῶ τά ὄριά του. Νομίζω ὅτι ἦταν ἡ ὁδός Γκόλντεν. Ἐκεῖ, κοντά στήν γωνία τῆς ὁδοῦ Σήρραρντ, καθίσαμε κάτω· δέν θέλαμε νά χωριστοῦμε μέσα στήν φάσαρία καί στά φῶτα τοῦ Πικαντίλλυ. Τῆς εἶχα πει ἀπό πρὶν τά σχέδιά μου καί τώρα τήν διαβεβαίωνα ξανά, ὅτι θά μοιραζόμενα μαζί της τήν καλή μου τύχη, ἂν τελικά εἶχα κάποια κι ὅτι τελικά δέν θά τήν ἐγκατέλειπα ποτέ, ὅσο καιρό θά εἶχα τή δύναμη νά τήν προστατέψω. Αὐτό εἶχα πράγματι σκοπό νά τό κάνω, τόσο ἀπό εὐχαρίστηση, ὅσο κι ἀπό ὑποχρέωση· γιατί, ἀκόμα κι ἂν ἀφαιροῦσα τήν εὐγνωμοσύνη πού τῆς εἶχα, ἀφοῦ ἔτσι κι ἀλλιῶς τῆς χρωστοῦσα τήν ζωή μου, τήν ἀγαποῦσα σάν ἀδελφή μου, κι αὐτή τή στιγμή, μέ πολλή τρυφερότητα, γιατί στεναχωριόμεν πού ἔβλεπα ὅτι ἦταν τρομερά μελαγχολική. Ἐγώ προφανῶς, εἶχα περισσότερους λόγους νά μελαγχολῶ, γιατί ἄφηνα αὐτήν πού μου εἶχε σώσει τήν ζωή. Ἀλλά, παρ' ὄλο πού σκεφτόμεν τήν ταλαιπωρία πού εἶχε περάσει ἡ ὑγεία μου, ἤμουν χαρούμενος καί γεμάτος ἐλπίδα. Ἐκείνη, ἀντιθέτως, πού ἀποχωριζόταν κάποιον ὁ ὁποῖος τῆς εἶχε προσφέρει ἐλάχιστα, ἐκτός ἀπό καλοσύνη καί ἀδελφική ἀγάπη,

είχε πέσει σέ θλίψη· ἔτσι, ὅταν τῆς ἔδωσα τό ἀποχαι-
 ρετιστήριο φιλί, ἔπεσε στήν ἀγκαλιά μου κι ἔκλαψε
 χωρίς νά πεῖ λέξη. Ὑπολόγιζα νά γυρίσω σέ μιά
 ἐβδομάδα καί συμφώνησα μαζί της, σέ πέντε μέρες
 ἀπό τότε καί κάθε μέρα, νά μέ περιμένει στίς ἔξη τό
 ἀπόγευμα, στήν ἀρχή τῆς ὁδοῦ Γκραϊήτ Τίτσφιλντ,
 ὅπου δίναμε συνήθως τά ραντεβού μας, γιά νά μὴν χα-
 θοῦμε στήν μεγάλη Μεσόγειο τῆς ὁδοῦ Ὁξφορντ.
 Εἶχα πάρει αὐτό τό προνοητικό μέτρο καί πολλά ἄλ-
 λα. Ξέχασα ὅμως ἓνα. Ἡ δέν μου εἶχε πεῖ καθόλου
 τό ἐπίθετό της ἢ τό ξέχασα (γιατί, ἔτσι κι ἀλλιῶς,
 δέν εἶχε καμία σημασία). Πράγματι, αὐτό πού συνη-
 θίζεται μέ τά κορίτσια κάποιας κατώτερης τάξης πού
 βρίσκονται στή θλιβερή αὐτή κατάσταση, εἶναι νά
 μὴν συστήνονται σάν — Δίς Douglas, Δίς Montague
 κ.λπ., ἀλλά ἀπλά, μέ τά μικρά τους ὀνόματα, Μαί-
 ρη, Τζέην, Φράνσις, κ.λπ. Ἐπρεπε ὅμως νά εἶχα μά-
 θει τό ἐπίθετό της, γιατί, ὅπως ἀποδείχτηκε ἀργότε-
 ρα, μου ἦταν ἀπαραίτητο γιά νά βρῶ τά ἴχνη της.
 Εἶναι ἀλήθεια ὅμως ὅτι δέν εἶχα λόγους νά σκέφτομαι
 πώς ἢ συνάντησή μας, μετά ἀπό μιά σύντομη διακοπή
 θά ἦταν πιό δύσκολη ἢ ἀβέβαιη, ἀπ' ὅ,τι ἦταν τόσες
 ἐβδομάδες. Δέν τό εἶχα σκεφτεῖ σάν ἀπαραίτητο καί
 δέν μου πέρασε ἀπό τό μυαλό σ' ὅλη αὐτή τήν ὑπόθεση
 τοῦ χωρισμοῦ, κι ὅλη μου τελικά ἡ ἀγωνία ἦταν νά
 τη γεμίσω μ' ἐλπίδες καί νά τήν πιέσω νά πάρει ἀπα-
 ραιτήτως κάποιο φάρμακο γιά ἓναν ἄγριο βῆχα καί
 μιά βραχνάδα πού τήν βασάνιζε. Ἐτσι, τό ξέχασα ἐν-
 τελῶς, μέχρι πού ἦταν πιά πολύ ἀργά.

Ἦταν περασμένες ὀχτώ ὅταν ἔφτασα στό καφενεῖο
 Γκλούτσεστερ³⁴: ἡ ταχυδρομική ἄμαξα τοῦ Μπρίστολ
 ἦταν ἔτοιμη νά ξεκινήσει. Σκαρφάλωσα ἀπ' ἔξω καί

ή λεπτή κι άνετη αίσθηση* αὐτῆς τῆς ἄμαξας μέ κοίμησε γρήγορα. Εἶναι πάντως περίεργο, πού, γιά πρώτη φορά, ἀπολάμβανα τόν ὕπνο τόσο εὐκόλα ὕστερα ἀπό μῆνες, κι αὐτό πάνω σέ μιά ταχυδρομική ἄμαξα — ἦταν ἓνα κρεβάτι, πού σήμερα δέν τό βρίσκω καθόλου άνετο. Ἐνα μικρό περιστατικό, πού ἔχει σχέση μ' αὐτό τόν ὕπνο, μ' ἔπεισε (ὅπως καί τόσα ἄλλα ἐκείνη τήν ἐποχή) πώς ὁ ἄνθρωπος πού δέν ἔχει περάσει μεγάλη δυστυχία, μπορεῖ εὐκόλα νά ζήσει χωρίς νά γνωρίζει, τουλάχιστον ἀπό προσωπική πείρα, κάτι ἀπ' τήν καλοσύνη τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς — ἤ, κι αὐτό τό λέω μ' ἀναστεναγμό, κάτι ἀπό τήν προστυχιά πού μπορεῖ νά ἔχει. Ὑπάρχει ἓνα παραπέτασμα τρόπων πάνω στά γνωρίσματα καί στήν ἐκφραση τῶν ἀνθρώπων χαρακτήρων, τόσο χοντρό, πού ἓνας ἀπλός παρατηρητής δέν μπορεῖ νά ξεχωρίσει τίς ἀκρότητες μέσα ἀπό τήν τεράστια ποικιλία πού ὑπάρχει ἀνάμεσά τους — ἡ ἀπέραντη καί πολυάριθμη ἔκταση τῶν διαφόρων ἀρμονιῶν καταντάνε νά γίνουν μιά φτωχή περίληψη διαφορῶν, πού ἐκφράζονται μέ τήν γκάμα ἢ τήν ἀλφάβητο στοιχειωδῶν ἤχων. Τό θέμα εἶχε ὡς ἐξῆς: τά τέσσερα — πέντε πρῶτα μίλια ἀπό τό Λονδίνο, ἐνοχλοῦσα συνεχῶς τόν συνεπιβάτη μου στήν σκεπή, πέφτοντας πού καί πού ἐπάνω του, ὅταν ἡ ἄμαξα ἔγερνε πρὸς τήν πλευρά του· πράγματι, ἂν ὁ δρόμος ἦταν λιγότερο ὀμαλός καί ἐπίπεδος θά εἶχα πέσει ἀπό τήν ἀδυναμία. Μοῦ παραπονιόταν συνεχῶς γι' αὐτή τήν ἐνόχληση, ὅπως ἴσως νά ἔκαναν καί οἱ περισσό-

* Ἡ ταχυδρομική ἄμαξα τοῦ Μπρίστολ εἶναι ἡ καλλίτερη τῆς χώρας — πρῶτον, γιατί πηγαίνει ἀπό ἓναν ἀσυνήθιστα καλό δρόμο καί δεύτερον, γιατί οἱ ἔμποροι τοῦ Μπρίστολ τήν ἐνισχύουν οἰκονομικά.

τεροι κάτω απ' αυτές τίς συνθήκες· όμως, εξέφραζε τό παράπονό του μέ περισσότερη κακοκεφιά, απ' ό,τι δικαιολογοῦσε ή περίσταση· κι αν είχα χωριστεί απ' αυτόν εκείνη τήν στιγμή, θά τόν συλλογιζόμουν (αν άξιζε τόν κόπο νά τόν συλλογίζομαι), σαν έναν δύστροπο και τελείως απότομο άνθρωπο. Πάντως, είχα συνείδηση ότι του έδυνα κάποια άφορμή για παράπονο και γι' αυτό του ζήτησα συγγνώμη και τόν βεβαίωσα ότι θά έκανα ό,τι μπορούσα, για νά αποφύγω ν' αποκοιμιέμαι επάνω του. Του εξήγησα, μέ τά λιγότερα δυνατόν λόγια, ότι ήμουν άρρωστος κι αδύναμος, γιατί υπέφερα για καιρό, κι ότι δέν είχα τήν οικονομική άνεση νά πάρω μιá θέση μέσα στην άμαξα. Μόλις ό άνθρωπος άκουσε αυτήν τήν εξήγηση, άλλαξε άμέσως συμπεριφορά. Κι όταν κάποια στιγμή ξύπνησα από τό θόρυβο και τά φώτα του Χάουνσλου (γιατί, παρά τήν θέληση και τήν προσπάθειά μου, ξανακοιμήθηκα στά δύο άμέσως επόμενα λεπτά πού του μίλησα), είδα ότι είχε βάλει τό μπράτσο του γύρω μου για νά μέ προστατέψει από τό νά πέσω κάτω. 'Αλλά και σ' όλο τό υπόλοιπο ταξίδι, μου συμπεριφέρθηκε μέ γυναικεία ευγένεια, έτσι πού στό τέλος σχεδόν άφέθηκα στην άγκαλιά του. Τό πιό ευγενικό απ' όλα ήταν πού δέν ήξερε αν πήγαινα έως τό Μπάθ ή μέχρι τό Μπρίστολ. Δυστυχώς, πράγματι, πήγα λίγο πιό μακριά απ' ό,τι σκόπευα. Γιατί ό ύπνος μου ήταν τόσο ευεργετικός και αναζωογονητικός, πού ή επόμενη φορά πού ξαναξύπνησα μετά τό Χάουνσλου, ήταν από ένα ξαφνικό σταμάτημα τής άμαξας (πιθανώς σ' ένα ταχυδρομείο)· και ρωτώντας, έμαθα πώς είχα φτάσει στό Μένντενχαντ, έξη-έπτά μίλια πιό πέρα από τό Σώλτ-χίλλ. Κατέβηκα εκεί και για τό μισό λεπτό πού είχα σταματήσει ή άμαξα, ό φιλικός μου σύντροφος (πού,

από μιά γρήγορη ματιά πού είχα ρίξει, μου φάνηκε
 ότι ήταν υπηρέτης κάποιου ευγενή ή κάτι τέτοιο), μέ
 ικέτεψε νά πάω κατ' εὐθείαν γιά ὕπνο. Παρ' ὄλο πού
 δέν είχα σκοπό νά κάνω κάτι τέτοιο, τοῦ τό ὑποσχέ-
 θηκα: στήν πραγματικότητα, πῆρα ἀμέσως τόν δρόμο
 πίσω, μέ τά πόδια. Πρέπει νά περπατοῦσα πολύ ἀργά,
 γιατί, ὅταν ἔστριψα ἀπό τόν Σλόκ γιά τό ἦτον, ἄ-
 κουσα τό ρολοί ἀπό ἓνα ἀγρόκτημα νά χτυπᾶ τέσσε-
 ρεις. Ὁ ἀέρας καί ὁ ὕπνος μέ είχαν ἀναζωογονήσει,
 ἀλλά, παρ' ὄλ' αὐτά, ἤμουν πολύ ἐξαντλημένος. Θυ-
 μᾶμαι μιά σκέψη (πού τήν ἔχει ἐκφράσει ὁμορφα ἓνας
 Ρωμαῖος ποιητής), πού ἐκείνη τήν στιγμή μου ἔδωσε
 παρηγορία στή φτώχεια μου. Ἦταν λίγος καιρός πού
 είχε γίνει ἓνας φόνος κοντά στό χερσότοπο τοῦ Χάουν-
 σλου ἂν δέν κάνω λάθος. Τ' ὄνομα τοῦ δολοφονημένου
 ἦταν *Steele*, καί ἦταν ἰδιοκτήτης μιᾶς φυτείας λε-
 βάντας, πού βρισκόταν σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν περιοχή.
 Κάθε βῆμα μ' ἔφερε καί πιό κοντά στό χερσότοπο.
 Φαντάστηκα λοιπόν πώς, ἂν ἐγώ κι ὁ ἀπαίσιος δολο-
 φόνος εἶμασταν ἔξω ἐκείνη τήν νύχτα, θά μπορούσαμε
 χωρίς νά τό θέλουμε, νά πλησιάζουμε ὁ ἓνας τόν ἄλ-
 λον μέσα στό σκοτάδι. Κι είπα τότε: ἄς υποθέσουμε
 ὅτι, ἀντί νά εἶμαι ἐλάχιστα καλλίτερος ἀπό ἓναν
 ἀπόκληρο (ὅπως κι εἶμαι), δηλαδή, ἀφέντης τῆς
 γνώσης μου καί δίχως δική μου γῆ, ἂν ἤμουν λοιπόν
 σάν τόν φίλο μου τόν Λόρδο³⁵, πού εἶναι γνωστός
 κληρονόμος μιᾶς ἐτήσιας περιουσίας 70.000£, θά φο-
 βόμουν πολύ γιά τό κεφάλι μου! πραγματικά,
 ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ὁ Λόρδος δέν θά μπορούσε νά
 βρῆσκει στήν δική μου κατάσταση. Πάντως τό νόη-
 μα τῆς παρατήρησης εἶναι ἀληθινό ἡ τεράστια
 δύναμη καί ἰδιοκτησία κάνουν τόν ἄνθρωπο νά ντρέ-
 πεται, γιατί φοβᾶται μήπως πεθάνει. Εἶμαι σίγουρος

ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἀτρόμητοι τυχοδιῶκτες, πού δέν ἔχουν πλούτη καί χαίρονται νά χρησιμοποιοῦν τό ἔμφυτο θάρρος τους, τήν τελευταία στιγμή πού εἶναι ἔτοιμοι νά δράσουν, ἄν τούς ἔρθει τό νέο ὅτι ἔγιναν κάτοχοι μιᾶς περιουσίας 50.000£ τόν χρόνο, θά ἐνιω-
 θαν ἔντονη ἀντιπάθεια γιά τά βόλια.* "Όταν θά βρί-
 σκονταν σέ ἀπόλυτη ἡρεμία καί αὐτο-κυριαρχία, τά
 κατορθώματά τους θά τούς φαινόntonσαν ἀναλογικά
 δύσκολα. Εἶναι λοιπόν ἀλήθεια, μέ τά λόγια ἑνός σο-
 φoῦ ἀνθρώπου, πού τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά ἔχει καί
 τίς δύο ἐμπειρίες, ὅτι στοὺς πλούσιους ταιριάζει καλ-
 λίτερα

Να μετριάσουν καί νά ἐξασθενήσουν τήν ἀρετή
 Παρά νά τήν δελεάσουν νά κάνει ὅ,τιδήποτε ἄξιο
 ἐπαίνου

(Ξανακερδισμένος Παράδεισος)

Χασομερῶ μέ τό θέμα αὐτό, γιατί ἡ ἀνάμνηση αὐ-
 τῆς τῆς ἐποχῆς μ' ἐνδιαφέρει βαθύτατα. Δέν θά ἔχεις
 ἄλλο λόγο ἀναγνώστη νά παραπονιέσαι, γιατί τώρα
 σπεύδω νά τό κλείσω. — Στό δρόμο μεταξύ Σλόκ καί
 Ἦτον ἀποκοιμήθηκα, κι ὅταν ἀκριβῶς ἄρχισε νά χα-
 ράζει, ξύπνησα ἀπό τήν φωνή ἑνός ἀντρα πού στεκό-
 ταν ἀπό πάνω μου καί μ' ἐρευνοῦσε. Δέν ξέρω τί ἦταν:
 εἶχε μιᾶ ὄψη ἀρρωστιαρική — ἀλλά ὄχι ἀναγκαστικά
 κι ἀρρωστιαρικό μυαλό. Ἄλλά ἀκόμα κι ἄν εἶχε, ὑπο-

* Μπορεῖ κάποιος ν' ἀντιτάξει τό ἐπιχείρημα ὅτι, πολλοὶ ἄν-
 θρωποι κάποιας ὑψηλῆς κοινωνικῆς καί οἰκονομικῆς τάξης,
 εἶναι στίς μέρες μας ὅπως καί παλιά, ἐπικεφαλῆς στή μάχη
 καί ἐρωτοτροποῦν μέ τόν κίνδυνο. Εἶναι ἀλήθεια, ἀλλά αὐτό
 δέν εἶναι τό θέμα μας. Μέ τόν καιρό, ἡ δύναμη ἔχει χάσει
 τήν ἐπίδρασή της καί τήν γοητεία της.

θέτω πώς σκέφτηκε ὅτι κανένας πού κοιμάται ἔξω χειμωνιάτικα δέν μπορεί ν' ἀξίζει τόν κόπο γιά ληστεία. Πάντως, σχετικά μ' αὐτό τό συμπέρασμα, ὅσον ἀφορᾷ ἐμένα, ἂν αὐτός ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται ἀνάμεσα στους ἀναγνώστες μου, τόν διαβεβαιώνω ὅτι ἔκανε λάθος. Ἄφου μέ παρατήρησε γιά λίγο, ἔφυγε, καί δέν στεναχωρέθηκα πού μέ ἐνόχλησε, γιατί ἔτσι μ' ἔκανε νά περάσω ἀπό τό Ἴητον προτοῦ σηκωθῶν ὄλοι. Ἡ νύχτα ἦταν βαριά καί σκοτεινή, ἀλλά, πρὸς τήν αὐγή, ἔπιασε μιά ἐλαφρά παγωνιά. Τό ἔδαφος καί τά δέντρα ἦταν σκεπασμένα μέ πάχνη. Γλύστρησα μέσα στό Ἴητον ἀπαρατήρητος. Πλύθηκα καί τακτοποίησα, ὅσο ἦταν δυνατόν, τά ρούχα μου σ' ἓνα μικρό καπηλειό, στό Γουίντσορ· κατά τίς ὀκτώ, κατηφόρησα πρὸς τοῦ Ροτε.³⁶ Στό δρόμο μου συναντήθηκα μέ κάτι νεαρούς καί τούς ζήτησα πληροφορίες: ἓνας φοιτητής τοῦ Ἴητον εἶναι πάντοτε εὐγενής· καί παρά τά φθαρμένα μου ρούχα, μοῦ ἀπάντησαν εὐγενικά. Ὁ φίλος μου, ὁ Λόρδος —, εἶχε πάει στό Πανεπιστήμιο τοῦ —³⁷. «Ibi omnis effusus labor!». ³⁸ Εἶχα πάντως ἄλλους φίλους στό Ἴητον, ἀλλά, δέν εἶναι εὐκολο γιά κάποιον πού βρίσκεται σέ ἄθλια κατάσταση νά παρουσιαστεῖ μπροστά σ' ὄλους αὐτούς πού ἔχουν εὐμάρεια. Συλλογιζόμενος ὅμως τόν ἑαυτό μου, ζήτησα νά δῶ τόν Δούκα τοῦ Ντ.—³⁹, (παρ' ὄλο πού δέν τόν γνώριζα τόσο στενά ὅσο τούς ἄλλους), γιατί σ' αὐτόν δέν δίσταζα νά παρουσιαστῶ κάτω ἀπ' ὅποιεσδήποτε συνθήκες. Βρισκόταν ἀκόμα στό Ἴητον, ἂν καί νομίζω ὅτι ἐτοιμαζόταν νά φύγει γιά τό Καίμπριτζ. Μέ δέχτηκε μέ εὐγένεια καί ζήτησε νά προγευματίσουμε μαζί.

Ἐδῶ θέλω νά σταματήσω γιά μιά στιγμή, γιά νά προλάβω τόν ἀναγνώστη μου ἀπ' ὀποιοδήποτε λαθεμένο συμπέρασμα. Ἐπειδὴ ἔχω ἀναφέρει διάφορους

οικογενειακούς φίλους, δέν σημαίνει ὅτι ἔχω ιδιαίτερες προτιμήσεις στους εὐγενείς ἢ γαλαζοαίματους. Δόξα τῷ Θεῷ, δέν ἔχω. Εἶμαι γιός ενός ἀπλοῦ Ἀγγλου ἔμπορου, πού σ' ὅλη του τή ζωή τόν ἐκτιμοῦσαν γιά τήν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτήρα καί ἦταν ἰσχυρά συνδεδεμένος μέ φιλολογικά θέματα (πράγματι, ἦταν ὁ ἴδιος ἕνας ἀνώνυμος συγγραφέας). Ἄν εἶχε ζήσει, θά ἔπρεπε νά εἶχε γίνει πολύ πλούσιος· ἀλλά πεθαίνοντας πρόωρα, δέν ἄφησε παραπάνω ἀπό 30.000£ σέ ἑπτά δικαιοῦχος. Τήν μητέρα μου τήν ἀναφέρω μέ ὑπερηφάνεια, σάν περισσότερο προικισμένη. Γιατί, ἄν καί δέν διεκδικεῖ τ' ὄνομα καί τίς τιμές μιᾶς φιλολόγου, θά πάρω τό θάρρος νά τήν ὀνομάσω διανοούμενη καί πιστεύω πώς, ἄν ποτέ συγκεντρωθοῦν κι ἐκδοθοῦν τά γράμματά της, θά θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι γραμμένα μ' ἕνα τρόπο ρωμαλέο, καθώς ἐπίσης μέ χιουῦμορ, μέ φρεσκάδα καί μέ διάφορες ἰδιωματικές χάρες, πού σπάνια συναντοῦμε στήν γλῶσσα μας — μέ ἐξαίρεση ἐκεῖνα τά γράμματα τῆς Λαίδης M.W. Montagu. Αὐτοί εἶναι οἱ τίτλοι τῆς καταγωγῆς μου, δέν ἔχω ἄλλους. Καί εἰλικρινά εὐχαριστῶ τό Θεό γι' αὐτό, γιατί, κατά τήν κρίση μου, μία κοινωνική θέση πού ἀνεβάζει ἕναν ἄνθρωπο ψηλότερα ἀπό τό ἐπίπεδο τῶν συνανθρώπων του, δέν εἶναι πάντα καί ἡ πιό εὐνοϊκή γιά τίς ἠθικές καί πνευματικές ἀρετές.

Ὁ Λόρδος Ντ. — ἄπλωσε μπροστά μου ἕνα ἐξαίσιο πρόγευμα. Ἦταν πραγματικά ὑπέροχο. Ἀλλά, στά μάτια μου, φάνηκε τριπλάσια ὑπέροχο — γιατί ἦταν τό πρῶτο κανονικό μου γεῦμα ὕστερα ἀπό μῆνες. Εἶναι περίεργο πού τό λέω, ἀλλά ἐλάχιστα μποροῦσα νά φάω. Τήν ἡμέρα πού πρωτοέλαβα τήν ἐπιταγή τῶν 10£, πῆγα στόν φούρναρη κι ἀγόρασα ἕνα - δύο ψωμάκια. Δύο μῆνες ἢ ἕξη ἐβδομάδες πρίν, παρατηροῦσα

αυτό τό ἴδιο μαγαζί μέ μιά σφοδρή ἐπιθυμία, πού εἶναι σχεδόν ταπεινωτική νά τήν θυμᾶμαι. Θυμήθηκα τήν ἱστορία τοῦ Otway⁴⁰ καί φοβήθηκα πώς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά φάω βιαστικά. Ἀλλά δέν χρειάστηκε νά προσέξω, γιατί ἤδη μοῦ εἶχε κοπεῖ ἡ ὄρεξη καί, πρίν ἀκόμα καλά - καλά φάω τό μισό ἀπ' ὅ,τι εἶχα ἀγοράσει, ἄρχισα νά νιώθω ἄρρωστος. Γιά πολλές ἐβδομάδες, κάθε φορά πού ἔτρωγα κάποιο φαγητό, πάθαινα τό ἴδιο. Κι ὅταν δέν μ' ἐπιανε ναυτία, ἀπέβαλλα ἕνα μέρος ἀπ' ὅ,τι εἶχα φάει, πολλές φορές νιώθοντας μιά ξινίλα, ἄλλες φορές χωρίς ξινίλα καί ἀμέσως. Κι αὐτή τήν φορά πού καθόμουν στό τραπέζι τοῦ Λόρδου Ντ.—, δέν αἰσθανόμουν καλλίτερα ἀπό τό συνηθισμένο καί μπροστά σ' ὅλη αὐτή τήν πολυτέλεια, δέν εἶχα καθόλου ὄρεξη. Δυστυχῶς ὅμως, εἶχα μεγάλη διάθεση γιά κρασί. Ἐξήγησα στόν Λόρδο Ντ.— τήν κατάστασή μου καί τοῦ ἔδωσα σέ γενικές γραμμές μιά μικρή εἰκόνα τῶν ὅσων πέρασα. Μοῦ ἔδειξε μεγάλη συμπόνια γιά ὅλ' αὐτά καί ζήτησε νά φέρουν κρασί — πού τότε τό λάτρευα, ὅπως ἀργότερα λάτρεψα τό ὄπιο. Πάντως, εἶμαι σίγουρος ὅτι αὐτή ἡ συνεχῆς ἀπόλαυση τοῦ κρασιοῦ, συνέβαλε στό νά ἐνταθεῖ ἡ ἀσθένειά μου. Γιατί τό στομάχι μου ἦταν φανερά κατεστραμμένο, ἀλλά ἴσως, μέ κάποια σωστότερη δίαιτα, ἔστρωνε καλλίτερα καί γρηγορότερα. Ἐλπίζω πώς δέν ἦταν ἡ ἀγάπη μου γιά τό κρασί πού μ' ἔκανε νά χασομερήσω κοντά στούς φίλους μου τοῦ Ἦτον. Τότε, εἶχα πείσει τόν ἑαυτό μου ὅτι τό ἔκανα, γιατί δίσταζα νά ζητήσω ἀπό τόν Λόρδο Ντ.— νά μοῦ κάνει τήν συγκεκριμένη ἐξυπηρέτηση γιά τήν ὁποία εἶχα ἔρθει στό Ἦτον, γιατί γνώριζα πώς δέν εἶχα τ' ἀπαραίτητα δικαιώματα. Πάντως, δέν εἶχα διάθεση νά χάσω ἄδικα τό ταξίδι μου, κι ἔτσι τοῦ τό ζήτησα. Γιά τόν

Λόρδο Ντ.—, τοῦ ὁποίου ἡ καλοσύνη ἦταν ἀπέραντη, μέτρησαν περισσότερο ἡ συμπόνια πού ἔνιωθε γιά τήν κατάστασή μου καί ἡ στενή φιλία πού εἶχα μέ τούς συγγενεῖς του, παρά τίς ἀκριβεῖς ἐρωτήσεις πού μοῦ ἔκανε γιά τίς ἀπαιτήσεις πού εἶχα. Παρ' ὄλ' αὐτά, μόλις ἄκουσε τό αἴτημά μου, κόμπιασε. Μοῦ γνωστοποίησε ὅτι δέν θά τοῦ ἄρесе νά ἔχει ὀποιαδήποτε συναλλαγή μέ τούς δανειστές κι ὅτι φοβόταν μήπως αὐτές οἱ δοσοληψίες φτάσουν στά αὐτιά τῶν ἀνθρώπων τοῦ κύκλου του. Ἐπιπλέον, ἀμφέβαλλε ἂν ἡ ὑπογραφή του ἦταν χρήσιμη γιά τούς ἀντίχριστους φίλους μου, γιατί οἱ δικές μου προσδοκίες δέν ἦταν τόσο μεγάλες ὅσο τοῦ Λόρδου —.⁴¹ Πάντως, ἀπ' ὅ,τι φάνηκε, δέν ἤθελε νά μέ πληγώσει μέ μία ἀπόλυτη ἄρνηση, γιατί, ὕστερα ἀπό λίγη σκέψη, ὑποσχέθηκε νά ἐγγυηθεῖ γιά μένα κάτω ἀπ' ὀρισμένους ὅρους, τούς ὁποίους καί ἔθεσε. Ἐκεῖνο τόν καιρό, ὁ Λόρδος Ντ.— δέν ἦταν ἀκόμα δεκαοκτώ χρονῶν. Ὄταν συλλογίζομαι, μέ πόση λεπτότητα κατάφερε νά ταιριάξει, σ' αὐτήν τήν περίσταση, τό καλό συναίσθημα μέ τήν σύνεση (μιά λεπτότητα πού ἐπάνω του εἶχε τήν χάρη τῆς αὐθεντικότητας), ἀμφιβάλλω ἂν κάποιος ἀπό τούς πολιτικούς — ἀκόμα κι ὁ γηραιότερος κι ὁ πιό ἄξιος στήν διπλωματία — θά μπορούσε νά συμπεριφερθεῖ καλλίτερα κάτω ἀπό τίς ἴδιες συνθῆκες. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι, πάντως, δέν τά καταφέρνουν μ' αὐτές τίς δουλειές. Σέ παρατηροῦν μέ μιά ματιά αὐστηρή καί γεμάτη δυσπιστία, σάν κι αὐτή τοῦ Σαρακηνοῦ.

Παίρνοντας θάρρος ἀπό αὐτήν τήν ὑπόσχεση, ἡ ὁποία δέν ἦταν ἡ τελειότερη ἀλλά καλλίτερη ἀπό τό τίποτα, ἐπέστρεψα μέ μιά ἄμαξα τοῦ Γουίνσορ, στό Λονδίνο, πού τό εἶχα ἀφήσει πρῖν ἀπό τρεῖς μέρες. Καί τώρα φτάνω στό τέλος τῆς ἱστορίας μου: — Οἱ

Ἐβραῖοι δὲν ἐνέκριναν τοὺς ὅρους τοῦ Λόρδου Ντ.— δὲν ξέρω ἂν τελικά θά τοὺς ἀποδεχόντουσαν κι ἀπλῶς καθυστεροῦσαν γιὰ νά κάνουν τίς ἀπαραίτητες ἔρευνες. Ἀλλά, καθυστεροῦσαν πολύ, ὁ καιρός περνοῦσε καί τό μικρό ποσό τῆς ἐπιταγῆς μου, μόλις εἶχε ἐξαφανιστεῖ. Πρίν βγεῖ ὅποιοδῆποτε συμπέρασμα, ἤμουν ἔτοιμος νά ξαναβρεθῶ στήν γνωστή κατάσταση τῆς κακομοιριάς μου. Ξαφνικά ὅμως, τήν τελευταία στιγμή, βρέθηκε ἐντελῶς τυχαῖα μία εὐκαιρία καί τό θέμα μέ τοὺς φίλους μου ρυθμίστηκε. Ἄφησα βιαστικά τό Λονδίνο, γιὰ ἓνα ἀπόμακρο μέρος τῆς Ἀγγλίας. Μετά ἀπό λίγο καιρό, πῆγα στό πανεπιστήμιο· κι ἀφοῦ πέρασαν πολλοί μῆνες, μόνο τότε μπόρεσα νά ξαναεπισκεφτῶ τό μέρος πού ὑπῆρξε γιὰ μένα τόσο ἐνδιαφέρον καί παραμένει ἀκόμα, σάν τό κύριο σκηνικό ὄλων αὐτῶν πού ὑπέφερα νέος.

Στό μεταξύ, τί ἀπέγινε ἡ ἄμοιρη Ἄννα; Ἐχω κρατήσει γι' αὐτήν τά συμπερασματικά μου λόγια: ὅπως εἶχαμε συμφωνήσει, τήν ἀναζητοῦσα καθημερινά, ὅσο καιρό ἔμεινα στό Λονδίνο, καί τήν περίμενα κάθε βράδυ στήν γωνία τῆς ὁδοῦ Τίτσφιλντ. Ρώτησα γι' αὐτήν ὅποιοδῆποτε θά μπορούσε νά τήν γνωρίζει· καί τίς τελευταῖες ὥρες τῆς παραμονῆς μου στό Λονδίνο, γιὰ νά βρῶ τά ἴχνη της, ἔβαλα σέ ἐνέργεια κάθε δυνατό μέσο πού μποροῦσα νά σκεφτῶ ἢ νά κάνω. Ἦξερα τόν δρόμο πού ἔμενε, ἀλλά ὄχι τό σπίτι· καί τήν τελευταία στιγμή, θυμήθηκα πῶς μοῦ εἶχε πεῖ, ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης της τήν κακομεταχειριζόταν, πράγμα πού ἴσως τήν ἔκανε νά ἐγκαταλείψει τό δωμάτιο αὐτό, πρίν χωριστοῦμε. Εἶχε ἐλάχιστες γνωριμίες· ἐξ ἄλλου, οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς πού ρωτοῦσα, γελοῦσαν καί μέ κοίταζαν περίεργα, γιατί δὲν γνώριζαν τίς εἰλικρινεῖς προθέσεις τῆς ἀναζήτησής μου· ἄλλοι

πάλι, νομίζοντας ὅτι κυνηγάω κάποιο κορίτσι πού μού
 ἔχει κλέψει διάφορα ψιλοπράγματα, ἦταν ἀρνητικοί
 στό νά μού δώσουν κάποια πληροφορία, ἂν τελικά
 γνώριζαν τίποτα. Ἔτσι, στήν ἀπελπισία μου, σάν τε-
 λική λύση, σκέφτηκα νά δώσω ἕνα γράμμα μέ τήν
 τότε διεύθυνση τῆς οἰκογένειάς μου, στά χέρια τοῦ μο-
 ναδικοῦ ἀνθρώπου πού ἤμουν βέβαιος ὅτι ἤξερε τήν
 Ἄννα, γιατί ἦταν μαζί μας δύο-τρεῖς φορές. Ἀλλά
 μέχρι στιγμῆς δέν ἔχω πάρει λέξη ἀπ' αὐτήν. Αὐτό
 γιά μένα εἶναι τό μεγαλύτερο βάσανο, μέσα σ' ὅλα τ'
 ἄλλα πού οἱ περισσότεροι ἀνθρωποὶ συναντοῦν σέ τού-
 τη τήν ζωή. — Ἄν ζοῦσε, πολλές φορές, μπορεῖ καί
 νά ψάχναμε ὁ ἕνας τόν ἄλλον, ταυτόχρονα, μέσα σ'
 αὐτόν τόν κυκεώνα τοῦ Λονδίνου, ἀκόμα καί σέ ἐλά-
 χιστα μέτρα ἀπόστασης τοῦ ενός ἀπό τόν ἄλλον. Κι
 αὐτό τ' ἐμπόδιο, πού δέν εἶναι μεγαλύτερο ἀπό ἕναν
 δρόμο, νά σήμαινε τόν αἰώνιο χωρισμό! Γιά ἀρκετά
 χρόνια, ἤλπιζα νά ζοῦσε πραγματικά· καί θά μπορού-
 σα νά πῶ χρησιμοποιώντας τήν ἐπακριβή καί ἀνεπι-
 τήδευτη λέξη μυριάδα, ὅτι κάθε φορά πού ἐρχόμουν
 στό Λονδίνο, κοίταζα μυριάδες γυναικεῖα πρόσωπα,
 μέ τήν ἐλπίδα νά τήν συναντήσω. Θά μπορούσα νά
 τήν ἀναγνωρίσω ἀνάμεσα σέ χίλια, ἀκόμα κι ἂν τήν
 ἔβλεπα γιά μιά στιγμῆ· γιατί, ἂν καί δέν ἦταν ὁμορ-
 φη, εἶχε μιά γλυκειά ὄψη κι ἕνα περίεργο καί χαριτω-
 μένο κράτημα τοῦ κεφαλιοῦ. — Εἶπα πώς τήν ἀναζή-
 τησα μ' ἐλπίδα. Κι αὐτό γινόταν γιά χρόνια· ὅμως
 τώρα, φοβᾶμαι νά τήν δῶ, κι ὁ βήχας της, πού τόσο
 μέ εἶχε στεναχωρήσει ὅταν χωριζόμασταν, τώρα εἶ-
 ναι ἡ μόνη μου παρηγοριά. Τώρα πιά, δέν θέλω νά
 τήν δῶ· μόνο νά τήν σκέφτομαι, πιο εὐχάριστα, πώς
 βρίσκεται στόν τάφο· στόν τάφο, σάν μιά Μαγδαληνή,
 πού ἐλπίζω ἔφυγε, προτοῦ ἡ ἀδικία καί ἡ θαναυσότη-

τα καταστρέφουν καί μεταμορφώσουν τήν ἄδολη φύση
της, καί προτοῦ ἡ ἀγριότητα τῶν ἀπατεώνων ἀποτε-
λειώσει τήν καταστροφή πού εἶχε ἀρχίσει.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Λ ΟΙΠΟΝ, ΟΞΦΟΡΝΤ-ΣΤΡΗΤ, είσαι άσπλαχνη μη-
τριιά! Έσύ πού άκούς τούς στεναγμούς τών όρ-
φανών και πίνεις τά δάκρυα τών παιδιών, τελικά έ-
φυγα μακριά σου. Έρθε επί τέλους ό καιρός, πού δέν
θά σέ βαδίζω πέρα - δώθε μ' άγωνία· ούτε πιά θά όνει-
ρεύομαι, για νά ξυπνάω στήν αιχμαλωσία του πόνου
τής πείνας. Χωρίς άμφιβολία, πολλοί διάδοχοι -
κληρονόμοι τής δικής μου συμφοράς και τής "Αννας
έχουν από τότε περπατήσει πάνω στά βήματά μας.
Κι άλλα όρφανά, εκτός από τήν "Αννα, έχουν στενά-
ξει κι έχουν χυθεί δάκρυα κι άπ' άλλα παιδιά. Κι έσύ,
"Οξφορντ-στρήτ, από τότε, χωρίς άμφιβολία, έχεις
άντηχήσει πολλές φορές από τά βογγητά άναρίθμη-
των καρδιών. "Όσο για μένα, ή καταιγίδα πού πέρα-
σα, έμοιαζε πώς θά ήταν ή ύπόσχεση για τήν καλο-
καιριά· πώς τά πρόωρα βάσανα πού ξεπλήρωσα, θά
γίνονταν άποδεκτά σαν λύτρα, σαν ένα αντίτιμο για
μιά μακρόχρονη άποχή από τή θλίψη. "Όταν περπα-
τούσα πάλι στό Λονδίνο, μόνος και βυθισμένος στις
σκέψεις (κάτι πού έκανα συχνά), περπατούσα μέ
πνεύμα γαλήνιο και ήρεμο. "Όμως, ή δοκιμασία πού
πέρασα στό Λονδίνο, είχε δημιουργήσει μιά ζημιά
στόν όργανισμό μου, τόσο βαθειά και ριζική, πού άρ-
γότερα φούντωσε από τήν αρχή κι έγινε ένας ισκίος
βλαβερός για τά επόμενα χρόνια τής ζωής μου. "Όμως
αυτές οι δεύτερες δοκιμασίες βρέθηκαν αντιμέτωπες
μέ μιά γερά ριζωμένη ψυχική δύναμη, μέ τις πηγές

ένος ώριμότερου νοῦ, καί μέ τίς ἀνακουφίσεις μιᾶς στοργικῆς συμπόνοιας — πόσο βαθιάς, ἀλήθεια, καί πόσο τρυφερῆς!

Πάντως, μέ τίς διάφορες ἀνακουφίσεις, τά χρόνια πού ἦταν χωρισμένα δέθηκαν μεταξύ τους, μέ τούς συνδετικούς κρίκους τοῦ πόνου πού πηγάζει ἀπό μιᾶ ἀρχική αἰτία. Κι ἐδῶ, ἀναφέροντας ἕνα παράδειγμα γιά τό πόσο κοντόφθαλμα μποροῦν νά λειτουργήσουν οἱ ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες, λέω ὅτι, πολλές φεγγαρόφωτες νύχτες, στήν διάρκεια πού ἔμενα στήν πρώτη μου θλιβερή κατοικία στό Λονδίνο, ἡ παρηγοριά μου ἦταν ν' ἀτενίζω ἀπό τήν Ὁξφορντ-στρήτ, διαδοχικά, κάθε δρόμο πού διαπερνᾷ τήν καρδιά τοῦ Μαίρυλμπον, μέχρι τά χωράφια καί τά δάση· καί ταξιδεύοντας μέ τά μάτια μου πάνω στίς μισοσκοτεινές δεντροστοιχίες, ἔλεγα: αὐτός εἶναι, «αὐτός εἶναι ὁ δρόμος γιά τόν βορρά, ὁ δρόμος γιά τό —⁴² κι ἄν εἶχα φτερά περιστεριοῦ, ἀπ' αὐτόν τόν δρόμο θά πέταγα γιά νά βρῶ παρηγοριά». Ἔτσι εἶπα κι ἔτσι εὐχήθηκα στήν ἀγνοιά μου. Ὅμως, σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν βόρεια περιοχή, σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν κοιλάδα, ἀκόμα καί σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σπίτι πού ἔδειξαν οἱ λανθασμένες μου ἐπιθυμίες, ἐκεῖ ἄρχισε ἡ δεύτερη γέννηση τῶν βασάνων μου, πού ξανάρχισαν ν' ἀπειλοῦν μέ πολιορκία τό προπύργιο τῆς ζωῆς καί τῆς ἐλπίδας. Ἐκεῖ ἦταν, πού γιά χρόνια ἤμουν κατατρεγμένος ἀπό ὀράματα τόσο ἄσκημα καί τόσο φρικτά, πού ποτέ μέχρι τότε δέν εἶχαν καταδιώξει τήν κλίνη ενός Ὁρέστη· καί τό χειρότερο, ὁ ὕπνος, πού σ' ὅλους ἔρχεται σάν ἀνακούφιση, κι εἰδικά σ' αὐτόν, ἦταν ἕνα εὐλογημένο βάλσαμο*

* φίλον ὕπνου θέλγητρον ἐπίκουρον νόσου., (Σ.τ.Μ. ἐλληνικά στό κείμενο).

γιά τήν πληγωμένη του καρδιά καί τ' ἀνήσυχο μυαλό του, γιά μένα ἦταν ἡ μεγαλύτερη συμφορά. Τόσο τυφλός ἤμουν μέ τίς ἐπιθυμίες μου· κι ἀκόμα, ἄν ἕνα πέπλο θολώνει τήν ὄραση τοῦ ἀνθρώπου γιά τίς μελλοντικές του συμφορές, τό ἴδιο πέπλο σκεπάζει τούς διάφορους τρόπους ἀνακούφισης· καί μιά θλίψη πού δέν τήν ἔχεις ποτέ φανταστεῖ, συναντιέται μέ μιά παρηγοριά πού δέν τήν ἔχεις ποτέ ἐλπίζει. Γι' αὐτό κι ἐγώ, πού μοιράστηκα ὅλους τούς μεπελάδες τοῦ Ὁρέστη (ἐκτός ἀπό τήν ταραγμένη του συνείδηση), μοιράστηκα καί τήν συμπαράσταση πού εἶχε: οἱ Εὐμενίδες μου, ὅπως κι οἱ δικές του, ἦταν στά πόδια τοῦ κρεβατιοῦ μου καί μέ κοίταγαν μέσα ἀπό τίς κουρτίνες. Ἀλλά δίπλα στό μαξιλάρι μου, στερώντας ἀπό τόν ἑαυτό της τόν ὕπνο γιά νά μοῦ κρατήσῃ συντροφιά τίς ἀτέλειωτες ὥρες τῆς νύχτας, καθόταν ἡ Ἡλέκτρα μου: γιατί ἐσύ λατρευτή Μ.,⁴³ ἀγαπημένη σύντροφος τῶν κατοπινῶν χρόνων μου, ἐσύ ἦσουν ἡ Ἡλέκτρα μου! κι οὔτε ἡ εὐγένεια τοῦ πνεύματος, οὔτε ἡ μακρόχρονη στοργήμποροῦν νά ἐπιτρέψουν σέ μιά Ἑλληνίδα ἀδελφή νά ὑπερέχει μιᾶς Ἀγγλίδας συζύγου. Γιατί ἐσύ δέν χρειάστηκε νά σκεφτεῖς πολύ, γιά νά ξεπέσεις στά ταπεινά εὐγενικά καθήκοντα καί τίς δουλοπρεπεῖς ὑπηρεσίες* τῆς πιό τρυφερῆς στοργῆς· — νά σκουπίζεις γιά χρόνια τίς νοσηρές σταγόνες ἀπό τό μέτωπο ἢ νά δροσίζεις τά χεῖλη μου ὅταν ἔχουν ξεραθεῖ καί ψηθεῖ ἀπό τόν πυρετό· κι ὅταν ὁ δικός σου ἤρεμος ὕπνος ἐπηρεάστηκε κι αὐτός βλέποντας τήν τρομακτική μου πάλη μέ τά φαντάσματα καί τίς ἐχθρικές σκιές, πού συχνά μοῦ πρόσταζαν: «μήν κοιμᾶσαι ἄλλο!» — ἀκόμα

* ἡδύ δούλευμα. «Ὁρέστης», τοῦ Εὐριπίδη. (Σ.τ.Μ. ἐλληνικά στό κείμενο).

καί τότε, δέν ἔκανες τό παραμικρό παράπονο ἢ κάποια γκρίνια, δέν ἔσθησες τό ἀγγελικό σου χαμόγελο, καί δέν πρόσφeres λιγότερες φροντίδες, ἀπ' ὅ,τι προσέφε-
ρε παληά ἢ Ἡλέκτρα. Γιατί κι ἐκείνη, παρ' ὅλο πού ἦταν Ἑλληνίδα καί κόρη τοῦ βασιλιᾶ* τῶν ἀν-
θρώπων, ἔκλαιγε καμιά φορά, καί σκέπαζε τό πρόσω-
πο μέ τό πέπλο της.**

Ἄλλ' αὐτά πέρασαν: κι ἐσύ θά διαβάσεις τήν ἐξι-
στόρηση μιᾶς περιόδου τόσο ἐπώδυνης γιά μᾶς τούς
δύο, σάν τήν περιγραφή κάποιου φρικιαστικοῦ οὐνείρου,
πού δέν γυρίζει πιά. Στό μεταξύ, εἶμαι πάλι στό Λον-
δίνο⁴⁴ καί πάλι βαδίζω νύχτα στό πεζοδρόμιο τῆς Ὁξ-
φορντ-στρήτ. Συχνά, ὅταν μέ βασανίζουν ἔγνοιες πού
ἀπαιτοῦν ὅλη τή λογική μου καί τήν παρηγοριά τῆς
παρουσίας σου, καί θυμᾶμαι πώς μᾶς χωρίζουν τρια-
κόσια μίλια καί τό διάστημα τριῶν θλιβερῶν μηνῶν
— τότε, κοιτάζω τούς δρόμους τῆς Ὁξφορντ-στρήτ πού
πᾶνε πρὸς τόν βορρά καί, μέσα στίς φεγγαρόφωτες
νύχτες, ξαναθυμᾶμαι τόν νεανικό μου ἀναστεναγμό· —
καί καθώς σκέφτομαι ὅτι κάθεσαι μόνη στήν ἴδια αὐτή
κοιλιάδα κι εἶσαι ἢ οἰκοδέσποινα αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ
σπιτιοῦ,⁴⁵ στό ὁποῖο στράφηκε ἡ καρδιά μου μέσ στήν

* ἀναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων. (Σ.τ.Μ. ἑλληνικά στό κείμενο).

** ὄμμα θεῖς' εἰω πέπλων. Ὁ λόγιος γνωρίζει ὅτι μέσα ἀπ'
αὐτήν τήν παράγραφο ἀναφέρομαι στίς πρῶτες σκηνές τοῦ
Ὁρέστη. Εἶναι μιά ἀπό τίς ὁμορφότερες ἐκδηλώσεις στορ-
γῆς, πού προσφέρουν τά θεατρικά ἔργα τοῦ Εὐριπίδη. Γιά τόν
Ἄγγλο ἀναγνώστη, ἴσως χρειάζεται νά πῶ ὅτι ἡ ὑπόθεση
τοῦ ἔργου στήν ἀρχή, εἶναι πώς ἕνας ἀδελφός δέχεται τίς
φροντίδες τῆς ἀδελφῆς του, ὅσο ἡ συνειδήσή του ὑποφέρει
(κατατρεγμένη ἀπό τίς Ἐρινύες), σέ συνθήκες ἄμεσου κιν-
δύνου ἀπό τούς ἐχθρούς, καί κάτω ἀπό τό ψυχρό βλέμμα τῶν
φίλων. (Σ.τ.Μ. ἑλληνικά στό κείμενο).

ἄγνοιά της πρὶν ἀπὸ δεκαετηνιά χρόνια, νομίζω ὅτι, ἂν καὶ ἤμουν πραγματικά τυφλὸς καὶ σκόρπιος στοὺς ἀνέμους, οἱ ὑπαγορεύσεις τῆς καρδιάς μου ἀναφέρονταν σ' ἓναν ἀπόμακρο καιρὸ· γιατί, ἂν τίς διαβάσει κανεὶς μὲ ἄλλο νόημα, τότε μπορεῖ νὰ δικαιωθοῦν. Ἐὰν μποροῦσα νὰ ἐπιτρέψω στὸν ἑαυτό μου νὰ ξαναγυρίσει στὶς ἀνίσχυρες εὐχές τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, θὰ ἔλεγα πάλι κοιτάζοντας πρὸς τὸν βορρᾶ: « Ἄχ, νὰ ἔχα φτερά περιστεριοῦ », — καὶ μὲ μιά μεγάλη ἐμπιστοσύνη στὴν καλὴ κι εὐγενικὴ μορφὴ σου, θὰ προσέθετα καὶ τ' ἄλλο μισὸ τοῦ νεανικοῦ μου ἀναστεναγμοῦ — « καὶ νὰ πέταγα ἀπ' αὐτόν τὸν δρόμο γιὰ νὰ βρῶ παρηγοριά ».

Οί 'Απολαύσεις του 'Οπιου

ΠΛΕΙ ΤΟΣΟΣ ΚΑΙΡΟΣ από τήν ἡμέρα πού πρωτο-
πῆρα ὄπιο, πού ἄν ἦταν κάποιο ἀσήμαντο περι-
στατικό τῆς ζωῆς μου, θά εἶχα ξεχάσει τήν ἡμερομη-
νία του. Ἄλλά ἓνα πρωτεῦον γεγονός δέν ξεχνιέται·
κι ἀπό τίς διάφορες συνθήκες πού συνδέονται μ' αὐτό,
θυμᾶμαι πώς πρέπει νά ἦταν τό φθινόπωρο τοῦ 1804.
Ἐκείνη τήν ἐποχή βρισκόμουν στό Λονδίνο, γιά πρῶ-
τη φορά μετά τήν εἴσοδό μου στό κολλέγιο καί ἡ γνω-
ριμία μου μέ τό ὄπιο, ἔγινε μέ τόν ἐξῆς τρόπο: ἀπό
μικρός εἶχα τήν συνήθεια νά λούζομαι μέ κρύο νερό,
τουλάχιστον μιά φορά τήν ἡμέρα. Μιά μέρα, μ' ἔπια-
σε ἓνας ξαφνικός πονόδοντος, πράγμα πού τό ἀπέδωσα
στό γεγονός ὅτι εἶχα σταματήσει γιά ἓνα μικρό διά-
στημα αὐτή τήν συνήθεια. Πετάχτηκα λοιπόν ἀπό τό
κρεβάτι κι ἔχωσα τό κεφάλι μου σέ μιά λεκάνη κρύο
νερό· κι ἔτσι ὅπως ἤμουν μέ τά μαλλιά βρεγμένα, ἔ-
πεσα γιά ὕπνο. Τό ἐπόμενο πρωί, δέν χρειάζεται βέ-
βαια νά τό πῶ, ξύπνησα μέ φρικτούς πόνους στό κεφά-
λι καί τό πρόσωπο, οἱ ὁποῖοι ἐλάχιστα σταμάτησαν
τίς ἐπόμενες εἴκοσι μέρες. Τήν εἰκοστή πρώτη, νομί-
ζω πώς ἦταν Κυριακή, βγῆκα ἔξω στούς δρόμους·
μάλλον γιά νά ξεφύγω ἀπό τά μαρτύριά μου, παρά μέ
κάποιον συγκεκριμένο σκοπό. Τυχαῖα, συνάντησα ἓναν
γνωστό μου ἀπό τό κολλέγιο, ὁ ὁποῖος μου συνέστησε
νά πάρω ὄπιο. Ὅπιο! τρομερέ ἐσύ δημιουργέ μιᾶς
ἀφάνταστης χαρᾶς καί πόνου! Εἶχα ἀκούσει γι' αὐτό,

ὅπως γιά τό μάννα καί τήν ἀμβροσία, τίποτε ὅμως παραπάνω. Τί ἀκατανόητος ἤχος γιά μένα ἐκείνη τήν ἐποχή καί μέ τί δέος τώρα μιλάει στήν καρδιά μου! Πόσο τρέμει τώρα ἡ καρδιά καί πάλλεται ἀπό τίς εὐχάριστες καί δυσάρεστες ἀναμνήσεις! Ἐπιστρέφοντας γιά μιά στιγμή σ' αὐτά, αἰσθάνομαι πώς ὑπάρχει ἕνα μυστηριώδες νόημα σ' ὅλες αὐτές τίς ἀκριβεῖς συνθη-
 κες τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καί τοῦ ἀνθρώπου (ἂν ἦταν ἀνθρωπος), πού μου ἀνοιξε τίς πόρτες τοῦ Παραδείσου τῶν Ὀπιομανῶν. Ἦταν ἕνα ὑγρό καί μελαγχολικό κυριακάτικο ἀπόγευμα, καί δέν ὑπάρχει πιό βαρετό πράγμα στή γῆ, ἀπό μιά βροχερή Κυριακή στό Λονδί-
 νο. Ὁ δρόμος τῆς ἐπιστροφῆς μου τό σπίτι, πήγαινε ἀπό τήν ὁδό Ὁξφορντ. Κοντά στό «μεγαλοπρεπές Πάνθεον»,⁴⁶ (ὅπως τό ὀνόμασε ὁ κύριος Wordsworth), εἶδα ἕνα φαρμακεῖο. Ὁ φαρμακοποιός, ὁ ἀνεπίγνω-
 στος αὐτός πρεσβευτής τῶν ἐξαίσιων ἀπολαύσεων — σάν ἀπό συμπάθεια πρὸς τήν βροχερή Κυριακή, ἔμοια-
 ζε κι αὐτός βαρετός καί ἠλίθιος, ὅπως θά περίμενε κανεῖς νά εἶναι κάθε θνητός φαρμακοποιός τήν Κυρια-
 κή, κι ὅταν τοῦ ζήτησα τό βάμμα τοῦ ὀπιου,⁴⁷ μου τό ἔδωσε, ὅπως θά ἔκανε ὀποιοσδήποτε. Κι ἀκόμα, δίνον-
 τας του ἕνα σελλίνι, μου ἐπέστρεψε μιά πραγματική μισή πέννα, πού τήν ἔβγαλε ἀπό ἕνα πραγματικό ξύ-
 λινο συρτάρι. Πάντως, παρ' ὅλες αὐτές τίς ἀνθρώπι-
 νες ἐνδείξεις, ἀπό τότε, ὑπάρχει στό μυαλό μου, σάν μιά θεία ὀπτασία κάποιου ἀθάνατου φαρμακοποιοῦ, πού κατέβηκε στή γῆ μέ μιά εἰδική ἀποστολή γιά μέ-
 να. Κι αὐτό πού μέ κάνει νά σκέφτομαι ἔτσι, εἶναι ὅτι, τήν ἐπόμενη φορά πού ἦρθα στό Λονδίνο, τόν ἀνα-
 ζήτησα κοντά στό μεγαλοπρεπές Πάνθεον καί δέν τόν βρῆκα. Ἔτσι, γιά μένα πού δέν γνώριζα τ' ὄνομά του (ἂν εἶχε στ' ἀλήθεια κάποιον), μου φάνηκε πώς μάλλον

είχε εξαφανιστεί από τήν οδό Όξφορντ, παρά ότι είχε απομακρυνθεί μέ όποιοδήποτε ύλικό τρόπο. Ό άναγνώστης μπορεί νά διαλέξει τό πώς θέλει νά τόν φαντάζεται, τό πιό πιθανό είναι πώς δέν ήταν τίποτα παραπάνω από ένας γήϊνος φαρμακοποιός. Μπορεί νά είναι κι έτσι, αλλά τό δικό μου πιστεύω είναι καλλίτερο. Τόν φαντάζομαι νά έχει εξαφανιστεί* ή νά έχει εξανεμισθει. Τόσο άπρόθυμα μπορώ νά συνδέσω κάθε θνητή ανάμνηση μ' εκείνην τήν ώρα, τόν τόπο και τό πλάσμα, πού μέ πρωτοέφερε σ' έπαφή μέ τό έξαίσιον φάρμακο.

Φθάνοντας στό δωμάτιό μου, μπορεί νά υποθέσει κανείς ότι δέν έχασα λεπτό από τό νά πάρω τήν καθορισμένη ποσότητα. Άγνοούσα έντελώς τήν όλη τέχνη και τό μυστήριο τής χρήσης του όπιου, και ό,τι πήρα, τό πήρα μέ κάποιο φόβο. Πάντως τό πήρα: — και σέ μία ώρα, ώ ουρανοί! τί μεταστροφή! τί άνύψωση από τά βάθη του έσωτερικού πνεύματος! τί άποκάλυψη του κόσμου πού βρίσκεται μέσα μου! Τό γεγονός ότι οί πόνοι είχάν εξαφανιστεί, ήταν πιά κάτι τό άσήμαντο

* Νά έχει εξαφανιστεί: αυτός ό τρόπος του νά φεύγει κανείς από τήν ζωή, ήταν πολύ γνωστός τόν 17ο αιώνα, αλλά τότε τόν θεωρούσαν σαν ένα ιδιαίτερο προνόμιο των γαλαζοαίματων, και σέ καμία περίπτωση δέν έπιτρεπόταν στους φαρμακοποιούς. Περίπου στά 1686, ένας ποιητής μ' ένα μάλλον δυσόωνο όνομα (κι ό όποιος δικαίωσε τ' όνομά του), ό κύριος Flatman, μιλώντας για τόν θάνατο του Καρόλου του II, εξέφρασε τήν έκπληξή του πού κάθε πρίγκηπας πρέπει νά κάνει αυτήν τήν γελοία ένέργεια του νά πεθαίνει· γιατί, λέει,

*Οί βασιλείς πρέπει ν' άπαξιούν νά πεθαίνουν
και μονάχα νά εξαφανίζονται.*

Πρέπει δηλαδή, νά τό σκάνε στον άλλο κόσμο.

γιά μένα. — Αὐτή ἡ ἀρνητικὴ συνέπεια, εἶχε χαθεῖ μέσα στήν ἀπεραντοσύνη ὄλων ἐκείνων τῶν θετικῶν πού ἀνοίχτηκαν μπροστά μου — μέσα στήν ἄβυσσο τῆς θεϊκῆς ἀπόλαυσης πού μοῦ εἶχε ξαφνικά φανερωθεῖ. Ἐδῶ ἦταν μιά πανάκεια — ἓνα φάρμακο νηπενθές,⁴⁸ γιά κάθε ἀνθρώπινο πόνο. Ἐδῶ ἀνακαλύφτηκε μέ μιᾶς τό μυστήριον τῆς εὐτυχίας, πού γι' αὐτό λογομαχοῦν γιά χρόνια οἱ φιλόσοφοι. Τώρα, ἡ εὐτυχία μπορεῖ ν' ἀγοραστεῖ μέ μιά πέννα καί νά μεταφερθεῖ στήν τσέπη ἑνός γιλέκου: φορητές ἐκστάσεις μποροῦν νά σφραγιστοῦν σ' ἓνα μπουκάλι μισοῦ λίτρου καί ἡ πνευματικὴ ἡρεμία μπορεῖ νά σταλεῖ σέ γαλόνια μέ τήν ταχυδρομικὴ ἄμαξα. Ἀλλά, ἂν μιλάω μ' αὐτόν τόν τρόπο, ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νά νομίζει ὅτι γελάω ὅμως τόν διαβεβαιῶ, ὅτι ὅποιος ἔχει πολλές δοσοληψίες μέ τό ὄπιο, δέν γελάει γιά καιρό: ἀκόμα κι οἱ χαρές του ἀποκτοῦν μιά σοβαρὴ κι αὐστηρὴ μορφή· καί στήν πιό εὐτυχισμένη του κατάστασι, ὁ ὀπιομανὴς δέν μπορεῖ νά παρουσιαστεῖ μέ τόν χαρακτήρα ἑνός Allegro· ἀκόμα καί τότε μιλάει καί σκέφτεται σάν ἓνας Penseroso. Πάντως, ὅταν βρίσκομαι σ' ἄθλια κατάστασι, ἔχω ἓναν πολὺ κατακριτέον τρόπο ν' ἀστειεύομαι, κι ἂν δέν μέ σταματήσουν πιό δυνατὰ συναισθήματα, φοβᾶμαι πὼς θά βρεθῶ ἔνοχος γι' αὐτὴ τὴν ἀσεμνη συνήθεια, ἀκόμα καί σ' αὐτὰ τὰ χρονικά τοῦ πόνου καί τῆς χαρᾶς. Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ ν' ἀνεχτεῖ λίγο τὴν ἀδυναμία μου σχετικὰ μ' αὐτό. Ὑστερα ἀπὸ μιά τέτοια μικρὴ ἀνοχή, θά προσπαθῶ νά εἶμαι τόσο σοβαρός, ἂν ὄχι ὑπνωτικὸς, ὅσο ἀρμόζει σ' ἓνα θέμα σάν τό ὄπιο, τόσο ἀντι-δραστικόν,⁴⁹ ὅπως εἶναι στήν πραγματικότητά, καί τόσο ὑπνωτικόν, ὅπως λαθεμένα φημίζεται.

Καί πρῶτα, μιά λέξη γιά τίς σωματικὲς του συνέ-

πειες, γιατί, πάνω απ' όλα, για ό,τι έχει μέχρι τώρα γραφτεί πάνω στο θέμα του όπιου, είτε από ταξιδιωτές από την Τουρκία (πού μπορούν να επικαλούνται τό προνόμιο του ψέματος σάν ένα πανάρχαιο δικαίωμα, είτε από καθηγητές τής Ιατρικής, πού γράφουν *ex cathedra*, — δέν έχω παρά μονάχα μιά κατηγορηματική επίκριση: Ψέματα! ψέματα! ψέματα! Θυμάμαι ότι, μιά φορά, περνώντας από ένα υπαίθριο βιβλιοπωλείο, διάβασα βιαστικά αυτές τίς λέξεις πού ήταν γραμμένες από ένα σατιρικό συγγραφέα: — «Είμαι πιά πεισμένος ότι οί λονδρέζικες έφημερίδες λένε τήν αλήθεια τουλάχιστον δύο φορές τήν εβδομάδα, δηλαδή τήν Τρίτη και τό Σάββατο,⁵⁰ και μπορεί τότε κανείς νά βασιστεί μέ σιγουριά σ' ό,τι άφορά τά όνόματα τών χρεωκοπημένων». Μ' αυτόν τόν τρόπο, δέν άρνούμαι ότι κάποιες αλήθειες έχουν φτάσει στόν κόσμο σχετικά μέ τό όπιο. Έτσι, έχει επανειλημμένα ειπωθει από τόν πολυμαθή, ότι τό χρώμα του όπιου είναι καφέ σκούρο· αυτό τό παραδέχομαι. Δεύτερον, ότι είναι μάλλον ακριβό· κι αυτό τό παραδέχομαι γιατί, στίς μέρες μας, τό όπιο στην Ανατολική Ινδία έχει 3 γκινέες τό πάουντ και στην Τουρκία 8, και τρίτον, ότι, αν πάρει κανείς πολύ απ' αυτό, τό πίο πιθανό πού μπορεί νά του συμβεί, κάτι πού είναι ιδιαιτέρως δυσάρεστο σέ κάθε συνηθισμένο άνθρωπο, είναι νά πεθάνει*.

* Πάντως, φαίνεται πώς αυτός ό πολυμαθής τ' άμφισβητεί, γιατί σέ μιά πλαστή έκδοση τής Οίκιακής Ιατρικής του Buchan, πού είδα μιά φορά στά χέρια μιās αγρότισσας, ή όποία τήν μελετούσε πρός όφελος τής υγείας της, ό γιατρός έλεγε: «Νά είστε ιδιαιτέρως προσεκτικοί, ώστε νά μήν πάρετε παραπάνω από 25 ούγγιές λάβδανο μέ μιās»· πιθανώς τό πραγματικό νά λέει 25 σταγόνες, πού ίσοδυναμούν μ' ένα κόκκο άκατέργαστου όπιου.

“Όλες αυτές οί προτάσεις, εἶναι ἀληθινές: δέν μπορῶ νά τίς διαψεύσω. Ἡ ἀλήθεια πάντα ἦταν καί θά εἶναι ἀξιέπαινη. Ἀλλά μ’ αὐτά τά τρία θεωρήματα, πιστεύω πώς ἐξαντλήσαμε ὅλο τό ἀποθηκευμένο ὑλικό τῆς γνώσης πού ἔχει μέχρι τώρα συγκεντρώσει ὁ ἄνθρωπος γιά τό θέμα τοῦ ὄπιου. Γι’ αὐτό λοιπόν ἄξιοι γιατροί, ἐπειδή ὅπως φαίνεται ὑπάρχει χῶρος γιά περαιτέρω ἀποκαλύψεις, κάντε πέρα κι ἐπιτρέψτε μου νά προχωρήσω καί νά μιλήσω γι’ αὐτό τό θέμα.

Πρῶτ’ ἀπ’ ὅλα, δέν εἶναι ἐξακριβωμένο αὐτό πού ὅλοι ἀναφέρουν, ὅτι τό ὄπιο προκαλεῖ ἢ μπορεῖ νά προκαλέσει μιά κατάσταση ἀνάλογη μέ τό μεθύσι. Λοιπόν, ἀναγνώστη, νά εἶσαι σίγουρος, *meo periculo*⁵¹, ὅτι καμιά ποσότητα ὄπιου δέν κατάφερε νά κάνει κάποιον νά μεθύσει. “Ὅσο γιά τό βάμμα τοῦ ὄπιου (αὐτό πού συνήθως ὀνομάζουμε λάβδανο) αὐτό μπορεῖ σίγουρα νά μεθύσει κάποιον πού δέν ἀντέχει νά πάρει ἀρκετό· ἀλλά ὅμως γιατί; γιατί περιέχει πολύ καθαρό οἰνόπνευμα, κι ὄχι γιατί περιέχει πολύ ὄπιο. Ἀλλά τό ἀκατέργαστο ὄπιο, κι αὐτό τό δηλώνω κατηγορηματικά, εἶναι ἀνίκανο νά δημιουργήσει ὀποιαδήποτε σωματική κατάσταση πού νά μοιάζει μ’ αυτές που δημιουργεῖ τό οἰνόπνευμα. “Ὅχι μόνο εἶναι ἀνίκανο σέ βαθμό, ἀλλά ἀκόμα καί σέ εἶδος. Δέν εἶναι στήν ποσότητα τῶν ἐπιδράσεων πού διαφέρει, ἀλλά στήν ποιότητα. Ἡ εὐχαρίστηση πού δίνει τό κρασί συνεχῶς αὐξάνεται, γιά νά φτάσει σ’ ἓνα σημεῖο, ὅπου ὕστερα θ’ ἀρχίσει νά ἐλαττώνεται. Ἡ πρώτη εὐχαρίστηση εἶναι ὀξειά, ἐνῶ ἡ δεύτερη εἶναι μόνιμη. Ἡ μιά εἶναι μιά λάμψη, ἡ ἄλλη μιά σταθερή καί ὁμοιόμορφη φλόγα. Ἀλλά, ἡ κύρια διαφορά βρίσκεται στό γεγονός ὅτι, ἐνῶ τό κρασί διαταράσσει τίς πνευματικές λειτουργίες, τό ὄπιο ἀντιθέτως (ἂν παρθεῖ σωστά), τίς βάζει

σέ μιά ἑξαίσια τάξη, νομοθεσία κι ἄρμονία. Τό κρασί κλέβει τήν αὐτοκυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου. Τό ὄπιο τήν ἐνδυναμώνει σέ μεγάλο βαθμό. Τό κρασί ἀπορρυθμίζει καί θολώνει τήν κρίση καί δίνει μιάν ἀφύσικη σπιρτάδα καί διεγείρει ἔντονα τά ὁποιαδήποτε συναισθήματα αὐτοῦ πού πίνει, δηλαδή τήν περιφρόνηση ἢ τόν θαυμασμό, τήν ἀγάπη ἢ τό μίσος. Ἀντιθέτως, τό ὄπιο ἡρεμεῖ καί ἰσορροπεῖ ὅλες τίς λειτουργίες, ἐνεργητικές ἢ παθητικές, κι ὅσον ἀφορᾷ τόν χαρακτήρα κι ὅλα γενικά τά συναισθήματα, ἀπλῶς δίνει τό εἶδος τῆς ζωτικῆς ζεστασιάς, πού εἶναι παραδεκτό ἀπό τήν κοινή γνώμη καί πού πιθανῶς νά συνοδεύει πάντα ἕναν ὀργανισμό πρωτόγονης ἢ προϊστορικῆς υἱείας. Ἐτσι λοιπόν, γιά παράδειγμα, τό ὄπιο, σάν τό κρασί, αὐξάνει τήν τρυφερότητα καί τά καλοκάγαθα αἰσθήματα ἀλλά μέ τήν διαφορά ὅτι, στήν ξαφνική ἐξέλιξη τῆς καλοσύνης πού συνοδεύει τό μεθύσι, ὑπάρχει πάντα, λίγο - πολύ, ἕνα εἶδος ὑπερσυναισθηματισμοῦ πού ἐκφράζεται σ' αὐτόν πού τυχαίνει νά παραβρίσκεται. Οἱ ἄνθρωποι δίνουν τά χέρια, ὀρκίζονται αἰώνια φιλία καί χύνουν δάκρυα — κανένας θνητός δέν ξέρεي τό γιατί: καί πάνω ἀπ' ὅλα, εἶναι ὁ αἰσθησιασμός. Ὅμως ἡ διεύρυνση τῶν καλῶν συναισθημάτων ἀπό τό ὄπιο δέν εἶναι μιά πυρετώδης ἑξαψη, ἀλλά μιά υἱείης ἀποκατάσταση τοῦ πνεύματος, μετά ἀπό τήν ἐξαφάνιση κάθε βαθειά ριζωμένης πίκρας πού ἔχει ἐμποδίσει τίς παρορμήσεις μιᾶς καρδιάς, πού ἀρχικά ἦταν δίκαιη καί καλή. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, καί τό κρασί, μέχρι ἑνός ὀρισμένου σημείου καί σ' ὀρισμένους ἀνθρώπους, τείνει νά ἐξυψώσει καί νά ἰσορροπήσει τόν νοῦ. Ἐγώ ὁ ἴδιος, ἄν καί δέν ὑπῆρξα ποτέ μέγας πότης, ἤξερα πῶς μισή ντουζίνα ποτήρια κρασιοῦ ἐπιδρῶν θετικά στίς λειτουργίες — ζωντανεύουν καί δυναμώνουν τήν

συνείδηση — και δίνουν στό πνεύμα τήν αίσθηση ὅτι «ponderibus librata suis». ⁵². Σίγουρα εἶναι παράλογο ὅταν λένε ὅτι κάποιος καλύπτει τά αἰσθήματά του μέ τό μεθύσι. Ἀντιθέτως, οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι καλύπτονται μέ τήν νηφαλιότητα καί μόνο ὅταν πίνουν (ὅπως ἔλεγε παλιά ἕνας εὐγενῆς στούς Ἀθηναίους), ἑαυτούς ἐμφανίζουσιν οἷτινές εἰσιν* — δηλαδή, δείχνουν τόν ἀληθινό τους χαρακτήρα πού σίγουρα σημαίνει ὅτι δέν μποροῦν νά κρύβονται. Ἀλλά ὅμως, πολλές φορές τό κρασί κάνει τόν ἄνθρωπο γελοῖο καί παράλογο· κι ἀπό ἕνα σημεῖο καί μετά, εἶναι σίγουρο ὅτι ἐξατμίζει καί διαλύει τίς νοητικές ἐνέργειες· ἐνώ τό ὅπιο πάντα ἡρεμεῖ ὅ,τι εἶναι ταραγμένο καί ἡσυχάζει ὅ,τι ἔχει ἀναστατωθεῖ. Μέ λίγα λόγια, γιά νά συνοψίσουμε ὅλα αὐτά μέ μιά κουβέντα, ἕνας μεθυσμένος ἤ σχεδόν μεθυσμένος βρίσκεται, καί τό αἰσθάνεται ὅτι βρίσκεται, σέ μιά κατάσταση ὅπου τό μόνο πού ἐπικρατεῖ εἶναι τό ἀνθρώπινο καί πολλές φορές τό ζωῶδες μέρος τῆς φύσης του. Αὐτός ὅμως πού παίρνει ὅπιο (μιλάω γι' αὐτόν πού δέν ὑποφέρει ἀπό κάποια ἀρρώστια ἤ ἄλλες μακρυνές συνέπειες τοῦ ὀπιου), αἰσθάνεται τό τελειότερο μέρος τῆς φύσης του νά εἶναι ὑπέρτατο· δηλαδή, τά θνητά συναισθήματα βρίσκονται σέ μιά αἴθρια ἡρεμία καί πάνω ἀπ' ὅλα, ὑπάρχει ἡ μεγάλη λάμψη τῆς μεγαλειώδους νόησης.

Αὐτό εἶναι τό δόγμα τῆς ἀληθινῆς ἐκκλησίας πάνω στό θέμα τοῦ ὀπιου, μιᾶς ἐκκλησίας τῆς ὁποίας παραδέχομαι ὅτι εἶμαι τό μοναδικό μέλος ⁵³ — τό ἄλφα καί τό ὦμέγα. Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι μιλάω ἀπό τήν θέση κάποιου μέ μεγάλη καί βαθειά προσωπική πείρα,

* Σ.τ.Μ. Ἑλληνικά στό Κείμενο

ένω οί περισσότεροι *άντιεπιστημονικοί** συγγραφείς πού δέν έχουν ποτέ πάρει όπιο, άκόμα κι αύτοί πού γράφουν ειδικά για τό *materia medica*, είναι φανερό από τήν άηδία μέ τήν όποία έκφράζονται, πώς ή έμπειρική τους γνώση για τήν ένέργειά του, είναι έντελώς άνύπαρκτη. Πάντως, θά παραδεχτώ μέ ειλικρίνεια, ότι μιά φορά συναντήθηκα μέ κάποιον πού είχε τέτοιες άποδείξεις, πού μου κλόνισαν τήν δυσπιστία μου: γιατί, ήταν ένας χειρουργός,⁵⁴ ό όποιος έπαιρνε

* 'Ανάμεσα στην μεγάλη άγέλη τών ταξιδιωτών κ.λπ. πού δείχνουν καθαρά μέ τήν βλακεία τους ότι ποτέ δέν είχαν καμιά σχέση μέ τό όπιο, πρέπει ν' αναφέρω στους άναγνώστες μου τόν λαμπρό συγγραφέα του 'Αναστάσιος. Αύτός ό κύριος, μέ τήν έξυπνάδα του, θά μπορούσε νά δημιουργήσει τήν έντύπωση ότι είναι όπιομανής. Τελικά όμως αυτό δέν γίνεται, έξ αίτίας τής διαστρέβλωσης τής εικόνας πού παρουσιάζει, όσον άφορά τίς συνέπειες του όπιου στις σελ. 215-17 του πρώτου τόμου. — Πέρα από τά διάφορα λάθη τά όποία έχω έπισημάνει στό κείμενο, ό ίδιος παραδέχεται ότι είναι ένας ήλικιωμένος κύριος «μέ κάτασπρη γενειάδα», ό όποιος παίρνει «άφθονες δόσεις όπιου», και παρ' όλ' αύτά, είναι σέ θέση νά δώσει, όπως λένε, βαρυσήμαντες συμβουλές για τίς κακές συνέπειες αύτης τής συνήθειας, ότι δηλαδή τό όπιο ή σκοτώνει πρόωρα τόν κόσμο ή τόν στέλνει στό τρελοκομείο. "Όλ' αύτά πρέπει νά μάς βάλουν σέ σκέψη για τόν ίδιο τόν συγγραφέα. 'Από τήν πλευρά μου, καταλαβαίνω αύτόν τόν ήλικιωμένο κύριο και τίς προθέσεις του: στην πραγματικότητα, είχε γοητευτεί από τό «μικρό χρυσό δοχείο του όλέθριου φαρμάκου» τό όποιο κουβαλούσε ό 'Αναστάσιος μαζί του και δέν υπήρχε καλλίτερος κι ασφαλέστερος τρόπος νά τό άποκτήσει, έκτός από τό νά έκφοβίσει τόν κάτοχό του. Αυτό τό σχόλιο, ρίχνει καινούργιο φώς πάνω στό θέμα και τό βοηθά νά βελτιωθεί σάν ιστορία, γιατί ή όμιλία του ήλικιωμένου κυρίου, άν θεωρηθεί σάν διάλεξη πάνω στην φαρμακευτική, είναι έντελώς άνόητη· αλλά, σάν ένα τέχνασμα έξαπάτησης του 'Αναστάσιου, διαβάζεται θαυμάσια.

μεγάλη ποσότητα όπιου. Έτυχε νά του πῶ, πώς οί έχθροί του (όπως είχα άκούσει), τόν κατηγορούσαν ότι, όταν μιλάει γιά πολιτικά θέματα, λέει άνοησίες, ένῶ οί φίλοι του τόν δικαιολογοῦσαν, λέγοντας ότι συνεχῶς βρίσκεται σέ κατάσταση μέθης έξ αίτίας του όπιου. Τώρα, τό κατηγορητήριο δέν ἦταν σέ *grimâ facie* άναγκαστικά παράλογο: αλλά ἡ ύπεράσπιση ἦταν. Γιά μεγάλη μου έκπληξη πάντως, μου εἶπε ότι καί οί έχθροί αλλά καί οί φίλοι του είχαν δίκιο: «Σέ διαβεβαιώνω», εἶπε, «ότι πράγματι λέω άνοησίες καί δεύτερον, σέ διαβεβαιώνω ότι δέν λέω άνοησίες κατά κανόνα ἢ μέ κάποιο όφελος, αλλά άπλά καί μόνο, άπλά καί μόνο — άπλά καί μόνο (τό επανέλαβε τρεῖς φορές), γιατί εἶμαι μεθυσμένος από τό όπιο: κι αυτό καθημερινά». Του άπάντησα, ότι σχετικά μέ τό κατηγορητήριο τῶν έχθρῶν του, πού άπ' ό,τι φαίνεται εἶναι έδραιωμένο μέ μιά τόσο άξιόλογη δήλωση, καί βλέποντας ότι κι οί τρεῖς πλευρές συμφωνοῦν, δέν θά συζητοῦσα παραπέρα: αλλά σ' ό,τι άφορᾶ τήν ύπεράσπιση, ἔχω αντίθετη άποψη. Συνέχισε νά συζητάει τό θέμα καί νά μου διατυπώνει τά επιχειρήματά του: αλλά μου φάνηκε ότι θά ἦταν μεγάλη άγένεια εκ μέρους μου αν έπεδίωκα μιά συζήτηση μέ τήν προϋπόθεση ότι κάνει λάθος, καί μάλιστα σ' ένα θέμα πού άφορᾶ τό ίδιο του τό επάγγελμα, γι' αυτό καί δέν επέμενα: δέν χρειάζεται βέβαια νά πῶ, ότι όποιος λέει άνοησίες, άκόμα καί «χωρίς νά ἔχει κάποιο όφελος», δέν εἶναι βέβαια κι ό πιό ευχάριστος συνομιλητής, εἶτε σάν αντιτιθέμενος, εἶτε σάν ανταποκρινόμενος. Όμολογῶ πάντως, ότι ἡ μαρτυρία ενός χειρουργου καί μάλιστα φημισμένου, μπορεῖ νά μετράει πολύ γιά μένα: όμως έξακολουθῶ νά ύποστηρίζω τήν δική μου εμπειρία, ἡ όποία εἶναι μεγαλύτερη από τήν δική του κατά 7.000

σταγόνες τήν ἡμέρα. Ἐάν καί δέν εἶναι δυνατόν νά ὑποθέσει κανείς πῶς ἕνας γιατρός εἶναι ἄσχετος μέ τά χαρακτηριστικά συμπτώματα τοῦ μεθυσιοῦ ἀπό τό οἰνόπνευμα, παρ' ὅλ' αὐτά, μοῦ πέρασε ἀπό τό μυαλό, ὅτι θά μπορούσε νά κάνει ἕνα ὀρθολογικό λάθος χρησιμοποιώντας τήν λέξη «μεθύσι» μέ τήν εὐρύτερη ἔννοιά της καί ἐπεκτείνοντάς την γενικά σ' ὅλα τά ἤδη νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ, ἀντί νά τήν περιορίζει σέ μιά ἐκδήλωση ἑνός συγκεκριμένου εἴδους ἐρεθισμοῦ, μέ συγκεκριμένα διαγνωστικά συμπτώματα. Ἐχω ἀκούσει πολλούς ἀνθρώπους νά ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν μεθύσει πίνοντας τσαΐ: κι ἕνας φοιτητής τῆς ἰατρικῆς στό Λονδίνο, πού ἔχω λόγους νά σέβομαι τίς γνώσεις του πάνω στό ἐπάγγελμά του, μέ διαβεβαίωσε ὅτι μιά μέρα ἕνας ἀσθενής, κατά τήν ἀνάρρωση ἀπό μιά ἀρρώστια, μέθυσε μ' ἕνα μπιφτέκι.

Ἐχοντας πολύ ἐπιμείνει σ' αὐτό τό πρωτο καί πρωταρχικό λάθος σχετικά μέ τό ὄπιο, θ' ἀναφέρω τώρα μέ συντομία ἕνα δεύτερο κι ἕνα τρίτο: πρῶτον, ὅτι τήν καλή διάθεση πού δημιουργεῖ τό ὄπιο τήν ἀκολουθεῖ μιά ἀνάλογη κατάθλιψη καί δεύτερον, ὅτι οἱ φυσικές καί ἄμεσες συνέπειες τοῦ ὄπιου, εἶναι ἡ σωματική καί πνευματική νωθρότητα κι ἀδράνεια. Τό πρῶτο ἀπ' αὐτά τά λάθη, μοῦ εἶναι ἀρκετό νά τ' ἀρνηθῶ· μπόρῶ νά βεβαιώσω τόν ἀναγνώστη μου, ὅτι γιά δέκα χρόνια πού ἔπαιρνα ὄπιο κατά διαστήματα, ἐκείνη τήν ἡμέρα πού κατάφερα νά προσφέρω στόν ἑαυτό μου αὐτήν τήν πολυτέλεια, ἤμουν σέ ἀσυνήθιστα καλή διάθεση.

Ὅσον ἀφορᾷ τήν νωθρότητα πού ὑποτίθεται ὅτι ἀκολουθεῖ ἢ μάλλον (ἂν πιστέψουμε τίς πολυάριθμες εἰκόνες μέ τούς Τούρκους ὀπιομανεῖς), ὅτι συνοδεύει τήν χρήση τοῦ ὄπιου, εἶναι κάτι πού ἐπίσης ἀρνοῦμαι. Φυσικά, τό ὄπιο κατατάσσεται στά ναρκωτικά· κι ἕνα

τέτοιο αποτέλεσμα μπορεί νά δημιουργηθεῖ τελικά, ἀλλά τὰ κύρια αποτελέσματα τοῦ ὄπιου εἶναι πάντοτε στὸν μεγαλύτερο βαθμό, ἢ διέγερση καὶ ἢ τόνωση τοῦ συστήματος υγείας. Τὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἐπίδρασῆς του, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς μαθητείας μου, κρατοῦσε πάντα πάνω ἀπὸ ὀκτῶ ὥρες. Ἔτσι λοιπὸν, πρέπει νά φταίει ὁ ἴδιος ὁ ὀπιομανῆς ἂν δέν ρυθμίζει σωστά τὴν χρονικὴ ἔκταση τῆς δόσης του, κι ὅλο τὸ βάρος τῆς ναρκωτικῆς ἐπίδρασης συμπίπτει μὲ τὸν ὕπνο του. Οἱ Τούρκοι ὀπιομανεῖς, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, εἶναι ἀρκετὰ γελοῖοι ὥστε νά κάθονται σάν ἀγάλματα πάνω σέ κορμούς δέντρων, τόσο ἠλίθιους ὅσο κι οἱ ἴδιοι. Ἀλλά, γιὰ νά μπορέσει νά κρίνει ὁ ἀναγνώστης τὸ βαθμὸ ἀποβλάκωσης τῶν λειτουργιῶν ἐνός Ἀγγλου, θά περιγράψω (μᾶλλον εἰκονογραφώντας κι ὄχι ἀντιδικώντας) τὸν δικό μου τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο περνοῦσα ἓνα ἀπόγευμα στὸ Λονδίνο, ἀφοῦ εἶχα πάρει ὄπιο, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς περιόδου 1804 μὲ 1821. Ὁ ἀναγνώστης θά δεῖ, ὅτι τὸ ὄπιο δέν μ' ἔκανε ν' ἀναζητῶ τὴν μοναξιά, καὶ πολὺ λιγότερο νά θέλω νά εἶμαι ἀδρανῆς ἢ νά βρίσκομαι σέ μιά κατάσταση νωθρότητας, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν Τούρκων. Θά κάνω ὅλη αὐτὴ τὴν περιγραφή, μὲ κίνδυνο νά θεωρηθῶ ἐνθουσιώδης τρελὸς ἢ ὄνειροπαρμένος· ἀλλὰ αὐτό, ἐλάχιστα μ' ἐνδιαφέρει. Ἐπιθυμῶ ὁ ἀναγνώστης μου νά βάλει καλὰ στὸ μυαλό του, ὅτι ἤμουν ἓνας σκληρὸς σπουδαστῆς καὶ μάλιστα σοβαρῶν μελετῶν, γιὰ ὅλη μου τὴν ζωὴ, καὶ φυσικὰ εἶχα τὸ δικαίωμα νά ξεκουράζομαι ποῦ καὶ ποῦ, ὅπως κάνει ὅλος ὁ κόσμος: κι αὐτό ἀκόμα, σπάνια τὸ ἐπέτρεπα στὸν ἑαυτό μου.

Ὁ τελευταῖος Δούκας του... —⁵⁵ ἔλεγε συχνά: «τὴν ἐπόμενη Κυριακὴ, ἂν θέλει ὁ Θεός, λέω νά μεθύσω». Κι ἐγὼ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, συνήθιζα νά κανονίζω ἀπὸ

πρίν, πόσο συχνά και πότε θά μπορούσα νά ξεδώσω μέ ὄπιο. Αυτό σπάνια γινόταν περισσότερο ἀπό μιά φορά μέσα σέ τρεῖς ἐβδομάδες γιατί ἐκείνη τήν ἐποχή, δέν μπορούσα ν' ἀποτολήσω νά ζητάω κάθε μέρα (ὅπως ἔκανα ἀργότερα) «ἕνα ποτήρι λαύδανο, ζεστό καί χωρίς ζάχαρη». "Όχι. "Όπως εἶπα, ἐκείνη τήν ἐποχή, σπάνια ἔπινα λαύδανο συχνότερα ἀπό μιά φορά στίς τρεῖς ἐβδομάδες. Αυτό γινόταν συνήθως κάποιο βράδυ τῆς Τρίτης ἢ τοῦ Σαββάτου· κι ὁ λόγος ἦταν ὁ ἐξῆς: ἐκείνες τίς ἡμέρες, τραγουδοῦσε στήν "Όπερα ἡ Grassini⁵⁶. Ἡ φωνή της ἦταν ἡ ὠραιότερη πού εἶχα ἀκούσει. Δέν ξέρω σέ τί κατάσταση βρίσκεται ἡ "Όπερα τώρα, γιατί ἔχω νά πάω κάπου ἐφτά μέ ὀκτώ χρόνια, ἀλλά ἐκεῖνο τόν καιρό, ἦταν τό πιό εὐχάριστο μέρος τοῦ Λονδίνου, γιά νά περάσει κανεῖς ἕνα ἀπόγευμα. Πέντε σελλίνια ἔδινε κανεῖς γιά τήν γαλαρία, ἡ ὁποία ἦταν πιό ἡσυχη ἀπό τά πίσω καθίσματα τῆς πλατείας. Ἡ ὀρχήστρα ξεχώριζε ἀπ' ὅλες τίς ἄλλες ὀρχήστες τῆς Ἀγγλίας, γιά τήν γλυκειά καί μελωδική μεγαλοπρέπειά της. "Όμως, τήν σύνθεσή της, ὁμολογῶ πώς τό αὐτί μου δέν τήν δεχόταν εὐκόλα, ἐξ αἰτίας τῆς ὑπεροχῆς τῶν κρουστῶν καί τῆς ἀπόλυτης τυραννίας τοῦ βιολιοῦ. Τό ἄκουσμα τῆς χορωδίας ἦταν θεϊκό, κι ὅταν ἡ Grassini ἐμφανιζόταν στό ἐνδιάμεσο, καί σάν Ἀνδρομάχη προσέφερε μέ πάθος τήν ψυχή της πάνω στόν τάφο τοῦ Ἐκτορα κ.λπ., ἀναρωτιέμαι ἂν ποτέ κάποιος Τουρκος, ἀπ' ὅλους αὐτούς πού ἔχουν εἰσέλθει στόν παράδεισο τοῦ ὄπιου, εἶχε ποτέ του ἔστω καί τήν μισή ἀπόλαυση ἀπ' αὐτήν πού εἶχα ἐγώ. "Όμως, στήν πραγματικότητα, ἀκόμα κι ὑποθέτοντας ὅτι αὐτοί οἱ βάρβαροι εἶναι ἱκανοί νά ἔχουν κάποια ἀπόλαυση σάν τίς πνευματικές ἀπολαύσεις ἐνός Ἀγγλου, τούς ὑπερτιμῶ. Γιατί, ἡ μουσική, σύμφωνα μέ

τὴν ἰδιοσυγκρασία αὐτοῦ πού τὴν ἀκούει, εἶναι μιὰ ἀπόλαυση πνευματικὴ κι ὄχι σαρκική. Καί μ' αὐτὴν τὴν εὐκαιρία, θά ἤθελα νά πῶ ὅτι, ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐξάισια σύνθεση πάνω στή Δωδέκατη Νύχτα, σ' ὀλόκληρη τὴν λογοτεχνία, δέν θυμάμαι νά ἔχει ποτέ εἰπωθεῖ κάτι πιο ταιριαστό στό θέμα τῆς μουσικῆς ἀπὸ τό ἐξῆς: εἶναι ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τό *Religio Medici**⁵⁷ τοῦ Sir T. Brown, πού εἶναι ἀξιόλογο γιά τὴν εὐγένειά του, καί πού ἔχει ἐπίσης φιλοσοφικὴ ἀξία, γιατί δείχνει τὴν ἀληθινὴ θεωρία τῶν μουσικῶν ἐπιδράσεων. Τό λάθος τῶν περισσότερων ἀνθρώπων εἶναι νά νομίζουν ὅτι ἐπικοινωνοῦν μέ τὴν μουσικὴ διαμέσου τοῦ αὐτιοῦ, καί γι' αὐτόν τόν λόγο, εἶναι τελείως παθητικοί στὶς ἐπιδράσεις της. Ἀλλά δέν εἶναι ἔτσι: τό αὐτί προκαλεῖ ἐρεθίσματα στό μυαλό τό ὁποῖο ἀντιδρά, καί μ' αὐτόν τόν τρόπο δημιουργεῖται ἡ ἀπόλαυση (ἡ οὐσία ἔρχεται μέ τίς αἰσθήσεις καί ἡ μορφή μέ τό μυαλό). Γι' αὐτό πολλοὶ ἄνθρωποι, μέ ἐξίσου καλὸ αὐτί, διαφέρουν τόσο πολὺ σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ ἓνας ἀπὸ τόν ἄλλον. Τώρα, τό ὅπιο, αὐξάνοντας κατὰ πολὺ τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ μυαλοῦ, αὐξάνει ἀναγκαστικὰ αὐτόν τόν ἰδιαίτερο τρόπο τῆς ἐνεργητικότητάς του, μέ τόν ὁποῖο, μπορούμε νά δημιουργήσουμε μιὰ πολὺπλοκὴ πνευματικὴ ἀπόλαυση, ἀπὸ τό ἀκατέργαστο ὑλικό τοῦ ὀργανικοῦ ἤχου. Ἀλλά, λέει ἓνας φίλος, μιὰ διαδοχὴ μουσικῶν ἤχων, εἶναι γιά μένα, σάν μιὰ σειρά ἀραβικῶν χαρακτήρων: δέν βγάζω κανένα

* Δέν ἔχω αὐτὴν τὴν στιγμὴ τό βιβλίο μαζί μου γιά νά τό συμβουλευτῶ, ἀλλά νομίζω πὼς τό κείμενο ἀρχίζει ὡς ἐξῆς: — «Ἀκόμα κι αὐτὴ ἡ χυδαία ταβερνιαρική μουσικὴ, πού ἄλλους τοὺς κάνει χαρούμενους κι ἄλλους ἔξαλλους, μοῦ προκαλεῖ ἓνα βαθύ αἶσθημα εὐσέβειας» κ.λπ.

νόημα! Νόημα; καλέ μου φίλε, δέν υπάρχει τέτοιο θέμα. "Όλο τό νόημα πού μπορεί νά υπάρξει σέ τέτοιες περιπτώσεις, εἶναι μιά διάλεκτος μέ ἀντιπροσωπευτικά συναισθήματα. Ἄλλά αὐτό εἶναι ἕνα θέμα ἄσχετο μέ τούς παρόντες σκοπούς μου. Εἶναι ἀρκετό νά πῶ ὅτι, ὅταν ἀκούω μιά χορωδία, μιά πολυσύνθετη ἀρμονία κ.λπ., εἶναι σάν νά βλέπω ἕναν τάπητα τοίχου τοῦ Ἀρράς, ὅπου πάνω του ἀπεικονίζεται ὅλη μου ἡ ζωή — ὄχι σάν θύμηση, ἀλλά σάν μιά παρουσία κι ἐνσάρκωση ἀπό τήν ἴδια τήν μουσική. Δέν εἶναι πιά ὀδυνηρή στήν σκέψη. Οἱ λεπτομέρειες τῶν γεγονότων ἔχουν ἐξαφανιστεῖ, ἤ εἶναι μπερδεμένες μέ μιάν ἀόριστη ἀφήρημένη ἔννοια· καί τά πάθη της, εἶναι ἀνυψωμένα, ἐξαῦλωμένα κι ἐξευγενισμένα. "Όλ' αὐτά λοιπόν, τά εἶχα μέ πέντε σελλίνια. Κι ἐπί πλέον, πέρα ἀπό τήν σκηνική μουσική καί τήν ὀρχήστρα, εἶχα τριγύρω μου, στό ἐνδιάμεσο τῆς παράστασης, τήν μουσική τῆς ἰταλικῆς διαλέκτου, πού ἀκουγόταν ἀπό Ἰταλίδες πού συζητοῦσαν μεταξύ τους, γιατί ἡ γαλαρία συνήθως ἦταν γεμάτη ἀπό Ἰταλούς. Τούς ἄκουγα μέ τήν ἴδια εὐχαρίστηση πού ὁ Weld,⁵⁸ ὁ ὀδοιπόρος, καθόταν κι ἄκουγε στόν Καναδά, τό γλυκό γέλιο μιᾶς Ἰταλίδας· γιατί, ὅσο λιγότερο καταλαβαίνεις μιά γλώσσα, τόσο περισσότερη εὐαισθησία ἔχεις γιά τήν μελωδικότητα ἢ τήν σκληρότητα τῶν ἤχων της. Γι' αὐτό, γιά μένα ἦταν προτέρημα τό ὅτι δέν ἤμουν λόγιος τῶν ἰταλικῶν, ἀφοῦ ἐλάχιστα μπορούσα νά διαβάσω, καθόλου νά τά μιλάω, καί καταλάβαινα μόνο τό ἕνα δέκατο ἀπ' ὅ,τι ἄκουγα.

Αὐτές ἦταν οἱ ἀπολαύσεις μου ἀπό τήν Ὀπερα. Ἄλλά ὑπῆρχε ἀκόμη μιά ἀπόλαυση, τήν ὁποία μπορούσα νά ἔχω μόνο τά Σαββατόβραδα, καί πολλές φορές, ἐρχόταν σέ σύγκρουση μέ τήν ἀγάπη μου γιά τήν

Ὅπερα, γιατί ἐκεῖνο τόν καιρό, οἱ τακτικές βραδυές Ὅπερας, ἦταν Τετάρτη καί Σάββατο. Πάνω σ' αὐτό τό θέμα, φοβᾶμαι πώς μάλλον θά εἶμαι λίγο συγκεχυμένος, ἀλλά μπορῶ νά διαβεβαιώσω τόν ἀναγνώστη, ὅτι δέν θά εἶμαι περισσότερο ἀσαφής ἀπ' ὅ,τι ἦταν ὁ Μαρίνος στήν περιγραφή τῆς ζωῆς τοῦ Πρόκλου ἢ ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἄλλοι διάσημοι συγγραφεῖς βιβλιογραφιῶν καί αὐτοβιογραφιῶν. Αὐτήν τήν ἀπόλαυση, ὅπως εἶπα, μποροῦσα νά τήν ἔχω μόνο τό βράδυ κάποιου Σαββάτου. Τί παραπάνω ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα βράδια σημαίνει λοιπόν γιά μένα τό Σαββατόβραδο; Δέν εἶχα καμία ἐργασία ἀπό τήν ὁποία ξεκουραζόμουν κανένα μεροκάματο νά λάβω. Γιά ποιό πράγμα θά μποροῦσα νά νοιαστῶ περισσότερο ἀπό τό ν' ἀκούσω τήν Grassini; Ἀλήθεια, λογικέ ἀναγνώστη: σ' αὐτό πού ρωτᾶς δέν ὑπάρχει ἀπάντηση. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ἄνθρωποι θέλουν νά διοχετεύουν τά συναισθήματά τους μέσα ἀπό διάφορα κανάλια καί στούς περισσότερους ἀρέσει νά δείχνουν, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, τό ἐνδιαφέρον τους γιά τίς ἔγνοιες τῶν φτωχῶν δείχνοντας συμπάθεια γιά τήν δυστυχία καί τήν θλίψη τους. Ἐγώ ὅμως, ἐκεῖνο τόν καιρό, ἐξέφραζα τήν συμπάθειά μου, δείχνοντας ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀπολαύσεις τους. Τόν πόνο τῆς φτώχειας, τόν εἶχα αἰσθανθεῖ πρόσφατα καί σέ μεγάλο βαθμό, περισσότερο ἀπ' ὅ,τι θά ἤθελα νά θυμᾶμαι. Ἀλλά οἱ ἀπολαύσεις ἀπό τόν σωματικό μόχθο, δέν εἶναι κάτι τό καταθλιπτικό γιά νά τό συλλογίζεται κανείς. Τό βράδυ λοιπόν τοῦ Σαββάτου, εἶναι ἡ ὥρα τῆς κύριας καί τακτικῆς ἀνάπαυσης τοῦ φτωχοῦ. Μπροστά σ' αὐτό, ἀκόμα καί τά πιό ἐχθρικά δόγματα ἐνώνονται καί ἀναγνωρίζουν ἕναν κοινό συνδετικό κρίκο ἀδελφосύνης. Σχεδόν ὁλόκληρη ἡ Χριστιανοσύνη ἀναπαύεται ἀπό τήν ἐργασία της. Εἶναι μιά εἰ-

σαγωγική ανάπαυση για μιάν ἄλλη ανάπαυση καί χωρίζεται ἀπό μιὰ ὀλόκληρη μέρα καί δύο νύχτες, μέχρι τό ξανάρχισμα τοῦ μόχθου. Ἔτσι κι ἐγώ, κάθε Σάββατο βράδυ, αἰσθάνομαι πάντα σάν ν' ἀπελευθερώνομαι ἀπό κάποια κοπιαστική ἐργασία, αἰσθάνομαι πώς ἔχω κι ἐγώ νά λάβω κάποιο μεροκάματο καί πώς ἔχω κι ἐγώ ν' ἀπολαύσω τήν πολυτέλεια τῆς ἀνάπαυσης. Γιά νά μπορῶ, λοιπόν, νά παρακολουθῶ ὅσο τό δυνατόν καλλίτερα ἓνα θέαμα πού μ' ἄρεσε πολύ, συνήθιζα τά Σαββατόβραδα, ἀφου ἔπαιρνα πρῶτα ὄπιο, νά περιπλανιέμαι χωρίς συγκεκριμένη κατεύθυνση κι ἀπόσταση σ' ὅλες τίς ἀγορές ἢ ἄλλες μεριές τοῦ Λονδίνου, ὅπου σύχναζαν οἱ φτωχοί, γιά ν' ἀκουμπήσουν τό μεροκάματό τους. Ἄκουσα πολλές οἰκογένειες, πού ἀποτελοῦντο ἀπό τόν ἄντρα, τήν γυναίκα του καί πολλές φορές ἓνα - δύο παιδιά, νά συζητᾶνε γιά τούς τρόπους τους, τά μέσα, τήν ἀντοχή τοῦ πορτοφολιοῦ τους ἢ γιά τήν τιμή κάποιου ἀντικειμένου. Σιγά - σιγά, γνώρισα κι ἐγώ τίς ἐπιθυμίες τους πολύ καλά, ὅπως καί τίς δυσκολίες καί τίς ἀπόψεις τους. Πολλές φορές, ἀκουγόντουσαν γκρίνιες ἢ δυσανασχετήσεις ἀλλά πολύ πιό συχνά, ἀκουγες ἐκφράσεις θάρρους ἢ λέξεις ὑπομονῆς, ἐλπίδας καί ἡρεμίας. Πρέπει πάντως νά πῶ, ὅτι τουλάχιστον σ' αὐτό τό σημεῖο, οἱ φτωχοί εἶναι περισσότερο φιλοσοφημένοι ἀπό τούς πλούσιους — γιατί εἶναι ἔτοιμοι νά ὑποταχτοῦν σ' ὄλ' αὐτά πού θεωροῦνται ἀθεράπευτα κακά ἢ ἀνεπανόρθωτες ἀπώλειες. Ὅποτε ἔβρισκα εὐκαιρία καί χωρίς νά γίνομαι φορτικός, συμμετεῖχα στίς παρέες τους καί τούς ἔλεγα τήν ἀποψή μου γιά τό θέμα πού συζητοῦσαν, τήν ὁποία πάντα δεχόντουσαν χατηρικῶς, ἂν ὄχι ἐπιεικῶς. Ἄν τά μεροκάματα ἦταν ὑψηλότερα ἢ περίμεναν νά γίνουν, ἢ ἐπρόκειτο νά φτηνήνουν τό τέταρτο τῆς

φρατζόλας, τὰ κρεμμύδια καί τό βούτυρο, ἐγώ χαιρό-
 μουν. "Ομως, ἄν τυχόν συνέβαινε τό ἀντίθετο, τότε
 ἔβρισκα μέ τό ὄπιο ἕνα μέσο παρηγοριάς. Γιατί, ὅπως
 ἡ μέλισσα παίρνει χωρίς διάκριση τὰ ὑλικά της ἀπό
 τὰ τριαντάφυλλα, ἔτσι καί τό ὄπιο, μπορεῖ νά συμμορ-
 φώσει ὅλα τὰ συναισθήματα σάν ἕνα γενικό κλειδί.
 Μερικοί ἀπ' αὐτούς τούς μακρυνούς περιπάτους, μέ
 ὀδηγοῦσαν σέ μεγάλες ἀποστάσεις γιατί, ἕνας ὀπιο-
 μανής, εἶναι πολύ εὐτυχισμένος γιά νά ἔχει τόν νοῦ
 του στήν ὥρα. Καί πολλές φορές, στήν προσπάθειά
 μου νά βρῶ τόν δρόμο τοῦ γυρισμοῦ, χρησιμοποιοῦσα
 τούς ναυτικούς κανόνες καί κοιτάζοντας συνεχῶς τό
 πολικό ἀστέρι, ἀναζητοῦσα ἕνα βορειοδυτικό πέρασμα.
 Ξαφνικά ὅμως, βρισκόμουν σέ τόσο περίπλοκες ἀλλέες
 καί σέ τέτοιες αἰνιγματικές εἰσόδους καί λαβύρινθους
 ἀδιέξοδων δρόμων, πού φαντάζομαι πώς θά μπορούσαν
 νά μπερδέψουν ἀκόμα καί ἕνα ἀμαξά. Πολλές φορές,
 πίστευα ὅτι ἤμουν ὁ πρῶτος πού εἶχε ἀνακαλύψει αὐ-
 τές τίς *terrae incognitae* κι ἀμφέβαλλα ἄν ὑπῆρχαν
 στούς σύγχρονους χάρτες τοῦ Λονδίνου. "Ολ' αὐτά
 πάντως, τὰ ἐπόμενα χρόνια τὰ πλήρωσα πολύ ἀκριβά,
 γιατί ὅλοι ἐτοῦτοι οἱ περίπλοκοι περίπατοι στό Λον-
 δίνο, γύρισαν πίσω στά ὄνειρά μου καί μέ κατέτρεξαν
 μέσα ἀπό τόν ὕπνο, μέ τήν μορφή ἠθικῶν καί πνευμα-
 τικῶν περιπλοκῶν, οἱ ὁποῖες μοῦ ἔφερναν σύγχυση,
 ἀγωνία καί τύψεις συνειδήσεως.

"Ἐτσι, ἀπέδειξα ὅ,τι τό ὄπιο δέν δημιουργεῖ ἀπα-
 ραίτητα μιά κατάσταση ἀδράνειας καί νωθρότητας.
 Ἀντιθέτως, μέ ὀδήγησε σ' ἀγορές καί σέ θέατρα.
 Πάντως, πρέπει νά παραδεχτῶ μέ εἰλικρίνεια, ὅτι οἱ
 ἀγορές καί τὰ θέατρα δέν εἶναι κατάλληλα μέρη γιά
 ἕναν ὀπιομανή πού βρίσκεται στήν πιό ἐξαίσια στιγμή
 τῆς ἀπόλαυσής του. Σ' αὐτό τό στάδιο, τὰ πλήθη γί-

νονται καταπιεστικά· ἀκόμα κι ἡ μουσική, πολύ αἰσθησιακή καί χυδαία. Ἐκεῖνος, φυσικά, ἀναζητᾷ τήν μοναξιά καί τήν ἡσυχία, σάν ἀπαραίτητες συνθῆκες γιά τήν ἔκσταση καί τά πιό βαθειά ὄνειροπολήματα, πού εἶναι τό ἀποκορύφωμα καί ἡ ὀλοκλήρωση ὅλης τῆς ἐπίδρασης τοῦ ὅπιου πάνω στόν ἀνθρώπινο ὀργανισμό. Ἐγώ, πού εἶχα τήν ἀσθένεια νά στοχάζομαι πολύ καί νά παρατηρῶ ἐλάχιστα, καί πού ἀπό τήν ἀρχή πού μπῆκα στό κολλέγιο κόντεψα νά πέσω σέ βαθειά μελαγχολία, γιατί συνεχῶς συλλογιζόμουν τά βάσανα πού εἶχα περάσει στό Λονδίνο, εἶχα ἀρκετή ἐπίγνωση τῶν τάσεων τῶν σκέψεών μου, κι ἔτσι ἔκανα ὅ,τι μπορούσα γιά νά τίς ἐξουδετερώσω. Ἦμουν πραγματικά σάν κάποιον, πού σύμφωνα μέ τόν ἀρχαῖο μῦθο, εἶχε μπεῖ στήν σπηλιά τοῦ Τροφώνιου.⁵⁹ καί τό θεραπευτικό μέσο πού ἀναζητοῦσα, ἦταν νά πιέσω τόν ἑαυτό μου νά εἶναι κοινωνικός καί ν' ἀσχολεῖται συνεχῶς μέ τήν κατανόηση ἐπιστημονικῶν θεμάτων. Ἀλλά μ' αὐτό τό θεραπευτικό μέσο θά μπορούσα νά εἶχα γίνει ὑποχονδριακά μελαγχολικός. Στά ἐπόμενα χρόνια πάντως, ὅταν ἔγινα πιό εὐδιάθετος, παραδόθηκα στήν φυσική μου διάθεση γιά μοναχική ζωή. Κι ἐκεῖνο τόν καιρό, ὅταν ἔπαιρνα ὄπιο, ἔπεφτα συχνά σέ ὄνειροπολήσεις. Πολλές φορές, τά βράδια τοῦ καλοκαιριοῦ, καθόμουν ἀκίνητος στ' ἀνοιχτό παράθυρο τοῦ δωματίου μου, ἀπό τήν δύση μέχρι τήν ἀνατολή, ἀπ' ὅπου μπορούσα νά βλέπω τήν θάλασσα ἕνα μίλι μακριά ἀπό μένα καί νά ἔχω ὅλη τήν θέα τῆς μεγάλης πόλης τοῦ Λ.⁶⁰. Καθόμουν ἔτσι γιά ὥρα, χωρίς νά θέλω νά σηκωθῶ.

Θά κατηγορηθῶ γιά μυστικισμό, ἡσυχασμό κ.λπ., ἀλλά αὐτό δέν μ' ἀνησυχεῖ. Ὁ Sir H. Vane,⁶¹ ὁ νεώ-

τερος, ἦταν ἕνας ἀπό τούς πιό σοφούς ἄντρες μας κι ὄχι λιγότερο μυστικιστής ἀπ' ὅ,τι εἶμαι ἐγώ. Λέω λοιπόν, ὅτι πολλές φορές μοῦ ἔκανε ἐντύπωση, πού τό κάθε μέρος ἦταν κατά κάποιον τρόπο χαρακτηριστικό γιά ὅ,τι συνέβαινε σέ μιά ὄνειροπόληση. Τό Λ. ἀντιπροσώπευε τόν χώρο, ὅπου οἱ θλίψεις κι οἱ καῦμοί ἀφήνονται κατά μέρος, χωρίς ὅμως νά ἐξαφανιστοῦν τελείως ἢ νά ξεχαστοῦν. Ὁ ὠκεανός, μέ τόν συνεχῆ κι ἀπαλό κυματισμό του, μέ μιά ἡρεμία σάν αὐτή τοῦ περιστεριοῦ, θά μπορούσε νά συμβολίζει τό πνεῦμα καί τήν διάθεση πού κυριαρχοῦν σ' ἕνα ὄνειροπόλημα. Γιατί μοῦ φάνηκε πώς βρισκόμουν σέ κάποια ἀπόσταση, πολύ μακριά ἀπό τήν ταραχή τῆς ζωῆς· λές κι ὁ αναβρασμός, ὁ παροξυσμός κι ἡ διαμάχη εἶχαν διακοπεῖ· λές κι ἦταν μιά ἀνάπαυλα βγαλμένη ἀπό τίς μυστικές κρύπτες τῆς καρδιάς· ἕνα Σάββατο ἀνάπαυσης· μιά ξεκούραση ἀπό τίς ἀνθρώπινες ἐργασίες. Ἐδῶ βρίσκονταν οἱ ἐλπίδες πού ἀνθίζουν στά μονοπάτια τῆς ζωῆς, μαζί μέ μιά ταφική ἡσυχία· ἐδῶ κι οἱ ἀκατάπαυστες κινήσεις τοῦ πνεύματος, ἐνῶ γιά ὅλες τίς ἀγωνίες, μιά γαλήνια ἡρεμία· μιά ἡρεμία, πού δέν εἶναι δημιούργημα κάποιας ἀδράνειας, ἀλλά ἀποτέλεσμα κάποιου ἰσχυροῦ καί ἰσότιμου ἀνταγωνισμοῦ· ἀτέλειωτη ἐνεργητικότητα, ἀτέλειωτη ἀνάπαυση.

Ἦ, δίκαιο, ἐπιδέξιο κι ἰσχυρό ὄπιο! γιά τόν φτωχό, ἀλλά καί γιά τόν πλούσιο, γιά τίς πληγές τῆς καρδιάς πού ποτέ δέν ἐπουλώνονται, «γιά τούς πόνους πού ἀναστατώνουν τό πνεῦμα», ἐσύ εἶσαι τό βάλαμο· ἐκφραστικό ὄπιο! μέ τήν δικιά σου μεθυστική ρητορεία, πετᾶς μακριά τίς προθέσεις τῆς ἀγανάκτησης· καί στόν ἔνοχο, δίνεις γιά μιά νύχτα τίς ἐλπίδες τῆς νιότης του καί τοῦ ξεπλένεις τά χέρια ἀπό τό αἷμα· στόν

υπερήφανο, μιά σύντομη λησμονιά για τὰ ανεπανόρθωτα λάθη και για τίς προσβολές πού δέν ἔλαβαν ἐκδίχηση· ἐσύ συγκαλεῖς στό δικαστήριο τῶν ὀνείρων ψευδομάρτυρες, για νά νικήσει ἡ βασανισμένη ἀθώτητα· κι ἀνατρέπεις τήν ψευδορκία· κι ἀντιστρέφεις τίς προτάσεις τῶν ἄδικων δικαστῶν. Ἐσύ κτίζεις μέσα στήν καρδιά τοῦ σκοταδιοῦ, πόλεις και ναούς ἀνώτερους κι ἀπό τήν τέχνη τοῦ Φειδία και τοῦ Πραξιτέλη — ἀνώτερους κι ἀπό τήν μεγαλοπρέπεια τῆς Βαβυλώνας και τῶν Ἑκατομυλῶν⁶², και «ἀπό τήν ἀναρχία τῶν ὀνείρων τοῦ ὕπνου», καλεῖς στό φῶς τοῦ ἡλίου τό πρόσωπο και τήν εὐλογημένη ἐκφραση τῆς θαμμένης ἀπό καιρό ὀμορφιάς, τήν ἐξαγνισμένη ἀπό τίς «ἀτιμώσεις τοῦ τάφου». Μόνο ἐσύ δίνεις αὐτά τά δῶρα στό ἄνθρωπο, και μόνο ἐσύ ἔχεις τοῦ Παραδείσου τά κλειδιά. ὦ, δίκαιο, ἐπιδέξιο και ἰσχυρό ὄπιο!

Εἰσαγωγή στά Δεινά τοῦ Ὀπιου

ΕΥΓΕΝΙΚΕ, ἀλλά κι ἐπεικική, ἐλπίζω, ἀναγνώστη (γιατί οἱ δικοί μου ἀναγνώστες πρέπει νά εἶναι ἐπεικειῖς, ἀλλιῶς, φοβᾶμαι ὅτι θά τοὺς σοκάρω πολύ ἂν βασιστῶ ἀπλῶς στήν εὐγένειά τους), ἀφοῦ μέ συντρόφεψες μέχρι ἐδῶ, τώρα θά σοῦ ζητήσω νά πᾶς περίπου ὀκτώ χρόνια ἀργότερα: δηλαδή, ἀπό τό 1804 (ὅπου ἔκανα τήν γνωριμία μου μέ τό ὄπιο) στά 1812. Τά χρόνια τῆς ἀκαδημαϊκῆς ζωῆς ἔχουν πιά τελειώσει—ἔχουν σχεδόν ξεχαστεῖ· καί τό κασκέτο τοῦ σπουδαστῆ, δέν πιέζει πιά τοὺς κροτάφους μου. Ἄν αὐτό τό καπέλλο ὑπάρχει ἀκόμα, τώρα θά πιέζει κάποιους ἄλλους κροτάφους, ἐνός νέου σπουδαστῆ, πού ἐλπίζω νά εἶναι κι ἐκεῖνος εὐτυχισμένος ὅπως κι ἐγώ, καί νά ἔχει τό ἴδιο πάθος καί τήν ἴδια ἀγάπη γιά μάθηση. Ἡ τήβεννός μου, τολμῶ νά πῶ πῶς βρίσκεται αὐτή τή στιγμή στήν ἴδια κατάσταση πού βρίσκονται ἀρκετές χιλιάδες βιβλία, δηλαδή, κάτω ἀπό τήν ἐπιμελή μελέτη κάποιων ἐργατικῶν σκόρων καί σκουληκιῶν ἧ ἔχει ἀναχωρήσει γιά νά πάει στήν μεγάλη παρακαταθήκη τοῦ κάπου, ἐκεῖ πού ἔχουν πάει κι ὅλα τά φλυτζάνια τοῦ τσαγιοῦ, οἱ τσαγιέρες, οἱ βραστήρες κ.λπ. (για νά μήν ἀναφέρω τά ἀκόμα πιό εὐθραυστα γυαλικά, ὅπως εἶναι τά ποτήρια, οἱ καράφες κ.ἄ.). Κάθε τυχαία ὁμοιότητα τῆς καινούργιας γενιᾶς ὄλων αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, μοῦ θυμίζει ἐκεῖνα πού εἶχα κάποτε στήν κατοχή μου. Ὅμως, γιά τήν μοίρα καί τήν

κατάληξή τους, δέν ἔχω παρά ἓνα ἀσαφές καί ὑποθετικό συμπέρασμα. Ἡ τυραννική καμπάνα τοῦ παρεκκλησιου, πού ἤχουσε ἀνεπιθύμητα στίς ἔξη ἢ ὠρα τό πρωί, δέν διακόπτει πιά τόν ὕπνο μου καί ὁ πορτιέρης πού τήν κτυποῦσε, γιά τοῦ ὁποίου τήν ὁμορφὴ μύτη ἔγραφα σέ ἀντεκδίκηση τόσα ἑλληνικά ἐπιγράμματα, (ἦταν μπρούτζινη, διακοσμημένη μέ χαλκό), ἔχει πεθάνει καί δέν ἐνοχλεῖ πιά κανέναν. Κι ἐγώ, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι, πού ὑποφέραμε πολύ ἀπό τίς ἐπιδόσεις του, συμφωνήσαμε νά παραβλέψουμε τά λάθη του, καί τόν συγχωρήσαμε. Ἀκόμα καί μέ τήν καμπάνα εἶμαι πιά ἐπιεικής: κτυπάει, ὑποθέτω, κανονικά, τρεῖς φορές τήν ἡμέρα, καί δέν ἀμφιβάλλω πῶς συνεχίζει νά ἐνοχλεῖ μέ βαναυσότητα πολλούς ἄξιους κυρίους καί νά διαταράσσει τήν ἡρεμία τοῦ πνεύματός τους. "Ὅσο γιά μένα, αὐτὴ τὴ χρονιά, πού εἶναι 1812, δέν μ' ἐνδιαφέρει πιά ἡ προδοτικὴ τῆς φωνῆ (τήν ὀνομάζω ἔτσι, γιὰτί ὁ γλυκός τῆς ἤχος ἦταν σάν νά σέ καλεῖ σέ γιορτῆ, μέ μιά δόση κακίας). Πράγματι, ὁ ἤχος τῆς δέν μπορεῖ πιά νά μ' ἀγγίξει, γιὰτί βρίσκομαι 250 μίλια μακριά τῆς, θαμμένος στά βάθη τῶν βουνῶν. Καί τί κάνω μέσα στά βουνά; Παίρνω ὄπιο. Ναί; ἀλλά καί τί ἄλλο ἀκόμα; Λοιπόν, ἀναγνώστη, τώρα πού φτάσαμε στά 1812, μελετάω κυρίως τήν γερμανική μεταφυσική, τά γραφτά τοῦ Κάντ, τοῦ Φίχτε, τοῦ Σέλλιγκ κ.ἄ.⁶³ Καί πῶς ἢ μέ τί τρόπο ζῶ; μέ λίγα λόγια, σέ ποιά κατηγορία ἀνθρώπων ἀνήκω; Αὐτὴ τήν περίοδο, δηλαδή τό 1812, ζῶ σ' ἓνα μικρὸ ἐξοχικό σπίτι, μέ μία καί μοναδικὴ ὑπηρετρία («honni soit qui mal y pense»),⁶⁴ ἢ ὁποία μεταξὺ τῶν γειτόνων μου, ἐμφανίζεται σάν ἡ «οἰκονόμος» μου. "Ὅσον ἀφορᾶ τό τί εἶμαι, εἶμαι ἓνας λόγιος, ἓνας ἀνθρωπος μέ μόρφωση, μ' αὐτὴν τήν ἔννοια, εἶμαι ἓνας εὐγενής.

Ἐπιθέτω πῶς μπορῶ νά χαρακτηρίσω τόν ἑαυτό μου ὡς ἓνα ἄνευ σημασίας μέλος τοῦ ἀκαθόριστου σώματος τῶν εὐγενῶν. Ἐν μέρει γιά τούς λόγους πού ἔχω προαναφέρει, κι ἐν μέρει γιατί δέν ἔχω κάποιο φανερό ἐπάγγελμα ἢ ἐργασία, ὑποτίθεται ὅτι ζῶ ἀπό τήν προσωπική μου περιουσία· ἔτσι ἔχω ἀξιολογηθεῖ ἀπό τούς γειτόνους μου κι ἀπό τήν σύγχρονη Ἀγγλία, πού συνήθως στίς διάφορες ἐπιστολές μ' ἀποκαλεῖ *esquire*, ἂν κι ἔχω ἐλάχιστες φιλοδοξίες γι' αὐτή τή συγκεκριμένη τιμή: νάί, κατά γενική ἐκτίμηση, εἶμαι ὁ X.Y.Z. *esquire*,⁶⁵ καί ὄχι κάποιος Εἰρηνοδίκης ἢ *Custos Rotulorum*.⁶⁶ Εἶμαι παντρεμένος; Ὁχι ἀκόμα. Κι ἐξακολουθῶ νά παίρνω ὄπιο; Τά Σαββατόβραδα. Μήπως συνεχίζω νά τό παίρνω ἀδιάντροπα, μετά ἀπό ἐκείνη τήν «βροχερή Κυριακή», «τό μεγαλοπρεπές Πάνθεον» καί «τόν θεϊκό φαρμακοποιό» τοῦ 1804; — Ἀκριβῶς ἔτσι. Καί πῶς εἶναι ἡ ὑγεία μου ὕστερα ἀπό τόση χρῆση ὄπιου; μέ λίγα λόγια, πῶς εἶμαι; Ἄ, πολύ καλά ἀναγνώστη, σ' εὐχαριστῶ· κι ὅπως λένε οἱ λεχῶνες, «ὅπως τά περίμενε κανεῖς». Στήν πραγματικότητα, γιά νά πῶ τήν ἀλήθεια, ἂν καί σύμφωνα μέ τίς ἰατρικές θεωρίες ὄφειλα νά εἶμαι ἄρρωστος, ποτέ στήν ζωή μου δέν ἤμουν καλλίτερα, ὅσο τήν ἀνοιξη τοῦ 1812· κι εἰλικρινά σου εὐχομαι, ἡ ποσότητα τοῦ μπορντώ ἢ τοῦ πόρτο, ἢ τοῦ «οἴνου τῆς Μαδέρας», πού πιθανῶς ἐσύ, καλέ μου ἀναγνώστη, νά ἔπινες διαρκῶς γιά ὀκτώ χρόνια, νά ἔχει τόσο ἐλάχιστα βλάψει τήν ὑγεία σου, ὅσο ἔχει βλάψει τήν δική μου τό ὄπιο πού ἔπαιρνα ἀπό τό 1804 μέχρι τό 1812. Ἔτσι, μπορεῖς καί πάλι νά δεῖς τί κίνδυνο διατρέχεις, ἂν πάρεις κάποια ἰατρική συμβουλή ἀπό τόν Ἀναστάσιο· στήν θεολογία, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, ἢ στά νομικά, θά μπορούσε νά εἶναι ἓνας σωστός σύμβουλος· ἀλλά

στήν ιατρική, ὄχι. Εἶναι προτιμότερο νά συμβουλευ-
 τεῖς τόν Δόκτορα Buchan, ὅπως ἔκανα ἐγώ. Δέν ξέ-
 χασα ποτέ τήν ἐξαιρετή σύσταση αὐτοῦ τοῦ ἄξιου ἀν-
 θρώπου καί ἤμουν «ἰδιαιτέρως προσεκτικός, ὥστε νά
 μήν πάρω ποτέ περισσότερο ἀπό εἰκοσιπέντε οὐγγιές
 λαύδανο». Ὑποθέτω πώς τό γεγονός, ὅτι τουλάχιστον
 μέχρι τώρα (δηλαδή στά 1812), ἀγνοῶ κι οὔτε κἀν
 ὑποψιάζομαι τήν τρομερή ἐκδικητικότητα πού ἐπιφυ-
 λάσσει τό ὄπιο σ' ὅποιον κάνει κατάχρηση τῆς ἐπιεί-
 κειάς του, τό ὀφείλω στήν αὐτοσυγκράτηση καί τήν
 μετρημένη χρήση πού συνιστᾶ αὐτό τό ἄρθρο. Ἐπί-
 σης, δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε, πώς ἕως τώρα ἔχω υπάρ-
 ξει σάν ὀπιομανής, μόνο ἐρασιτεχνικά. Ἀκόμα κι ἡ
 ὀχτάχρονη συνήθεια, μέ μοναδική προφύλαξη τά τα-
 κτά διαλείμματα ἀπό ἀπόλαυση σ' ἀπόλαυση, δέν ἦ-
 ταν ἀρκετή, ὥστε τό ὄπιο νά μου γίνει ἕνα εἶδος κα-
 θημερινῆς ἀνάγκης. Ἀλλά τώρα, μιά διαφορετική
 ἐποχή ἀκολουθεῖ. Προχώρησε, σέ παρακαλῶ ἀνα-
 γνώστη, στά 1813. Τό καλοκαίρι τῆς χρονιάς πού
 μόλις ἀφήσαμε, ὑπέφερα πολύ σωματικά ἀπό τήν
 πνευματική στενοχώρια πού εἶχα, ἐξ αἰτίας ἑνός πολύ
 μελαγχολικοῦ γεγονότος.⁶⁷ Τό γεγονός αὐτό, ἐκτός
 ἀπό τήν σωματική ἀσθένεια πού δημιούργησε, δέν ἔχει
 καμιᾶ σχέση μέ τό θέμα μας, γι' αὐτό καί δέν χρειά-
 ζεται νά τό ἀναφέρω ἰδιαίτερα. Δέν ξέρω ἂν ἡ ἀρρώ-
 στια τοῦ 1812 ἔχει κάποια σχέση μ' αὐτήν τοῦ 1813.
 Αὐτή τή χρονιά, ἔπαθα ἕναν τόσο φρικτό ἐρεθισμό τοῦ
 στομαχιοῦ, ἀνάλογο μ' ἐκεῖνον πού μέ εἶχε κατατα-
 λαιπωρήσει στά νιάτα μου, συνοδευόμενο μ' ἕνα ξανα-
 ζωντάνεμα ὅλων τῶν παλιῶν ὀνειρών. Αὐτό εἶναι τό
 θέμα τῆς ἀφήγησής μου, πάνω στό ὅποιο στηρίζονται
 ὅλα τ' ἄλλα πού ἀκολουθοῦν. Καί τώρα, βρίσκομαι σ'
 ἕνα πολύπλοκο δίλημμα: ἢ θά πρέπει νά ἐξαντλήσω

τήν ὑπομονή τοῦ ἀναγνώστη, δίνοντας ἀρκετές λεπτομέρειες γιά τήν ἀρρώστια καί τούς ἀγῶνες μου μαζί της, ὥστε νά μπορέσω ν' ἀποδείξω ἱκανοποιητικά τό πόσο ἤμουν ἀνήμπορος πλέον ν' ἀντιπαλέψω αὐτόν τόν ἐρεθισμό καί τόν συνεχῆ πόνο ἤ, ξεπερνώντας αὐτό το κρίσιμο μέρος τῆς ἱστορίας μου, θά πρέπει νά παραιτηθῶ ἀπό τό ὄφελος ν' ἀφήσω μιά πιό ἔντονη ἐντύπωση στόν ἀναγνώστη, κι ἔτσι νά μείνω ἐκτεθειμένος στόν κίνδυνο νά παρεξηγηθῶ, πώς ἔχω πεταχτεῖ ἀπό τό πρῶτο στάδιο τῆς χρήσης τοῦ ὀπιου στό τελευταῖο, μ' ἓνα τρόπο εὐκολο κι ἀνώδυνο, πού ταιριάζει σ' αὐτούς πού ἀγαποῦν νά παραδίδονται στίς ἀπολαύσεις. (Εἶναι μιά παρεξήγηση, γιά τήν ὁποία πολλοί ἀναγνώστες θά ἔχουν τήν προδιάθεση, ἀπό τίς πρῶτες κιόλας ἐξομολογήσεις). Αὐτό εἶναι τό δίλημμα, τοῦ ὁποίου τό πρῶτο σκέλος θά ἦταν ἱκανό νά καρφώσει καί νά διαπεράσει σάν κέρατο κάθε ομάδα ὑπομονετικῶν ἀναγνωστῶν, ἄν καί οἱ ἐμβριθεῖς ἀπαριθμοῦνται ἤδη σέ δεκάξη καί συνεχῶς ἀναπληρώνονται ἀπό καινούριους ἀνθρώπους. Συνεπῶς αὐτό δέν εἶναι ὑπό σκέψη. Παραμένει λοιπόν τότε, νά λάβω μερικά δεδομένα, τόσα ὅσα χρειάζονται γιά τόν σκοπό μου. Ἀναγνώρισέ μου λοιπόν ὅλα αὐτά τά δεδομένα, καλέ μου ἀναγνώστη, ὅπως θά ἔκανες ἄν σοῦ τά εἶχα ἀποδείξει εἰς βάρος τῆς δικῆς σου ἤ τῆς δικῆς μου ὑπομονῆς. Ἀλλά μήν εἶσαι μαζί μου τσιγγούνης μέ τήν καλή σου γνώμη, ὥστε νά μέ κάνεις νά ὑποφέρω ἐξ αἰτίας τῆς δικῆς μου φροντίδας γιά τήν δική σου ἄνεση. Ὅχι. Πίστεψε ὅλα ὅσα σοῦ ζητάω, ὅπως, τ' ὅτι δέν ἄντεχά ἄλλο· πίστεψέ το μέ γενναιοδωρία, σάν χάρη ἤ ἀλλιῶς μέ τήν ἀπλή φρόνηση: γιατί, διαφορετικά, στήν ἐπόμενη ἐκδοση τῶν Ἐξομολογήσεών μου γιά τό ὀπιο, πού θά εἶναι βελτιωμένη κι ἐπεκταμένη, θά σέ

κάνω νά πιστέψεις καί νά τρέμεις· καί *à force d' en-puyer*, θά τρομοκρατήσω ὅλους τούς ἀναγνώστες μου, ὥστε νά μήν ξαναμφισβητήσουν ποτέ πιά ὅποιοδήποτε δεδομένο.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπόν πώς θεωρῶ σάν δεδομένο ὅτι, τήν ἐποχή πού ἄρχισα νά παίρνω ὅπιο καθημερινά, δέν μπορούσα νά κάνω ἀλλιῶς. Γιά τό ἄν πράγματι, ἀργότερα, θά μπορούσα νά μήν εἶχα κατορθώσει νά κόψω αὐτή τήν συνήθεια, νά μήν εἶχαν συνεχιστεῖ οἱ ἀναρίθμητες προσπάθειες πού ἔκανα πραγματικά κι ἄν οἱ βαθμιαῖες ἀνακτήσεις τοῦ χαμένου ἐδάφους, θά μπορούσαν νά μήν εἶχαν ἀκολουθηθεῖ ἀπό ἄλλες πιό ἐνεργητικές —αὐτά εἶναι ἐρωτήματα πού πρέπει ν' ἀποφύγω. Θά μπορούσα νά ἰσχυριστῶ μιά δικαιολογία· ἀλλά νά μιλήσω εἰλικρινά; Τό ὁμολογῶ, σάν ἀδυναμία τοῦ χαρακτήρα μου, πώς εἶμαι ἕνας εὐδαιμονιστής. Λαχταρῶ πολύ, γιά μένα καί γιά τούς ἄλλους, μιά κατάσταση εὐτυχίας. Δέν μπορῶ ν' ἀντικρῦσω τήν μιζέρια, δική μου ἢ ὄχι, μ' ἕνα ἀρκετά ἀποφασιστικό μάτι· κι εἶμαι ἐλάχιστα ἱκανός ν' ἀντιμετωπίσω τόν παρόντα πόνο, γιά χάρη κάποιου ἀποθεματικοῦ ὄφελους. Σέ μερικά ἄλλα θέματα, μπορῶ νά συμφωνήσω μέ τούς κυρίους στήν ἐμπορία βάμβακος,* στό Μάντσεστερ, υἱοθετώντας τήν στωϊκή φιλοσοφία, ἀλλά ὄχι σ' αὐτό. Τώρα, ἐδῶ, διαλέγω τήν ἐλευθερία ἑνός ἐκλεκτικοῦ φιλοσόφου καί ψάχνω μιά πιό εὐγενι-

* Μιά ὁμορφή αἵθουσα συντάξεως ἐφημερίδας, ὅπου οἱ κύριοι τοῦ τόπου μου εἶχαν ἐπιτρέψει νά δημοσιογραφῶ ὅταν περνοῦσα ἀπό τό Μάντσεστερ καί πού νομίζω πώς ὀνομαζόταν Ἡ Βεράντα· ἐγώ, πού ἤμουν λοιπόν ξένος, συμπέρανα ὅτι οἱ συνδρομητές σκόπευαν νά γίνουν ὑποστηρικτές τοῦ Ζήνωνα. Ἀλλά ἔχω βεβαιωθεῖ ἀπό τότε, πώς αὐτό ἦταν λάθος.

κή καί διακριτική σχισματική ομάδα πού νά συμμερίζεται τήν ἀδύναμη κατάσταση ενός ὀπιομανῆ, πού νά εἶναι «ἄνθρωποι γλυκεῖς», ὅπως λέει κι ὁ Τσῶσερ, «νά δίνουν ἄφεση ἁμαρτιῶν» καί νά ἔχουν κάποια συνείδηση γιά τίς κακουχίες καί τίς προσπάθειες ἐγκράτειας πού ἐξαναγκάζουν νά ὑποστοῖν ἁμαρτωλοί σάν κι ἐμένα. Στήν κατάσταση ἐκνευρισμοῦ πού βρίσκομαι τώρα, ἀντέχω λιγότερο ἕναν ἀπάνθρωπο ἠθικολόγο, ἀπό τό ὄπιο πού δέν εἶναι βρασμένο. Ἐν πάση περιπτώσει, αὐτός πού μέ καλεῖ νά στείλω ἕνα μεγάλο φορτίο αὐταπάρησης κι ἐξαγνισμοῦ σέ κάποιο θαλάσσιο ταξίδι ἠθικῆς βελτίωσης, πρέπει νά ξεκαθαρίσει ὅτι ἡ ὅλη ὑπόθεση ἔχει κάποια ἐλπίδα. Στήν ἡλικία μου (τριανταεξή χρονῶν) ὑποτίθεται πώς δέν μου περισσεύει πολλή ἐνεργητικότητα. Στήν πραγματικότητα, νομίζω πώς εἶναι ἐλάχιστα ἀρκετή γιά τό πνευματικό ἔργο πού ἔχω στά χέρια μου. Γι' αὐτό, κανείς νά μήν περιμένει πώς μπορεῖ νά μέ τρομάξει μέ λίγα σκληρά λόγια, ὥστε νά τήν βάλω σέ διάφορες ἀπεγνωσμένες περιπέτειες ἠθικῆς.

Ἀπεγνωσμένες ἤ ὄχι, τό θέμα τοῦ ἀγῶνα τοῦ 1813, ἦταν αὐτό πού ἀνέφερα· κι ἀπό τότε, ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ πλέον νά μέ θεωρεῖ σάν ἕνα κανονικό καί τακτικό ὀπιομανῆ, πού ἂν τόν ρωτήσῃ κανείς, γιά ὅποιαδήποτε μέρα, ἂν πῆρε ἤ δέν πῆρε ὄπιο, εἶναι σάν νά τόν ρωτᾷε ἂν ἐκεῖνη τήν μέρα τά πνευμόνια του γέμισαν καθόλου μ' ἀέρα ἤ ἂν ἡ καρδιά του ἐκπλήρωσε ὅλες τίς λειτουργίες της. —Τώρα, ἀναγνώστη, καταλαβαίνεις τί εἶμαι καί γνωρίζεις πολύ καλά πιά πώς «κανένας ἡλικιωμένος κύριος μέ ἄσπρη γενειάδα» δέν μπορεῖ νά μέ πείσει νά παραδώσω «τό μικρό χρυσό δοχεῖο τοῦ ὀλέθριου φάρμακου». Ὅχι. Ἄς καταλάβουν

ὄλοι, εἴτε εἶναι ἠθικολόγοι, εἴτε χειρουργοί ὅτι, ὅποια προσπάθεια κι ἂν κάνουν, δέν πρέπει νά ἐλπίζουν πώς μπορεῖ ν' ἀποδεχτῶ κάποια σκληρή πρότασή τους γιά μία Σαρακοστή ἢ ἓνα Ραζαμάνι ἐγκράτειας ἀπό τό ὄπιο. Ἀφοῦ αὐτό γίνεῖ ἀπόλυτα κατανοητό μεταξύ μας, στό μέλλον θά εἴμαστε ἐντάξει. Λοιπόν, τώρα ἀναγνώστη, ἀφοῦ χασομερήσαμε ἀρκετά μέ τό 1813, σήκω, σέ παρακαλῶ καί προχώρησε τρία ἀκόμα χρόνια. Τράβα τό παραπέτασμα καί θά μέ δεῖς μ' ἓναν καινούργιο χαρακτήρα.

Ἄν ποτέ κάποιος ἄνθρωπος ἔλεγε πώς θέλει νά μάς πεῖ ποιά ἦταν ἡ εὐτυχέστερη μέρα τῆς ζωῆς του —τό γιατί καί τό πώς— πιστεύω ὅτι ὄλοι μας θά φωνάζαμε: Ἄκουστε τον! Ἄκουστε τον! "Ὅσο γιά τήν εὐτυχέστερη μέρα, αὐτό νομίζω πώς εἶναι πολύ δύσκολο νά εἰπωθεῖ ἀπ' ὁποιονδήποτε σοφό ἄνθρωπο, γιατί κάθε γεγονός πού θά μπορούσε νά κατέχει μιά τόσο καθοριστική θέση στήν ἀνασκόπηση τῆς ζωῆς ἑνός ἀνθρώπου ἢ πού μπορεῖ νά εἰπωθεῖ πώς ἔχει φέρεῖ μέσα σέ μιά μέρα ἰδιαίτερη χαρά, θά πρέπει νά εἶναι τόσο ἀνθεκτικό στό χρόνο, πού νά συνεχίζει νά φέρνει τήν ἴδια χαρά ἢ κάποια ἄλλη μικρότερη, γιά πολλά ἀκόμα χρόνια. Πάντως, ἐπιτρέπεται σ' ὁποιονδήποτε ἄνθρωπο νά δείξει τήν πιο εὐτυχισμένη *lustrum*, * ἔστω τόν πιο εὐτυχισμένο χρόνο, χωρίς καμία ὑποτίμηση τῆς σοφίας του. Στήν περίπτωσή μου, ἀναγνώστη, ὁ χρόνος αὐτός εἶναι ἐτοῦτος πού μόλις φτάσαμε· ἂν καί τ' ὁμολογῶ πώς ἦταν μιά παρένθεση, ἀνάμεσα σέ χρόνια μελαγχολικά. Ἦταν ἓνας ἐξαίσιος χρόνος, πού διέσπασε τήν θλιβερή καί σκοτεινή μελαγχολία τοῦ ὄπιου. Ἴσως ἀκουστεῖ παράξενα, ἀλλά λίγο καιρό πρῖν, εἶχα

* Σ.τ.Μ. *lustrum*: πενταετία

κατεβεί, ἔτσι στά ξαφνικά καί χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια, ἀπό τούς 320 κόκκους ὅπιο τήν ἡμέρα (δηλαδή, ὀκτώ* χιλιάδες σταγόνες λαύδανο), σέ 40 κόκκους, δηλαδή στό ἕνα ὄγδοο.

Ξαφνικά, ὡς διά μαγείας, σάν τούς μαύρους ἀτμούς πού γλυστροῦν μακριά ἀπό τίς βουνοκορφές, ἔτσι ἔφυγε μακριά καί τό σύννεφο τῆς βαθύτερης μελαγχολίας μου, μέσα σέ μία μόνο μέρα (νυχθημερόν)** ἔξαφανίστηκε, μαζί μέ τά θλιβερά λάβαρα του, σάν ἕνα πλοῖο πού ἔχει ἐξωκεῖλει καί τό ξαφνικό φούσκωμα μιᾶς παλίρροιας τό κάνει νά ἐπιπλέει καί κινεῖται ὀλόκληρο, ἂν κινεῖται καθόλου.

Λοιπόν, τότε ἤμουν πάλι εὐτυχισμένος. Ἐπαιρνα μόνο 1000 σταγόνες λαύδανο τήν ἡμέρα. Καί τί εἶχε συμβεῖ; μία δεύτερη ἀνοιξη εἶχε ἔρθει νά κλείσει τήν ἐποχή τῆς νιότης: διάβαζα πάλι Κάντ καί τόν καταλάβαινα ξανά ἢ φανταζόμουν πώς τόν καταλάβαινα. Συναισθήματα χαρᾶς μέ εἶχαν ξαναπεριτριγυρίσει κι ἂν κάποιος ἀπό τό "Οξφορντ ἢ τό Καίμπριτζ παρουσιαζόταν στό σεμνό σπιτάκι, θά τόν καλωσόριζα μέ μία τόσο πλουσιοπάροχη ὑποδοχή, ὅση ἕνας ἄνθρωπος τόσο φτωχός μπορεῖ νά προσφέρει. Τί ἄλλο θά χρειαζόταν

* Σ.τ.Μ.: ἑλληνικά στό κείμενο

** Ἐδῶ ὑπολογίζω 25 σταγόνες λαύδανο ὅτι ἰσοδυναμοῦν μ' ἕνα κόκκο ὅπιο, πού πιστεύω πώς εἶναι ὁ συνηθισμένος ὑπολογισμός. Πάντως, ἐπειδή καί τά δύο μποροῦν νά θεωρηθοῦν μεταβλητές ποσότητες (τό ἀκατέργαστο ὅπιο ποικίλλει σέ δύναμη, τό δέ βάμμα ἀκόμα περισσότερο), ὑποθέτω πώς δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀκρίβεια σ' ἕνα τέτοιο ὑπολογισμό. Τά κουταλάκια τοῦ τσαγιοῦ ποικίλλουν τόσο πολύ σέ μεγέθη, ὅσο καί τό ὅπιο σέ δύναμη. Τά μικρά, παίρνουν κάπου 1.000 σταγόνες. Ἐτσι, 8.000 σταγόνες εἶναι περίπου ὀκτώ κουταλάκια τσαγιοῦ. Ὁ ἀναγνώστης βλέπει πόσο ἔχω κατά νου τίς συμβουλές τοῦ Δόκτορα Buchan.

Ένας σοφός άνθρωπος για να είναι εύτυχισμένος —θά του ἔδινα ὅσο λαύδανο ἐπιθυμοῦσε καί σέ χρυσό φλυτζάνι. Ἐπί τῆ εὐκαιρία, τώρα πού λέω ὅτι θά χάριζα λαύδανο, θυμᾶμαι ἕνα μικρό περιστατικό, πού θά τό ἀναφέρω, γιατί, ἂν καί τότε ἦταν ἀσήμαντο, ὁ ἀναγνώστης θά τό ξανασυναντήσει στά ὄνειρά μου, τά ὁποῖα γέμισε μέ τόσο τρόμο, ὅσο κανένας δέν μπορεῖ νά φανταστεῖ. Μιά μέρα, ἕνας Μαλαίσιος κτύπησε τήν πόρτα μου. Τί δουλειά ἔχει ἕνας Μαλαίσιος πάνω στ' ἀγγλικά βουνά, δέν γνωρίζω. Ὑποθέτω πώς πῆγαινε πρὸς τό λιμάνι πού βρίσκεται σέ ἀπόσταση περίπου σαράντα μιλίων.

Ἡ ὑπηρετριά⁶⁸ πού τοῦ ἀνοίξε τήν πόρτα, ἦταν ἕνα νεαρό κορίτσι γεννημένο καί μεγαλωμένο στά βουνά καί δέν εἶχε δεῖ ποτέ ἄλλοτε ἀσιατική φορεσιά. Ἔτσι, τό τουρμπάνι του τήν τρόμαξε πολύ, κι ὅπως ἐξελίχθησαν τά πράγματα, ἐπειδὴ οἱ γνώσεις τῶν ἀγγλικῶν πού εἶχε ὁ Μαλαίσιος ἦταν ἀκριβῶς τοῦ ἴδιου ἐπιπέδου μέ τίς δικές της τῶν μαλαισιανῶν, δημιουργήθηκε ἕνα ἀδιαπέραστο χάσμα, πού ἔκανε κάθε συνεννόηση ἀδύνατη. Μπροστά σ' αὐτό τό δίλημμα, τό κορίτσι, ἀφοῦ συλλογίστηκε τίς φημισμένες γνώσεις τοῦ ἀφεντικοῦ της (καί χωρίς ἀμφιβολία, πιστεύοντας ὅτι οἱ γνώσεις μου καλύπτουν ὅλες τίς γλῶσσες τῆς γῆς, ἐκτός ἴσως τίς σεληνιακές) τελικά ἤρθε καί μοῦ ἔδωσε νά καταλάβω πώς κάτω ἦταν ἕνα εἶδος δαίμονα, τόν ὁποῖο φαντάστηκε πώς θά μπορούσα νά τόν ἐξορκίσω μέ τήν τέχνη μου. Δέν κατέβηκα ἀμέσως. Ἀλλά ὅταν πῆγα, τό σύνολο πού παρουσιαζόταν μπροστά μου, ἂν καί δέν ἦταν πολύπλοκο, μ' ἐντυπωσίασε τόσο πολύ, ὅσο καμιὰ ἀπό τίς ἀγαλμάτινες πόζες τοῦ μπαλλέτου τῆς Ὀπερας. Σέ μία κουζίνα ἀγροτική, ἐπενδεδυμένη στούς τοίχους μέ σκούρο ξύλο, πού ἀπό

τόν χρόνο καί τήν τριβή ἔμοιαζε μέ βελανιδιά, στεκόταν ὁ Μαλαίσιος —τό τουρμπάνι του καί τά φαρδύα παντελόνια σέ λερωμένο ἄσπρο, ἔσπαγαν τήν μονοτονία τῆς σκοτεινῆς ἐπένδυσης. Εἶχε καθίσει πολύ πύ κοντά στό κορίτσι, ἀπ' ὅσο θά ἐπιθυμοῦσε ἡ ἴδια. "Ὁμως τό ἀπλό βουνίσιο πνεῦμα τῆς πολεμοῦσε παλληκαρίσια τό συναίσθημα τοῦ φόβου πού ὑπῆρχε στήν ἐκφρασή τῆς καί κοίταζε ἐπίμονα τήν τιγρό-γατά πού βρισκόταν μπροστά τῆς. Δέν μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεῖς πύ ἐντυπωσιακή εἰκόνα ἀπ' αὐτήν τοῦ ὁμορφου ἐγγλέζικου προσώπου τοῦ κοριτσιοῦ, μέ τήν ἐξαίσια ἐντιμότητά του καί τήν στητή κι ἀνεξάρτητη στάση του, σέ ἀντίθεση μέ τό κιτρινιάρικο καί χολερό πρόσωπο τοῦ Μαλαίσιου, χρωματισμένο καί λουστραρισμένο ἀπό τόν ἀέρα τῆς θάλασσας μ' ἓνα χρῶμα ἐρυθροκάστανο, μέ τά μικρά ἄγρια μάτια του, τά λεπτά χεῖλη καί τίς δουλοπρεπεῖς χειρονομίες κι ἐκδηλώσεις λατρείας. Μισοκρυμμένο ἀπό τό ἄγριο βλέμμα τοῦ Μαλαίσιου, ἦταν ἓνα παιδάκι ἀπό ἓνα γειτονικό σπίτι, πού τόν εἶχε ἀκολουθήσει καί πού τώρα, πιασμένο ἀπό τό φουστάνι τῆς κοπέλας γιά προστασία, γύριζε δειλά - δειλά τό κεφάλι καί κοίταζε πρός τό τουρμπάνι καί τ' ἄγρια μάτια πού βρῖσκονταν ἀπό κάτω. Ἡ γνώση μου πάνω στίς ἀνατολικές διαλέκτους περιορίζεται ἀξιοσημεῖωτα σέ δύο μόνο λέξεις —στήν ἀραβική λέξη γιά τό κριθάρι καί στήν τούρκικη γιά τό ὄπιο (μαντζούν), τίς ὁποῖες ἔμαθα ἀπό τόν Ἀναστάσιο. Καθώς λοιπόν δέν εἶχα οὔτε λεξικό τῶν μαλαισιανῶν, οὔτε ἀκόμα καί τόν Μιθριδάτη τοῦ Adelung⁶⁹ πού ἴσως νά μέ βοηθοῦσε σέ μερικές λέξεις, τοῦ μίλησα μέ μερικούς στίχους ἀπό τήν Ἰλιάδα· γιατί, σκέφτηκα ὅτι, ἀπό τίς γλῶσσες πού ξέρω, τά ἐλληνικά, ἀπό ἀποψη τοποθεσίας, ἦταν γεωγραφικά τά πύ

κοντινά σ' έναν 'Ανατολίτη. 'Εκείνος μέ χαιρέτησε μ' ευλάβεια καί μου άπάντησε, ύποθέτω στά μαλαισιανά. Μ' αυτόν τόν τρόπο, έσωσα τήν ύπόληψή μου άπέναντι στους γειτόνους μου, γιατί ό Μαλαίσιος, δέν διέθετε κανένα μέσο για νά προδώσει τό μυστικό. Εάπλωσε καμιά ώρα στό πάτωμα κι ύστερα συνέχισε τό ταξίδι του. Φεύγοντας, του χάρισα λίγο όπιο. Σκέφτηκα πώς σάν 'Ανατολίτης πού ήταν, τό όπιο θά του ήταν πολύ γνωστό, κι από τήν έκφραση του προσώπου του κατάλαβα πώς είχα δίκιο. "Όμως ξαφνιάστηκα, γιατί τόν είδα νά φέρνει ξαφνικά τό χέρι στό στόμα καί νά τό καταβροχθίζει όλο μέ μιά χαψιά, χωρισμένο στά τρία. 'Η ποσότητα ήταν άρκετή για νά σκοτώσει τρεις δράκους καί τρία άλογα. Τότε λοιπόν, ένιωσα φόβο γι' αυτό τό φριχτό πλάσμα. 'Αλλά τί μπορούσε νά γίνει; Του είχα δώσει τό όπιο από συμπόνοια για τήν μοναχική του ζωή καί σκεφτόμενος ότι, άν είχε ταξιδέψει μέ τά πόδια από τό Λονδίνο, θά πρέπει νά είχε κάπου τρεις έβδομάδες χωρίς νά μπορεί ν' ανταλλάξει μιά σκέψη μ' ένα ανθρώπινο πλάσμα. Δέν μπορούσα νά παραβιάσω τούς κανόνες τής φιλοξενίας, νά τόν πιάσω διά τής βίας καί νά τόν ποτίσω μ' ένα έμετικό φάρμακο, γιατί μ' αυτόν τόν τρόπο θά τόν τρομοκρατούσα καί θά νόμιζε ότι πρόκειται νά τόν θυσιάσουμε για χάρη κάποιας έγγλέζικης είδωλολατρείας. "Όχι, ήταν φανερό πώς δέν υπήρχε καμιά βοήθεια. Πήρε τόν δρόμο του. Για μερικές μέρες, ήμουν πολύ άνήσυχος, αλλά καθώς δέν άκουσα νά βρέθηκε νεκρός, κάποιος Μαλαίσιος, στό τέλος πείστηκα ότι ήταν συνηθισμένος* νά παίρνει τόση ποσότητα όπιου. Τελικά

* Αυτό τό συμπέρασμα πάντως δέν είναι άπαραίτητο, γιατί τό όπιο έπιδρά διαφορετικά από όργανισμό σ' όργανισμό. "Ένας

φαίνεται πώς τοῦ ἔκανα τήν ἐξυπηρέτηση πού ἤθελα, προσφέροντάς του μιὰ νύχτα ἀνάπαυλας ἀπό τούς πό-
νους τῆς περιπλάνησής.

Μοῦ ξέφυγε κι ἀνέφερα αὐτό τό περιστατικό, γιατί ὁ Μαλαίσιος (λίγο ἀπό τήν εἰκόνα πού παρουσίασε, λίγο ἀπό τήν ἀγωνία πού συνδύασα μέ τό πρόσωπό του γι' ἀρκετές μέρες) συνδέθηκε ἀργότερα μέ τά ὄνειρά μου κι ἔφερε κι ἄλλους Μαλαίσιους μαζί του, χειρότερους ἀπό τόν ἴδιο, οἱ ὁποῖοι πάθαιναν «ἀμόκ»* καί μέ ὀδηγοῦσαν σ' ἕνα κόσμο γεμάτο προβλήματα. — Ἄλλά ἄς ἀφήσω αὐτό τό ἐπεισόδιο κι ἄς γυρίσω στόν ἐμβόλιμο χρόνο τῆς εὐτυχίας μου. Ἐχω ἤδη πει, πώς σ' ἕνα θέμα τόσο σημαντικό γιά ὅλους μας ὅσο εἶναι ἡ εὐτυχία, θά πρέπει ν' ἀκοῦμε μ' εὐχαρίστηση τίς ἐμπειρίες τοῦ κάθε ἀνθρώπου, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἕνας ἀπλός νεαρός ζευγολάτης, πού ὑποτίθεται πώς δέν ἔχει ὀργώσει πολύ βαθειά τό ἀτίθασο ἔδαφος τῶν ἀνθρώπινων πόνων κι ἀπολαύσεων. Ἄλλά ἐγώ, πού ἔχω

δικαστικός τοῦ Λονδίνου, ἀνέφερε στό βιβλίο του (Οἱ ἀγῶνες τῆς Ζωῆς, τοῦ Harriott, τρίτος τόμος, σελ. 391), ὅτι τήν πρώτη φορά πού δοκίμασε λαύδανο γιά τήν ποδάγρα, πήρε σαράντα σταγόνες, τήν ἐπόμενη βραδυά ἐξήντα καί τήν πέμπτη νύχτα ὀγδόντα, χωρίς κανένα ἀποτέλεσμα· κι αὐτό, σέ μία ἡλικία προχωρημένη. Ἐχω ἕνα ἀνέκδοτο ἀπό κάποιον ἀγροτικό χειρουργό, τό ὁποῖο ἐκμηδενίζει τήν περίπτωση τοῦ κυρίου Harriott· θά τό διηγηθῶ στήν ἰατρική μου διατριβή πάνω στό ὄπιο, τήν ὁποία θά ἐκδόσω, ὑπό τόν ὄρο ὅτι τό Κολλέγιο τῶν χειρουργῶν θά μέ ἀνταμείψει πού θά τούς βγάλω ἀπό τό σκοτάδι τῆς ἀμάθειας πού ἔχουν γι' αὐτό τό θέμα, γιατί εἶναι πολύ καλή διατριβή γιά νά δημοσιευτεῖ δωρεάν.

* Βλέπε τίς γνωστές περιγραφές κάθε ταξιδιώτη τῆς Ἀνατολῆς γιά τίς ἀκρότητες τῶν Μαλαισίων πού ἔχουν πάρει ὄπιο ἢ ἔχουν φτάσει στήν ἀπελπισία, ἀπό τήν ἀτυχία πού εἶχαν στά διάφορα τυχερά παιγνίδια.

πάρει τήν εὐτυχία καί σέ στέρεη μορφή καί σέ ὑγρή, καί βρασμένη κι ἄβραστη, κι ἀπό τήν Ἀνατολική Ἰνδία κι ἀπό τήν Τουρκία —ἐγώ, πού ἔχω χειριστεῖ τίς ἐμπειρίες μου πάνω σ' αὐτό τό θέμα μ' ἓνα εἶδος γαλβανισμένης μπαταρίας— κι ἔχω, γιά τό καλό ὄλου τοῦ κόσμου, μπολιαστεῖ μέ τό δηλητήριο τῶν 8000 σταγόνων λαύδανο τήν ἡμέρα (ἀκριβῶς γιά τόν ἴδιο λόγο πού ἓνας Γάλλος χειροῦργος μπολιάστηκε μέ καρκίνο, ἓνας Ἀγγλος μέ πανούκλα κι ἓνας τρίτος, τοῦ ὁποίου δέν γνωρίζω τήν ἐθνικότητα, μέ λύσσα⁷⁰), σίγουρα ἐγώ πρέπει νά γνωρίζω τί εἶναι εὐτυχία, ἄν μπορεῖ νά γνωρίζει κανεῖς. Γι' αὐτό τώρα, θά δώσω μιά ἀνάλυση τῆς εὐτυχίας. Καί θά τήν δώσω μέ τόν πῖο ἐνδιαφέροντα τρόπο, δηλαδή ὄχι μέ τόν δασκαλίστικο, ἀλλά μέσα ἀπό τήν περιγραφή τῆς εἰκόνας ἑνός ἀπογεύματος, πού τό πέρασα, ὅπως πέραγα τό κάθε ἀπόγευμα τοῦ ἐμβόλιμου χρόνου, ὅταν τό λαύδανο, παρ' ὄλο πού τό ἔπαιρνα καθημερινά, δέν ἦταν τίποτα περισσότερο ἀπό τό ἐλιξήριο τῆς ἀπόλαυσης. Ἀφοῦ γίνει κι αὐτό, θ' ἀφήσω τελείως τό θέμα τῆς εὐτυχίας καί θά περάσω σ' ἓνα πολύ διαφορετικό —τά δεινά τοῦ ὄπιου.

Ἄς εἶναι ἓνα σπιτάκι⁷¹, πού νά βρίσκεται σέ μιά κοιλάδα, 18 μίλια μακριά ἀπό κάθε πόλη —ὄχι πολύ μεγάλη κοιλάδα, κάπου δύο μίλια μάκρος καί περίπου τρία τέταρτα τοῦ μιλίου φάρδος. Τό ὄφελος ἀπό αὐτή τήν πρόβλεψη θά εἶναι ὅτι, ὅλες οἱ οἰκογένειες πού θά κατοικοῦν μέσα στήν περίμετρό της, θ' ἀποτελέσουν, ὅπως κι ἔγινε, μιά μεγαλύτερη οἰκογένεια, πολύ οἰκεία στό μάτι, καί λίγο-πολύ ἐνδιαφέρουσα γιά τά διάφορα συναισθήματα. Τά βουνά, ἄς εἶναι ἀληθινά βουνά, μεταξύ 3 καί 4000 ποδιῶν ὕψος· καί τό σπιτάκι, ἓνα πραγματικό σπιτάκι· ὄχι (σάν ἑνός ἔξυπνου

συγγραφέα) «ένα σπιτάκι μέ διπλό άμαξοστάσιο» στην πραγματικότητα, άς είναι άσπρο (γιατί, πρέπει νά μείνω πιστός στό πραγματικό σκηνικό). "Ένα άσπρο σπιτάκι, περιτρυγυρισμένο μ' άνθισμένα χαμόδενδρα κατά τέτοιο τρόπο, πού νά ξετυλίγουν μιά διαδοχή λουλούδιών πάνω στους τοίχους καί νά συμπλέκονται γύρω από τά παράθυρα, κατά τήν διάρκεια όλων τών μηνών τής άνοιξης, του καλοκαιριου, του φθινοπώρου — αρχίζοντας μέ μαγιάτικα τριαντάφυλλα καί τελειώνοντας μέ γιασεμί. Πάντως, άς μήν είναι άνοιξη, ούτε καλοκαίρι, ούτε φθινόπωρο— αλλά χειμώνας, στην πιό άγρια μορφή του. Αυτό είναι τό σημαντικότερο πράγμα στην έπιστήμη τής ευτυχίας. Κι εκπλήσσομαι όταν βλέπω ανθρώπους νά τό παραβλέπουν καί νά χαίρονται πού φεύγει ο χειμώνας ή, όταν έρχεται, νά μήν θέλουν νά είναι βαρύς. Αντιθέτως, κάθε χρόνο, παρακαλώ νά έχουμε τόσο χιόνι, χαλάζι, παγωνιά ή καταιγίδα, όσο μπορούν ν' άντέξουν οί ουρανοί. Φυσικά, ο καθ' ένας μας γνωρίζει τίς θεϊκές απολαύσεις του νά κάθεται, χειμώνα, κοντά στό αναμμένο τζάκι: κεριά στίς τέσσερεις ή ώρα, ζεστά κιλίμια στό παραγώνι, ένα καλό τσαΐ, τά πατζούρια κλειστά, οί κουρτίνες νά πέφτουν πλούσια στό πάτωμα, καθ' όσο ο άέρας κι ή βροχή άλληλοπειράζονται καί θορυβούν χωρίς ευκρίνεια,

Και στίς πόρτες καί τά παράθυρα μοιάζουν νά φωνάζουν,

Σάν ή γη κι ο ουρανός νά συγχωνεύονται:

"Όμως στον μεγάλο προθάλαμο νά μπούν μέσα δέν μπορούν,

Κι έτσι ή ανάπαυσή μας γλυκύτερη γίνεται.

Τό Κάστρο τής Νωθρότητας

“Ολ’ αὐτά τὰ στοιχεῖα βρίσκονται στήν περιγραφή ενός χειμερινοῦ ἀπογεύματος, σάν αὐτά πού σίγουρα γνωρίζει ὅποιος ἔχει γεννηθεῖ σ’ ἕνα ὑψηλό γεωγραφικό πλάτος. Κι εἶναι φανερό, πώς οἱ περισσότερες ἀπ’ αὐτές τίς λιγουδιές, σάν τό παγωτό, ἀπαιτοῦν μιά πολύ χαμηλή θερμοκρασία. Εἶναι φρούτα πού δέν μποροῦν νά ὠριμάσουν χωρίς κάποιον σφοδρό καί θελλώδη καιρό. Δέν εἶμαι «εἰδικός», ὅπως λέει ὁ κόσμος, γιά τό ἄν θά χιονίσει ἤ θά κάνει παγωνιά ἤ θά ἔχει κάποιο δυνατό ἄνεμο πού (ὅπως λέει κι ὁ κύριος ...⁷²), «νά μπορεῖς νά ἀκουμπήσεις ἐπάνω σάν σέ στύλο». Μπορῶ νά τὰ καταφέρω ἀκόμα καί μέ βροχή, φτάνει νά βρέχει γάτες καί σκύλους. Κάτι πρέπει νά ἔχω ἀπ’ ὅλα αὐτά ὅμως, κι ἄν δέν τά ἔχω, αἰσθάνομαι κατά κάποιο τρόπο ἀδικημένος. Γιατί, γιά ποιό λόγο θά πρέπει νά πληρώνω τόν χειμῶνα τόσο ἀκριβά, σέ κάρβουνα, κεριά καί διάφορες ἄλλες στερήσεις, ἄν δέν ἔχω τά καλά τοῦ εἴδους του; Ὅχι, ἕνας καναδέζικος χειμῶνας γιά τά λεφτά μου, ἤ ἕνας ρώσικος, ὅπου ὁ καθένας εἶναι συνιδιοκτήτης μέ τό βοριά, στήν κυριότητα τῶν αὐτιῶν του. Πράγματι, εἶμαι τόσο ἐκλεκτικός σ’ αὐτό τό θέμα, πού δέν μπορῶ ν’ ἀπολαύσω καλά μιά χειμωνιάτικη νύχτα, ἄν ἔχει ἤδη περάσει ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ,⁷³ κι ἔχω ἀρχίσει νά διαφθείρομαι ἀπό τίς ἀηδιαστικές διαθέσεις γιά ἀνοιξιάτικα φαινόμενα. Ὅχι. Πρέπει νά ὑπάρχει ἕνας χοντρός τοῖχος σκοτεινῶν νυχτῶν, πού νά διαχωρίζει κάθε ἐπιστροφή στό φῶς καί στόν ἥλιο. —Γι’ αὐτό, ἀπό τίς τελευταῖες ἐβδομάδες τοῦ Ὀκτώβρη, μέχρι ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων, εἶναι κατά τήν κρίση μου ἡ περίοδος, πού ἡ εὐτυχία βρίσκεται στήν ἐποχή πού μπαίνει στό δωμάτιο μ’ ἕνα δίσκο τοῦ τσαγιοῦ· γιατί, ἄν καί τό τσαῖ ἔχει πολλές φορές γελοιοποιηθεῖ ἀπ’ αὐτούς πού ἀπό

φυσικοῦ τους ἔχουν γερά νεῦρα ἢ πού τά ἔχουν ἀποκτῆσει ἀπό τό κρασί, κι ἔτσι δέν μποροῦν νά δεχτοῦν τήν ἐπίδραση ἑνός τόσο ἐκλεπτυσμένου τονωτικοῦ, παρ' ὅλα αὐτά, θά παραμείνει τό ἀγαπημένο ἀφέψημα τοῦ διανοοῦμένου. "Ὅσο γιά μένα, θά συμμαχοῦσα μέ τόν Δόκτορα Johnson σ' ἕνα *bellum internecinum* ἐναντίον τοῦ Jonas Hanway,⁷⁴ ἢ ὁποιουδήποτε ἄλλου ἀχρείου πού θά τολμοῦσε νά τό δυσφημίσει. — Ἀλλά τώρα, γιά νά βγάλω τόν ἑαυτό μου ἀπό τόν μπελά τῆς λεκτικῆς περιγραφῆς, θά εἰσάγω ἕνα ζωγράφο καί θά τόν καθοδηγήσω ἔτσι, ὥστε νά δώσει τό ὑπόλοιπο τῆς εἰκόνας. Οἱ ζωγράφοι δέν ἀγαποῦν τά κάτασπρα σπιτάκια, ἐκτός κι ἂν εἶναι ἀρκετά ἀλλοιωμένα ἀπό τόν καιρό. Ἀλλά ὅπως θά ἔχει καταλάβει κι ὁ ἀναγνώστης, πρόκειται γιά ἕνα χειμωνιάτικο βράδυ, κι ἔτσι οἱ ὑπηρεσίες του θά χρειαστοῦν μόνο γιά τό ἐσωτερικό τοῦ σπιτιοῦ.

Ζωγράφισέ μου λοιπόν, ἕνα δωμάτιο, δεκαεφτά πόδια ἐπί δώδεκα καί ὕψος, ὄχι περισσότερο ἀπό ἐπτάμισυ πόδια. Αὐτό, ἀναγνώστη, στήν οἰκογένειά μου ὀνομάζεται φιλόδοξα, σαλόνι· ἀλλά ὄντας διαμορφωμένο νά «πληρώνει διπλό χρέος», ὀνομάζεται ἀκόμα, ἴσως πιό δίκαια, καί βιβλιοθήκη· γιατί, αὐτό πού τελικά συμβαίνει, εἶναι ὅτι τά βιβλία εἶναι ἡ μοναδική ἰδιοκτησία πού ἔχω μεγαλύτερη ἀπό τούς γειτόνους μου. Ἔχω κάπου πέντε χιλιάδες βιβλία, τά ὁποῖα μάζεψα σταδιακά ἀπό ἡλικίας δεκαοκτώ χρόνων. Γι' αὐτό, ζωγράφε, βάλε σ' αὐτό τό δωμάτιο ὅσα μπορεῖς. Κάν' το πυκνοκατοικημένο μέ βιβλία. Ἐπί πλέον, ζωγράφισέ μου μιά καλή ἐστία· μιά ἐπίπλωση ἀπλή καί σεμνή, πού νά ταιριάζει στό ἀπροσποίητο σπιτάκι ἑνός λόγιου. Κοντά στήν φωτιά, ζωγράφισέ μου ἕνα τραπέζι γιά τό τσαΐ καί (ὅπως εἶναι ξεκάθαρο

πώς κανένα πλάσμα δέν μπορεί νά ἔρθει καί νά μέ δεῖ
 μιά τέτοια θυελλώδη νύχτα), βάλε πάνω στόν δίσκο
 δύο μόνο φλιτζάνια καί πιατάκια τοῦ τσαγιού· κι ἂν
 ξέρεις πώς νά ζωγραφίζεις ἕνα τέτοιο πράγμα συμβο-
 λικά ἢ κάπως ἀλλιῶς, ζωγράφισέ μου ἕνα μόνιμο τσα-
 γιερό—μόνιμο *à parte ante*, καί μόνιμο *à parte poste*
 γιατί, συνήθως, πίνω τσαῖ ἀπό τίς ὀκτώ τό βράδυ,
 μέχρι τίς τέσσερεις τό πρωί. Καί καθώς εἶναι πολύ
 δυσάρεστο νά φτιάχνεις τσαῖ ἢ νά τό σερβίρεις μόνος
 σου, ζωγράφισέ μου μιά χαριτωμένη κοπέλα, πού νά
 κάθεται στό τραπέζι. Ζωγράφισέ την μέ μπράτσα σάν
 τῆς Ἡῶς καί χαμόγελο σάν τῆς Ἡῆς. — Ἀλλά ὄχι,
 ἀγαπημένη Μ., οὔτε γι' ἀστεῖο δέν θέλω νά ὑπαινι-
 χθῶ ὅτι ἡ δύναμη πού ἔχεις νά φωτίζεις τό σπιτικό
 μου, βρίσκεται σ' ἕνα ἀξίωμα τόσο φθαρτό, ὅπως ἡ
 ἀπλή προσωπική ὀμορφιά ἢ, ὅτι ἡ μαγεία ἑνός ἀγγε-
 λικοῦ χαμόγελου, βρίσκεται στήν ἀπόλυτη κυριαρχία
 κάποιου γήϊνου μαλυβιοῦ. Πέρασε λοιπόν, καλέ μου
 ζωγράφε, σέ κάτι πού νά μπορεί πιό εὔκολα νά ζωγρα-
 φιστεῖ. Καί τό ἐπόμενο ἀντικείμενο θά πρέπει νά εἶ-
 ναι ὁ ἑαυτός μου—μιά εἰκόνα ἑνός ὀπιομανῆ, μέ τό
 «μικρό χρυσό δοχεῖο τοῦ ὀλέθριου φάρμακου» νά βρί-
 σκεται δίπλα μου, πάνω στό τραπέζι. Ὅσο γιά τό ὀ-
 πιο, δέν ἔχω καμία ἀντίρρηση νά δῶ τήν δική του εἰ-
 κόνα, ἂν καί θά προτιμοῦσα νά δῶ τό πρωτότυπο. Κα-
 νένα «μικρό» δοχεῖο, ἀπό τό 1816, δέν κατάφερε νά
 ἐκπληρώσει τόν δικό μου σκοπό, πού ἦταν διαφορετι-
 κός ἀπό ἐκεῖνον τοῦ «μεγαλοπρεποῦς Πανθέου» κι
 ὄλων τῶν φαρμακοποιῶν (θνητῶν ἢ ὄχι.) Ὅχι. Μπο-
 ρεῖς κάλλιστα νά ζωγραφίσεις τό πραγματικό δοχεῖο,
 τό ὁποῖο δέν εἶναι χρυσό, ἀλλά γυάλινο, καί μοιάζει
 μέ καράφα κρασιοῦ. Μέσα, μπορεῖς νά βάλεις ἕνα τέ-
 тарτο λαύδανο, σέ χρῶμα ρουμπινί. Αὐτό, κι ἕνα βι-

βλίο γερμανικῆς μεταφυσικῆς τοποθετημένο δίπλα του, θά ἐπιβεβαιώσουν τὴν ὑπαρξή μου στὴν γειτονιά. "Ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο μου τὸν ἑαυτό —ἐκεῖ διστάζω. Παραδέχομαι, φυσικά, ὅτι θά ἔπρεπε νά κατέχω τὸ πρῶτο πλάνο τῆς εἰκόνας· ἀφοῦ εἶμαι ὁ ἥρωας τοῦ κομματιοῦ, ἢ (ἂν θέλεις) ὁ κατηγορούμενος στό ἐδώλιο, τὸ σῶμα μου θά ἔπρεπε νά βρίσκεται στό δικαστήριο. Φαίνεται λογικό. Ἀλλά, γιατί θά πρέπει νά ὁμολογήσω, αὐτὴ τὴ στιγμή, σ' ἓνα ζωγράφο; ἢ ἔτσι κι ἄλλιωσ, γιατί πρέπει νά ὁμολογήσω; Ἄν τὸ κοινό (στοῦ ὁποίου τ' αὐτὶ ψιθυρίζω ἐμπιστευτικά τίς ἐξομολογήσεις μου, κι ὄχι σέ κάποιου ζωγράφου) ἔχει παρ' ἐλπίδα σχηματίσει κάποια εὐχάριστη εἰκόνα γιὰ τὸ παρουσιαστικό τοῦ ὀπιομανῆ, καί τοῦ ἔχει ἀποδώσει, μ' ἓναν τρόπο ρομαντικό, ἓνα εὐγενικό παρουσιαστικό ἢ ἓνα ὄμορφο πρόσωπο, γιατί νά χαλάσω ἐγὼ μέ βάρβαρο τρόπο μιά τόσο εὐχάριστη παραπλάνηση —εὐχάριστη καί γιὰ τὸ κοινό, ἀλλά καί γιὰ μένα; "Ὁχι. Ζωγράφισέ με σύμφωνα μέ τὴν δική σου φαντασία· καί καθὼς ἡ φαντασία ἐνός ζωγράφου εἶναι γεμάτη μέ ὄμορφα πλάσματα, δέν ὑπάρχει περίπτωση μ' αὐτόν τὸν τρόπο νά βγῶ χαμένος. Καί τώρα λοιπόν, ἀναγνώστη, εἶδαμε καί τίς δέκα κατηγορίες τῆς κατάστασῆς μου ὅπως ἦταν τὸ 1816-17: στά μέσα αὐτοῦ τοῦ δεύτερου χρόνου, ἔκρινα πὼς ἦμουν ἓνας εὐτυχημένος ἄνθρωπος καί προσπάθησα νά σοῦ παρουσιάσω τὰ στοιχεῖα αὐτῆς τῆς εὐτυχίας, μέ τὸ πιό πάνω σκίτσο τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς βιβλιοθήκης ἐνός λόγιου, σ' ἓνα σπιτάκι μέσα στά βουνά, ἓνα θεελλῶδες χειμωνιάτικο ἀπόγευμα.

Ἀλλά τώρα ἀντίο —ἓνα μεγάλο ἀντίο στὴν εὐτυχία— χειμῶνα ἢ καλοκαίρι! ἀντίο στά χαμόγελα καί στά γέλια! ἀντίο στὴν γαλήνη τοῦ πνεύματος! ἀντίο

στήν ἐλπίδα, στά ἤσυχα ὄνειρα καί στήν εὐλογημένη
παρηγοριά τοῦ ὕπνου! γιά περισσότερο ἀπό τριάμισυ
χρόνια θά βρίσκομαι μακριά ἀπ' αὐτά. Τώρα ἔχω
φτάσει σέ μιά Ἰλιάδα τοῦ πόνου καί τῆς συμφορᾶς,
γιατί ἦρθε ἡ ὥρα γιά νά καταγράψω

ΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΟΥ ΟΠΙΟΥ

— ὅπως ὅταν κάποιος μέγάλος ζωγράφος βυθίζει
Τό μολύβι του στό σκοτάδι τοῦ σεισμοῦ καί τῆς ἐκλειψῆς.

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ

τοῦ Shelley

Ἄναγνώστη, ἐσύ πού μ' ἔχεις συντροφέψει μέχρι
ἐδῶ, τώρα θά σοῦ ζητήσω τήν προσοχή γιά ἓνα σύντο-
μο ἐπεξηγηματικό σημείωμα σέ τρία θέματα:

1. Γιά διάφορους λόγους, δέν ἤμουν σέ θέση νά δώ-
σω σ' αὐτό τό μέρος τῆς ἀφήγησής μου κάποιο σχῆμα
κανονικό καί συγκροτημένο. Δίνω τίς σημειώσεις
ἀσύνδετες, ὅπως τίς βρῆκα ἢ ὅπως μοῦ ἔρχονται στό
μυαλό. Μερικές ἀπ' αὐτές, μαρτυροῦν τήν χρονολογία
τους· ἄλλες, τίς ἔχω χρονολογήσει ἐγώ κι ἄλλες δέν
ἔχουν καθόλου. Δέν δίστασα νά κάνω ὅποιαδήποτε
χρονολογική ἀλλαγὴ πού θά ἐξυπηρετοῦσε τόν σκοπό
μου. Ἄλλες φορές μιλάω στό παρόν καί ἄλλες στό
παρελθόν. Μερικές ἀπό τίς σημειώσεις γράφτηκαν
τήν ἴδια περίοδο πού ἀναφέρονται· ἀλλά αὐτό ἐλάχι-
στα ἐπηρεάζει τήν ἀκρίβειά τους γιατί οἱ ἐντυπώσεις
ἦταν τέτοιες, πού δέν μποροῦν ποτέ νά φύγουν ἀπό τό
μυαλό μου. Πολλά ἔχουν παραλειφθεῖ. Δέν μποροῦσα,
χωρίς προσπάθεια μεγάλη, νά ὑποχρεώσω τόν ἑαυτό

μου ούτε νά θυμηθεί, ούτε και νά φτιάξει μιά κανονική αφήγηση τῆς φρίκης πού ὑπάρχει στό μυαλό μου. Αυτό, ἀπό τήν μιά τό ἰσχυρίζομαι σάν δικαιολογία, κι ἀπό τήν ἄλλη γιατί τώρα βρίσκομαι στό Λονδίνο κι εἶμαι ἕνας ἀνήμπορος, πού χωρίς βοήθεια δέν μπορεί νά βάλει μιά τάξη οὔτε στά χαρτιά του· καί βρίσκομαι μακριά ἀπό τά χέρια⁷⁵ τά ὁποῖα θά ἤθελα νά μου προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες ἑνός γραμματέα.

2. Ἴσως νά σκεφτεῖς ὅτι εἶμαι πολύ ἐμπιστευτικός κι ὁμιλητικός μέ τήν προσωπική μου ἱστορία. Μπορεῖ νά εἶναι κι ἔτσι. Ὅμως, ὁ τρόπος πού γράφω εἶναι μάλλον σάν νά σκέφτομαι δυνατά κι ἀκολουθῶ τίς ἴδιες μου τίς διαθέσεις, χωρίς νά νοιάζομαι γιά τό ποιός μ' ἀκούει· γιατί, ἂν ἀρχίσω νά σκέφτομαι τί εἶναι κατάλληλο νά εἰπωθεῖ σ' αὐτό ἢ σ' ἐκεῖνο τό πρόσωπο, ἀμφιβάλλω ἂν κάτι ἀπ' ὅλα αὐτά εἶναι κατάλληλο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς βάζω τόν ἑαυτό μου σέ μιά ἀπόσταση δεκαπέντε ἢ εἴκοσι χρόνων ἀργότερα καί ὑποθέτω πώς γράφω γι' αὐτούς πού στό μέλλον θά ἐνδιαφέρονται γιά μένα. Εὐχόμαι νά ἔχω ἀρκετό χρόνο, ὥστε νά μπορέσω νά συμπληρώσω ὅλη τήν ἱστορία πού μονάχα ἐγώ γνωρίζω, τώρα πού μπορῶ, γιάτί δέν ξέρω ἂν θά μου ξαναδοθεῖ ποτέ ἡ εὐκαιρία νά τό ξανακάνω.

3. Θά σοῦ ἔτυχε πολλές φορές ν' ἀναρωτηθεῖς γιατί δέν ἐλευθερωνόμουν ἀπό τήν φρίκη τοῦ ὄπιου, σταματώντας το ἢ ἐλαττώνοντάς το. Σ' αὐτό πρέπει ν' ἀπαντήσω μέ συντομία: μπορεῖ κανεῖς νά ὑποθέσει ὅτι ἀφηνόμουν στίς φαντασιώσεις τοῦ ὄπιου πολύ εὐκολά· δέν μπορεῖ ὅμως νά ὑποθέσει ὅτι γοητευόμουν κι ἀπό τήν φρίκη του. Γι' αὐτό, ὁ ἀναγνώστης πρέπει νά εἶναι σίγουρος ὅτι ἔκανα ἀναρίθμητες προσπάθειες νά μειώσω τήν ποσότητα. Καί προσθέτω πώς αὐτοί πού

ἦταν μάρτυρες τῆς ἀγωνίας τῶν προσπαθειῶν μου, αὐτοί ἦταν πού μ' ἐκλιπαροῦσαν νά παραιτηθῶ ἀπ' αὐτές. Ἀλλά ὅμως, μήπως δέν μπορούσα νά τό ἐλαττώσω κατά μία σταγόνα τήν ἡμέρα ἢ νά προσθέσω νερό καί νά κόψω ἔτσι τήν σταγόνα στά δύο; Χίλιες σταγόνες κομμένες στά δύο, θά χρειαζόμουν, μ' αὐτόν τόν τρόπο, κάπου ἕξη χρόνια γιά νά τό ἐλαττώσω μ' αὐτόν τόν τρόπο σίγουρα δέν θά τά κατάφερνα. Ἀλλ' αὐτό εἶναι τό σύνθηρες λάθος ὄλων αὐτῶν πού δέν ἔχουν καμία ἐμπειρία ἀπό τό ὅπιο ἐπικαλοῦμαι ὅμως αὐτούς πού ἔχουν, νά ποῦν ἄν ἰσχύει πραγματικά ὅτι μέχρι ἑνός σημείου, μπορεῖ νά ἐλαττωθεῖ μ' εὐκολία ἢ ἀκόμα καί μ' εὐχαρίστηση, ἀλλά ὕστερα ἀπ' αὐτό τό σημείο, ἡ ὁποιαδήποτε παραπέρα ἐλάττωσή του δημιουργεῖ ἔντονο πόνο. Ναι, λένε πολλοί ἀπερίσκεπτοι πού δέν ξέρουν γιά τί πράγμα μιλάνε, θά ὑποφέρετε γιά λίγες μέρες ἀπό κακή διάθεση καί κατάθλιψη. Ἡ ἀπάντηση εἶναι, ὄχι: δέν ὑπάρχει κανενός εἶδους ἀκεφιά· ἀντιθέτως, ὑπάρχει μιᾶ ἀσυνήθιστῃ εὐδιαθεσίᾳ, ὁ σφυγμός βελτιώνεται, ἡ ὑγεία καλλιτερεύει. Δέν βρίσκεται ἐκεῖ τό πρόβλημα. Δέν μοιάζει καθόλου μέ τίς δυσκολίες πού ἔχει τό κόψιμο τοῦ κρασιοῦ. Εἶναι μιᾶ κατάσταση ἀπερίγραπτου ἐρεθισμοῦ τοῦ στομάχου (πού σίγουρα δέν μοιάζει μέ τήν κατάθλιψη), καί πού συνοδεύεται ἀπό μιᾶ ἔντονη ἐφίδρωση κι ἀπό τέτοιου εἶδους συναισθήματα πού δέν σκοπεύω νά τά περιγράψω χωρίς νά ἔχω περισσότερο χρόνο στήν διάθεσή μου.

Τώρα θά μῶ «*in medias res*», στήν ἐποχή πού τά δεινά τοῦ ὅπιου ἦταν στήν *actè* τους, κι ἐπιδρώντας στίς πνευματικές λειτουργίες, τίς παρέλυαν.

*

Οί μελέτες μου ἔχουν τώρα διακοπεῖ ἀπό καιρό.⁷⁶ Δέν μπορῶ νά διαβάσω γιά τήν εὐχαρίστησή μου, περισσότερο ἀπό λίγα λεπτά. Μερικές φορές ὅμως, διαβάζω φωναχτά, γιά τήν εὐχαρίστηση τῶν ἄλλων· γιατί, ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἕνα προσόν μου· καί μέ τήν χυδαιότερη ἔννοια τῆς λέξης προσόν, σάν κάτι τό ἐπιφανειακό καί διακοσμητικό, εἶναι σχεδόν τό μοναδικό πού ἔχω. Στό παρελθόν, ἂν εἶχα κάποια ματαιοδοξία σέ σχέση μέ κάποιο χάρισμα ἢ ἰκανότητα, ἦταν γι' αὐτό· γιατί, εἶχα προσέξει, ὅτι κανένα προσόν δέν ἦταν τόσο σπάνιο. Οἱ ἡθοποιοί εἶναι οἱ χειρότεροι ἀπ' ὅλους. ὁ ... διαβάζει αἰσχροῦ καί ἡ κυρία ..., ⁷⁷ πού εἶναι τόσο διάσημη, δέν μπορεῖ νά διαβάσει ὑποφερτά. Γενικά, οἱ ἄνθρωποι διαβάζουν ποίηση εἴτε χωρίς καθόλου πάθος, εἴτε ὑπερβαίνοντας τήν φυσικότητα· δέν διαβάζουν σάν λόγιοι. Τελευταῖα, ἂν συγκινήθηκα ἀπό κάποια βιβλία, ἦταν ἀπό τούς μεγάλους θρήνους τοῦ Σαμφών τοῦ Ἀγωνιστῆ ἢ ἀπό τήν μεγάλη ἁρμονικότητα τῶν Σατανικῶν λόγων στό *Ξανακερδισμένο Παράδεισο*, ὅταν τά διάβασα ὁ ἴδιος, φωναχτά. Μιά νεαρή κυρία ἔρχεται συνήθως καί πίνει τσαΐ μαζί μας καί μετὰ ἀπό παράκληση δική της καί τῆς Μ., τούς διαβάζω τά ποιήματα τοῦ W...⁷⁸. (Ὁ W. εἶναι ὁ μόνος ποιητής πού ἔχω συναντήσῃ, ὁ ὁποῖος μπορούσε νά διαβάσει τούς δικούς του στίχους: πραγματικά, συχνά διάβαζε θαυμάσια.)

Γιά περίπου δύο χρόνια δέν διάβασα κανένα βιβλίο, ἐκτός ἀπό ἕνα κι αἰσθάνομαι ὑποχρεωμένος στόν συγγραφέα, ν' ἀναφέρω ποιό ἦταν, πληρώνοντας ἔτσι ἕνα μεγάλο χρέος εὐγνωμοσύνης. Διαβάζω ἀκόμα τούς μεγαλειώδεις καί φλογερούς ποιητές, ὅπως ἀνέφερα, ἀποσπασματικά καί περιστασιακά. Ἀλλά ἡ κύρια κλίση μου ἦταν ἡ ἄσκηση τῆς νοηματικῆς ἀνάλυσης.

Τώρα, οί αναλυτικές μελέτες είναι συνεχείς καί δέν γίνονται μέ σπασμωδικές ή κομματιαστές προσπάθειες. Γιά παράδειγμα, τά Μαθηματικά, ή Φιλοσοφία κ.λπ. μου είχαν γίνει όλα άνυπόφορα· άποτραβήχτηκα άπ' αυτά μέ μιά παιδιάστικη άδυναμία, κι όταν θυμόμουν τήν εποχή πού καταπιανόμουν μ' αυτά γιά τήν ώριαία εύχαρίστησή μου, αυτό μέ άγχωνε. Ένας άκόμα λόγος ήταν, γιατί σ' όλη μου τήν ζωή, ήμουν όλόψυχα δοσμένος σ' αυτό τό έργο κι είχα άφιερώσει τό πνεύμα μου, τά άνθη καί τούς καρπούς, στήν άργή καί κοπιαστική έργασία τής δημιουργίας ενός καί μοναδικού έργου, πού είχα πάρει τό θάρρος νά τοῦ δώσω τόν τίτλο ενός ήμιτελοῦς έργου τοῦ Σπινόζα: *De Ementatione Humani Intellectus*.⁷⁹ Αυτό τώρα βρισκόταν κλειδωμένο, όπως κάθε άποτυχία, σάν τίς ισπανικές γέφυρες ή τά ύδραγωγεία, πού ξεκίνησαν σέ μιά κλίμακα άναλογικά πολύ μεγαλύτερη άπό τούς πόρους τοῦ αρχιτέκτονα· κι αντί νά μέ διασώσει, τουλάχιστον σάν ένα μνημείο έπιθυμιών κι επιδιώξεων καί σάν ένα έργο ζωής άφιερωμένο στήν έξύψωση τής ανθρώπινης φύσης, γραμμένο μ' αυτόν τόν τρόπο πού μ' έφτιαξε ο Θεός ν' αναπτύσσω σπουδαία ένα θέμα—στεκόταν εκεί, σάν ένα μνημείο τών συντριμμένων μου έλπίδων καί τών διαψευσμένων προσπαθειών, ενός ύλικού πού είχε συγκεντρωθεί χωρίς λόγο, μιās σωριασμένης ύποδομής πού δέν μπορεί ν' άντέξει τό ύπεροικοδόμημα, τής θλίψης καί τής συμφορās τοῦ αρχιτέκτονα. Σ' αυτήν τήν κατάσταση τής αποβλάκωσης, έτσι γι' άστείο έστρεψα τήν προσοχή μου στήν πολιτική οίκονομία· ή αντίληψή μου, ή όποία παλιά ήταν δραστήρια κι άσταμάτητη σάν ύαινα, δέν ήταν δυνατόν ύποθέτω, νά πέσει σέ τέλειο λήθαργο· κι ή πολιτική οίκονομία, είναι ό,τι πρέπει γιά κάποιον πού

βρίσκεται στην κατάστασή μου, γιατί ἂν κι εἶναι μιά ὀργανική ἐπιστήμη, παρ' ὅλα αὐτά, τὰ διάφορα μέρη μποροῦν νά διαχωριστοῦν καί νά μελετηθοῦν χωριστά. Ἐάν κι οἱ δυνάμεις μου ἦταν ἐξαντλημένες, οἱ γνώσεις μου ὅμως δέν μποροῦσαν νά ξεχαστοῦν· κι ἡ ἀντίληψή μου, πού γιά πολλά χρόνια ὑπῆρξε βαθειά καί λεπτομερής ἀπό τούς σοβαροῦς στοχαστές, ἀπό τήν λογική καί τούς μεγάλους διδασκάλους τῆς γνώσης, δέν σκιάστηκε ἀπό τήν ἀοριστολογία ὅλων αὐτῶν τῶν σύγχρονων οἰκονομολόγων. Τό 1811, εἶχα καθοδηγηθεῖ νά κοιτάξω ἕνα σωρό ἀπό βιβλία καί τεύχη διαφόρων κλάδων τῆς οἰκονομίας· καί γιά τήν εὐχαρίστησή μου, ἡ Μ. μου διάβαζε συχνά, κεφάλαια ἀπό ἐργασίες ἢ ἀποσπάσματα ἀπό κοινοβουλευτικές διαμάχες. Βλέπω ὅτι αὐτά ἦταν σέ γενικές γραμμές τ' ἀπομεινάρια καί τὰ ξεπλύματα τῆς ἀνθρώπινης νόησης κι ὅτι κάθε σῶφρων ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ξέρεي νά χειρίζεται τήν λογική μέ μιά σχολαστική ἐπιδεξιότητα, θά μποροῦσε νά πάρει ὅλη τήν ἀκαδημία τῶν σύγχρονων οἰκονομολόγων καί νά τήν στραγγαλίσει μέ τὰ δύο του δακτυλάκια ἢ νά λιανίσει τὰ ἐλαφρά μυαλά τους καί νά τὰ ἐξανεμίσει μέ μιά βεντάλια. Τό 1819, ἕνας φίλος ἀπό τό Ἐδιμβούργο, μου ἔστειλε τό βιβλίο τοῦ κυρίου Ricardo⁸⁰: κι ἐγώ, ἐπανερχόμενος στό προφητικό μου προαίσθημα γιά τόν ἐρχομό κάποιου νομοθέτη ὅσον ἀφορᾷ αὐτήν τήν ἐπιστήμη, πρὶν ἀκόμα τελειώσω τό πρῶτο κεφάλαιο, εἶπα: «Ἴδού ὁ ἄνθρωπος!» Ἡ κατάπληξη κι ἡ περιέργεια ἦταν συναισθήματα ἀπό καιρό πεθαμένα μέσα μου. Ὅμως νά, πού τὰ ἐνιωθα καί πάλι. Ἀναρωτιόμουν γιά τόν ἑαυτό μου, πού μποροῦσε νά συγκεντρωθεῖ στήν προσπάθεια τῆς ἀνάγνωσης. Μά πῶς πολύ, ἀναρωτιόμουν γιά τό ἴδιο τό βιβλίο. Ἄραγε αὐτή ἡ βαθυστόχαστη ἐργασία γράφτη-

κε πραγματικά τόν δέκατο ἔννατο αἰώνα στήν Ἄγγλία; Εἶναι δυνατόν; Ὑπέθεσα ὅτι τό νά σκέφτεται* κανείς, ἦταν κάτι πού εἶχε ἐκλείψει στήν Ἄγγλία. Εἶναι δυνατόν ἕνας Ἄγγλος καί μάλιστα ὄχι ἀκαδημαϊκός, ἀλλά καταπιεσμένος ἀπό τίς ἐμπορικές καί συγκλητικές φροντίδες νά καταφέρει αὐτό πού ὅλα τά πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης καί τό πνεύμα ἑνός αἰώνα ἀπέτυχαν νά προωθήσουν ἔστω καί μιά σταλιά; Ὅλοι οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς εἶχαν συνθλιβεῖ κάτω ἀπό τό ὑπέρογκο βάρος τῶν γεγονότων καί τῶν ντοκουμέντων. Ὁ κύριος Ricardo εἶχε συμπεράνει, à priori ἀπό τήν ἴδια τήν ἀντίληψη, κανόνες πού ἔριξαν μιά ἀκτίδα φωτός στό τεράστιο χάος τῶν ὑλικῶν κι ἀπ' ὅλες τίς μέχρι τότε ἀβέβαιες συζητήσεις, κατάφερε νά δημιουργήσει μιά ἐπιστήμη μέ κανονικές ἀναλογίες, πού νά στηρίζεται σέ μιά ἀναλλοίωτη βάση.

Ἔτσι, ἕνα ἔργο βαθειᾶς ἀντίληψης, κατάφερε νά μοῦ δώσει μιά εὐχαρίστηση καί μιά ἀπασχόληση, πού εἶχα χρόνια νά γνωρίσω. Μέ ὑποκίνησε ἀκόμα καί νά γράψω ἤ τουλάχιστον νά ὑπαγορεύω στήν Μ. πού ἔγραφε γιά μένα. Μοῦ φάνηκε, ὅτι κάποιες σημαντικές ἀλήθειες εἶχαν ξεφύγει ἀπό τό «ἀναπόφευκτο μάτι» τοῦ κυρίου Ricardo· καί καθώς οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτές ἦταν τέτοιου εἴδους πού μποροῦσα νά τίς ἐκφράσω ἤ νά τίς ἐπεξηγήσω πιό σύντομα καί πιό καλαίσθητα μέ ἀλγεβρικά σύμβολα, παρά μέ τόν ἄχαρο

* Ὁ ἀναγνώστης θά πρέπει νά θυμᾶται τί ἐννοῶ μέ τήν λέξη σκέφτεται: γιατί ἀλλιῶς θά θεωρηθῶ θρασύς. Ἡ Ἄγγλία, τελευταία, ὑπῆρξε πλούσια σέ ἐκλεκτούς στοχαστές σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν δημιουργική κι ἐμπορική σκέψη. Ὑπάρχει ὅμως μιά λυπηρή ἔλλειψη ρωμαλέων στοχαστῶν κάθε ἀναλυτικοῦ τομέα. Ἕνας προεξέχων Σκωτσέζος μᾶς ἀνέφερε, ὅτι ὑποχρεώθηκε νά παρατήσει ἀκόμα καί τά μαθηματικά, ἀπό ἔλλειψη κινήτρου.

τρόπο έκφρασης τῶν οἰκονομολόγων, ὅλο τό θέμα δέν θά γέμιζε ἕνα βιβλίο τσέπης. ὄντας λοιπόν σύντομος καί μέ τήν Μ. γιά γραμματέα μου, ἔτσι ἀνίκανος πού ἤμουν ἀκόμα καί τότε, ἔγραψα τά Προλεγόμενα γιά ὅλα τά μελλοντικά Συστήματα Πολιτικῆς Οἰκονομίας.⁸¹ Ἐλπίζω νά μὴν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀποπνέουν ὄπιο· ἂν καί στήν πραγματικότητα, γιά τόν περισσό-τερο κόσμο, τό θέμα εἶναι ἀπό μόνο του ἀρκετά ὀπιούχο.

Αὐτή ἡ προσπάθεια, πάντως, ὅπως φάνηκε στήν συνέχεια, δέν ἦταν παρά μιά προσωρινή ἀναλαμπή. Σκόπευα νά ἐκδόσω τήν ἐργασία μου. Εἶχαν γίνει ὅλες οἱ συμφωνίες μ' ἕνα ἐπαρχιακό τυπογραφεῖο, περίπου δεκαοκτώ μίλια μακριά, ὅπου καί θά τυπωνόταν. Μάλιστα, γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν σκοπό, εἶχε προσληφθεῖ ἕνας στοιχειοθέτης ἐπιπλέον, γιά μερικές μέρες. Ἡ ἐργασία εἶχε ἀνακοινωθεῖ δύο φορές κι ἐγώ, ἤμουν κατά κάποιον τρόπο δεσμευμένος μέ τήν ὀλοκλήρωση τῆς πρόθεσῆς μου. Ἀλλά εἶχα ἀκόμα νά γράψω ἕναν πρόλογο καί μιά ἀφιέρωση στόν κύριο Ricardo, ἡ ὁποία ἐπιθυμοῦσα νά εἶναι ἐξαιρετική. Αἰσθάνθηκα ὅμως τελείως ἀνίκανος νά ἐκπληρώσω ὅλ' αὐτά, κι ἔτσι ἡ συμφωνία ἀκυρώθηκε. Τά «Προλεγόμενά» μου, ἀναπαύθηκαν εἰρηνικά πλάϊ στόν μεγαλύτερο καί μεγαλοπρεπέστερο ἀδελφό τους.

Ἔτσι περιέγραψα κι ἐπεξήγησα τήν πνευματική νάρκη πού λίγο - πολύ εἶχα στήν διάρκεια τῶν τεσσάρων χρόνων πού βρισκόμουν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή μιᾶς Κίρκης σάν τό ὄπιο. Θά μπορούσε ἀκόμα νά εἰπωθεῖ, ὅτι βρισκόμουν στήν ἄθλια κατάσταση τῆς ἀδράνειας. Σπάνια μπορούσα νά καταφέρω τόν ἑαυτό μου νά γράψει ἔστω κι ἕνα γράμμα· συνήθως, μιά ὀλιγόλογη ἀπάντηση σ' ὅ,τιδήποτε ἐλάμβανα, ἦταν τό

ελάχιστο πού μπορούσα νά κάνω· κι αυτό τό έκανα, άφού τό γράμμα είχε ξεμείνει γιά έβδομάδες, ακόμα και γιά μήνες πάνω στό γραφείο μου. Χωρίς τήν βοήθεια τής Μ., όλοι οί πληρωμένοι λογαριασμοί κι όλοι όσοι έπρεπε νά πληρωθούν, θά είχανε θαφτεί, κι όλη μου ή οικιακή οικονομία, ξέχωρα άπ' ό,τι συνέβαινε μέ τήν Πολιτική Οικονομία, θά μπερδεύοταν άνεπανόρθωτα. —Δέν θά μιλήσω άλλο γι' αυτό τό μέρος του θέματος. Πάντως είναι κάτι πού ό όπιομανής, στό τέλος, θά τό βρει τόσο καταπιεστικό και βασανιστικό, όσο τίποτε άλλο, από τήν πλευρά τής άνικανότητας κι αδυναμίας, πού ξεκινάει από τίς έμμεσες στενοχώριες, μέχρι τήν άμέλεια κι αναβλητικότητα των καθημερινών υποχρεώσεων, κι από τίς τύψεις πού συνεχώς βασανίζουν ένα στοχαστικό κι εύσυνείδητο μυαλό. Ό όπιομανής δέν χάνει καμιά από τίς ήθικές εύαισθησίες και φιλοδοξίες του. Έπιθυμεί και ποθειόσο ποτέ άλλοτε, νά πραγματοποιήσει ό,τι πιστεύει πως είναι δυνατόν νά πραγματοποιηθεί, κι αισθάνεται βαθειά υποχρεωμένος· αλλά ή πνευματική σύλληψη του τί είναι δυνατόν νά κάνει, συνεχώς ξεπερνά τίς δυνάμεις του, όχι μόνο στήν εκτέλεση, αλλά ακόμα και στήν προσπάθεια. Βρίσκεται κάτω από τό βάρος του φόβου και του έφιάλτη. Έχει μπροστά του όλα όσα θά έκανε εύχαρίστως, ακριβώς όπως κάποιος είναι μέ τό ζόρι περιορισμένος στό κρεβάτι του από τήν άτονία κάποιας ασθένειας, κι είναι αναγκασμένος νά είναι μάρτυρας κάποιας προσβολής ή βρισιάς πού άπευθύνεται σ' ένα αγαπημένο του πρόσωπο. Καταριέται τά μάγια πού τον άλυσόδεσαν. Θά έδινε ακόμα και τήν ζωή του γιά νά μπορέσει νά σηκωθεί και νά περπατήσει· αλλά είναι αδύναμος σαν παιδάκι, κι ούτε νά προσπαθήσει δέν μπορεί.

Τώρα, περνάω στό κύριο θέμα αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐξομολογήσεών μου, στό ἱστορικό καί στό ἡμερολόγιο τῶν ὅσων συνέβησαν στά ὄνειρά μου· γιατί αὐτά ἦταν τό μεγαλύτερο βάσανό μου. Ἡ πρώτη σημαντική ἀλλαγὴ τῆς σωματικῆς λειτουργίας πού παρατήρησα, ἦταν τό ὅτι ξαναξυπνοῦσα ἀπό κάποια ἀναστάτωση τῶν ματιῶν,⁸² πού συνήθως συμβαίνει στήν παιδική ἡλικία ἢ σέ διάφορες ἐκστατικές καταστάσεις. Δέν ξέρω ἂν ὁ ἀναγνώστης μου γνωρίζει, ὅτι πολλά παιδιά, ἴσως τά περισσότερα, ἔχουν τήν δύναμη νά ζωγραφίζουν μέσα στό σκοτάδι, κάθε εἶδος ὀπτασίας. Σέ μερικά, αὐτή ἡ δύναμη εἶναι ἀπλῶς μιά μηχανιστική πάθηση τοῦ ματιοῦ· ἄλλα μποροῦν ἠθελημένα ἢ μισο-ἠθελημένα νά τίς προκαλοῦν ἢ νά τίς διώχνουν· ὅπως μοῦ εἶπε μιά φορά ἕνα παιδί πού τό ρώτησα γι' αὐτό τό θέμα, «μπορῶ νά τοὺς λέω νά φύγουν καί τότε φεύγουν». Τότε, τοῦ εἶπα ὅτι εἶχε σχεδόν μιά τέτοια ἐξουσία πάνω στίς ὀπτασίες, ὅσο κι ἕνας Ρωμαῖος ἐκατόνταρχος στοὺς στρατιῶτες του. Νομίζω πὼς ἦταν στά μέσα τοῦ 1817, πού ἄρχισε νά μέ βασανίζει αὐτή ἡ ἰκανότητα. Τό βράδυ, καθὼς ἔμενα ξύπνιος στό κρεβάτι μου, ἀτέλειωτες πομπές διάβαιναν σέ πένθιμη ἀτμόσφαιρα περιγράμματα ἀπό ἀτέλειωτες ἱστορίες πού ἦταν τόσο θλιβερές, σάν νά ἦταν ἱστορίες βγαλμένες ἀπό καιροὺς πρὶν ἀπό τόν Οἰδίποδα ἢ τόν Πρίαμο—πρὶν ἀπό τήν Τύρο—πρὶν ἀπό τήν Μέμφιδα. Ταυτόχρονα, μιά ἀντίστοιχη ἀλλαγὴ ἐγινε στά ὄνειρά μου· λές κι ἕνα θέατρο ἀνοίχτηκε ξαφνικά καί φωτίστηκε μέσα στό μυαλό μου, πού παρουσίαζε νυχτερινά θεάματα μέ περισσότερη μεγαλοπρέπεια ἀπό τά πραγματικά. Καί τά τέσσερα παρακάτω γεγονότα μποροῦν ν' ἀναφερθοῦν σάν ἀξιοσημείωτα γι' αὐτὴν τήν ἐποχὴ:

1. Καθώς ή δημιουργική κατάσταση τῶν ματιῶν αὐξανόταν, ἄρχισαν νά ταυτίζονται οἱ καταστάσεις τοῦ ὕπνου μ' αὐτές τῆς ἀγρυπνίας σέ τέτοιο σημεῖο, πού ὅ,τι μέχρι τότε καλοῦσα καί παρακολουθοῦσα ἠθελημένα, μεταφερόταν ἀργότερα στά ὄνειρά μου· τόσο, πού πλέον φοβόμουν ν' ἀσκήσω αὐτήν τήν ἰκανότητα· γιατί, ὅπως ὁ Μίδαο μετέτρεπε τά πάντα σέ χρυσό, πού ὅμως διέψευθε τίς ἐλπίδες του καί στεροῦσε τίς ἀνθρώπινες ἐπιθυμίες, ἔτσι κι ἐγώ, ὅσα μπορούσαν νά παρουσιαστοῦν ὀπτικά, ἀπλῶς τά σκεφτόμουν, κι αὐτά ἀμέσως ἐμφανιζόντουσαν σάν ὀπτασίες, καί μέ μιὰ διαδικασία προφανῶς ὄχι λιγότερο ἀναπόφευκτη, ἔτσι πού ἦταν ζωγραφισμένα μέ ἄτονα καί φανταστικά χρώματα, σάν γραφτά μέ συμπαθητική μελάνη, μέ τήν ἔντονη χημεία τῶν ὀνείρων μου, ἀποκτοῦσαν μιὰ ἀβάστακτη μεγαλοπρέπεια πού μου ἔτρωγε τήν καρδιά.

2. Γι' αὐτό, κάθε ἄλλη ἀλλαγὴ τῶν ὀνείρων μου, συνοδευόταν ἀπό ἄγχος καί βαθειά μελεγχολία, πού δέν περιγράφεται μέ λόγια. Μοῦ φαινόταν, πώς κάθε βράδυ κατέβαινα, ὄχι μεταφορικά ἀλλά κυριολεκτικά, σέ χάσματα κι ἀνήλιες ἀβύσσους, σέ βάθη κάτω ἀπ' τά βάθη, ἀπ' ὅπου φαινόταν πώς δέν ὑπάρχει ἐλπίδα νά ξαναεβῶ. Οὔτε ξυπνώντας, ἔνιωθα πώς εἶχα πραγματικά ἀνεβεῖ. Αὐτό δέν τό συζητῶ· γιατί ἡ κατάσταση τῆς κατάθλιψης πού συνόδευε αὐτά τά ὑπέροχα θεάματα, ἰσοδυναμώντας μέ τό ἀπόλυτο σκοτάδι, ὅπως ἡ αὐτοκαταστροφική ἀπελπισία, δέν μπορεῖ νά εἰπωθεῖ μέ λόγια.

3. Ἡ ἔννοια τοῦ χώρου καί, κατόπιν, ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἐπηρεάστηκαν ἔντονα κι αὐτές. Κτίρια, τοπία κ.λπ., παρουσιάζονταν σέ ἀναλογίες τόσο τεράστιες, πού δέν ἀντέχει νά συλλάβει τ' ἀνθρώπινο μάτι. Ὁ

χωρος διογκωνόταν κι αυξανόταν κι επαιρνε την εκταση του απεραντου απειρου. Αυτό, πάντως, δεν μ' ενοχλούσε τόσο πολύ, όσο η τεράστια διαστολή του χρόνου· πολλές φορές, μου φαινόταν πώς είχα ζήσει 70 ή 100 χρόνια μέσα σε μία νύχτα· άλλες φορές, είχα τό συναίσθημα ότι πέρασε μία χιλιετηρίδα ή έστω μία χρονική διάρκεια πέρα από τ' ανθρώπινα όρια.

4. Συχνά, ξαναζωντανευαν οι πιο ασήμαντες λεπτομέρειες της παιδικής ηλικίας ή ξεχασμένες σκηνές του προηγούμενου χρόνου. Δεν μπορώ να πω ότι θυμάμαι· γιατί αν μου τίς έλεγαν όταν ξυπνούσα, δεν θα μπορούσα να τίς αναγνωρίσω σαν μέρος των εμπειριών μου. Άλλά, έτσι όπως ήταν τοποθετημένες μπροστά μου στά όνειρα, ντυμένες μ' όλες τίς συνθήκες και τά συναισθήματα, τίς αναγνώριζα άμέσως. Κάποτε, μία κοντινή συγγενής μου είπε ότι, όταν ήταν παιδί, είχε πέσει σ' ένα ποτάμι κι είχε φτάσει στά πρόθυρα του θανάτου. Τήν τελευταία όμως κρίσιμη στιγμή, όπου κι ήρθε και κάποια βοήθεια, είδε όλη της την ζωή, μέ τίς πιο ελάχιστες λεπτομέρειές της, να παρατάσσεται ταυτόχρονα μπροστά της, σαν σε καθρέφτη· κι είχε την ικανότητα να την καταλαβαίνει ολόκληρη μαζί και κάθε μέρος της χωριστά. Αυτό, από μερικés εμπειρίες πού είχα από τό όπιο, τό πιστεύω. Τό ίδιο ακριβώς πράγμα, τό έχω διαβάσει δύο φορές σε σύγχρονα βιβλία πού τό βεβαιώνουν κάνοντας ακόμα μία παρατήρηση, για την οποία είμαι σίγουρος πώς είναι αληθινή· ότι δηλαδή, τό φοβερό βιβλίο της Κρίσεως για τό οποίο μιλάει ή Άγία Γραφή, στην πραγματικότητα είναι τό ίδιο τό μυαλό του κάθε ανθρώπου. Τουλάχιστον, γι' αυτό είμαι σίγουρος, ότι δεν υπάρχει κάτι που μπορεί να ξεχαστεί από τό μυαλό· πάμπολλα περιστατικά μπορεί να δημιουργήσουν ένα παραπέτα-

σμα ανάμεσα στό ένσυνείδητό μας καί στίς μυστικές καταγραφές του μυαλού μας· αλλά, καλυμμένη ἢ ὄχι, ἡ χάραξη παραμένει γιά πάντα· ἀκριβῶς σάν τ' ἄστρα, πού μοιάζουν νά φεύγουν μέ τό φῶς τῆς ἡμέρας, ὅμως στήν πραγματικότητα, ὅλοι ξέρουμε ὅτι τό φῶς πέφτει πάνω τους σάν πέπλο —καί περιμένουν νά ξαναζωντανέψουν, ὅταν αὐτό χαθεῖ.

Ἄφου ἀνέφερα τά τέσσερα γεγονότα τά ὁποῖα ἔκαναν τά ὄνειρά μου νά ξεχωρίσουν ἀξιοσημεῖωτα ἀπό ἐκεῖνα τῆς υἱείας, τώρα θ' ἀναφέρω μιά περίπτωση πού ἐξηγεῖ τό πρῶτο γεγονός, κι ὕστερα ἄλλες πού θυμάμαι, εἴτε μέ τήν χρονολογική τους σειρά, εἴτε μέ ὁποιαδήποτε ἄλλη, πού νά μπορεῖ νά δώσει κάποια εἰκόνα στόν ἀναγνώστη.

Ἀπό τότε πού ἤμουν νέος, διαβάζω γιά τήν εὐχαρίστησή μου τόν Λίβιο, τόν ὁποῖο ὁμολογῶ πώς προτιμῶ ἀπό κάθε ἄλλο Ρωμαῖο ἱστορικό καί γιά τό ὕφος του ἀλλά καί γιά τό θέμα· κι ἔχω συχνά αἰσθανθεῖ αὐτές τίς δύο λέξεις —*Consul Romanus*— πού συναντιῶνται συχνά στόν Λίβιο, σάν τούς πιό ἐπιβλητικούς, συγκλονιστικούς ἀλλά καί τούς πιό ἀντιπροσωπευτικούς ἤχους τοῦ μεγαλείου τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ· ἰδιαίτερα ὅταν ὁ ὕπατος παίρνει τήν στρατιωτική του μορφή. Θέλω νά πῶ, πώς οἱ λέξεις βασιλιάς, σουλτάνος κ.λπ. ἢ κάθε ἄλλος τίτλος αὐτῶν πού συγκεντρώνουν στό πρόσωπό τους τήν συλλογική λαμπρότητα ἑνός μεγάλου λαοῦ, μοῦ προκαλοῦν λιγότερο σεβασμό. Ἐπίσης, ἂν καί δέν εἶμαι μέγας ἀναγνώστης τῆς Ἱστορίας, γνωρίζω μέ λεπτομέρεια μιά συγκεκριμένη περίοδο τῆς Ἀγγλικῆς Ἱστορίας, τήν περίοδο τοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Ἀγῶνα. Μ' ἔχουν γοητεύσει, τό ἠθικό μεγαλεῖο μερικῶν ἀνθρώπων πού ξεχώρισαν ἐκεῖνη τήν ἐποχή καί πολλές ἐνδιαφέρουσες βιογραφίες αὐ-

τῶν πού ἔζησαν ἐκεῖνες τίς ἀνήσυχες μέρες. Καί τά δύο αὐτά κομμάτια τῆς πιό ἐλαφρᾶς μου ἀνάγνωσης, ἀφοῦ μοῦ προσέφεραν κάποιο θέμα γιά στοχασμό, τώρα μοῦ προσφέρουν θέμα γιά τά ὄνειρά μου. Συχνά, συνήθιζα νά βλέπω —ἀφοῦ πρῶτα, ὅσο ἤμουν ξύπνιος, ζωγράφιζα στό σκοτάδι μιά δοκιμαστική παράσταση— ἕνα πλήθος ἀπό κυρίες, ἴσως κάποια γιορτή καί χορούς. Κι ἄκουγα νά λένε, ἢ τό ἔλεγα ὁ ἴδιος: «Αὐτές εἶναι Ἄγγλίδες κυρίες ἀπό τούς δύστυχους καιρούς τοῦ καρόλου Α΄. Αὐτές εἶναι οἱ γυναῖκες καί οἱ κόρες αὐτῶν πού συναντήθηκαν τόν καιρό τῆς εἰρήνης καί κάθησαν στό ἴδιο τραπέζι, κι ἦταν συγγενεῖς ἐξ ἀγγιστείας ἢ ἐξ αἵματος· καί παρ' ὅλα αὐτά, ὕστερα ἀπό μιά συγκεκριμένη μέρα, τόν Αὔγουστο τοῦ 1642, δέν ξαναχαμογέλασαν ὁ ἕνας στό ἄλλον, οὔτε καί ξανασυναντήθηκαν, παρά μονάχα στόν πόλεμο· καί στό Μάρστον Μούρ, στό Νιούμπερυ, ἢ Νέϊζμπυ, ἔκαναν κομμάτια κάθε δεσμό ἀγάπης μέ τό βίαιο σπαθί καί ξέπλυναν μέ τό αἷμα τήν ἀνάμνηση τῆς παλιάς φιλίας».

—Οἱ κυρίες χόρευαν κι ἔμοιαζαν τόσο χαριτωμένες ὅπως στήν αὐλή τοῦ Γεωργίου Δ΄. Ὅμως, ἀκόμα καί σ' ὄνειρό μου, ἤξερα πῶς βρισκόνταν στόν τάφο ἐδῶ καί δύο αἰῶνες. — Αὐτή ἡ ἀναπαράσταση ξαφνικά διαλυόταν καί μ' ἕνα κτύπημα τῶν χεριῶν, ἀκουγόταν σάν καρδιοκτύπι ὁ ἦχος τοῦ Consul Romanus. Ἄμέσως κατέφθαναν μέ μεγαλοπρέπεια, ὁ Παῦλος καί ὁ Μάριος, περιτριγυρισμένοι ἀπό ἑκατόνταρχους, μέ τόν πορφυρό χιτώνα ἀνυψωμένο σ' ἕνα δόρυ, κι ἀκολουθούμενοι ἀπό τόν ἀλλαλαγμό τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων.

Πρὶν ἀπό μερικά χρόνια, καθῶς κοίταζα τό βιβλίο τοῦ Piranesi,⁸³ Ἀρχαιότητες τῆς Ρώμης, ὁ κύριος Coleridge πού στεκόταν δίπλα, μοῦ περιέγραψε μιά σειρά ἀπό γκραβούρες αὐτοῦ τοῦ καλλιτέχνη, τίς

όποιες ονόμαζε "Ονειρα καί πού απεικόνιζαν ένα δικό του δράμα στην διάρκεια ενός παραληρήματος από τον πυρετό. Μερικά απ' αυτά (τά περιγράφω μόνο απ' όσα θυμόταν ο κύριος Coleridge), παρουσίαζαν τεράστιες γοθθικές αίθουσες: στό πάτωμα, υπήρχαν κάθε είδους μηχανήματα κι έργαλεια, τροχοί, άγκυρες, τροχαλίες, μοχλοί, καταπέλτες κ.λπ. πού εκφράζουν μία τεράστια δύναμη για έλπίδα κι άμυνα. Στίς πλευρές τών τοίχων, διέκρινες μία σκάλα πού ύψωνόταν κατά μήκος καί πάνω της, ήταν ο ίδιος ο Piranesi πού τήν ανέβαινε ψηλαφώντας. 'Ακολούθησε λίγο ακόμα τίς σκάλες καί θά δεις ότι κάπου σταματούν απότομα, χωρίς κάγκελα, κι αυτός, πού έχει φτάσει στην άκρη, δέν μπορεί νά κάνει άλλο βήμα, παρά μονάχα στό κενό. "Ό,τι κι αν πρόκειται νά συμβεί στον δύστυχο Piranesi, υποθέτεις ότι κατά κάποιο τρόπο εδώ τελειώνουν οί κόποι του. 'Αλλά, σήκωσε τά μάτια καί κοίταξε μία δεύτερη σειρά από σκαλιά, ακόμα πιό ψηλά: πάνω τους διακρίνεται πάλι ο Piranesi, πού αυτή τή φορά στέκεται στό χειλος τής άβύσσου. Σήκωσε πάλι τά μάτια καί θά δεις ψηλότερα κι άλλα σκαλιά: καί πάλι τόν άμοιρο Piranesi άπασχολημένο μέ τά φιλόδοξα έργα του καί συνέχεια τό ίδιο, έως ότου καί οί σκάλες καί ο Piranesi χαθούν στό σκοτάδι πού βρίσκεται πολύ ψηλά στην αίθουσα. — 'Ακριβώς μ' αυτήν τήν δύναμη τής άτέλειωτης ανάπτυξης κι αυτο-αναπαραγωγής, ενεργούσε κι ή δική μου αρχιτεκτονική στά όνειρα. Στο πρώτο στάδιο τής ασθένειάς μου, ή λαμπρότητα τών όνείρων μου ήταν κύρια αρχιτεκτονική: έβλεπα μεγαλοπρεπείς πόλεις καί παλάτια πού κανένα μάτι δέν έχει δεί στην πραγματικότητα, εκτός μέσα στά σύννεφα. 'Από ένα μεγάλο σύγχρονο ποιητή,⁸⁴ παραθέτω ένα απόσπασμα πού περιγράφει ένα φαινό-

μενο πού παρουσιάστηκε στά σύννεφα, τοῦ ὁποίου πολλές λεπτομέρειες ἔβλεπα συχνά στόν ὕπνο μου:

Τό φαινόμενο, ἀποκαλύφθηκε στή στιγμή,
 Ἦταν μιά μεγάλη πόλη — κι ἄφοβα θᾶλεγα
 Μιά ἐρημιά κτιρίων, πού βούλιαζε μακριά
 Κι ἀπομακρυνόταν σ' ἓνα θαυμάσιο βάθος,
 Βούλιαζε μακριά στό μεγαλεῖο — χωρίς τέλος!
 Φαινόταν φτιαγμένη ἀπό διαμάντια καί χρυσό,
 Μέ ἀλαβάστρινους θόλους κι ἀσημένιες στέγες,
 Καί λαμποκοποῦσε ἀπό πεζούλι σέ πεζούλι, ψηλά,
 Ἐνυψωμένη· ἐδῶ, ἔλαμπαν γαλήνια περίπτερα
 σέ φροντισμένους δρόμους· ἐκεῖ περιστοιχίζονταν
 πύργοι

Μ' ἐπάλξεις πού στίς ἀεικίνητες προσόψεις τους
 Ἄκουμποῦσαν ἄστρα — Κάθε εἶδους πετράδια!
 Μέ γήϊνη φυσικότητα ἦταν φτιαγμένο τ' ἀποτελέ-
 σμα

Πάνω στή σκοτεινή μάζα τῆς θύελλας
 Πού τώρα ἔχει γαληνέψει· πάνω τους καί πάνω
 στούς θόλους
 Καί στά φαράγγια καί στίς βουνοκορφές
 Οἱ ἀτμοί εἶχαν ἀποσυρθεῖ — σταματώντας ἐκεῖ
 Κάτω ἀπό τόν βαθυγάλανο οὐρανό κ.λπ. κ.λπ.

Ἡ ὑπέροχη λεπτομέρεια — «ἐπάλξεις πού στίς ἀει-
 κίνητες προσόψεις τους ἀκουμποῦσαν ἄστρα» — θά μπο-
 ροῦσε νά εἶχε ἀντιγραφεῖ ἀπό τ' ἀρχιτεκτονικά μου
 ὄνειρα, ὅπου ἐμφανίζόταν συχνά. — Ἀκοῦμε στίς μέρες
 μας, νά λένε γιά τόν Dryden καί τόν Fuseli⁸⁵, ὅτι
 θεωροῦσαν σωστό, νά τρῶνε ὠμό κρέας γιά νά βλέπουν
 ὑπέροχα ὄνειρα· πόσο μάλλον, γι' αὐτό τό σκοπό, νά
 ἔπαιρναν ὄπιο. Δέν θυμᾶμαι κανένα ποιητή νά ἔχει

ἀναφέρει ὅτι ἔχει πάρει ὄπιο, ἐκτός ἀπό τόν δραματικό ποιητή Shadwell.⁸⁶ καί πιστεύεται πώς στους ἀρχαίους χρόνους ὁ Ὅμηρος, εἶχε γνωρίσει τίς ἀρετές τοῦ ὄπιου.

Τήν ἀρχιτεκτονική μου διαδέχτηκαν ὄνειρα μέ λίμνες κι ἀσημένιες ἐκτάσεις νεροῦ. Αὐτές μέ βασάνιζαν τόσο πολύ, πού φοβόμουν (ἂν καί πιθανῶς ἕνας γιατρός νά τό ἔβρισκε παράλογο); ὅτι κάποια ὑδρωπική κατάσταση ἢ τάση τοῦ ἐγκεφάλου, θά μπορούσε νά γίνει ἢ ἴδια ἀντικειμενική (γιά νά χρησιμοποιήσω μιά μεταφυσική λέξη)· καί τό αἰσθητήριο ὄργανο νά προβάλλει τόν ἑαυτό του σάν τό ἴδιο του τό ἀντικείμενο. —Γιά δύο μῆνες ὑπέφερα πολύ στό κεφάλι μου— ἕνα μέρος τοῦ σώματός μου πού παρέμεινε ἀμόλυντο ἀπό κάθε ἀδυναμία, καί πού ἔλεγα γι' αὐτό, ὅπως ὁ τελευταῖος Λόρδος τοῦ Orford⁸⁷ ἔλεγε γιά τό στομάχι του, πώς μου φαίνεται ὅτι πρόκειται νά διασωθεῖ ἀπό τήν φθορά τοῦ ὑπόλοιπου σώματός μου. —Δέν εἶχα ποτέ μου πονοκέφαλο ἢ ἔστω τόν ἐλάχιστο πόνο, ἐκτός ἀπό τούς ρευματικούς πόνους πού ὀφείλονταν σέ δική μου ἀπερισκεψία. Πάντως, ξεπέρασα αὐτή τήν κρίση, παρ' ὅλο πού θά μπορούσε νά σημαίνει κάτι τό πολύ ἐπικίνδυνο.

Τά νερά τώρα ἄλλαξαν μορφή —κι ἀπό διαφανεῖς λίμνες πού ἔλαμπαν σάν καθρέφτες, τώρα ἔγιναν θάλασσες καί ὠκεανοί. Κι ἔγινε μιά τρομακτική ἀλλαγὴ, ἢ ὁποῖα, καθὼς ξετυλιγόταν σάν πάπυρος, γιά πολλούς μῆνες, ὑποσχόταν ἕνα ἀφόρητο μαρτύριο· στήν πραγματικότητα, δέν μ' ἄφησε ποτέ, μέχρι τό τέλος τῆς περιπτώσῆς μου. Μέχρι τώρα, τ' ἀνθρώπινο πρόσωπο ἐμφανιζόταν συχνά στά ὄνειρά μου, ὄχι δεσποτικά, καί χωρίς κάποια ἰδιαίτερα βασανιστική δύναμη. Ἀλλά τώρα, ἄρχισε αὐτό πού ἔχω ὀνομάσει

τυραννία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Ἴσως κάποιο μέρος τῆς ζωῆς μου στό Λονδίνο μπορεῖ νά εἶναι ὑπεύθυνο γι' αὐτό.⁸⁸ Ὅπως καί νάχει, τώρα, πάνω ἀπό τά τρεμάμενα νερά τοῦ ὠκεανοῦ, ἄρχισε νά ἐμφανίζεται τό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἡ θάλασσα ἔμοιαζε νά ναι στρωμένη μέ ἀμέτρητα πρόσωπα, στραμμένα πρὸς τοὺς οὐρανοὺς. Πρόσωπα, πού ἰκετεύουν, ἐξαγριωμένα, ἀπελπισμένα, πού ξεχύνονται κατὰ χιλιάδες, κατὰ μυριάδες, κατὰ γενιές, κατὰ αἰῶνες. Ἡ ψυχική μου ἀναστάτωση ἦταν ἀτέλειωτη —τό μυαλό μου στριφογύριζε καί ξεχυνόταν μαζί μέ τόν ὠκεανό.

Μάϊος 1818

Ὁ Μαλαίσιος ἔχει γίνει γιά μῆνες ἕνας τρομερὸς ἐχθρὸς. Μέσω αὐτοῦ, κάθε βράδυ μεταφέρομαι σέ ἀσιατικά σκηνικά. Δέν ξέρω ἂν ὑπάρχουν ἄλλοι πού νά μποροῦν νά μοιραστοῦν τά συναισθήματά μου πάνω σ' αὐτό τό θέμα· ἀλλά ἔχω πολλές φορές σκεφτεῖ, πὼς ἂν ἦμουν ἀναγκασμένος ν' ἀφήσω τὴν Ἀγγλία καί νά ζήσω στὴν Κίνα, μέ τά ἦθη καί τά ἔθιμα τοῦ τόπου καί τόν κινέζικο τρόπο ζωῆς, θά τρελαινόμουν. Τὰ αἷτια τῆς ἀπέχθειάς μου εἶναι βαθειά· καί πολλὰ ἀπ' αὐτά πρέπει νά εἶναι γνωστά καί σ' ἄλλους. Γενικά, ἡ Νότιος Ἀσία, εἶναι ἡ ἔδρα ἀπαισιῶν εἰκόνων καί συναναστροφῶν. Ἀλλά ὑπάρχουν κι ἄλλοι λόγοι. Κανένας δέν μπορεῖ νά προσποιηθεῖ ὅτι προτιμᾷ ἐξ ἴσου τίς ἄγριες, βάρβαρες καί περίεργες δεισιδαιμονίες τῆς Ἀφρικῆς ἢ τῶν ἀγρίων φυλῶν πού βρίσκονται κάπου ἄλλοῦ, μέ τίς ἀρχαῖες, μνημειώδεις, βίαιες καί πολὺπλοκες θρησκείες τοῦ Ἰνδοιστάν, κ.λπ. Ἡ ἀπλή ἀρχαιότητα τῶν ἀσιατικῶν πραγμάτων, θεσμῶν, ἱστοριῶν, τρόπων θρησκειῶν κ.λπ., εἶναι τόσο ἐντυ-

πωσιακή, πού σέ μένα ἡ ἀπέραντη ἡλικία τοῦ γένους καί τοῦ ὀνόματος κατανικεῖ τήν αἴσθησι τῆς νιότης τοῦ ἀτόμου. Ἐτσι, ἕνας νεαρός Κινέζος μοῦ φαίνεται σάν ἕνας πανάρχαιος ἄνθρωπος ἀνακαινισμένος. Ἀκόμα κι οἱ Ἄγγλοι, ἄν καί δέν εἶναι μεγαλωμένοι μέ τέτοιου εἴδους θεσμούς, δέν μποροῦν παρά νά ριγήσουν μπροστά στήν μυστηριώδη μεγαλοπρέπεια πού ἔχουν αὐτές οἱ κάστες, πού ἀρνήθηκαν ν' ἀναμιχθοῦν μέ ἄλλους κατά τήν διάρκεια τεράστιων ἐκτάσεων χρόνου· οὔτε καί μπορεῖ κανείς νά μήν τρομάξει ἀκούγοντας τ' ὄνομα τοῦ Γάγγη ἢ τοῦ Εὐφράτη. Συντελεῖ πολύ στό νά ὑπάρχουν αὐτά τά συναισθήματα, τό γεγονός ὅτι ἡ Βόρειος Ἀσία εἶναι κι ἦταν γιά χιλιάδες χρόνια, τό μέρος τῆς γῆς πού ἔχει μαζευτεῖ ἢ περισσότερη ἀνθρώπινη ζωή· τό μεγάλο *officina gentium*.⁸⁹ Ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτές τίς περιοχές εἶναι ἕνα ζιζάνιο. Ἐπίσης, οἱ ἀπέραντες αὐτοκρατορίες, στίς ὁποῖες εἶναι πάντα συναθροισμένος ὁ τεράστιος πληθυσμός τῆς Ἀσίας, δίνουν μιά περισσότερη μεγαλοπρέπεια στά συναισθήματα πού σχετίζονται μέ κάθε ἀνατολική ὀνομασία ἢ εἰκόνα. Στήν Κίνα, πέρα ἀπ' ὅ,τιδήποτε κοινό μπορεῖ νά ἔχει μέ τήν ὑπόλοιπη Βόρειο Ἀσία, μέ τρομάζει ὁ τρόπος ζωῆς, καί συναισθήματα βαθύτερα ἀπ' ὅσα μπορῶ ν' ἀναλύσω, μοῦ προκαλοῦν μιάν ἀπόλυτη ἀποστροφή κι ἀντιπάθεια. Θά μπορούσα εὐκολότερα νά ζήσω μέ τρελοῦς ἢ μέ ἄγρια ζῶα. Ὅλα αὐτά, κι ἀκόμα περισσότερα ἀπ' ὅσα μπορῶ ἢ ἔχω τόν χρόνο νά πῶ, ὁ ἀναγνώστης πρέπει νά τά κατανοήσει, γιά νά μπορέσει νά καταλάβει τήν ἀφάνταστη φρίκη πού μοῦ δημιούργησαν αὐτά τά ὄνειρα τῶν ἀνατολίτικων παραστάσεων καί τῶν μυθολογικῶν βασανιστηρίων. Μέ τό συνδυασμό μιᾶς αἴσθησις τροπικῆς ζέστης καί κατακόρυφων ἡλιαχτίδων, μάζευα ὅλα τά πλάσματα.

πουλιά, θηρία, έρπετά, όλα τά δέντρα καί τά φυτά, τά ήθη καί τά έθιμα πού βρίσκονται σέ κάθε τροπική περιοχή καί μπορούν νά συγκεντρωθοῦν στήν Κίνα ή στό Ἰνδουιστάν. Μέ παρόμοιες αίσθήσεις, σύντομα ἔφερα τήν Αἴγυπτο κι ὅλους τούς θεούς της κάτω ἀπό τίς ἴδιες φυσικές συνθήκες. Μέ κοιτοῦσαν ἐπίμονα, μού φώναζαν ἐχθρικά, μού χαμογελοῦσαν, μού κραύγαζαν —μαϊμουδες, παπαγάλοι, κακατούα. Ἐτρεχα στίς παγόδες καί καθόμουν ἐπί αἰῶνες, στήν κορυφή ἢ σέ μυστικά δωμάτια· ἤμουν τό εἶδωλο· ἤμουν ὁ ἱερέας· μέ λάτρευαν· μέ θυσίαζαν. Ἐφέυγα ἀπό τήν ὀργή τοῦ Βράχμα κι ἔτρεχα στά δάση τῆς Ἀσίας. Ὁ Βισνοῦ μέ μισοῦσε κι ὁ Σίβα μέ περίμενε. Ἐαφνικά, ἔπεφτα πάνω στήν Ἰσιδα καί τόν Ὅσιρι. Εἶχα κάνει μιά πράξη, εἶπαν, τήν ὁποίαν ἔτρεμαν ἡ ἴβις κι ὁ κροκόδειλος. Θάφτηκα, γιά χιλιάδες χρόνια, σέ πέτρινα φέρετρα, μέ μούμιες καί σφίγγες, σέ στενάχωρες κάμαρες στήν καρδιά τῶν πυραμίδων. Μέ φίλησαν κροκόδειλοι μέ καρκινώδη φιλιὰ καί ξάπλωνα ταραγμένος, μ' ὅλα τ' ἀπερίγραπτα πράγματα, ἀνάμεσα στίς καλαμιές καί τήν λάσπη τοῦ Νείλου.

Ἔτσι δίνω στόν ἀναγνώστη μιά μικρή ἰδέα τῶν ἀνατολίτικων ὀνείρων μου, τά ὁποῖα πάντα μού δημιουργοῦσαν τέτοια κατάπληξη, πού ἡ φρίκη ὑποχωροῦσε γιά λίγο. Ἀργά ἢ γρήγορα, τό συναίσθημα ἀποτραβήχτηκε παίρνοντας μαζί του τήν κατάπληξη καί μ' ἄφησε ὄχι τόσο μέσα στόν τρόμο, ὅσο στό μίσος καί στήν ἀπέχθεια τῶν ὄσων ἔβλεπα. Σέ κάθε μορφή, ἀπειλή, τιμωρία καί κατασκότεινη φυλάκιση, ὑπῆρχε ἡ αἴσθησις τῆς αἰωνιότητος πού μού προκαλοῦσε μιά τέτοια ψυχική κατάσταση, σάν αὐτή τῆς τρέλας. Σ' αὐτά τά ὄνειρα ἦταν, μέ δύο ἢ τρεῖς ἐξαιρέσεις, πού

εἰσέβαλλε κάθε στοιχείο σωματικῆς φρίκης. Ἄλλὰ ἐδῶ, τὰ κύρια στοιχεία ἦταν ἄσκημα πουλιά, φίδια καί κροκόδειλοι· ἰδιαίτερα οἱ τελευταῖοι. Ὁ καταραμένος ὁ κροκόδειλος μου ἔγινε τό πῖό φρικιαστικό ἀντικείμενο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα. Ἦμουν ἀναγκασμένος νά ζήσω μαζί του καί (ὅπως συνήθως γινόταν στά ὄνειρά μου), γιά αἰῶνες. Μερικές φορές ξέφευγα καί βρισκόμουν σέ κινέζικα σπίτια, μέ ψάθινα τραπέζια κ.λπ. Ὅλα τὰ πόδια ἀπό τὰ διάφορα ἐπιπλα ἔπαιρναν ξαφνικά ζωή. Τό ἀπεχθές κεφάλι τοῦ κροκόδειλου μέ τὰ πονηρά μάτια του πού μέ κοίταζαν, πολλαπλασιαζόταν σέ χιλιάδες ἀντίγραφα. Κι ἐγώ, στεκόμουν ἀηδιασμένος κι ὑπνωτισμένος. Αὐτό τό ἀπαίσιο ἐρπετό, μέ κατὰτρεχε τόσο συχνά στά ὄνειρά μου πού, πολλές φορές, τό ἴδιο ἀκριβῶς ὄνειρο ἐμφανιζόταν μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο. Ἀκουγα εὐγενικές φωνές νά μου μιλοῦν (ὅταν κοιμᾶμαι ἀκούω τὰ πάντα)· καί ξαφνικά ζυπνοῦσα. Ἦταν πιά μεσημέρι· καί τὰ παιδιά μου στεκόντουσαν χέρι μέ χέρι, δίπλα στό κρεβάτι μου· εἶχαν ἔρθει νά μου δείξουν τὰ παπούτσια τους ἢ τὰ καινούργια τους ροῦχα ἢ γιά νά τὰ δῶ πού ντύθηκαν γιά νά βγοῦνε ἔξω. Δηλώνω ὅτι τόσο ἀπαίσια ἦταν ἡ ἀντίθεση τοῦ καταραμένου κροκόδειλου καί τῶν ἄλλων ἀπερίγραπτων τεράτων κι ἐκτρομάτων τῶν ὀνείρων μου, μέ τήν εἰκόνα τῶν ἀθῶων ἀνθρώπινων μορφῶν τῶν παιδιῶν, πού σ' αὐτή τήν ξαφνική μεταστροφή ἔκλαιγα καί δέν μπορούσα νά συγκρατηθῶ καθῶς φιλοῦσα τὰ πρόσωπά τους.

Ἰούνιος 1819

Μου δίνεται ἡ εὐκαιρία νά παρατηρήσω, σέ διάφορες περιόδους τῆς ζωῆς μου, ὅτι ὁ θάνατος αὐτῶν πού

ἀγαπάμε, καί γενικά ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, εἶναι (caeteris paribus)⁹⁰ περισσότερο συγκινητική τό καλοκαίρι, παρά ὅποιαδήποτε ἄλλη ἐποχή. Κι οἱ λόγοι, πιστεύω πώς εἶναι τρεῖς: ὁ πρῶτος λόγος, εἶναι ὅτι ὁ οὐρανός τά καλοκαίρια φαίνεται ψηλότερος, πιο ἀπομακρὸς καί (ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ἢ ἀπρέπεια νά πῶ) πιο ἀπέραντος· κυρίως τά σύννεφα, ἀπό τά ὅποια τό μάτι ἐρμηνεύει τήν ἀπόσταση τῆς γαλάζιας τέντας πού ἀπλώνεται πάνω ἀπό τά κεφάλια μας, τά καλοκαίρια εἶναι πιο ὀγκώδη, συγκεντρωμένα καί συσσωρευμένα σέ μεγαλύτερους καί ψηλότερους σωρούς. Ὁ δεύτερος, εἶναι γιατί τό φῶς καί τά φαινόμενα τῆς ἀνατολῆς καί τῆς δύσης τοῦ ἡλίου, ταιριάζουν περισσότερο νά εἶναι εἶδη καί χαρακτηριστικά τοῦ Ἄπειρου· κι ὁ τρίτος (πού εἶναι κι ὁ πιο βασικός), ὅτι ἡ ὑπεραφθονία τῆς ζωῆς πιέζει τό μυαλό ἐντονότερα πάνω στήν ἀνταγωνιστική σκέψη τοῦ θανάτου καί τήν χειμερινή στείροτητα τοῦ τάφου. Γιατί ἔχει παρατηρηθεῖ, ὅτι συνήθως, ὅταν δύο σκέψεις ἔχουν ἀνταγωνιστική σχέση μεταξύ τους καί ἀλληλοαπωθοῦνται, τείνουν νά ὑποδηλώνουν ἡ μία τήν ἄλλη. Μ' αὐτό τό σκεπτικό, μοῦ εἶναι ἀδύνατον νά βγάλω ἀπό τό μυαλό μου τήν ἰδέα τοῦ θανάτου καθώς περπατάω μόνος μου τίς ἀτέλειωτες μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ· καί κάθε συγκεκριμένος θάνατος, ἂν δέν μπορῶ νά πῶ ὅτι μέ συγκινεῖ περισσότερο, μπορῶ τουλάχιστον νά πῶ ὅτι κατατρέχει τό μυαλό μου πιο ἐπίμονα καί πιο βασανιστικά. Ἴσως αὐτή ἡ αἰτία κι ἀκόμα ἓνα μικρό περιστατικό τ' ὅποιο παραλείπω, μπορεῖ νά ἦταν οἱ ἄμεσες ἀφορμές γιά τό ἀκόλουθο ὄνειρό μου, γιά τό ὅποιο θά πρέπει πάντα νά ὑπῆρχε κάποια προϋπόθεση· ἀλλά ἀφότου ἐμφανίστηκε μιὰ φορά, δέν μ' ἄφησε ποτέ καί διασπαζόταν σέ χιλιάδες φανταστικές ποικιλίες πού πολλές φορές

ξαφνικά ξαναεπώνονταν, γιά νά συνθέσουν καί πάλι τό άρχικό όνειρο.

Νόμιζα πώς ήταν ένα κυριακάτικο πρωινό του Μάη, πώς ήταν Κυριακή του Πάσχα, καί πολύ νωρίς τό πρωί. Μου φαινόταν πώς στεκόμουν στην έξώπορτα του σπιτιού μου. Μπροστά μου, υπήρχε εκείνο ακριβώς τό σκηνικό πού επιβάλλεται γιά τήν περίσταση, αλλά ή δύναμη των ονειρών τό έκανε νά φαίνεται πιο εκστατικό καί πιο επίσημο. Υπήρχαν ακριβώς τά ίδια βουνά, καί στους πρόποδες, ακριβώς ή ίδια πεδιάδα· αλλά τά βουνά έγιναν πιο ψηλά κι από τίς Άλπεις, καί δημιουργήθηκε ένας πολύ μεγαλύτερος ενδιάμεσος χώρος μεταξύ αυτών των λειβαδιών κι αυτών των δασών· οί φράκτες ήταν γεμάτοι άσπρα τριαντάφυλλα· γύρω, δέν φαινόταν ψυχή, εκτός από κάτι ζωντανά πού αναπαύονταν ήρεμα πάνω στους χλοερους τάφους του καταπράσινου νεκροταφείου, κι ιδιαίτερα γύρω από τον τάφο ενός παιδιού⁹¹ πού αγαπούσα τρυφερά, ακριβώς όπως τά είχα δει στην πραγματικότητα, λίγο πριν τήν ανατολή του ήλιου, τό ίδιο καλοκαίρι πού πέθανε τό παιδί. Κοίταξα τήν γνωστή σκηνή κι είπα δυνατά (όπως νόμιζα) στον έαυτό μου: «Θέλει πολύ άκόμα γιά νά ξημερώσει· κι είναι Πάσχα· κι είναι ή μέρα πού γιορτάζουν τους πρώτους καρπούς τής άνάστασης· γιατί ό άέρας είναι κρύος καί γαλήνιος, κι οί λόφοι είναι ψηλά κι όρθώνονται προς τον ουρανό· καί τό ξέφωτο του δάσους είναι ήρεμο σαν τό νεκροταφείο· καί μέ τήν δροσούλα, θά μπορέσω νά ξεπλύνω τον πυρετό από τό μέτωπό μου, καί δέν θά ξαναείμαι ποτέ πιά δυστυχημένος». Καί γύρισα, κι έκανα ν' ανοίξω τήν πόρτα του κήπου· καί ξαφνικά είδα προς τ' άριστερά μιá σκηνή τελείως διαφορετική, πού παρ'

ὄλα αὐτά, ἡ δύναμη τῶν ὀνείρων τὴν εἶχε συνδέσει ἀρμονικά μέ τὴν προηγούμενη. Ἡ σκηνὴ ἦταν ἀνατολίτικη· κι ἦταν πάλι Πάσχα, καί πολύ νωρίς τό πρωί. Καί σέ μία τεράστια ἀπόσταση, φαίνονταν σάν μιά κηλίδα στόν ὀρίζοντα, οἱ θόλοι κι οἱ πυργίσκοι μιᾶς μεγάλης πόλης —μιά εἰκόνα ἢ ἓνα δημιουργήμα τῆς φαντασίας, παρμένο ἴσως ἀπό κάποια ζωγραφιά τῆς Ἱερουσαλήμ πού εἶχα δεῖ στά παιδικά μου χρόνια. Κι ὄχι πολύ μακριά ἀπό μένα, πάνω σέ μιά πέτρα, κάτω ἀπό τόν ἴσκιό τῶν ἰουδαϊκῶν φοινικῶν, καθόταν μιά γυναίκα· τὴν κοίταξα· ἦταν ἡ Ἄννα! Κάρφωσε τά μάτια τῆς εὐθεῖα κατ' ἐπάνω μου· κι ἐγώ τῆς εἶπα: «Νά λοιπόν πού ἐπιτέλους σέ βρῆκα». Περίμενα, μά δέν μοῦ εἶπε λέξη. Τό πρόσωπό τῆς ἦταν ἀκριβῶς ὅπως τό εἶχα δεῖ τὴν τελευταία φορά, ταυτόχρονα ὅμως καί πολύ διαφορετικό. Δεκαεπτὰ χρόνια πρὶν, καθὼς τό φῶς τῆς λάμπας ἔπεφτε στό πρόσωπό τῆς, καθὼς τὴν φίλησα γιά τελευταία φορά στά χεῖλη (χεῖλη, πού γιά μένα δέν ἦταν μολυσμένα), ἀπό τά μάτια τῆς ἔτρεχαν ποτάμι τά δάκρυα. Τά δάκρυα τώρα εἶχαν στεγνώσει· φαίνόταν πιό ὁμορφὴ ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλά κατὰ τ' ἄλλα ἦταν ἡ ἴδια, κι ὄχι μεγαλύτερη. Ἡ ματιά τῆς ἦταν ἤρεμη, ἀλλά μέ μιά ἀσυνήθιστη σοβαρότητα ἔκφρασης· κι ὅπως τὴν κοίταζα μέ κάποιο δέος, ἡ ἔκφρασή τῆς σκοτείνιασε, καί γυρίζοντας πρὸς τά βουνά, εἶδα ἀτμούς νά κυλοῦν ἀνάμεσά μας· σ' ἓνα λεπτό ὄλα εἶχαν ἐξαφανιστεῖ· ἔπεσε μαῦρο σκοτάδι· καί μ' ἓνα παίξιμο τοῦ ματιοῦ, βρέθηκα μακριά ἀπό τά βουνά καί κάτω ἀπό τό φῶς τῆς λάμπας τῆς Ὁξφορντ-στρήτ, νά περπατάω καί πάλι μέ τὴν Ἄννα —ὅπως περπατούσαμε δεκαεπτὰ χρόνια πρὶν, ὅταν εἴμαστε παιδιά.

Σάν τελικό ἀντιπροσωπευτικό δείγμα, παραθέτω

Ένα όνειρο μέ τελείως διαφορετικό χαρακτήρα, πού είδα τό 1820.

Τ' όνειρο άρχισε μέ μιά μουσική, τήν όποία τώρα άκουγα συχνά στά όνειρα —μιά μουσική άφύπνισης και προετοιμασίας για άγωνία. Μιά μουσική σαν τήν είσαγωγή του "Ύμνου τής Στέψης,"⁹² κι ή όποία, μ' αυτόν τόν τρόπο, έδινε τήν αίσθηση μιās τεράστιας πορείας ενός άπέραντου ίππικου —και του βηματισμού αναρίθμητων στρατιωτών. Είχε φτάσει τό πρωινό μιās ισχυρής μέρας —μιās μέρας κρίσεως και τελευταίας έλπίδας για τήν ανθρώπινη φύση, πού τότε ύφίστατο κάποια μυστηριώδη έκλειψη. Κάπου, δέν ξέρω πού —κάπως, δέν ξέρω πώς — από κάποιους, δέν ξέρω ποιούς — διεξαγόταν μιά μάχη, μιά σύγκρουση, ένας άγώνας— πού εξέλισσόταν σαν ένα μεγάλο δραματικό ή μουσικό έργο· για όλ' αυτά υπέφερα πολύ από τή σύγχυση πού είχα για τόν τόπο, τήν αίτία, τήν φύση και τήν πιθανή έκβαση αυτού του άγώνα. Έγώ, όπως συνηθίζεται στα όνειρα (όπου κατ' ανάγκη γινόμαστε οί κεντρικοί ήρωες σε κάθε εξέλιξη), είχα τήν δύναμη, και πάλι δέν τήν είχα, για ν' αποφασίσω τί θα γίνει. Αν κατάφερα να σηκωθώ, θα είχα τήν δύναμη να διευθετήσω αυτόν τόν άγώνα· αλλά πάλι, δέν τήν είχα αυτή τή δύναμη, γιατί είχα επάνω μου τό βάρος είκοσι Άτλαντικων ή τήν πίεση μιās φοβερης ένοχής πού δέν έχει συγχωρεθεί. Έμεινα ασάλευτος, «περισσότερο απ' όσο έχει ποτέ σταθεί ένα βαρίδι του νήματος τής στάθμης». Τότε, σαν μιά πολυφωνία, τό συναίσθημα εντάθηκε από κάτι πιό ένδιαφέρον πού βρισκόταν σε κίνδυνο· κάποια ισχυρότερη αίτία πού ποτέ μέχρι τότε δέν είχε υπερασπιστεί τό σπαθί και δέν είχε αναγγείλει ή σάλπιγγα. Τότε έγινε ξαφνικός πανικός· τρεχαλητά έδω κι εκεί, χιλιάδες φυγάδες σε

ταραχή, δέν ξέρω από ποιά αίτια, καλή ή κακή, σκοτάδι καί φώς, καταιγίδα καί πρόσωπα ανθρώπινα καί στό τέλος, μέ τήν αίσθηση πώς όλα ἦταν πιά χαμένα, γυναικειῖες μορφές, κι οἱ φιγούρες ὄλων αὐτῶν πού ἀγαποῦσα —κι ἓνα μόνο ἐπιτρεπόμενο λεπτό— καί χειραψίες, σπαρακτικοί χωρισμοί, καί τότε, ἀντίο γιά πάντα! καί μ' ἓνα στεναγμό, ὅπως στέναζαν οἱ σπηλιές τῆς κόλασης ὅταν ἡ αἰμομικτική μητέρα⁹³ κραύγαζε τό φρικτό ὄνομα τοῦ θανάτου, ὁ ἦχος ἀντανακλόταν —ἀντίο γιά πάντα! καί πάλι, ξανά πάλι ἀντανακλόταν —ἀντίο γιά πάντα!

Καί ξύπνησα μέ κόπο, καί φώναξα δυνατά: «Δέν κοιμᾶμαι ἄλλο!»

Ἄλλά τώρα, ἔφτασε ἡ στιγμή νά τελειώσω μιά ἀφήγηση πού ἔχει ἤδη ἐπεκταθεῖ ἀδικαιολόγητα. Ἄν εἶχα περιορίσει περισσότερο τά ὑλικά πού χρησιμοποιοῦσα, ἴσως νά εἶχε εἰπωθεῖ καλλίτερα· καί πολλά ἀπ' ὅσα δέν χρησιμοποίησα, ἂν τά εἶχα προσθέσει, ἴσως νά ἔφερναν ἓνα καλλίτερο ἀποτέλεσμα. Μπορεῖ ὅμως κι ὅλ' αὐτά νά εἶναι ἀρκετά. Τώρα, αὐτό πού ἀπομένει, εἶναι νά πῶ κάτι γιά τόν τρόπο πού ἡ πάλῃ μέ τήν φρίκη ἔφτασε τελικά στήν κρίσιμη φάση της. Ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει πάντα (ἀπό τό κείμενο πού εἶναι κοντά στήν ἀρχή τῆς εἰσαγωγῆς, στό πρῶτο μέρος), ὅτι ὁ ὀπιομανῆς ἔχει μέ τόν ἓνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, «ξετυλίξει, σχεδόν ὡς τόν τελευταῖο της κρίκο, τήν καταραμένη ἀλυσίδα πού τόν δέσμευε». Ἄλλά μέ τί μέσο; Ἄν τό ἐξιστοροῦσα αὐτό, σύμφωνα μέ τήν πρωταρχική πρόθεση, θά ξεπερνοῦσα τά ὅρια τοῦ ἐπιτρεπόμενου χώρου. Εἶναι εὐτύχημα πού ὑπάρχει μιά τέτοια ἰσχυρή αἰτία ὥστε νά πρέπει νά εἶμαι πιο σύντομος, γιατί δέν εἶμαι πρόθυμος νά βλάψω, μέ τέτοιες λεπτομέρειες, τήν γενική ἐντύπωση τῆς ἴδιας τῆς

ιστορίας. Τό ενδιαφέρον τοῦ συνετοῦ ἀναγνώστη δέν βρίσκειται στό θέμα τῶν γοητευτικῶν λέξεων, ἀλλά στήν γοητευτική δύναμη. Ὁ ἀληθινός ἥρωας τῆς ιστορίας δέν εἶναι ὁ ὀπιομανής, ἀλλά τό ὄπιο· εἶναι φανερό πῶς ἐκεῖ βρίσκειται τό ἐπίκεντρο τοῦ ενδιαφέροντος. Τό θέμα ἦταν νά φανερωθεῖ ἡ καταπληκτική ἐπίδραση τοῦ ὀπιου, εἴτε μέ τήν ἀπόλαυση, εἴτε μέ τόν πόνο. Ἄν αὐτό ἔγινε, τό θέμα ἔχει κλείσει.

Πάντως, καθώς μερικοί ἄνθρωποι, πέρα ἀπ' ὅλα αὐτά, θ' ἀναρωτιοῦνται τί ἀπέγινε ὁ ὀπιομανής καί σέ τί κατάσταση βρίσκειται τώρα, θά τοὺς ἀπαντήσω αὐτό: Ὁ ἀναγνώστης γνωρίζει καλά, ὅτι τό ὄπιο εἶχε ἀπό καιρό σταματήσει νά μέ σαγηνεύει μέ τά μαγικά λόγια τῆς ἀπόλαυσης· μόνο τά μαρτύρια που εἶχαν σχέση μέ τήν προσπάθεια ἐλάττωσής του κατάφερναν νά τό διατηροῦν. Πάντως, καθώς ἄλλα, ὄχι μικρότερα μαρτύρια, προσπαθοῦσαν τήν μή-ἐλάττωση αὐτοῦ τοῦ τύραννου, μιά μόνο σατανική λύση ἀπέμεινε: αὐτή, θά μπορούσε κάλλιστα νά υἱοθετηθεῖ, κι ὅσο τρομακτική κι ἄν ἦταν, θά ὀδηγοῦσε στήν τελική ἀποκατάσταση τῆς εὐτυχίας. Αὐτό φαίνεται ἀληθινό· ἀλλά ἡ καλή λογική, δέν ἔδωσε στόν συγγραφέα τήν δύναμη νά τήν βάλει σ' ἐνέργεια. Πάντως, ἔφτασε μιά κρίσιμη στιγμή γιά τήν ζωή τοῦ συγγραφέα, καί γιά τήν ζωή ἄλλων προσώπων πολύ ἀγαπητῶν σ' αὐτόν —τά ὅποια θά τοῦ εἶναι πάντα, πιο ἀγαπητά ἀπό τήν ἴδια του τήν ζωή, ἀκόμα καί τώρα πού εἶναι πάλι εὐτυχισμένος.— Εἶδα ὅτι ἔπρεπε νά πεθάνω, ἄν συνέχιζα νά παίρνω ὄπιο. Ἀποφάσισα λοιπόν πῶς, ἄν χρειαζόταν, θά τό ἔκανα. Πόσο ὄπιο ἔπαιρνα ἐκεῖνο τόν καιρό, δέν μπορῶ νά πῶ, γιατί τό προμηθεύομουν ἀπό ἕνα φίλο, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἀρνήθηκε νά τοῦ τό πληρώσω· ἔτσι, δέν ξέρω μέ σιγουριά πόση ποσότητα ἔπαιρνα τόν χρό-

νο. Πάντως, ἡ ποσότητα δέν ἦταν συγκεκριμένη καί ξεκίναγε ἀπό πενήντα ἤ ἐξήντα κόκκους, μέχρι ἑκατόν πενήντα τήν ἡμέρα. Ἡ πρώτη μου δουλειά ἦταν νά τούς ἐλαττώσω στούς σαράντα, τριάντα κι ὅσο τό δυνατόν γρηγορότερα, νά τούς φτάσω σέ δώδεκα.

Θριάμβευσα. Μήν νομίσεις ὅμως ἀναγνώστη, πώς μ' αὐτό τέλειωσαν τά βάσανά μου οὔτε νά μέ φανταστεῖς σάν κάποιον πού βρίσκεται σέ μιά κατάσταση μελαγχολίας· νά μέ φαντάζεσαι, ἀκόμα κι ὕστερα ἀπό τέσσερεις μῆνες, σάν κάποιον πού ἀκόμα εἶναι ἀναστατωμένος καί σπαρταράει, τρέμει, καρδιοκτυπᾶ, ἐξασθενεῖ· κι ἴσως ἀκόμα περισσότερο, σάν κάποιον πού ἔχει βασανιστεῖ, μέ τά ἴδια μαρτύρια ἐκείνης τῆς συγκινητικῆς περιγραφῆς τοῦ πιό ἀθώου βασανισμένου πού θυμᾶμαι.* Ἐν τῷ μεταξύ, δέν πῆρα κανένα φάρμακο, ἐκτός ἀπό ἓνα πού μοῦ τό ἔδωσε ἓνας διάσημος χειρουργός, τό ἀμμωνιούχο βάμμα τῆς βαλεριάνας. Γι' αὐτό λοιπόν, δέν ἔχω καμία ἐμπειρία ἀπό κάποιο φάρμακο πού νά μέ βοήθησε στήν ἀπελευθέρωσή μου. Κι αὐτήν τήν λίγη πού ἔχω, ἂν τήν ἀναφέρω, ἔτσι πού εἶμαι τελείως ἄσχετος μέ τήν ἰατρική, τό μόνο πού θά καταφέρω, εἶναι νά μπερδέψω τήν κατάσταση. Τό ἠθικό δίδαγμα τῆς ἀφήγησης ἀπευθύνεται στόν ὀπιομανή· γι' αὐτό, ἀναγκαστικά, περιορίζεται στήν χρήση τοῦ ὀπιου. Ἄν εἶναι μαθημένος νά φοβᾶται καί νά τρέμει, ἔχει ἀρκετά ἐντυπωσιαστεῖ. Ἀλλά μπορεῖ νά πεῖ, πώς ἡ ἔκβαση τῆς ὑπόθεσής μου εἶναι τουλάχιστον μιά ἀπόδειξη ὅτι τό ὀπιο, ἀκόμα κι ὕστερα ἀπό

* Ὁ William Lithgow: τό βιβλίό του, (*Ταξίδια*, κ.λπ.), εἶναι ἀρρωστημένο καί γραμμένο σχολαστικά, ἀλλά ἡ περιγραφή ὅλων αὐτῶν πού ὑπέφερε στό στρεβλωτήριο, στήν Μάλαγα, εἶναι ἔντονα συγκινητική.

δεκαεπτά χρόνια χρήσης και μιᾶς ὀκτάχρονης κατά-
 χρήσης τῶν δυνάμεών του, εἶναι δυνατόν νά κοπεῖ, κι
 ὅτι ἐκεῖνος μπορεῖ νά χρειαστεῖ μεγαλύτερο σθένος γι'
 αὐτή τήν προσπάθεια ἢ ὅτι, ἂν ἔχει ἕνα δυνατότερο
 ὄργανισμό, θά καταφέρει τά ἴδια ἀποτελέσματα μέ λι-
 γότερο. Αὐτό μπορεῖ νά εἶναι ἀλήθεια. Δέν τολμῶ νά
 συγκρίνω τίς προσπάθειες τῶν ἄλλων μέ τίς δικές
 μου. Τοῦ εὐχομαι μέσα ἀπό τήν καρδιά μου μεγαλύτε-
 ρο σθένος, τοῦ εὐχομαι τήν ἴδια ἐπιτυχία. Πάντως,
 πέρα ἀπό τόν ἑαυτό μου, ὑπῆρχαν κι ἄλλα κίνητρα,
 τά ὅποια δυστυχῶς μπορεῖ νά τά χρειαστεῖ, κι αὐτά
 μοῦ παρεῖχαν τέτοια ἠθική ὑποστήριξη, πού τό ἀπλό
 προσωπικό ἐνδιαφέρον ἴσως ἀποτυγχάνει νά προσφέρει
 σ' ἕνα μυαλό ἐξασθετισμένο ἀπό τό ὄπιο.

Ὁ Jeremy Taylor⁹⁴ βγάζει τό συμπέρασμα ὅτι, τό
 νά γεννιέσαι, εἶναι ἐξ ἴσου ὀδυνηρό μέ τό νά πεθαίνεις.
 Νομίζω ὅτι μπορεῖ νά εἶναι πιθανό, καί σ' ὄλη τήν
 διάρκεια τῆς ἀπελευθέρωσής μου ἀπό τό ὄπιο, εἶχα τά
 μαρτύρια ἐνός ἀνθρώπου πού περνάει ἀπό τόν ἕνα τρό-
 πο ὑπαρξῆς στόν ἄλλο. Τό ἀποτέλεσμα δέν ἦταν ὁ θά-
 νατος, ἀλλά ἕνα εἶδος σωματικῆς ἀναγέννησης· καί
 μπορῶ νά προσθέσω πῶς, ἀπό τότε, κατά διαστήματα,
 ἔχω μιᾶ πνευματικῆ ἀναγέννηση μεγαλύτερη ἀπό
 ἐκείνη τῆς νιότης, παρ' ὅλο πού ὑπῆρχαν δυσκολίες,
 τίς ὁποῖες, σέ μιᾶ λιγότερο εὐτυχισμένη κατάσταση,
 θά τίς ὀνόμαζα δυστυχίες.

Κάτι ὅμως ἀκόμα παραμένει ἀπ' αὐτή τήν προη-
 γούμενη κατάσταση. Τά ὄνειρά μου δέν ἔχουν ἀκόμα
 σταματήσει. Ἡ τρομερή καταιγίδα δέν ἔχει ἐντελῶς
 καθησυχάσει. Οἱ λεγεῶνες πού στρατοπέδευαν σ' αὐτά
 ἔχουν ἀποτραβηχτεῖ, ἀλλά δέν ἔχουν φύγει ἐντελῶς.
 Ὁ ὕπνος μου εἶναι ἀκόμα ταραγμένος καί σάν τίς πόρ-
 τες τοῦ Παραδείσου, ὅπως ἀκριβῶς τίς κοίταζαν οἱ

προπάτορές μας από απόσταση, εἶναι ἀκόμα (μέ τόν καταπληκτικό στίχο τοῦ Milton)—

Γεμάτος τρομερά πρόσωπα καί φλεγόμενες ρομφαῖες.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

Δεύτερες Σκέψεις του *De Quincey* για τις 'Εξομολογήσεις

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΣΧΟΛΙΑΖΟΥΝ ΤΙΣ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ, 1821-55

Όταν τό δεύτερο μέρος τῶν 'Εξομολογήσεων δημοσιεύτηκε στό *London Magazine* τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1821, ὁ *De Quincey* προσέθεσε ἕνα «Σημείωμα στόν 'Αναγνώστη», λέγοντας ὅτι, ἐπειδή τά διάφορα μέρη τῶν ἐξομολογήσεων γράφτηκαν σέ διαφορετικές χρονικές περιόδους, δημιουργήθηκε ἕνα μπερδεμα στίς χρονολογίες.

Τά γεγονότα πού ἀναφέρονται στίς Προκαταρκτικές 'Εξομολογήσεις, βρίσκονται σέ μία περίοδο τῆς ὁποίας τό πρῶτο μέρος εἶναι τώρα μάλλον μεγαλύτερο καί τό τελευταῖο μέρος μικρότερο, παρά πρῖν ἀπό δεκαενιά χρόνια. Συνεπῶς, μέ τόν κοινό τρόπο ὑπολογισμοῦ τῶν χρονολογιῶν, πολλά ἀπό τά γεγονότα θά μπορούσαν ν' ἀναφέρονται σέ μία ἀπόσταση δεκαοκτώ ἢ δεκαενιά χρόνων· καί καθὼς οἱ σημειώσεις γι' αὐτήν τήν ἀφήγηση συγκεντρώθηκαν τά προηγούμενα Χριστούγεννα, ἦταν φυσικό σ' ὅλες τίς περιπτώσεις νά προτιμηθεῖ ἡ προηγούμενη χρονολογία. Μέ τήν βιασύνη νά συνταχτεῖ ἡ ἀφήγηση, ἄν καί τότε εἶχαν περάσει ἀρκετοί μῆνες, αὐτή ἡ χρονολογία κρατήθηκε

παντοῦ καί σέ πολλές περιπτώσεις ἴσως νά μὴν ὀδηγεῖ σέ κάποιο λάθος, ἢ τουλάχιστον ὄχι σέ κάποιο σημαντικό. Ἀλλά σ' ἓνα σημεῖο, ὅπου γιά παράδειγμα, ὁ συγγραφέας μιλάει γιά τήν γέννησή του, αὐτή ἡ ἐκλογή μιᾶς ἐνιαίας χρονολογίας ὀδήγησε σ' ἓνα σίγουρο λάθος ἐνός ὁλόκληρου χρόνου· γιατί, σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν διάρκεια τῆς σύνθεσης, ὁ δέκατος ἑνατος χρόνος ἀπό τήν ἀρχή τῆς ὅλης περιόδου ἔφτανε στό τέλος του. Γι' αὐτό κρίθηκε σκόπιμο νά εἰπωθεῖ, ὅτι ἡ περίοδος αὐτῆς τῆς ἀφήγησης εἶναι ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Ἰουλίου 1802, μέχρι τίς ἀρχές ἢ τά μέσα τοῦ Μαρτίου 1803.

London Magazine,
τεῦχος IV, Ἄρ. xxii, Ὀκτώβριος 1821

Μετά ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ δεύτερου μέρους τῶν Ἐξομολογήσεων, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1821, πολλές κριτικές γιά τό ἔργο ἐμφανίστηκαν σέ ἐφημερίδες καί περιοδικά. Ὁ De Quincey, σχολιάζοντας μερικές ἀπ' αὐτές, ἔδωσε μιά περαιτέρω ἐξήγηση γιά τά κίνητρα τῶν Ἐξομολογήσεων, καί σ' ἓνα γράμμα ἀπό τό «X. Y. Z.», γραμμένο στίς 27 Νοεμβρίου 1821 καί δημοσιευμένο τόν Δεκέμβριο τοῦ 1821 στό *London Magazine*, ὑποσχέθηκε νά γράψει ἓνα Τρίτο Μέρος πού ν' ἀναφέρεται πάνω σ' αὐτά τά κίνητρα.

... Ἐχω δεῖ στό *Sheffield Iris*,⁹⁵ μιά κριτική τῶν δύο ἐργασιῶν μου μέ τόν τίτλο οἱ Ἐξομολογήσεις ἐνός Ἀγγλοῦ Ὀπιομανοῦς. Ὅποιοιδήποτε εἶδους κριτική τοῦ κυρίου Montgomery,⁹⁶ δέν θ' ἀποτύγγανε νά μέ κάνει νά ἱκανοποιηθῶ, γιατί, μέ τό γεγονός ὅτι κατάφερα νά τραβήξω τήν προσοχή ἐνός διακεκριμένου γιά τήν ἰδιοφυΐα του ἀνθρώπου, ἀποδεικνύεται ὅτι πέ-

τυχα στίς μέχρι τώρα προσπάθειές μου. Μιά τόσο έντυπωσιακή κριτική, πού αρχίζει μ' ένα προοίμιο τέτοιας όμορφιάς σάν αυτό πού περιέχεται στίς δύο πρώτες παραγράφους, σχετικά μέ τήν λειτουργία τῶν ονείρων, μέ υποχρεώνει νά δείξω εὐγνωμοσύνη, γιά τήν πιό κολακευτική ἐπιτυχία που εἶχα ποτέ ἐπιτρέψει στόν ἑαυτό μου νά προσδοκεῖ.

Δέν λυπᾶμαι πού ἕνα ἀπόσπασμα στά σχόλια τοῦ κυρίου Montgomery μου ἐπιτρέπει νά παρατηρήσω μιᾶ ἀμφιβολία πού εἶχε ἐκφραστεῖ γιά μένα καί προηγουμένως. Τό ἀπόσπασμα πού ἐννοῶ εἶναι τό ἐξῆς: στήν τέταρτη σελίδα τοῦ Iris, ἀνάμεσα στίς εὐγενικές παρατηρήσεις πού εἶχα τήν τιμή νά μου κάνει ὁ κύριος Montgomery, εἰπώθηκε ὅτι «δέν ξέrouμε ἂν αὐτό τό πρόσωπο (ὁ ὀπιομανής) εἶναι πραγματικό ἢ φανταστικό». Μοῦ ἔχουν ἀναφέρει, πώς ἡ ἴδια ἀμφιβολία ἐκφράστηκε κι ἄλλου· ἀλλά, σέ μιᾶ τέτοια στιγμή καί εἰπωμένη μέ τέτοιες ἀγενεῖς ἐκφράσεις, πού νομίζω πώς δέν θά ἦταν καθόλου ἀξιοπρεπές καί σωστό ν' ἀπαντήσω· κι αὐτό τό λέω ὄχι μέ θυμό, ἀλλά μονάχα μ' ἐκείνη τήν ὑπερηφάνεια πού υποχρεώνει κάθε ἄνθρωπο ν' ἀρνεῖται ν' ἀπαντάει σέ κάθε ἄμεση ἀμφισβήτηση τῆς εἰλικρινείας του. Πάντως, ἀπό τόν κύριο Montgomery, αὐτός ὁ δισταγμός πάνω στό θέμα τῆς αὐθεντικότητας, ἐκφράστηκε μέ τό ὕφος πού προβλέπει ὁ εὐγενικός του χαρακτήρας, καί τό μόνο πού ὑπαινίσσεται (ἀπό μιᾶ ἀποψη ἴσως γιά μένα κολακευτική) εἶναι ὅτι ὅλη ἡ ὑπόθεση μπορεῖ νά εἶναι σκόπιμα φανταστική, ὅσον ἀφορᾶ τά γεγονότα, καί σκόπιμα ἐπιλεγμένη, σάν τόν καλλίτερο τρόπο γιά νά δωθοῦν κάποιες ἠθικές ἢ ἰατρικές προειδοποιήσεις στόν ἐρασιτέχνη ὀπιομανή. Ἐφ' ὅσον εἶναι ἔτσι διατυπωμένος αὐτός ὁ δισταγμός, δέν ἔχω κανένα λόγο νά παραπο-

νοῦμαι. Ἄλλά ὅμως θά ἔπρεπε νά μέ στεναχωρεῖ τό γεγονός ὅτι πολλοί πού ἔτυχε νά διαβάσουν αὐτή τήν ἀφήγηση εἶναι τῆς ἴδιας γνώμης. Γι' αὐτό λοιπόν, βεβαιώνω δημόσια τόν κύριο Montgomery ὅτι οἱ Ἐξομολογήσεις, στό σύνολό τους, εἶχαν σάν προορισμό νά μεταφέρουν μέσα ἀπό τήν ἀφήγηση τήν προσωπική μου ἐμπειρία σάν ὀπισμανῆ, γραμμένη μέ ἀπλότητα καί μέ πιστότητα στά γεγονότα· οἱ Ἐξομολογήσεις δέν εἶναι δυνατό νά ἔχουν διαφοροποιήσει αὐτά τά γεγονότα, ἐκτός ἀπό κάποιες ἀσήμαντες ἀνακρίβειες τῶν χρονολογιῶν κ.λπ., γιατί οἱ σημειώσεις πού ἔχω μαζί μου στό Λονδίνο, δέν μοῦ ἐπιτρέπουν σέ καμία περίπτωση κάτι τέτοιο. Πέρα ἀπ' αὐτές τίς σημειώσεις, κοπίασα πολύ (αὐτό τό παραδέχομαι) καί γιά κάτι ἄλλο πού μέ ζόρισε περισσότερο. Τό νά λέει κανεῖς μόνο τήν ἀλήθεια, πρέπει σ' ὅλες τίς περιπτώσεις νά εἶναι ἕνας ἀπαράβατος ἠθικός κανόνας. Τό νά λέει ὅμως ὅλη τήν ἀλήθεια, δέν εἶναι τό ἴδιο. Στήν ἀρχή τῆς ἀφήγησής, παραδέχτηκα ὅτι δέν θά ἦταν δυνατόν νά κάνω κάτι τέτοιο. Ἀπό θέμα λεπτότητας γι' αὐτούς πού ἀκόμα ζοῦν ἤ ἀπό σεβασμό στήν μνήμη ὧσων ἔχουν πεθάνει, ἤμουν ὑποχρεωμένος, σέ πολλά σημεία τῆς ἀφήγησής μου, ν' ἀποκρύψω κάτι πού ἴσως νά προσέθετε περισσότερο ἐνδιαφέρον στήν ἱστορία· καί πολλές φορές, ἴσως ἄφησα τέτοιες ἐντυπώσεις στόν ἀναγνώστη, πού εὐνοοῦσαν ἄλλους σκοπούς, πέρα ἀπ' αὐτούς τῆς αὐτοβιογραφίας. Γιατί, σέ περιπτώσεις πού ἀγγίζονται πολύ κοντά τά δικαιώματα καί τά ἐνδιαφέροντά τους, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά εἶναι διστακτικοί μέ τήν προσωπική τους κρίση. Ἔτσι, ἐπέβαλα στόν ἑαυτό μου ἕνα περιορισμό, ὅπως ἄλλωστε θά ἔκανε κάθε δίκαιος κι εὐσυνείδητος ἄνθρωπος. Γι' ὅλα τ' ἄλλα, μίλησα μέ εἰλικρίνεια, σάν νά ἔγραφα

τίς προσωπικές μου αναμνήσεις, γιά τούς πιό κοντινούς μου φίλους. Γιατί, γεγονότα τῆς ζωῆς μου συνδεδεμένα μέ τόσες αναμνήσεις θλίψης κι αὐτο-ἐπιτίμησης, ἔχουν γίνεи τόσο ἱερά ἀπό τόν συνεχῆ στοχασμό, πού δέν θά ἦταν δυνατόν νά τροποποιηθοῦν ἢ νά παραποιηθοῦν γιά χάρη τῶν ἀνάξιων σκοπῶν μιᾶς δραματικῆς ἐντύπωσης κι ἐπίδειξης, χωρίς νά τραυματίσουν τά συναισθήματα αὐτοσεβασμοῦ, πού ὅλοι οἱ ἄνθρωποι διατηροῦν, καί χωρίς νά δώσουν ἕνα καίριο πλήγμα στήν συνείδησή μου.

Ἐχοντας ἀπαντήσει στό θέμα πού ἔχει σχέση μέ τό κείμενο πού ἀναφέρεται στό Iris, ὀφείλω ν' ἀναφερθῶ σέ μία ἀντίρρηση πού μοῦ μεταβιβάστηκε ἀπό πολλά κανάλια, διατυπωμένη πολύ φιλικά, καί τήν ὁποία δέν μπορῶ νά παραβλέψω, γιατί πιστεύω πῶς δέν εἶναι ἀβάσιμη. Ἀντιθέτως, πιστεύω πῶς εἶναι πολύ σωστή —καί εἶναι ἡ ἐξῆς: λέγεται ὅτι ἔχω διαμορφώσει μέ τέτοιο τρόπο τήν δεύτερη ἀφήγηση, πού ἀφήνω μιᾶ ὑπεροχή στήν πλευρά τῶν ἀπολαύσεων τοῦ ὀπιου· κι ὅτι ἡ ἴδια ἡ φρίκη πού περιγράφεται σέ σχέση μέ τό ὀπιο, δέν ξεπερνάει τά ὅρια τῆς εὐχαρίστησης. Δέν ξέρω πῶς ἀλλιῶς νά δικαιολογήσω τόν ἑαυτό μου μπροστά σ' αὐτή τήν κατηγορία, ἐκτός ἀπό τό νά ἰσχυρισθῶ (κάτι πού εἶναι ὀλοφάνερο) ὅτι τό νά περιγράφει κανεῖς ὅποιοιδήποτε πόνο καί νά διαλέγει ἢ ν' ἀπορρίπτει μέ τήν ἡσυχία του σκέψεις κι ἐκφράσεις, εἶναι μιᾶ δουλειά πολύ δύσκολη. Στήν δικιά μου περίπτωση, ἐλάχιστα γνωρίζω ἂν εἶναι ἀρκετό νά ἐπαναλάβω τ' ὅτι ἤμουν περιορισμένος ἀπό ἀποψη χώρου καί χρόνου. Εἶναι γνωστό, πάντως, ὅτι ἔγραφα πολύ βιαστικά καί κάτω ἀπό πολύ πιεστικές συνθήκες. Πάντως, ὁ καλλίτερος τρόπος γιά ν' ἀντιμετωπίσω αὐτή

τὴν ἀντίρρηση, εἶναι νὰ στείλω ἓνα Τρίτο Μέρος,* γραμμένο μέ τὴν βοήθεια περισσοτέρων σημειώσεων καί τῶν ἀναμνήσεων τῆς μοναδικῆς συντροφου μου⁹⁷ ἐκείνων τῶν χρόνων. Εἶναι μιά βοήθεια πού θά ἔχω ἐπιστρέφοντας στόν βορρᾶ. Ἐλπίζω πώς θά μπορέσω νὰ πάω πρὸς τὰ ἐκεῖ, στά μέσα τῆς ἐρχομένης ἐβδομάδας. Γι' αὐτό, περίπου στό τέλος τοῦ Ἰανουαρίου, θά ἔχω βρεῖ μιά εὐκαιρία, μέσα στίς ἄλλες μου ἐνασχολήσεις, γιά νὰ τό γράψω ὅπως τό θέλω. Δέν τολμῶ νὰ ἐλπίζω πώς θ' ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στό αἰτούμενο ἀλλά εἶναι σωστό νὰ κάνω τὴν προσπάθεια, μόνο καί μόνο γι' αὐτούς πού ἐξέφρασαν ἐνδιαφέρον γιά τίς προηγούμενες ἐργασίες μου σέ πολλά μέρη, ἢ γιά νὰ δείξω ὅτι ἔχω ἐπίγνωση τῆς προσωπικῆς καλοσύνης, πού σέ πολλές περιπτώσεις ὑπαγόρευσε τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἐκφράστηκε αὐτό τό ἐνδιαφέρον.

Νομίζω πώς αὐτά ἦταν ὅσα εἶχα νὰ πῶ. Μερικά πού θά μπορούσα νὰ προσθέσω ἀκόμα, δέν ταιριάζουν νὰ εἰπωθοῦν δημόσια. Πάντως, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πῶ ὅτι αὐτές οἱ δύο ἐργασίες μου, σύντομες κι ἀσήμαντες καθὼς εἶναι, ἔχουν κατά ἓνα τρόπο φέρει ἓνα δυσανάλογο ἀποτέλεσμα, κι ἴσως κάπως προσωπικό, ὀδηγώντας σέ πολλές εὐγενικές ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ, μέ πολλές μορφές, ἀπό ταλαντούχους ἀνθρώπους πού βρίσκονται στό Λονδίνο...

London Magazine,
τεῦχος, IV, No XXIV Δεκέμβριος 1821

* Στό Τρίτο Μέρος θά συμπληρώσω μιά παράλειψη πού ἐπισημάνθηκε ἀπό τό *Medical Intelligence*⁹⁸ (No 24). Τὴν παράλειψη ν' ἀναφέρω τίς ἰδιαίτερες συνέπειες τοῦ ὀπιου στά χρόνια 1804-12...

Τόν Δεκέμβριο του 1821, τό *London Magazine* περιείχε επίσης μία έκδοτική ανακοίνωση, ὅτι μέσα στό 1822, τό περιοδικό πρόκειται νά δημοσιεύσει τό Τρίτο Μέρος τῶν Ἐξομολογήσεων. Ἀλλά ὁ *De Quincey* δέν κατάφερε ποτέ νά γράφει αὐτό τό Τρίτο Μέρος. Ὅταν οἱ Ἐξομολογήσεις πρωτοεμφανίστηκαν σέ μορφή βιβλίου στά 1822, προσέθεσε ἕνα Συμπλήρωμα, μέ ἡμερομηνία 30 Σεπτεμβρίου 1822, ἀπολογούμενος γιά τήν ἀποτυχία του νά γράφει τό Τρίτο Μέρος πού εἶχε ὑποσχεθεῖ, κι ἔδινε λεπτομερεῖς συμβουλές, βασισμένες στήν δική του ἐμπειρία, γιά τό πῶς νά ἐλαττωθεῖ ἡ δοσολογία τοῦ ὀπιου, κι ἕναν ἀπολογισμό τῶν συμπτωμάτων πού συνοδεύουν αὐτήν τήν διαδικασία. Τό Συμπλήρωμα ξαναεκδόθηκε τόν Δεκέμβριο τοῦ 1822 στό τεῦχος τοῦ *London Magazine*, μ' ἕνα εἰσαγωγικό σημείωμα τοῦ ἐκδότη, πού ζητοῦσε συγγνώμη ἀπό τούς ἀναγνώστες, οἱ ὁποῖοι περίμεναν μέ ἀνυπομονησία τήν συνέχεια αὐτῆς τῆς καταπληκτικῆς ἀφήγησης πού εἶχε προκαλέσει τόσο ἐνδιαφέρον.

Οἱ ἐκδότες αὐτοῦ τοῦ μικροῦ ἔργου, ἔχοντας ἀποφασίσει νά τό ξανατυπώσουν, μοῦ ζήτησαν κάποια ἐξήγηση, σχετικά μέ τήν μή ἐμφάνιση τοῦ Τρίτου Μέρους πού ὑποσχέθηκα στό *London Magazine* τόν περασμένο Δεκέμβριο· κι ἀκόμα περισσότερο, γιατί οἱ ἐκδότες, μέ τῶν ὁποίων τήν ἐγγύηση δημοσιεύτηκε αὐτή ἡ ὑπόσχεση, θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν λίγο-πολύ ὑπεύθυνοι γιά τήν μή ἐκπλήρωσή της. Ὁ συγγραφέας, δίκαια, παίρνει ὅλο τό φταίξιμο ἐπάνω του... Γιά κάθε δικαιολογία, θά μπορούσε νά εἶναι ἀρκετό νά πῶ, πῶς ἀβάσταχτοι σωματικοί πόνοι μέ εἶχαν καταστήσει ἐντελῶς ἀνίκανο γιά ὁποιαδήποτε πνευματι-

κή άσκηση, ιδιαίτερα για μία τέτοια, πού απαιτεί μία ευχάριστη και ιδανική συναισθηματική κατάσταση. Άλλά, σάν μία περίπτωση πού μπορεί πιθανώς νά συνεισφέρει μία μικρολεπτομέρεια στην ιατρική ιστορία του όπιου, πέρα από τίς γνωστές στους γιατρούς ενέργειές του, έκρινα ότι μπορεί νά είναι ενδιαφέρουσα για μερικούς αναγνώστες νά τήν περιγράψω...

Αυτοί πού έχουν διαβάσει τίς Έξομολογήσεις, θά τίς έκλεισαν μέ τήν έντύπωση ότι είχα έντελώς άπορρίψει τήν χρήση του όπιου. Αυτήν τήν έντύπωση ήθελα νά δώσω, κι αυτό, για δύο λόγους: πρώτον, γιατί ή ίδια ακριβώς πράξη τής περιγραφής μιας τέτοιας κατάστασης πόνου, προϋποθέτει γι' αυτόν πού τήν περιγράφει, μία δύναμη αξιολόγησης τής ίδιας του τής πνευματικής διαύγειας ώστε νά μπορέσει νά τήν περιγράψει κατάλληλα, πράγμα πού είναι αντιφατικό για κάποιον πού μιλάει από τήν ενεργό θέση ενός ανθρώπου πού βασανίζεται. Δεύτερον, γιατί εγώ, πού είχα κατέβει από μία τόσο τεράστια ποσότητα, όπως είναι οί 8.000 σταγόνες τήν ήμέρα, σέ μία τόσο (συγκριτικά) μικρή, στίς 300 μέ 160 σταγόνες, θά μπορούσα κάλλιστα νά υποθέσω ότι ή νίκη είναι ουσιαστικά πραγματοποιημένη. Προσπαθώντας λοιπόν, οί αναγνώστες μου νά μέ φανταστούν σάν ένα βελτιωμένο όπιομανή, δέν άφησα καμιά άλλη έντύπωση εκτός άπ' αυτήν πού μοιραζόμουν ό ίδιος· κι όπως είναι φανερό, ακόμα κι αυτή ή έντύπωση, δόθηκε από τόν γενικό τόνο του συμπεράσματος, κι όχι από κάποιες ιδιαίτερες λέξεις —πού σέ καμιά περίπτωση δέν διαφέρουν από τήν πραγματική αλήθεια. Σέ όχι μεγάλο διάστημα άφότου γράφτηκε αυτή ή εργασία, άρχισα ν' αντιλαμβάνομαι, ότι αυτή ή προσπάθεια πού απέμενε, θά μου κόστιζε πολύ περισσότερη ενεργητικότητα άπ'

όση περίμενα, κι ἡ ἀνάγκη νά τήν κάνω, κάθε μήνα ἦταν περισσότερη... Γι' αὐτό λοιπόν, ἀπαρνήθηκα ἐντελῶς τό ὄπιο, γιά νά μπορέσω ἐλεύθερα νά στρέψω ἀκέραια τήν προσοχή μου καί τήν ἐνεργητικότητά μου σ' αὐτόν τόν σκοπό. Πάντως, δέν ἦταν παρά μόνο στίς 24 τοῦ περασμένου Ἰουλίου, πού ἐπῆλθε μιά ὀλοκληρωτική σύμπτωση τῶν λειτουργιῶν, κατάλληλη γιά μιά τέτοια προσπάθεια. Ἐκείνη τήν ἡμέρα ἄρχισα τό πείραμά μου, ἔχοντας βάλει καλά στό μυαλό μου, ὅτι δέν θά ὑποχωροῦσα ἀλλά θά ὑπέμενα ὅποιαδήποτε «τιμωρία». Πρέπει νά θέσω σάν προϋπόθεση, ὅτι ἡ συνηθισμένη μου δόση γιά πολλούς μῆνες ἦταν γύρω στίς 170 μέ 180 σταγόνες. Ἐλάχιστες φορές εἶχα ἀνέβει στίς 500 καί μιά μόνο φορά στίς 700. Σάν προανάκρουσμα τοῦ τελικοῦ πειράματός μου, εἶχα ἐπίσης πολλές φορές κατεβεῖ πολύ χαμηλά, στίς 100 σταγόνες· ἀλλά μοῦ ἦταν ἀδύνατον νά τό ἀντέξω τήν τέταρτη μέρα, τήν ὁποία, ἐπί τῆ εὐκαιρία, βρίσκω πώς εἶναι ἡ δυσκολότερη ἀπό τίς προηγούμενες τρεῖς. Συνέχισα χωρίς δυσκολία μέ 130 σταγόνες τήν μέρα, πάλι γιά 3 μέρες. Τήν τέταρτη, κατέβηκα ἀπότομα στίς 80. Ἡ ἀθλιότητά πού μέ βασάνιζε τώρα εἶχε «πάρει τό κουράγιο» μου: καί γιά περίπου ἕνα μήνα, συνέχισα σ' αὐτό τό ὄριο. Μετά κατέβηκα στίς 60 καί τήν ἐπόμενη μέρα καμμία. Αὐτή ἦταν κι ἡ πρώτη μέρα ὕστερα ἀπό δέκα περίπου χρόνια πού ὑπῆρξα χωρίς ὄπιο. Συγκρατήθηκα 90 ὥρες, δηλαδή πάνω ἀπό μισή ἐβδομάδα. Ὑστερα πῆρα —μὴν μέ ρωτᾶτε πόσο! Πεῖτε, ὑμεῖς οἱ σωφρονέστεροι, τί θά ἐποιεῖτε; Ὑστερα, πάλι συγκρατήθηκα. Μετά πῆρα 25 σταγόνες, ξανασυγκρατήθηκα, καί οὕτω καθεξῆς.

Ἐν τῷ μεταξύ, τά συμπτώματα πού συνόδευσαν τήν περίπτωσή μου ἦταν τρομακτική νευρικήτητα κι ἔξαρ-

ση ολόκληρου του οργανισμού. Ίδιαίτερα τό στομάχι, ξανανιωμένο, μ' ένα αίσθημα ζωντάνιας, αλλά συχνά μέ μεγάλο πόνο, πού δέν σταματοῦσε νύχτα-μέρα, ό ὕπνος πού εἶχα, κι αὐτός, τόσο ταραγμένος καί ρηχός, πού ἄκουγα κάθε ἦχο γύρω μου, τό κάτω σαγόνι συνεχῶς πρησμένο, τό στόμα πληγιασμένο κι ἄλλα ὀδυνηρά συμπτώματα, πού θά ἦταν κουραστικό νά ἐπαναλάβω. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ὅμως, πρέπει ν' ἀναφέρω ἓνα, πού δέν σταμάτησε ποτέ νά μέ συνοδεύει σέ κάθε προσπάθεια ν' ἀπαρνηθῶ τό ὄπιο —τό ἄγριο φτέρνισμα. Αὐτό μου δημιουργοῦσε τώρα μεγάλο πρόβλημα. Συχνά διαρκοῦσε 2 ὥρες τήν κάθε φορά κι ἐπαναλαμβανόταν δύο ἢ τρεῖς φορές τή μέρα... Σ' ἓνα ἡμιτελές γράμμα, ἀρχινισμένο ἐκείνη περίπου τήν ἐποχή... βρίσκω τά λόγια: «...Σᾶς δηλώνω, ὅτι τώρα, ἔχω μέσα σέ μιά ὥρα, μεγαλύτερη ροή σκέψεων ἀπ' ὅ,τι εἶχα σ' ἓναν ολόκληρο χρόνο, ὅταν βρισκόμουν κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ ὄπιου. Λές κι ὅλες οἱ σκέψεις πού εἶχαν παγώσει ἀπό τό ὄπιο γιά μιά δεκαετία, σύμφωνα μέ τόν παλιό μῦθο, ἔχουν μέ μιᾶς ξεπαγώσει καί ξεχύνονται μέσα μου ἀπ' ὅλες τίς μεριές. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι τέτοια ἡ ἀνυπομονησία κι ἡ φρικτή νευρικότητά μου, πού γιά μιά σκέψη πού συγκρατῶ καί σημειώνω, μου ξεφεύγουν πενήντα. Παρά τήν ἀδυναμία μου ἀπό τίς ταλαιπωρίες καί τήν ἔλλειψη ὕπνου, δέν μπορῶ νά σταθῶ ἢ νά κάτσω ἀκίνητος, οὔτε δύο λεπτά...».

Ἔτσι, ἀπ' ὅλην τήν κάπως ἀσυνάρτητη, θά ἔλεγα, περιγραφή, εἶναι φανερό πώς μπορεῖ νά υπάρξει μεγάλο ὄφελος γιά ὅσους ἐνδιαφέρονται γιά μιά τέτοια ἱστορία τοῦ ὄπιου —δηλαδή, γιά τούς ὀπιομανεῖς γενικά— γιατί ἀποδεικνύει, γιά μεγάλη τους παρηγοριά κι ἐνθάρρυνση, τό γεγονός ὅτι μπορεῖ κανεῖς ν' ἀπαρ-

νηθεί τό ὄπιο· καί χωρίς μεγαλύτερα βάσανα ἀπ' ὅσα χρειάζεται μιά σχετική ἀπόφαση καί μέ μιά γρήγορη διαδικασία ἐλάττωσής του.

Συμπλήρωμα

στίς Ἐξομολογήσεις ἑνός Ἄγγλου Ὀπιομανῆ,
1822

Δεκαέξη χρόνια ἀργότερα, σ' ἓνα ἄρθρο γιά τόν *Charles Lamb*, ὁ *De Quincey* ξανάφερε στή μνήμη τά ὅσα εἶχε ὑποφέρει ἀπό τό ὄπιο τήν ἐποχή πού ἔγραφε τίς Ἐξομολογήσεις, κι ἀπό τίς ἐμπειρίες τίς δικές του καί τοῦ *Coleridge*, ἔβγαλε μερικά σημαντικά συμπεράσματα σχετικά μέ τό ἀποτέλεσμα πού ἐπιφέρει ὁ ἐθισμός τοῦ ὄπιου πάνω στίς συγγραφικές ἱκανότητες.

Ἐκείνη τήν ἐποχή, καί γιά πολλά ἀκόμα χρόνια, ἤμουν ἄρρωστος ἀπό τίς ἐπιδράσεις τοῦ ὄπιου πάνω στό συκώτι. Μιά στοιχειώδης ἔνδειξη ὅτι αὐτό τό ὄργανο ἔπασχε ἀπό κάποια ἀσθένεια, ἦταν ἡ κατάθλιψη. Ἀπό αὐτήν, δημιουργήθηκε ἓνας ἀντίστροφος μηχανισμός ὁ ὁποῖος συντηροῦσε τήν καταθλιπτική κατάσταση. Ἀπό τήν ἀρχική σωματική κατάπτωση, ἐξ αἰτίας τοῦ συκωτιοῦ, δημιουργήθηκε καί μιά πνευματική κατάπτωση, πού μ' ἔκανε νά πιστεύω ὅτι ποτέ δέν θά κατάφερα νά τίς διαχωρίσω· κι αὐτός ὁ φόβος, μέ τήν σειρά του, μού προκαλοῦσε μιά ἀκόμα μεγαλύτερη σωματική κατάπτωση. Ἄρχισα νά βλέπω τήν δυστυχισμένη μου ζωή στό Λονδίνο —μιά ζωή κυριολεκτικά παγιδευμένη, πού τήν μισοῦσα— σάν μιά μόνιμη ἐξορία μακριά ἀπό τό σπίτι μου στό Γουέστμορλαντ. Τά τρία

μεγαλύτερα παιδιά μου, πού βρίσκονταν στό πιό ένδιαφέρων στάδιο τής παιδικής ήλικίας, ήταν στό Γουέστμορλαντ· κι ήταν τόσο ίσχυρή ή αίσθηση του μακρόχρονου κι άτέλειωτου χωρισμού από τήν οικογένειά μου, πού στό τέλος, αναγκάστηκα νά σταματήσω τούς περιπάτους μου στό Χάιντ Πάρκ καί στό Κένσιγκτον Γκάρντεν, από τήν μιζέρια που ένιωθα όταν έβλεπα τό πλήθος τών παιδιών, πού τόσο έντονα μου θύμιζαν τά δικά μου. 'Η εικόνα του Φόξ-Τζύλλ,⁹⁹ τής κατοικίας μου στό Γουέστμορλαντ, καί τών έρημικών λόφων της τριγύρω, όπου εκείνα τριγυρίζουν χωρίς εγώ νά μπορώ νά τά βλέπω, ήταν συνεχώς μπροστά μου...

"Όταν ή υγεία μου βρίσκεται σέ καλή κατάσταση, δέν γράφω γρήγορα. Κάτω από τήν έπιρροή του όπιου, πάντως, όταν αυτό έχει βλάβει τό συκώτι όσο τό δυνατόν περισσότερο κι έχει προκαλέσει ένοχλήσεις στό πεπτικό σύστημα, κάθε άσκηση γίνεται μέ ύπερβολική προσπάθεια· ή πνευματική άσκηση πάνω άπ' όλες, όταν γίνεται κάτω από τήν επίδραση του όπιου, συνήθως συνδυάζεται μέ μιά αίσθηση μεγάλης απέχθειας γιά τό άντικείμενο, ή όποία έμποδίζει τίς σκέψεις. "Όλη αύτή ή πρωινή φρεσκάδα καί ζωντάνια, κάτω από κανονικές συνθήκες, καταβροχθίζει καί μικραίνει τήν απόσταση μεταξύ του έαυτου μας καί κάποιου μακρινου άντικειμένου μας (λέω, καταβροχθίζει, μέ τήν ίδια έννοια πού ό Virgil λέει πώς ένα καθαρόαιμο άλογο, μέ τήν νευρικότητα πού έχει στήν εκκίνηση, μοιάζει σάν νά διασχίζει μέ τήν ματιά του τό έδαφος καί σάν νά τρώει μέ τά μάτια τήν απόσταση πού πρόκειται νά διανύσει). "Όλη αύτή ή δροσερή φρεσκάδα εξατμίζεται καί καίγεται από τίς επιδράσεις του όπιου. Αισθάνεσαι σάν κάποιον από τούς Strulbrugs του Swift,¹⁰⁰ πού ή ζωή έχει φύγει πρόωρα

από πάνω του· και μ' αυτά τὰ συναισθήματα, κάθε μικρός σωρός από χώμα, μοιάζει μέ βουνό. Δέν μπορώ νά πώ πώς ἦταν ἀκριβῶς χωματοσωροί αὐτά πού ἔπρεπε νά ὑπερνικήσω — ἦταν μετρίου μεγέθους λόφοι· ἀλλά, τελικά, αὐτό ἦταν ἀκόμα χειρότερο, γιατί ἡ κρίση μου δέν μπορούσε ἐντελῶς ν' ἀρνηθεῖ νά συμβαδίσει μέ τό συναίσθημα. Ἐξ ἄλλου, γι' ἀρκετό καιρό, ἤμουν ἀπασχολημένος μέ τό νά βρῶ τήν διέξοδο τοῦ λαβύρινθου πού, χωρίς νά τό ξέρω, μέ εἶχε ὀδηγήσει στή σκλαβιά τοῦ ὄπιου. Κατέβαινα τήν ἀνεμόσκαλα πού ὑψωνόταν πρὸς τὰ σύννεφα, μέ τήν ὁποία εἶχα κατακτήσει τό ἰλιγγιώδες ὕψος μου — ἓνα σημεῖο ἀπ' ὅπου δέν μπορούσα νά πάω οὔτε μπρός, οὔτε πίσω. Ἦμουν ἀποφασισμένος νά κερδίσω ὅπωςδήποτε τόν ἑαυτό μου ἀπό τό ὄπιο· και τελικά ἐκπλήρωσα τόν ὄρκο μου. Ἀλλά τό χειρότερο ἀπ' ὅλα ἦταν τό μεταβατικό στάδιο. Ὅλα τὰ δεινά ἑνός μαρτυρίου ἦταν ἐκεῖ· ὅλη ἡ καταστροφή τῆς οἰκονομίας τοῦ κεντρικοῦ ὄργανου, τοῦ στομαχιοῦ, πού τήν εἶχε ἐπιφέρει τό ὄπιο· ἡ ἀηδία πού συνόδευε κάθε ἀναπνοή· ἡ ὄρεξη καί ἡ πέψη, κατεστραμμένες — ὅλα αὐτά ἔπρεπε νά ἀντιμετωπιστοῦν γιά μῆνες καί μῆνες καί χωρίς τό κίνητρο πού (ὅσο κι ἂν ἦταν ψεύτικο καί προδοτικό) προσέφεραν οἱ παλιές δόσεις τοῦ λαύδανου, γιά πολλές ὥρες τήν ἡμέρα... Ἄν ἀφαιροῦσα 25 μέ 50 σταγόνες τήν ἡμέρα (δηλαδή, ἓνα μέ δύο κόκκους ὄπιο), ἀναπόφευκτα, σέ τρεῖς, τέσσερις ἢ πέντε μέρες, ἡ ἀφαίρεση θ' ἀρχιζε νά γίνεται ὀδυνηρή· καί τό ἀποτέλεσμα θά ἦταν νά ἐπανέλθει ἡ ἐπιθυμία γιά ὄπιο, πιο ἐντονη ὅσο ποτέ ἄλλοτε. Ὑπῆρχε ἡ ἀντίθεση τῶν δύο δεινῶν — ἓνα ἀπό τό λαύδανο, κι ἓνα ἀπό τήν ἔλλειψη τοῦ λαύδανου. Τό τελευταῖο ἦταν μιά κατάσταση ἐξάντλησης πού συνεχῶς αὐξανόταν· τό πρῶτο, ἦταν κάτι πού δέν ἔφευγε

ἀμέσως —για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Οί ἀκα-
 νόνιστες κινήσεις τοῦ αἵματος καί τῶν ἄλλων λει-
 τουργιῶν τῆς ζωῆς, πού δημιουργοῦνται ἀπό κάποιον
 ἰσχυρό παράγοντα, δέν ἡσυχάζουν εὐκολά· συνεχίζουν
 γιά καιρό, ἀκόμα καί ὅταν ἡ αἰτία πού τίς προκαλεῖ
 ἔχει ἐν μέρει ἢ ὀλοκληρωτικά πάψει νά ὑπάρχει καί
 στήν περίπτωσή μου, δέν βρῆκαν τόν κανονικό τους
 ρυθμό, παρά μονάχα ὕστερα ἀπό ἀρκετά χρόνια...

Πέρα ἀπό τήν κύρια λειτουργία τῆς βασανιστικῆς
 μου κατάστασης, πού τήν ἐνιωθα μέ τήν τεράστια δυ-
 σκολία πού συναντοῦσα σέ κάθε προσπάθεια ἄσκησης,
 ὑπῆρχε κι ἓνα δεύτερο στοιχεῖο πού πάντα ἀκολουθοῦ-
 σε, σάν ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου. Καί τό γεγονός ὅτι
 αὐτό δέν ἔχει νά κάνει μέ τόν προσωπικό μου χαρα-
 κτήρα, μπορῶ νά τό συμπεράνω, ἀπό τ' ὅτι ὁ κύριος
 Coleridge εἶχε τήν ἐμπειρία τῶν ἴδιων ἀκριβῶς συ-
 ναισθημάτων, στήν ἴδια κατάσταση, μέσα ἀπό τήν
 λογοτεχνική του δραστηριότητα, καί συχνά μοῦ τό
 ἀνέφερε μέ κατάπληξη καί στενοχώρια. Τό συναίσθη-
 μα ἦταν μιά φοβερή ἀηδία γιά κάθε θέμα πού εἶχε
 ἀπασχολήσει τίς σκέψεις του ἢ εἶχε ἀυξήσει τίς συγ-
 γραφικές ικανότητες γιά ἓνα μεγάλο χρονικό διάστη-
 μα, καί μιά ἀντίστοιχη ἀηδία γιά τό ἀποτέλεσμα τῶν
 προσπαθειῶν του —ἐντονη ἀπέχθεια, θά ἔλεγα ἀπόλυ-
 τη σιχαμάρα γιά ὅ,τι εἶχε δημιουργήσει... Ἀναφερό-
 μενος στήν περίπτωσή μου, πού εἶναι ἀρκετά ὅμοια
 μέ τήν δική του, θά ἔλεγα πώς ὑπῆρχε πάντως μιά
 διαφορά —ὅτι κατά καιρούς, ὅταν τύχαινε νά ἔχω κοι-
 μηθεῖ πιά κανονικές ὥρες γιά ἀρκετές συνεχεῖς νύ-
 χτες, κι εἶχα ἐφοδιαστεῖ γιά λίγες μέρες μέ μιά αὐ-
 ξημένη δόση ὀπιου, πού καί πού ξανάβρισκα μιά ἀξιό-
 λογη εὐαισθησία. Σέ κάτι τέτοια τεχνητά διαλείμμα-
 τα ἀπό τήν συνηθισμένη κατάσταση κατάθλιψης, καί

πληρωμένα μέ τ' ακριβό αντίτιμο τῶν μεταγενέστερων βασάνων, ἦταν πού ἔγραφα τό μεγαλύτερο μέρος τῶν Ἐξομολογήσεων, τό φθινόπωρο τοῦ 1821. Τό εἰσαγωγικό μέρος (δηλαδή τό ἀφηγηματικό μέρος) γράφτηκε γιά δύο σκοπούς, γιά νά δημιουργηθεῖ κάποιο ἐνδιαφέρον γιά τήν συνέχεια, καί γιά νά γίνουν κατανοητά τά ὄνειρα, γιατί, χωρίς αὐτήν τήν ἀφήγηση (πού ἦταν καί τό ἀληθινό ἀντικείμενο ὅλου τοῦ ἔργου), δέν θά εἶχαν κανένα νόημα, ἀλλά θά ἦταν ἀπλές ἀσυναρτησίες· αὐτό λοιπόν τό ἀφηγηματικό μέρος, γράφτηκε μέ μοναδική γρηγοράδα. Τό ὑπόλοιπο, μπορῶ νά πῶ, πῆρε ἕνα ἀσυνήθιστο μάκρος σέ χρόνο· ἔκτοτε, ἂν κι ἡ ἀπλή γραφή θά μπορούσε νά ἔχει τελειώσει σέ ικανοποιητικά ὅρια (καί στήν πραγματικότητα κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ ἐκδότη), τά ὄνειρα γράφτηκαν ἀργά καί μέ ξεχωριστές προσπάθειες σκέψεων, κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα, σύμφωνα μέ τά ξεχωριστά στοιχεῖα πού εἶχα ἀπό τήν ἐμπειρία αὐτῶν τῶν ὀνειρῶν. Αὐτές τίς συνθῆκες τίς ἀναφέρω γιά νά δείξω ὅτι τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά δέν γράφτηκε κάτω ἀπό μιά εὐτυχῆ κι εὐμενῆ πνευματική κατάσταση, γιατί ἤμουν γενικά ἀρνητικός, ἀπό τήν δική μου περιγραφή, γιά κάθε εἶδος εὐχαρίστησης. Αὐτή ἡ περιγραφή, ὄντας γενική, δηλώνει τίς πραγματικές συνθῆκες δυστυχίας καί συναισθημάτων στίς ὁποῖες μέ εἶχε ὀδηγήσει τό ὄπιο. Κι ἐγώ, ὅπως ὁ κύριος Coleridge, ὅταν ἔγραφα, δέν μπορούσα ὕστερα νά ὑποφέρω τά ὅσα εἶχα γράψει. Ἐπίσης ἀπεχθανόμουν τήν ἰδέα ν' ἀναπτύξω κάποιο θέμα πού εἶχα σκεφτεῖ γιά καιρό, γιατί μέ τρόμαζαν ἡ πολύπλοκη μορφή κι ἡ ἐπεξεργασία του, τίς ὁποῖες ἀνακάλυπτα καθ' ὅσον τίς συλλογιζόμουν. Τρόμαζα ἀκόμα ἀπό τήν δυσκολία καί τόν κόπο πού θά ἀντιμετώπιζα, ἐπειδή ἀκριβῶς

τό εἶχα ἤδη σκεφτεῖ κι ὄχι ἀπό κάποιο συναίσθημα πού νά σχετίζεται (ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Coleridge) μέ μιὰ δεύτερη θεώρηση τοῦ ἴδιου θέματος.

Μία ἀκομα συνέπεια τοῦ ὅπιου, πού πιστεύω ὅτι τήν ἔχει ἀναφέρει κι ὁ Coleridge σάν μιὰ νοσηρή συνέπεια πού ἐπεκτείνεται καί στήν νόηση ἦταν ὅτι ἡ κρίση γιά ἀρκετό καιρό ἦταν μειωμένη, πολλές φορές ἐντελῶς ἀνύπαρκτη γιά ὁ,τιδήποτε εἶχα γράψει πρόσφατα. Πιστεύω πραγματικά, ὅτι σχεδόν κάθε ἄνθρωπος πού εἶναι ἀμάθητος στήν δουλειά τοῦ γραψίματος, ἐκτός ἂν κάποτε εἶχε ἐξασκηθεῖ σ' αὐτό γιά πολύ καιρό, τελικά ζαλίζεται καί μπερδεύεται μέχρι νά φτάσει στό ἀποτέλεσμα πού θά παρουσιάσει σέ τρίτους. Τό ἀποτέλεσμα τῆς βιασύνης καί τῆς προσπάθειας τοῦ γραψίματος, τό γνωρίζουμε ἀναμφισβήτητα ὅλοι ἢ τό ἔχουμε γνωρίσει κάποια φορά. Ἀλλά, ἡ ἀνικανότητα γιά τήν ὁποία μιλάω ἐδῶ, πού ὀφείλεται στό ὅπιο, εἶναι ἄλλου εἶδους κι ἄλλου βαθμοῦ. Εἶναι ἀπλή παιδική ἀδυναμία ἢ γεροντική παράλυση τῆς κρίσης, ἡ ὁποία βασανίζει τόν ἄνθρωπο στήν προσπάθειά του νά συλλάβει τό συμπέρασμα καί τό τελικό ἀποτέλεσμα (τό *tout ensemble*) αὐτῶν πού μόλις ἔχει δημιουργήσει ὁ ἴδιος. Αὐτή ἡ ἀποβλάκωση πού ὑπάρχει στήν προσπάθεια νά μπουν τά πράγματα σέ μιὰ σειρά καί κάτω ἀπό τήν λειτουργία τῆς κρίσης, ὥστε νά γίνουν κατανοητά, εἶναι σάν τήν ἀδυναμία πού ἔχει ἕνας μεθυσμένος νά παρακολουθήσει μιὰ σειρά συλλογισμῶν. Λέγεται ὅτι τό ὅπιο προκαλεῖ μιὰ ἐξασθένηση τῆς μνήμης* δηλαδή, ὄχι ἀπλῶς τήν γενική ἐξασθένηση

* Ἡ τεχνική μνήμη, αὐτή πού ἐξαρτᾶται ἀπό καθαρά συνδετικούς κρίκους κι ὡς ἐκ τούτου ἀπό μιὰ *nisus* ἢ μιὰ ξεχωριστή ἐνέργεια τοῦ μυαλοῦ —γιά παράδειγμα, αὐτή ἡ μνήμη πού θυ-

ολόκληρου τοῦ συστήματος πού μπορεί νά ὑποτεθεῖ ὅτι συνοδεύει τίς νοσηρές του συνέπειες, ἀλλά κάποια ἄλλη πιό ἄμεση, ἐπιδέξια κι ἀποκλειστική· κι ἡ ἐξασθένιση αὐτή, ὅποιασδήποτε φύσης κι ἂν εἶναι, εἶναι δυνατόν νά ἐπεκταθεῖ καί στήν λειτουργία τῆς κρίσης.

*Ἐνθυμίσεις τοῦ Charles Lamb,
Ἄπαντα τοῦ Thomas de Quincey,
Ἐκδ. David Masson, 1890, τομ. III, σελ. 71-7*

Στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1830, δημοσιεύτηκαν γράμματα κι ἀπομνημονεύματα τοῦ Coleridge στά ὅποια κατηγοροῦσε τόν De Quincey ὅτι συνέχιζε νά παίρνει ὅπιο χάριν τῶν ἀπολαυστικῶν αἰσθήσεων πού τοῦ πρόσφερε. Αὐτό ἦταν μιά πρόκληση γιά τόν De Quincey, πού τόν ἔκανε νά γράψει ἕνα ἄρθρο, ὁ Coleridge καί ἡ Χρήση τοῦ Ὁπιοῦ, τό ὅποιο δημοσιεύτηκε τό 1845, ὅπου ἰσχυριζόταν ὅτι δέν ὑπῆρχε καμία διαφορά μεταξύ τῆς δικῆς του περιπτώσεως καί τοῦ Coleridge, κι ἀνέφερε μερικά ἀκόμα συμπεράσματα γιά τό πῶς ἐπιδρά τό ὅπιο στίς συγγραφικές ἱκανότητες.

... δέν θά ἐπακολουθήσει, γιατί ἴσως κάποιος νά βρεῖ τόν μπελά του μέ τήν εὐτυχία καί τήν ἡρεμία πού προσφέρει τό ὅπιο, γιατί, ἂν εἶναι πλάσμα μ' ἐνεργητικότητα καί μεγάλες ἐπιδιώξεις, μπορεί νά καταντήσῃ τό ράκος πού φαίνεται νά ἐννοεῖ [ὁ Coleridge].

μίξει ὀνόματα— ἐπηρεάζεται, χωρίς ἀμφιβολία, πολύ ἔντονα ἀπό τό ὅπιο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἡ λογική μνήμη, αὐτή πού θυμίζει γεγονότα πού συνδέονται μέ συγκεκριμένες σχέσεις, ὅπου, δεδομένου τοῦ Α, συνεπάγεται τό Β—γιά παράδειγμα, ἡ ἱστορική μνήμη— δέν ἐπηρεάζεται πολύ, ἂν ὄχι καθόλου ἀπό τό ὅπιο.

Τό όπιο δίνει, αλλά και παίρνει. Καταστρέφει τήν τακτική συνήθεια τής άσκησης, αλλά δημιουργεί σπασμωδικές κι άκανόνιστες προσπάθειες. Καταστρέφει τήν φυσική δύναμη τής ζωής, αλλά αναπτύσσει υπερφυσικούς παροξυσμούς προσωρινής ικανότητας... Κάθε φορά πού ό Coleridge (όντας γεμάτος ή έμποτισμένος μέ όπιο) έγραφε πάνω σ' ένα ζήτημα μέ άρρωστημένο σθένος, μετά από λίγο ένιωθε άηδία κι αποστροφή, όχι μόνο για τήν εργασία του, αλλά και για όλόκληρο τό θέμα. "Όλοι οι όπιομανείς αποκτούν τό έλάττωμα ν' αφήνουν μισοτελειωμένες εργασίες και νά υποφέρουν από συναισθήματα αποστροφής... ό Coleridge ισχυρίζεται... ότι υπάρχει μιά διαφορά μεταξύ του ίδιου και του συγγραφέα των Έξομολογήσεων, πάνω στό έρώτημα, γιατί άρχισαν τήν συνήθεια νά παίρνουν όπιο. Για τόν έαυτό του, τό κίνητρο μοιάζει νά είναι ή ανακούφιση από τόν πόνο, ένω, για τόν έξομολογούμενο, ήταν ή κρυφή αναζήτηση τής απόλαυσης. Ά, πραγματικά, πού τό άκουσε αυτό; Δέν έχουμε αντίγραφο των Έξομολογήσεων εδώ: έτσι δέν μπορούμε ν' αναφερθούμε σέ συγκεκριμένο κεφάλαιο και σειρά: αλλά, θυμόμαστε χαρακτηριστικά, ότι ό πονόδοντας αναφέρεται σ' αυτό τό βιβλίο, σαν τήν ιδιαίτερη εκείνη άφορμή πού έκανε τόν συγγραφέα νά γνωρίσει τό όπιο. Για τό αν άργότερα, άφου πρώτα ό δαίμονας του πόνου τόν είχε μυήσει μ' αυτόν τόν τρόπο, ό συγγραφέας δέν τό σταμάτησε για χάρη τής απόλαυσης, αυτό είναι δική του υπόθεση: και τό ίδιο ισχύει και για τόν Coleridge. Ό Coleridge άρχισε μέ ρευματικούς πόνους. Κι ύστερα; Αυτό δέν είναι καμία απόδειξη πώς δέν κατέληξε στην ήδονή. Από πλευράς μας, δυσκολευόμαστε νά πιστέψουμε, ότι κάποιος άνθρωπος έμαθε κάποια στιγμή τήν φοβερή

ἀλήθεια, ὅτι σ' ἓνα ἐρυθρό βάμμα κρύβεται ἡ θεϊκὴ δύναμη πού διώχνει τόν πόνο ἢ τὴν *ennui* (πού θλίβει τὴν ζωὴ μας πολὺ περισσότερο κι ἀπὸ τόν πόνο) καί δέν ἔκανε κατάχρηση τῆς δυνάμης αὐτῆς. Ἄν μόνο μιά φορά γευτεῖ κανεὶς ἀπὸ τὸ δέντρο τῆς γνώσης, αὐτό εἶναι μοιραῖο γιὰ τὴν δύναμη πού τοῦ χρειάζεται γιὰ ν' ἀντισταθεῖ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πολλοὶ ἔχουν πάρει λαύδανο σάν παυσίπονο (γιὰ παράδειγμα, νοσοκομειακοὶ ἀσθενεῖς), κι ἀργότερα δέν ἐπεδίωξαν τόν αἰσθησιασμό μέσα ἀπὸ τίς διεγερτικὲς του ἰκανότητες· ἀλλὰ αὐτό, νά εἴστε σίγουροι, ὅτι δέν ὀφείλεται σέ κάποια δική τους ἐγκράτεια. Στὴν πραγματικότη-
 τα, ὑπάρχουν δύο κατηγορίες χαρακτῆρα σέ σχέση μ' αὐτό τὸ ὑπέροχο φάρμακο: αὐτοὶ πού εἶναι κι αὐτοὶ πού δέν εἶναι ὑποταγμένοι στὴ δυνάμη του· αὐτοὶ πού πρόθυμα ὑποχωροῦν στοὺς πειρασμούς του κι αὐτοὶ πού ψυχρά τοὺς ἀποκλείουν. Δέν εἶναι οἱ ἐνέργειες τῆς θέλησης, ἀλλὰ οἱ ἰκανότητες τοῦ νευρικοῦ συστήμα-
 τος οἱ ὁποῖες ρυθμίζουν ἂν θά πέσει κανεὶς ἢ θά σταθεῖ. Εἶσαι καταδικασμένος νά ὑποχωρήσεις ἢ ν' ἀντισταθεῖς μέ δύναμη καί συνεχῶς. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς πού ἔχουν μιά μικρὴ αἴσθηση τῆς μαγείας πού κρύβεται στό ὄπιο, στὴν οὐσία δέν ἔχουν καμία· γιατί ἡ ἀρχικὴ φαντασίωση σ' αὐτούς εἶναι ἀποτελεσματικὰ κατεστραμμένη ἀπὸ τὴν ἀδυναμία πού ἡ φύση ἔχει συνδυάσει μέ τὰ πρῶτα στάδια τῆς χρήσης τοῦ ὄπιου. Ἄλλὰ γιὰ τὴν ἄλλη κατηγορία, τῆς ὁποίας οἱ εὐαί-
 σθητες χορδὲς πάλλονται ἐντονότατα στό πρῶτο κιό-
 λας ἄγγιγμά της μέ τὸ ἀγγελικὸ δηλητήριο, ὅπως τρέμει τὸ αὐτί τοῦ ἐραστῆ στό ἀναπάντεχο ἄκουσμα τῆς φωνῆς τῆς ἀγαπημένης του, τὸ ὄπιο εἶναι ἡ Ἄμ-
 βροσία τῆς εὐδαιμονίας. Γνωρίζεις τόν *Χαμένο Πα-
 ράδεισο* καί θυμᾶσαι ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἐνδέκα-

του βιβλίου, ὅτι τό λαύδανο θά πρέπει ἤδη νά ὑπῆρχε στήν Ἐδέμ κι ὅτι τό χρησιμοποιοῦσε ἕνας ἀρχάγγελος σάν φάρμακο· γιατί, ἀφοῦ ὁ Μιχαήλ «ἐξάγνισε μέ εὐφρασία καί ἀπήγανο» τά μάτια τοῦ Ἀδάμ, ὥστε νά μὴν εἶναι ἀνάξιος νά δεῖ τό θέαμα τῶν μεγάλων ὀραμάτων πού ἐπρόκειτο ν' ἀνοιχτοῦν μπροστά του, ὕστερα τόν ἐνθάρρυνε, ὥστε τό πνεῦμα του ν' ἀντέξει μπροστά στήν κατάθλιψη πού θά προκαλοῦσαν αὐτά τά ὀράματα, ἀπό τά ὁποῖα τό πρῶτο ἦταν ὁ θάνατος. Καί πῶς;

«Στάλαξε ἀπό τό πηγάδι τῆς ζωῆς τρεῖς σταγόνες».

Πῶς δροῦσαν αὐτές;

«Τόσο βαθειά διεισδύσε ἡ δύναμη αὐτῶν τῶν συστατικῶν

Ἄκόμα καί στά πιό ἀπόκρυφα μέρη τῆς πνευματικῆς ὄρασης».

Πού ὁ Ἀδάμ, ἀναγκασμένος νά κλείσει τά μάτια του,

«Σωριάστηκε κάτω, κι ὅλη του ἡ ψυχὴ μαγεύτηκε,
Ἄλλά ὁ καλός ἄγγελος τόν πῆρε ἀπό τό χέρι,
Τόν σήκωσε...»

Ἡ δεύτερη ἀπό αὐτές τίς γραμμές προδίδει τήν παρουσία τοῦ λαύδανου. Εἶναι στήν λειτουργία τῆς πνευματικῆς ὄρασης, εἶναι στήν αὐξημένη ἱκανότητα νά συναλλάσσεσαι μέ τό σκιερό καί τό σκοτεινό —ἐκεῖ πού βρίσκεται τό χαρακτηριστικό προτέρημα τοῦ ὄπιου. Τώρα, στήν πρωταρχική ὑψηλότερη αἰσθητικότητα βρίσκεται κάποια δικαιολογία γιά τήν συνήθεια τῆς

χρήσης του ὄπιου· στὸν μεγαλύτερο πειρασμό βρίσκειται μιὰ μεγαλύτερη δικαιολογία. Καί στὴν λειτουργία τῆς αὐτο-ἀποκάλυψης βρίσκειται κάποια δικαιολογία γιὰ τὴν παρουσίαση τῆς περίπτωσης στὸν κόσμον· κι αὐτὴ εἶναι πού παρέλειψαν, τόσο ὁ Coleridge, ὅσο κι ὁ βιογράφος του.

Ὁ Coleridge κι ἡ χρήση τοῦ Ὀπιου, μιὰ κριτικὴ γιὰ τὴν «Ζωὴ τοῦ Samuel Taylor Coleridge», τοῦ James Gillman στὸ *Blackwood's Magazine*, Ἰανουάριος 1845, ξανατυπωμένο στὰ Ἔπαντα τοῦ Thomas de Quincey, ἔκδοση David Masson, 1890, τομ. V., σελ. 179-211

Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ De Quincey ὑπερασπίστηκε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴν κατηγορία ὅτι μέ τις Ἐξομολογήσεις, προσπάθησε νὰ παρασύρει κι ἄλλους ὀπιόμανεῖς.

Ὅποιαδήποτε κι ἂν ἦταν τὰ παρορμητικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν Ἐξομολογήσεων, εἴτε κάποιο συγκεκριμένο καί φανερό κίνητρο εἴτε κάποιο κρυφὸ ἐρέθισμα, θὰ παραμείνουν ἓνα ζήτημα ἐντελῶς ξεχωριστό σέ σχέση μέ τό τελικό ἀποτέλεσμα. Γιατί, ἓνας εὐσυνείδητος ἄνθρωπος θὰ στεναχωρηθεῖ μέ τις συνέπειες τῶν πράξεών του, τίς ὁποῖες δέν θὰ μπορούσε νὰ τίς εἶχε προσχεδιάσει, καί θὰ κατηγορήσει τὸν ἑαυτό του γιὰ ἐκεῖνα τὰ ξελογιάσματα πού δέν εἶχε κἀν ὑποπτευτεῖ.

Ἐδῶ λοιπὸν ἀνοίγεται μιὰ θαυμάσια εὐκαιρία γιὰ τό μέγεθος τῆς δύναμής μου, καθησυχάζοντας τὴν μεγάλη ἀναστάτωση πού δημιούργησα· ἢ, γιὰ τὴν ἐπαρκέστερη δικαιολογία, γιὰ νὰ ξαναπάρω τὴν μαγικὴ ράβδο ὥστε νὰ μπορέσω νὰ ξορκίσω τὰ κακά πνεύματα πού ἔσπειρα. Ἀκούγοντας τοὺς ἄλλους, ὅπως γιὰ πα-

ράδειγμα τόν Coleridge, ὄφειλα νά κατακεραυνωθῶ ἀπό τόν ὄλεθρο πού δημιούργησαν οἱ ἀφηγήσεις μου· κι ὕστερα, κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς συνείδησης, ὄφειλα νά βρῶ τήν ἀνάγκη νά ἐπανορθώσω αὐτόν τόν ὄλεθρο μέ ἀφηγήσεις ἀκόμα περισσότερο συγκλονιστικές. Ἐκεῖ, στά 1822, εἶναι ἡ καταδίκη σου· ἐδῶ, στά 1845, εἶναι τό ἀντίδοτό σου. "ὦ, στρατηγήματα ματαιότητος! ἀλλά τ' ἀπορρίπτω καί τά δύο. Οὔτε ἔχω κάνει στό παρελθόν τό κακό γιά τό ὁποῖο μέ κατηγοροῦνε, οὔτε τώρα προσπαθῶ νά ἐπανορθώσω. Τό πρῶτο δέν εἶναι ἓνα γεγονός· καί τό δεύτερο δέν εἶναι μιά πιθανότητα... Εἶναι πάνω ἀπό κάθε ἄρνηση ὅτι τό 1822 πάρα πολλοί ἄνθρωποι ... προμηθεύοντουσαν ἀντίγραφα τῶν Ἐξομολογήσεων κι ἔκαναν τ' ἀντίγραφα νά πολλαπλασιαστοῦν. Ἀλλά πρέπει ἀκόμα νά πληροφορηθῶ, ὅτι ὁ καθένας ἀπ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους διαποτίστηκε μέ τίς δικές μου ἰδέες κι ἀγάπησε ἓνα τόσο κακόφημο φάρμακο, σάν τό ὄπιο. Δίδαξα τήν χρήση τοῦ ὀπιοῦ! Μήπως ἐγώ δίδαξα καί τό μεθύσι; Μήπως ἐγώ ἀποκάλυψα τό μυστήριο τοῦ ὕπνου; Μήπως ἐγώ καθιέρωσα τήν ἀδυναμία γιά γέλιο;

Παρ' ὅλα αὐτά μπορεῖ νά τράβηξα τήν προσοχή ἤ καί νά δημιούργησα περισσότερο ἐνδιαφέρον γι' αὐτό τό ἐπικίνδυνο φάρμακο. Ἀλλά αὐτές οἱ περιπτώσεις εἶναι συμπτωματικές σ' ἓνα κόσμο ὅπου, συγκριτικά, εἶναι ἐλάχιστοι αὐτοί πού μποροῦν ἐλεύθερα νά ἔχουν κάποια ἐκλογή στά θέματα καθημερινῆς συνήθειας – εἶναι κυματισμοί πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς κοινωνίας, τόσο ἀνεπαίσθητοι, σάν κι αὐτούς πού ἓνα ἀτμόπλοιο σηκώνει μέ τό πέρασμά του στή θάλασσα· κοπάζουν σχεδόν ἀμέσως, καί κατεβαίνουν στό ἴδιο ἐπίπεδο μ' ὄλους τούς ἄλλους τριγύρω. Σέ κάθε δέκα τέτοιου εἶδους περιπτώσεις, οἱ πέντε πιθανῶς νά θεραπευτοῦν

ἀπό μιά ἀρχική ἔλλειψη προσαρμοστικότητας στό φάρμακο —οἱ τέσσερεις ἀπό τήν πίεση τῶν συνθηκῶν, σχετικά μέ τήν προμήθεια τοῦ ὄπιου. Ὁ ὀπιομανής πηγαίνει στή θάλασσα, στή φυλακή, στίς πλωτές φυλακές, στά νοσοκομεῖα ἢ τό παραγγέλνει· καί σέ κάθε μιά ἀπ' αὐτές τίς περιπτώσεις, ἡ ἀλυσίδα κάποτε σπάει βίαια. Ἀλλά τί γίνεται μέ τήν μία περίπτωση πού παραμένει; Ὅσο γι' αὐτήν, πρέπει νά σκεφτοῦμε, ἀπό τήν τεράστια διάδοση κάθε μορφῆς τοῦ ὄπιου, ὅτι κάθε προσωπικός πειρασμός θά πρέπει νά ἦταν μόνο ἡ *causa occasionalis* κι ὄχι ἡ *causa sine qua non* μιᾶς τέτοιας συνήθειας.¹⁰¹ Ἐνας ἄνθρωπος ἔχει διαβάσει τήν περιγραφή τῶν δυνάμεων πού βρίσκονται στό ὄπιο· ἢ κάτι πού εἶναι πιο ἐντυπωσιακό, τίς ἀνακάλυψε μέσα ἀπό κάποια ὑπέροχα ὄνειρα πού ὀφείλονται σ' αὐτό τόν παράγοντα. Αὐτή εἶναι συμπτωματικά ἡ δική του εἰσαγωγή στή χρήση τοῦ ὄπιου. Ἀλλά ἂν δέν εἶχε ποτέ δεῖ τήν καταπληκτική περιγραφή ἢ τό καταπληκτικό ὄνειρο, θά δοκίμαζε τό ὄπιο (πενήντα πρὸς ἕνα) μετά ἀπό τήν σύσταση κάποιου φίλου, γιά ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν πονόδοντο ἢ ἀπό τόν πόνο τοῦ αὐτιοῦ ἢ (ὅπως ὁ Coleridge) ἀπό τούς ρευματισμούς· κι ἔτσι, χωρίς καμιά περιγραφή ἢ ὄνειρο, θ' ἀνακάλυπτε τίς ἰκανότητες τοῦ ὄπιου, σέ μιά βάση πολύ πιο σίγουρη, τήν καθαρά προσωπική του ἐμπειρία.

Συνεπῶς, ἀρνοῦμαι πῶς ἔκανα τήν ἀρχή ἐνός μεγάλου κακοῦ· κι ὄχι μόνο δέν πιστεύω ὅτι οἱ Ἐξομολογήσεις μου προκάλεσαν αὐτό τό κακό, ἀλλά ἐπίσης ἀρνοῦμαι ὅτι ἔχω τήν ἀδυναμία νά συγκρατήσω τούς ἀνθρώπους ἀπό τό ὄπιο. Αὐτό πού πιστεύω, εἶναι ὅτι κανένας ἄνθρωπος δέν πρόκειται νά υἱοθετήσῃ τήν ἰδέα τοῦ ὄπιου ἢ νά σταματήσει νά τό παίρνει ἐπειδή διάβασε κάποιο βιβλίο. Ἐνα βιβλίο μπορεῖ νά τό προ-

τείνει· αλλά και μέ τήν ἔλλειψη τοῦ βιβλίου, ὅποια-
 δήποτε καθημερινή συνομιλία μέ τούς ἀνθρώπους κι
 ὅποιαδήποτε καθημερινή ἐπαφή μέ τόν πόνο, μποροῦν
 νά κάνουν τήν ἴδια ὑπόδειξη.

Thomas de Quincey,
Ἡ Ζωή καί τά Ἔργα του
 ἀπό τόν H.A. Page (A.H. Japp), 1877,
 τόμος II, σελ. 271-3

*Εἶχε τό θέμα πολύ στό μυαλό του ἐκείνη τήν ἐπο-
 χή, ἀπό τότε πού δούλευε πάνω στό Suspiria de
 Profundis, τήν συνέχεια τῶν Ἐξομολογήσεων πού
 δέν τέλειωσε ποτέ, στήν ὁποία σκόπευε ν' ἀναπτύ-
 ξει μιά πλήρη μελέτη τῆς λειτουργίας τοῦ ὄνειρου
 πού εἶχε ἀρχίσει στήν πρώτη ἐργασία. Τό πρῶτο
 μέρος τοῦ Suspiria de Profundis, πού δημοσιεύτηκε
 στό περιοδικό Blackwood τόν Μάρτιο τοῦ 1845,
 ἀρχίζε μ' ἓνα Εἰσαγωγικό Σημείωμα πού ἔβαζε sé
 προοπτική—κι ἐλαφρῶς παραποιημένα— τά κίνητρα
 πού τόν ἔκαναν νά γράφει τίς Ἐξομολογήσεις.*

Τό ἀντικείμενο τῆς ἐργασίας ἦταν ν' ἀποκαλυφτεῖ
 κάτι ἀπό τό μεγαλεῖο πού ἐνδεχομένως ἀνήκει στά ἀν-
 θρώπινα ὄνειρα. Μπορεῖ νά ὑποτεθεῖ ὅτι πολλοί εἶναι
 ἐκεῖνοι πού κρύβουν μέσα τους αὐτή τή λειτουργία τῶν
 ὄνειρων, δέν εἶναι ὅμως πολλοί ἐκεῖνοι πού ἔχουν κα-
 ταφέρει νά τήν ἀναπτύξουν. Αὐτός πού μιλάει γιά βό-
 δία, πιθανῶς νά ὄνειρευτεῖ βόδια· κι ἡ προϋπόθεση τῆς
 ἀνθρώπινης ζωῆς, πού ὑποδουλώνει μιά πλειονότητα
 sé μιά καθημερινή ἐμπειρία ἀσυμβίβαστη μέ τήν ἐξύ-
 ψωση τῆς σκέψης, συχνά ἐξουδετερώνει τό ὕφος τοῦ
 μεγαλείου πού βρίσκεται στήν λειτουργία τοῦ ὄνειρου,
 ἀκόμα καί σ' αὐτούς πού τό μυαλό τους εἶναι γεμάτο

μέ σοβαρά πνευματικά στοιχεία. Συνήθως, για να όνειρευτεί κανείς ύπέροχα, πρέπει να έχει μια τάση για όνειροπόληση. Κι όπου αυτή ύπάρχει σε μεγάλο βαθμό, επηρεάζεται έντονα από την πολυτάραχη σημερινή ζωή της 'Αγγλίας...

'Απ' όλες τις ικανότητες πού έχει ο άνθρωπος, αυτή πού τίγεται περισσότερο από αυτή την έντονη ζωή, είναι ή ικανότητα του να όνειρεύεται. Κι αυτό, ως μη θεωρηθεί καθόλου ότι είναι κάτι τό άσήμαντο. 'Ο μηχανισμός του όνείρου δέν ύπάρχει τυχαία μέσα στον ανθρώπινο έγκέφαλο. Αυτή ή λειτουργία, σε σχέση με τό μυστήριο του σκοταδιού, είναι ο πιο σπουδαίος άγωγός, με τον όποιο ο άνθρωπος μπορεί κι επικοινωνεί με τό μυστηριώδες. Καί τό όργανο του όνείρου, σε συνεργασία με την καρδιά, τό μάτι και τ' αυτί, συνθέτει τό θαυμάσιο μηχανήμα τό όποιο πιέζει τό άπειρο μέσα στα ιδιαίτερα του ανθρώπινου έγκεφάλου και ρίχνει σκοτεινές άντανακλάσεις αιώγων ζωών, πάνω στους καθρέφτες αυτής της μυστηριώδους *camera obscura*¹⁰² —του ανθρώπινου μυαλού.

'Αλλά αν αυτή ή λειτουργία ύποφέρει από την φθορά της μοναξιάς, πού είναι μια έξωπραγματική ιδέα στην 'Αγγλία, από την άλλη μεριά είναι σίγουρο, ότι μερικοί άπλοι σωματικοί παράγοντες μπορούν να συμβάλλουν στην λειτουργία του όνείρου σχεδόν άφύσικα. 'Ανάμεσα σ' αυτούς, είναι κι ή έντονη άσκηση: αλλά πάνω άπ' όλους, είναι τό όπιο, πού πραγματικά, φαίνεται να διαθέτει μια ιδιαίτερη ικανότητα προς αυτή την κατεύθυνση. "Όχι μόνο μπορεί και ζωντανεύει τά χρώματα του όνειρικού σκηνικού, αλλά επίσης κάνει πιο σκοτεινές τις σκιές του: κι ακόμα πιο πολύ, ένδυναμώνει την αίσθηση των τρομακτικών πραγματικότητων του.

Οί 'Εξομολογήσεις για τό 'Όπιο γράφτηκαν και για κάποιον δευτερεύοντα σκοπό· γράφτηκαν για νά φανερώσουν αυτήν τήν ιδιαίτερη ικανότητα του όπιου νά επιδρά πάνω στην λειτουργία του όνειρου, αλλά και για νά φανερώσουν τήν ίδια τήν λειτουργία: ή εργασία ολόκληρη είχε, σέ γενικές γραμμές, αυτή τήν κατεύθυνση. 'Ας υποθέσουμε ότι ένας αναγνώστης, ό οποίος γνωρίζει τό πραγματικό αντικείμενο τών 'Εξομολογήσεων όπως διατυπώνεται εδώ, σάν αποκάλυψη τών όνειρων, έκανε τήν εξής ερώτηση:

«'Αλλά πώς κατάφερες νά όνειρεύεσαι πιό ύπέροχα από τούς άλλους;»

'Η απάντηση θά ήταν:

«Γιατί (praemissis praemittendis)¹⁰³ έπαιρνα ύπερβολικές ποσότητες όπιου».

Δεύτερον, άς υποθέσουμε ότι ρωτούσε:

«'Αλλά πώς έφτασες νά κάνεις κατάχρηση του όπιου;»

'Η απάντηση σ' αυτό θά ήταν:

«Γιατί κάποια γεγονότα τής νεαρής ήλικίας μου άφησαν μιά αδυναμία σ' ένα όργανο τό όποιο χρειαζόταν (ή έμοιαζε νά χρειαζόταν) αυτό τό φάρμακο».

"Υστερα, επειδή τά όνειρα του όπιου δέν θά ήταν πάντα κατανοητά χωρίς τήν γνώση αυτών τών γεγονότων, ήταν άπαραίτητο νά τά συνδέσω. Τώρα, αυτές οι δύο ερωτήσεις κι απαντήσεις φανερώνουν τόν κανόνα αυτής τής εργασίας· δηλαδή, τό στοιχείο πού καθόρισε τήν μορφή της, αλλά ακριβώς μέ τήν αντίστροφη ή τήν διαδοχική σειρά. 'Η ίδια ή εργασία άρχιζε μέ τήν αφήγηση τών πρώτων μου περιπετειών. Αυτές, μέ τήν κανονική τους σειρά εξέλιξης, οδήγησαν στό όπιο, σάν μιά πηγή θεραπείας αυτών τών καταστάσεων· και τό όπιο μέ τήν σειρά του οδήγησε στά όνει-

ρα. Ἀλλά στήν συνθετική σειρά παρουσίασης τῶν γεγονότων, ἐκεῖνο πού ἦρθε τελευταῖο στήν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ἦταν πρῶτο στήν σειρά τῶν στόχων μου.

Εἰσαγωγικό Σημείωμα στό *Suspiria de Profundis*,
Περιοδικό *Blackwood*, Μάρτιος 1845

Τό 1853, παρουσιάστηκε στό Ἐδιμβούργο μία συλλογική ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ *De Quincey* μέ τίτλο Ἐπιλογές Δυσάρεστες κι Εὐχάριστες. Ὅποιαδήποτε δυσάρεστη ἢ εὐχάριστη ἐπιλογή τῶν ἔργων τοῦ *De Quincey* ἦταν φυσικό νά περιέχει τίς Ἐξομολογήσεις ἐνός Ἀγγλοῦ Ὀπιομανοῦς, καί τό 1855, γιά τόν πέμπτο τόμο αὐτῶν τῶν ἐπιλογῶν, ὁ *De Quincey* μπήκε στόν κόπο νά ἐπανεξετάσει τίς Ἐξομολογήσεις. Καθώς, τότε, ἦταν γέρος καί κουρασμένος, βρῆκε αὐτή τή δουλειά ἐξαντλητική, κι ὅταν τήν τελείωσε, ἀμφέβαλλε ἄν ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά κατάφερε πραγματικά νά τήν βελτιώσει. Αὐτό τό ὁμολόγησε στήν κόρη τοῦ Ἐμιλυ, σ' ἓνα γράμμα, στίς 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1855.

Ὁ πέμπτος τόμος, δηλαδή οἱ «Ἐξομολογήσεις», κοντεύουν νά τελειώσουν. Εἶναι σχεδόν ξαναγραμμένες· καί δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μερικά σημεῖα εἶναι βελτιωμένα καί πιο ζωντανά. Γιά νά δικαιωθεῖ ὁ τεράστιος κόπος πού μοῦ κόστισε, θά πρέπει νά εἶναι βελτιωμένες. Κι ὅμως, ξαναβλέποντας τόν τόμο συνολικά, τώρα πού μπορῶ νά βλέπω ἀπό τό τέλος πρὸς τήν ἀρχή, ἀμφιβάλλω πολύ γιά τό ἄν οἱ περισσότεροι ἀναγνώστες δέν θά προτιμήσουν τήν ἀρχική ἀποσπασματική ἔκδοση ἀπό αὐτή τήν πιο ὀλοκληρωμένη... Θά ἔπρεπε πάντως, νά βγάλω ὅποιαδήποτε ἐντύπωση πού μπορεῖ νά σοῦ ἔχει δημιουργηθεῖ γιά τ' ὅτι συμ-

πλήρωσα τόν τόμο μέ υπερβολικές λεπτομέρειες: ἀντιθέτως δέν προσέθεσα τίποτα πού νά μὴν ἀνῆκε στήν κεντρική ιδέα τῆς ἀρχικῆς ἐργασίας μου, καί πού τότε ἔμεινε ἔξω ἐξ αἰτίας τῆς βιασύνης ἐκείνης τῆς περιόδου, δηλαδή τό φθινόπωρο τοῦ 1821... Σάν βιβλίο διασκέδασης εἶναι σίγουρα καλλίτερο· γιά ἐκεῖνο πού ἀμφιβάλλω, εἶναι ἂν εἶναι ἐπίσης βιβλίο πού νά ἐντυπωσιάζει... Ὅπως σέ χιλιάδες παρόμοιες περιπτώσεις, ἔτσι κι ἐδῶ, ὑπάρχει μιά ἀντίθεση — ἓνα θέμα ἐκλογῆς, ἀνάμεσα σέ μιά πρόχειρη προσπάθεια, μέ τά λάθη, τήν ἀφροντισιά καί πιθανῶς τή χάρη μιᾶς φευγαλέας ἔμπνευσης — αὐτό ἀπό τήν μιά μεριά — κι ἀπό τήν ἄλλη, σέ μιά μελετημένη κι ὄριμη παρουσίαση τῶν ἴδιων σκέψεων, γεγονότων κι αἰσθημάτων, ἀλλά χωρίς τήν συγκίνηση πού προσφέρει ὁ αὐτοσχεδιασμός.

Thomas de Quincey, Ἡ Ζωή καί τά Ἔργα του
 ἀπό τόν H.A. Page (A.H. Japp), 1877,
 τόμος II, σελ. 109-11

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. γαλλική λογοτεχνία. Είναι φανερό ότι αναφέρεται στις 'Εξομολογήσεις του Rousseau.
2. ονομαστός άντρας. 'Ο Samuel Taylor Coleridge.
3. Τά ονόματα είχαν μείνει κενά στην έκδοση του 1821, εκτός από ένα, πού συμπληρώθηκε από τον De Quincey, στην έκδοση του 1856. Τά ονόματα αυτά ήταν τῶν: William Wilberforce (1759 - 1833, αρχηγός του κινήματος για τήν κατάργηση τῆς δουλείας)· Isaac Milne (1750 - 1820, κοσμήτορας του Carlisle καί Πρόεδρος του Κολλεγίου τῆς Βασιλίσσης, Κέμπριτζ· ένας χρόνιος όπιομανής πού ἔπαιρνε 8,5 κόκκους όπιο, κάθε ἔξη ὥρες)· Thomas first Lord Erskine (1750 - 1823, λόρδος Chansellor· δέν ἦταν όπιομανής —ό De Quincey εἶχε λανθασμένες πληροφορίες γι' αὐτόν)· Henry Addington (1790 - 1870, διπλωμάτης καί Ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν) καί Samuel Taylor Coleridge.
4. ἑνός, δύο ἢ τριῶν κόκκων. Κάθε κόκκος ἰσοδυναμεῖ μέ 25 σταγόνες λαύδανο. Συνήθως ὁ De Quincey ὑπολόγιζε τίς δόσεις σέ σταγόνες.
5. Dr. Richard Mead (1673 - 1754). Γιατρός στό νοσοκομεῖο Ἁγίος Θωμάς. Στούς ἀσθενεῖς του συμπεριλαμβάνονταν ὁ Γεώργιος Α' καί ὁ Isaac Newton.
6. φωνάντα συνέτοισι. Ἑλληνικά στό κείμενο.
7. τούς Τούρκους. Ταξιδιωτικές ἱστορίες του δέκατου ὀδοῦ αἰῶνα, ὅπως Οἱ Ἀναμνήσεις ἀπό τούς Τούρκους καί τούς Ταρτάρους, του βαρώνου Tott, παρουσιάζουν τήν Κωνσταντινούπολη σάν τήν πρωτεύουσα τῆς χρήσης του ὀπιοῦ.
8. δέν εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος. Τό 1856, ὁ De Quincey ἄλλαξε αὐτή τήν πρόταση καί τήν ἔκανε «δέν εἶμαι καθόλου σύμφωνος».
9. τῶν ὀνειρῶν τῆς ἡμέρας ἢ τῆς νύχτας. Μέ τή λέξη «ὄνειρα», ὁ De Quincey ἀναφέρεται ὄχι μόνο στά ὄνειρα

τοῦ ὕπνου, ἀλλά καί στίς ὄνειροπολήσεις πού προκαλεῖ τό ὄπιο, ἰδιαίτερα στά πρῶτα στάδια τοῦ ἐθισμού.

10. *Humani nihil à se alienum putat* = Ὅ,τιδῆποτε ἀνθρώπινο δέν τό θεωρεῖ ξένο.

11. David Ricardo (1772 - 1823), οἰκονομολόγος, συγγραφέας τοῦ *Βασικές Ἀρχές τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καί Φορολογίας*.

12. *μία τρίτη ἐξαίρεση*. Πιθανῶς ὁ William Hazlitt (1778 - 1830), δοκιμιογράφος, λογοτέχνης καί τεχνοκριτικός. Στά ἔργα του συμπεριλαμβάνεται καί μιά φιλοσοφική μελέτη, *Οἱ Βασικές Ἀρχές τῆς Ἀνθρώπινης Ἐνέργειας*. Αὐτός κι ὁ De Quincey εἶχαν γνωριστεῖ.

13. *μόνον ἓναν*. Ὁ John Wilson (1785 - 1854), ποιητής καί κριτικός, ἀρθρογραφοῦσε στό περιοδικό *Blackwood* μέ τό ὄνομα Christopher North, καθηγητής τῆς φιλοσοφίας στό Ἐδιμβούργο. Αὐτός κι ὁ De Quincey ἦσαν φίλοι γιά χρόνια.

14. *ἓνας ἀπό τοῖς καθηγητές μου*. Ὁ Dr. Morgan, διευθυντής τοῦ Bath Grammar School.

15. *ἓναν χοντροκέφαλο*. Ὁ αἰδεσιμώτατος Edward Spencer, ἐφημέριος τοῦ Winkfield καί διευθυντής ἑνός ἰδιωτικοῦ σχολείου ἐκεῖ πέρα.

16. *ἓνα ἀξιοσέβαστο λόγιο*. Ὁ Charles Lawson, διευθυντής τοῦ Manchester Grammar School.

17. *μία κυρία ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσης*. Lady Carbery, φίλη τῆς οἰκογένειας τοῦ De Quincey.

18. Manchester Grammar School.

19. Ἡ ἐκκλησία St. Mary στό Μάντσεστερ, ἰδρύθηκε σάν κολλέγιο κληρικῶν, καί τό 1848 ἔγινε καθεδρικός ναός.

20. Ἐνα ἀντίγραφο τοῦ πορτραίτου μιᾶς γυναίκας, τοῦ Van Dyck.

21. *τούς Ἑπτὰ Κοιμωμένους*. Ἐνας μῦθος γιά ἑπτά Πρωτοχριστιανούς πού κατέφυγαν σέ μιά σπηλιά γιά νά γλυτώσουν ἀπό τόν Αὐτοκράτορα Δέκιο, καί κοιμήθηκαν τριακόσια χρόνια.

22. *étourderie* - ἀπερισκεψία.

23. γιά ἄλλους προσωπικούς λόγους. Γιά νά γνωρίσει τόν Wordsworth.
24. στό Μπάνγκορ.
25. *noli me tangere* — μή μου ἅπτου.
26. ὁ Dr. Cleaver.
27. κάποιο χρηματικό μερίδιο. Τήν ἐποχή ἐκείνη καί μέχρι τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ὅλα τά μέλη τοῦ πληρώματος ἑνός πολεμικοῦ πλοίου εἰσέπρατταν κάποιο μερίδιο ἀπό τήν ἀξία τοῦ πλοίου πού καταλάμβαναν.
28. Κύριος Shelley. Ἴσως ἀναφέρεται στό «Ἡ ἐξέγερση τοῦ Ἰσλάμ» τοῦ Shelley.
29. Ὁ δικηγόρος Brunell.
30. *Sine Cerere*. «*Sine Cerere et Libero friget Venus* — Χωρίς ψωμί καί κρασί ὁ πόθος γίνεται ψυχρός.
31. ἓνας Ἑβραῖος πού ὀνομαζόταν —. Στήν ἀνανεωμένη ἐκδοση τῶν Ἐξομολογήσεων, ὁ De Quincey εἶπε τό ὄνομα τοῦ Ἑβραίου, πού ἦταν Dell, λέγοντας ὅτι «ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἑβραῖοι μέ τούς ὁποίους εἶχα συνεργαστεῖ, ἔτσι κι αὐτός, ἦταν τίμιος καί εἰλικρινής στόν τρόπο πού ἔκανε τίς συναλλαγές του. Αὐτό πού ὑποσχόταν, τό ἔκανε πάντα. Κι ἂν οἱ ὄροι του ἦταν ὑψηλοί, ὅπως καί ἦταν γιά νά καλύψει τούς διάφορους κινδύνους, τό παραδεχόταν ἀπό τήν ἀρχή». Ὁ De Quincey συμπαθοῦσε πάντα τούς Ἑβραίους, σάν ἓνα λαό καταδιωγμένο, κι ἔβρισκε σ' αὐτόν μιὰ συγγένεια.
32. Ὁ Thomas Quincey.
33. Ὁ Λόρδος Altamont. Ἐνας συμμαθητής τοῦ De Quincey στό Μπάθ, μέ τόν ὁποῖο πέρασε τό καλοκαίρι τοῦ 1800 στήν Ἰρλανδία. Ὁ πατέρας τοῦ Altamont, ὁ Μαρκήσιος τοῦ Σλίγκο, εἶχε μεγάλη κτηματική περιουσία στίς περιοχές Μάγιο καί Σλίγκο.
34. στό καφενεῖο Κλούτσεστερ. Ἐνα μαγαζί γιά τίς ἄμαξες πού πηγαίνουν ἀπό τό Λονδίνο πρός τίς δυτικές περιοχές.
35. Ὁ Λόρδος Altamont.
37. Τό Jesus College, στό Κέμπριτζ.

38. *Ibi omnis effusus labor* – "Όλοι οί κόποι μου πήγαν χαμένοι!

39. 'Ο δεύτερος Δούκας του Ντέζαρτ. 'Ο De Quincey τόν είχε συναντήσει μέ τόν Λόρδο Altamont, του οποίου ήταν ξάδελφος. Τήν εποχή πού ό De Quincey έπισκέφτηκε τό 'Ητον, ήταν άκόμη ύποκόμης του Κάστλ Κάφ. Τόν τίτλο τόν πήρε τό 1804.

40. τήν ιστορία του Otway. 'Ο Thomas Otway (1652 - 85), συγγραφέας του *Venice Preserved* καί άλλων έργων. Λέγεται ότι, όταν κρυβόταν από τούς πιστωτές του σ' ένα πανδοχείο στό Τάουερ Χίλλ, όπου πέθαινε κυριολεκτικά τής πείνας, ένας ξένος του έδωσε έλεημοσύνη, καί μπόρεσε ν' αγοράσει ένα φρατζολάκι ψωμί. "Όμως, μέ τήν πρώτη μπουκιά πού έφαγε, πνίγηκε.

41. του Λόρδου Altamont. Κληρονόμος μιās περιουσίας 40.000 λιρών τό χρόνο.

42. ό δρόμος γιά τό –. Γιά τό Γκράσμπερ, όπου ζούσε ό Wordsworth.

43. λατρευτή M. 'Η σύζυγός του Μαργαρίτα.

44. είμαι πάλι στό Λονδίνο. 'Ο De Quincey αναφέρεται άκριβώς στή στιγμή πού γράφεται τό κείμενο, τό 1821.

45. οικόδεσποινα αυτού άκριβώς του σπιτιού. "Όταν ό Wordsworth άφησε τό έξοχικό σπίτι, τό κατοίκησε ό De Quincey.

46. στό μεγαλοπρεπές Πάνθειον. "Ένα πλούσια διακοσμημένο κτίριο μέ πολλές αίθουσες, όπου γινόντουσαν πολλοί δημόσιοι χοροί. 'Η αναφορά είναι από ένα ποίημα του Wordsworth, 'Η Δύναμη τής Μουσικής.

47. τό βάμμα του όπιου. 'Ο De Quincey έπαιρνε σχεδόν πάντα τό όπιο σέ μορφή λαύδανου, βάμμα του όπιου σέ άλλο, όπως έκαναν καί οί περισσότεροι χρήστες τών άρχών του δέκατου ένατου αιώνα.

48. φάρμακον νηπενθές. 'Ελληνικά στό κείμενο.

49. αντί-δραστικό. 'Εδώ ό De Quincey παίζει μέ τήν διπλή έννοια τής λέξης «δραστικό», πού μπορεί νά σημαίνει έναν έντονο άστατο χαρακτήρα, αλλά κι ένα καθαρκτικό

φάρμακο, ὅπως εἶναι τό καλομέλανο. Ἐτσι, ἡ λέξη «ἀντι-δραστικό» στό κείμενο σημαίνει σοβαρό ἢ βαρύ, ἀλλά ἐπίσης, σάν τό ὄπιο, ὅτι προκαλεῖ δυσκοιλιότητα.

50. Τρίτη καί Σάββατο. Τίς μέρες αὐτές ἡ *Gazette* δημοσίευε τά ὀνόματα ὅσων εἶχαν χρεωκοπήσει.

51. *meo periculo* – μέ δική μου εὐθύνη.

52. *ponderibus librata suis* – βρῖσκεται σέ ἰσορροπία.

53. το μοναδικό μέλος. Τό 1856 ὁ De Quincey ἄλλαξε τήν φράση κι ἔγραψε «... τῆς ὁποίας παραδέχομαι ὅτι εἶμαι ὁ Πάπας». Μέχρι τότε ὑπῆρξαν κι ἄλλα «μέλη».

54. ἓνας χειρουργός. Πιθανῶς ὁ Dr. Abernethy, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἴδιος ὀπιομανῆς καί παρακολουθοῦσε τόν Coleridge καί τόν De Quincey.

55. ὁ τελευταῖος Δούκας –. Ὁ Δούκας τοῦ Νόρφολκ, ὁ Κάρολος ὁ ἐνδέκατος (1746-1815).

56. *Grassini*. Giuseppina Grassini (1773 - 1850), κοντράλτο, τραγουδίστρια τῆς ὄπερας, ἔπαιζε στό Λονδίνο τό 1804-6. Ἦταν ὁμορφή καί πολύ καλή ἠθοποιός ὅπως καί τραγουδίστρια. Εἶχε μιά περίεργη ποιότητα φωνῆς πού σ' ἄλλους ἄρεσε καί σ' ἄλλους ὄχι. Ψιθυρίζόταν ὅτι ὑπῆρξε ἐρωμένη καί τοῦ Ναπολέοντα καί τοῦ Γουέλλιγκτον.

57. *Religio Medici*. Ὁ De Quincey ἦταν μέγας θαυμαστής τοῦ Sir Thomas Browne κι ἐπηρεάστηκε πολύ ἀπό τό ὕφος του. Τό κείμενο πού ἀναφέρεται ἐδῶ εἶναι γιά τήν ἀρμονία, στό δεύτερο μέρος τοῦ *Religio Medici*.

58. ὁ ὀδοιπόρος *Weld*. Isaac Weld (1774 - 1856), συγγραφέας καί εἰκονογράφος ταξιδιωτικῶν βιβλίων.

59. Τροφώνιος. Ἐνας μυθικός ἀρχιτέκτονας τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδας, τόν ὁποῖο κατάπιε ἡ γῆ.

60. τῆς μεγάλης πόλης τοῦ Λ. – Λίβερπουλ. Ὁ De Quincey ἔκανε συχνά διακοπές στό Ἔβερτον, κοντά στό Λίβερπουλ.

61. *Sir H. Yane*. Sir Henry Yane, ὁ νεώτερος (1613 - 62), πολιτικός καί συγγραφέας, ἐκτελέστηκε ἀπό τόν Κάρολο Β' σάν βασιλοκτόνος.

62. τῶν Ἑκατομυλῶν. Τεράστιοι ναοί τῶν Θηβῶν τῆς

Αιγύπτου μέ εκατό πύλες. Οί Θήβες τῆς Αιγύπτου ἦταν μία ἀπό τίς πηγές τοῦ ὄπιου, τό ὁποῖο καί ἀποκαλοῦσαν Θηβαϊκό.

63. *Κάντ, Φίχτε, Σέλλιγκ κ.ἄ.* Γερμανοί φιλόσοφοι τοῦ δεκάτου ὀγδόου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα. Οἱ μελέτες τοῦ De Quincey τήν ἐποχή πού ἔγραφε τίς Ἐξομολογήσεις ἦταν κύρια πάνω στή γερμανική φιλοσοφία. Προσπάθησε κι ὁ ἴδιος νά γράψει ἕνα φιλοσοφικό ἔργο. Ἐνα ἀπό τά πιό γνωστά του ἄρθρα εἶναι «Οἱ Τελευταῖες Μέρεις τοῦ Immanuel Kant».

64. *honni soit qui mal y pense* – Ντροπή σ' αὐτόν πού σκέφτεται πονηρά.

65. *X. Y. Z.* Ἡ ὑπογραφή πού χρησιμοποίησε ὁ De Quincey γιά τίς Ἐξομολογήσεις κι ἄλλα ἀνώνυμα ἄρθρα.

– *Esquire*: τιμητικός τίτλος.

66. *Custos Rotulorum* – Φύλακας μητρώων.

67. ἕνα πολύ μελαγχολικό γεγονός. Ὁ θάνατος τῆς κόρης του Wordsworth, ἕνα παιδί πού λάτρευε ὁ De Quincey.

68. ἡ ὑπηρέτρια. Barbara Lewthwaite, θέμα τοῦ ποιήματος *The Pet-Lamb* τοῦ Wordsworth.

69. *Adelung*. Jean Christophe Adelung (1732 - 1806), Γερμανός φιλόλογος, συγγραφέας τοῦ *Μιθριδάτη ἢ τοῦ Παγκόσμιου Πίνακα τῶν Διαλέκτων*.

70. μέ λύσσα. Στήν ἐκδοση τοῦ 1856, ὁ De Quincey προσέθεσε ὅτι αὐτός πού μπολιάστηκε μέ λύσσα, ἦταν ἕνας χειρουργός στό Μπρίγκτον, ἀλλά δέν ἀνέφερε τ' ὄνομά του.

71. ἕνα σπιτάκι. Ἡ ἀγροικία Ντόβ, στό Γκράνσμερ.

72. ὁ κύριος –. Ὁ Thomas Clarkson, ἀρχηγός τοῦ κινήματος γιά τήν κατάργηση τῆς δουλείας. Ὁ De Quincey προσέθεσε τ' ὄνομά του στήν ἐκδοση τοῦ 1856.

73. ἡ μέρα τοῦ Ἀγίου Θωμᾶ. 21 Δεκεμβρίου, ἡ μεγαλύτερη νύχτα τοῦ ἔτους.

74. *Dr. Johnson... Jonas Hanway*. Ὁ *bellum internecinum* (ἀλληλοεξοντωτικός πόλεμος) ἦταν ἡ ἀνταλλαγή ἐπιστολῶν μέσω τοῦ τύπου, μετά ἀπό μιᾶ δυσμενῆ κριτική τοῦ Dr. Johnson γιά ἕνα ἔργο τοῦ Jonas Hanway.

75. τὰ χέρια. Τῆς γυναίκας του.

76. οἱ μελέτες μου ἔχουν τώρα διακοπεῖ ἀπό καιρό. Ὁ De Quincey χρησιμοποιοῖ τόν ἱστορικό ἐνεστώτα· «τώρα» εἶναι τό 1817, ἄν καί τό κείμενο πιθανῶς νά γράφτηκε τό 1821. Θά πρέπει πάντως νά ἦταν ἓνα ἀπό τά ἤδη γραμμένα κείμενα πού εἶχε ὅταν ἄρχισε νά γράφει τίς Ἐξομολογήσεις.

77. ὁ — διαβάζει αἰσχρά κι ἡ κυρία —. Ὁ ἠθοποιός John Philip Kemble καί ἡ ἀδελφή του, ἡ ἠθοποιός Sarah Siddons. Ὁ De Quincey συμπλήρωσε τά ὀνόματα τό 1856· καί πρόσθεσε «Οὔτε ὁ Coleridge οὔτε κι ὁ Southey εἶναι καλοί στήν ἀπαγγελία. Ὁ Southey εἶναι σ' ὅλα λαμπρός, ἐκτός ἀπ' αὐτό. Καί οἱ δύο διαβάζουν σάν νά κλαῖνε ἢ σάν νά μοιρολογοῦν».

78. ποιήματα τοῦ W. «M». Εἶναι ἡ Μαργαρίτα De Quincey· ἡ νεαρή κυρία, πού ἀναφέρεται στό κείμενο, θά μπορούσε νά ἦταν ἡ Dorothy Wordsworth, ἀλλά οἱ Wordsworth εἶχαν διακόψει τίς σχέσεις τους μέ τούς De Quincey ἐκείνη τήν ἐποχή.

79. *De Emendatione Humani Intellectus*. Baruch Spinoza (1632 - 77). Ὁλλανδός φιλόσοφος. Ἡ ἡμιτελής ἐργασία του ἦταν γιά τήν διόρθωση τῆς ἀνθρώπινης νόησης.

80. ἓνας φίλος... μοῦ ἔστειλε τό βιβλίό τοῦ κυρίου Ricardo. David Ricardo (1772 - 1823), οἰκονομολόγος. Οἱ Βασικές Ἀρχές τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καί Φορολογίας ἐκδόθηκαν τό 1817 καί στάλθηκαν γιά κριτική στόν De Quincey γιά τό περιοδικό. Ὁ φίλος πού τοῦ τό ἔστειλε εἶναι ὁ John Wilson.

81. Προλεγόμενα... Αὐτή ἡ ἐργασία τοῦ De Quincey συμπληρώθηκε καί δημοσιεύτηκε μετά ἀπό πολλά χρόνια.

82. ἀναστάτωση τοῦ ματιοῦ. Τά σχέδια αὐτά τά βλέπουμε μέ τά μάτια κλειστά καί εἶναι γνωστά σάν ὑπναγωγικά ὁράματα.

83. Piranesi. Giovanni Battista Piranesi (1720 - 78), χαράκτης. Οἱ γκραβοῦρες, τίς ὁποῖες ὁ De Quincey ὀνομάζει «Ὀνειρα» ἦταν στήν πραγματικότητα «Carceri d'

Invenzione» (Φανταστικές Φυλακές), οί όποίες παρουσιάζουν κλασικές (κι όχι γοθτικές, όπως λέει ό De Quincey) υπόγειες φυλακές.

84. ένας μεγάλος σύγχρονος ποιητής: 'Ο Wordsworth στό *The Excursion*.

85. *Fuaseli*. Henry Fuaseli (1741 - 1825), ιστορικός και φανταστικός ζωγράφος, ειδικευμένος σέ φαντάσματα και μάγισσες. Έλβετός στήν καταγωγή, πού έζησε τό μεγαλύτερο μέρος τής ζωής του στήν Άγγλία.

86. *Shadwell*. Thomas Shadwell (1642 - 92), δαφνοστεφής ποιητής και συγγραφέας. Ήταν ένας κανονικός όπιομανής.

87. ό Λόρδος του *Orford*. Horace Walpole.

88. κάποιο μέρος τής ζωής μου στό Λονδίνο. Τό 1856, ό De Quincey τό έκανε πίο συγκεκριμένο λέγοντας «τό ψάξιμο τής Άννας ανάμεσα στά πλήθη» προκάλεσε τούς έφιάλτες μέ τά πρόσωπα πού τόν κοιτούσαν.

89. *officina gentium* - έργοστάσιο έθνών.

90. *caeteris paribus* - από άλλα όμοια πράγματα.

91. ένα παιδί. Ή Kate Wordsworth.

92. *Coronation Anthem*. Σύνθεση του Handel για τήν Στέψη του Γεωργίου Β' τό 1727.

93. ή αίμομικτική μητέρα. Ή Άμαρτία, κόρη του Σατανά, μέ τόν όποίο έκανε ένα παιδί, τόν Θάνατο. Milton, *Χαμένος Παράδεισος*, Δεύτερο Βιβλίο, στίχοι 787-9.

94. *Jeremy Taylor*. Τό 1856 ό De Quincey τό διόρθωσε: ή αναφορά ήταν για ένα δοκίμιο του Βαυον για τόν Θάνατο.

95. *Sheffield Iris*. Στο παρελθόν *Sheffield Register*, ένα τελείως ρεφορμιστικό περιοδικό τό όποίο άλλαξε πολιτική κι όνομασία όταν ό εκδότης του εκδιώχθηκε και έφυγε για τήν Άμερική.

96. ό κύριος *Montgomery*. James Montgomery (1771 - 1854), ποιητής, ύμνογράφος, δημοσιογράφος κι εκδότης του *Sheffield Iris*.

97. τής μοναδικής συντρόφου μου. Ή σύζυγός του.

98. *Medical Intelligencer*. Ένα περιοδικό μέ πολύ σύντομη ζωή, από τό 1820-23.
99. Φόξ-Τζύλλ. Τό μικρό σπίτι όπου μετακόμισε ό De Quincey, όταν ή οικογένειά του είχε γίνει πιά πολύ μεγάλη γιά νά κατοικεί στό Ντόβ.
100. οί *Strulbrugs* του *Swift*. Άθάνατοι πού πολλές φορές γεννιόντουσαν ανάμεσα στόν κανονικό πληθυσμό. Ό *Swift* περιγράφει τ' άθλια άτέλειωτα γεράματά τους.
101. *causa occasionalis* – τυχαία αίτία.
causia sine qua non – άποτελεσματική αίτία.
102. *camera obscura*. Μία μηχανή ή όποία προσλαμβάνει εικόνες μέ τοπία κι αντικείμενα μ' ένα διπλό κυρτό φακό και τά προβάλλει σέ μία λευκή επιφάνεια σέ σκοτεινό δωμάτιο.
103. *praemissis praemittendis* – έχοντας λάβει ύπ' όψιν τούς σχετικούς στοχασμούς. Ό De Quincey ξαναλέει πώς οί ύπερβολικές ποσότητες του όπιου τόν βοήθησαν νά όνειρεύεται μόνο γιατί προϋπήρχαν οί διάφοροι στοχασμοί.

Alethea Hayter

Ο THOMAS DE QUINCEY ΚΑΙ ΟΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΤΟΥ

ΟΙ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΑΙΓΓΛΟΥ ΗΡΩΪΝΟΜΑΝΟΥΣ, πού θά γράφονταν πιθανά σήμερα από έναν αντιπροσωπευτικό χρήστη τών ναρκωτικῶν, θά παρουσίαζαν ένα πλήθος από ούρές κάτωχρων ἀνθρώπων σέ διανυκτερεύοντα φαρμακεία, ἀποκαμωμένων γιατρῶν νά διαπληκτίζονται μέ ξαπλωμένους ἀμετάπειστους ἐνεσάκηδες, ἐμπόρων νά χώνουν σκονάκια σέ χέρια πού περιμένουν σέ στοές, σέ κέντρα διασκέδασης καί σέ δημόσια οὐρητήρια. Θά ἦταν μιά σκηνή ἐξαθλίωσης καί ὑπανάπτυξης, μέ μολυσμένες σύριγγες, ἀκατάστατους καταυλισμούς, ἐγκαταλελειμμένα σπίτια· μιά σκηνή ἀεναῆς κίνησης καί βρωμιᾶς, μέ σωρεία συμπτωμάτων ἀπομόνωσης· μιά σκηνή μακάριας ἀπάθειας, ιδιόρρυθμης, ἀνεντόπιστης, καί βιαιοτήτων ἐκμέρους τῆς ἀστυνομίας.

Πρὶν ἀπό ἐνάμιση αἰῶνα, ὅταν ὁ Τόμας Ντέ Κουίνισυ ἔγραψε τίς Ἐξομολογήσεις του, ἡ κατάσταση ἐνός ὀπιομανοῦς ἦταν πολὺ διαφορετική. Δέν παραβίαζε κανένα νόμο, ἡ κοινή γνώμη δέ στρεφόταν ἐναντίον του, οὔτε συγκεντρωνόταν πάνω του τό ἐνδιαφέρον της· τὰ ναρκωτικά ἦταν φτηνά, ἦταν εὐκόλο ν' ἀγοραστοῦν καί οἱ κίνδυνοί τους — ἂν κι ἦταν ἐξίσου μεγάλοι, τότε ὅσο

τώρα — δέν ἦταν κατανοητοί. "Όλοι αὐτοί πού περιμένουν νά βροῦν στήν ἀφήγηση τῶν ἐμπειριῶν τοῦ Ντέ Κουίνσυ παραλληλισμούς μέ τή φύση τῶν στοιχείων πού παρέχουν τ' ἀστυνομικά δελτία καί τά ἱατρικά ἱστορικά σήμερα, ὄχι μόνο θά ἐκπλαγοῦν, ἀλλά τό κυριότερο θά χάσουν καί τό νόημα τοῦ βιβλίου τοῦ Ντέ Κουίνσυ.

Πραγματικά, μοιράστηκε μαζί μέ ἄλλους ναρκομανεῖς τοῦ καιροῦ του, καί τοῦ καιροῦ μας, τήν ἰδιοσυγκρασία τοῦ περιθωριακοῦ, πού κάνει μιά τέτοια ζωή ὑποφερτή, κι ἀκόμη προτιμητέα. Ἐζήτησε τήν περιθωριακή ζωή αὐτοῦ τοῦ εἶδους στή διάρκεια τῶν μηνῶν πού κρυβόταν στό Λονδίνο, χρόνια πρὶν ἀρχίσει νά παίρνει ὄπιο, κι ἀργότερα δοκίμασε βαθιά τήν ἐξαθλίωση καί τόν ξεπεσμό τοῦ ἐθισμού· μετά τή συγγραφή τῶν Ἐξομολογήσεων ἑνός Ἀγγλοῦ Ὀπιομανοῦς περισσότερο παρά πρὶν. Ἐνίωσε τή νωθρότητα καί τήν ἀπελπισία, τή μομφή τῶν ἀνεκπλήρωτων ζωτικῶν καθηκόντων, τήν ἀηδία καί τήν ἀναξιοπρέπεια τῶν περιόδων ἀπομόνωσης· ἔζησε σέ ἀκατάστατα δωμάτια, μέ ἀτημέλητα ροῦχα, πεινασμένος, ἄστεγος καί μέσα στή βρωμιά.

"Όμως πολύ λίγα ἀπ' ὅλα αὐτά ἐμφανίζονται στίς Ἐξομολογήσεις. Τό θέμα τους δέν εἶναι αὐτό. Εἶναι μιά ἐμβάθυνση στό μηχανισμό τῆς φαντασίας, μιά ἐξερεύνηση τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς ἑνός ἐξαιρετικοῦ στό σύνολό του ἀτόμου πού ἔτυχε νά εἶναι ἐπιπλέον ὀπιομανής, χωρὶς ὡστόσο ἀπό τήν ἐμπειρία του νά μποροῦν νά βγοῦν ἔγκυρα συμπεράσματα γιά τό τί θά συνέβαινε στόν κοινό ὀπιομανή. «Ἦταν τό ὄπιο ἢ ἦταν τό ὄπιο σέ συνδυασμό μέ κάτι ἄλλο πού σήκωσε αὐτές τίς καταιγίδες;», ἀναρωτιόταν πολλά χρόνια ἀργότερα, καί κατέληγε στό συμπέρασμα πώς ἦταν τό «κάτι ἄλλο» — ἕνα φυσικό χάρισμα ὀνειροπόλησης, ἀναδυόμενο ἀπό βαθιές θλίψεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας — πού διηγίονταν

τά εκπληκτικά όράματά του υπό τήν ἐπήρεια τοῦ όπιου.

Ὁ Ντέ Κούνισυ συμπεριέλαβε μερικά ἀπό τά γεγονότα τοῦ ξεκινήματος τῆς ζωῆς του στίς Ἐξομολογήσεις, γιά νά ἐξηγήσει πῶς ἔγινε όπιομανῆς, πάνω σέ τί λογῆς προσωπικότητα ἐπέδρασε τό όπιο, καί ἀπό ποῦ ἦρθαν τά όντα καί τά τοπία πού μεταστοιχειώθηκαν στά όνειρά του. Ἀργότερα στή ζωή του κατάφερε νά δεῖ πιό καθαρά, καί νά συσχετίσει, σέ μιᾶ σειρά αὐτοβιογραφικῶν ἀποκαλύψεων, τήν πλήρη συνοχή μεταξύ τῶν νεανικῶν του ἐμπειριῶν καί τῶν μετέπειτα όραμάτων του: πῶς γεγονότα καί συγκινήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἐφηβικές συγκρούσεις, πράγματα πού εἶχε διαβάσει καί πράγματα πού εἶχε δεῖ, συνενώθηκαν σέ νέα φανταστικά πρότυπα, γιά νά κυριαρχήσουν στά όνειρά του. Αὐτό ὑποτίθεται ὅτι ἦταν τό *Suspiria de Profundis* του, ἡ ἀνολοκλήρωτη αὐτοτελής μυθιστορηματική συνέχεια τῶν Ἐξομολογήσεων ἑνός Ἀγγλοῦ Ὁπιομανοῦς. Ἡ εἰκόνα τῆς δικῆς του ἱστορίας τῶν πρώτων χρόνων, πού ἀποκάλυψε ἀργότερα, διευκολύνει στήν ἀποσαφήνιση τοῦ ψυχολογικοῦ παρελθόντος τῆς πρώτης του δουλειᾶς, τῶν Ἐξομολογήσεων.

Ὁ Τόμας Ντέ Κούνισυ γεννήθηκε τό 1785. Ἦταν ὁ δεύτερος γιός ἑνός ἐμπόρου ἀπό τό Μάντσεστερ πού πέθανε ἀπό φυματίωση, ὅταν ὁ Τόμας ἦταν ἑφτά ἐτῶν. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἐτοιμοθάνατου ἄντρα, σέ μιᾶ ἄμαξα πού τό ἀργό πλησίασμά της μέσ' ἀπό σκοτεινά στενά δρομάκια ἀκουγόταν κάμποση ὥρα πρὶν ἀπ' τήν οἰκογένειά του, πού περίμενε, ἀποτέλεσε συστατικό πολλῶν ἀπό τά μεταγενέστερα όνειρα θλιβερῶν γεγονότων τοῦ πεπρωμένου γιά τόν Ντέ Κούνισυ. Μετά τό θάνατο τοῦ πατέρα του, ἡ ἀνατροφή του περιῆλθε στά χέρια τῆς μητέρας καί τῶν κηδεμόνων του, ἀνθρώπων κάθε ἄλλο παρά προικισμένων μέ φαντασία. Γιά κάποια περίοδο τόν κακομεταχειρίζοταν ὁ φοβερᾶ πολυμήχανος κι ἐπιθετικός μεγαλύτερος ἀδερφός του Οὐίλιαμ.

Πραγματικοί σύμμαχοι μέσα στην οικογένειά του ήταν οί αδελφές του. Δυό απ' αυτές, ή μιά ιδιαίτερα αγαπητή, πέθαναν σέ παιδική ήλικία. 'Ο θάνατος τής έννιάχρονης 'Ελίζαμπεθ στά μέσα του καλοκαιριου και ή έκσταση πού δοκίμασε ό έξάχρονος Τόμας, καθώς στεκόταν δίπλα στό πτώμα της, ήταν από τά πιό δυνατά θέματα τών κατοπινών όνειρων του, θέματα πού συνέδεσε στή φαντασία του μ' όλες τίς μετέπειτα έμπειρίες του από μικρά κορίτσια πού ύπέφεραν, προδομένα, έτοιμοθάνατα.

'Ετσι, ό Ντέ Κουίνσυ απόκτησε πολύ νωρίς, θλιβερές έμπειρίες από τό χαμό μελών τής οικογένειάς του πού τόν αγαπούσαν πολύ, καθώς και από τήν άποτυχία στό νά βρει συμπάθεια από εκείνους πού επέζησαν. 'Αλλά τά παιδικά του χρόνια δέν ήταν στήν πραγματικότητα καταπιεσμένα ή στερημένα. 'Η οικογενειακή του ζωή ήταν σταθερή κι ευημερούσα, άν δέν ήταν συνάμα κι ευχάριστη· δέν τόν παραμελούσαν, άλλ' ούτε και τόν κακομεταχειρίζονταν. Βρισκόταν όμως κάτω από ψυχολογική πίεση. 'Η άυστηρή αίσθηση καθήκοντος τής μητέρας του, οί άπαιτητικές έργασίες άπομνημόνευσης πού του επέβαλλε ό κηδεμονεύων παιδαγωγός του, ή περιφρόνηση του μεγαλύτερου αδελφού του για τίς όνειροπολήσεις και τήν άνικανότητά του ν' αντιμετώπιζει τίς καταστάσεις, όλα τόν έκαναν νά αισθάνεται ότι οί άλλοι περίμεναν πολλά απ' αυτόν. Τά μαθήματα του φαινόντουσαν εύκολα, αλλά δέ μπορούσε νά χωρέσει στό στενό σακάκι τής τάξης και τής ευπρέπειας πού ήθελαν νά του φορέσουν ή οικογένεια και οί φίλοι του.

Στήν πραγματικότητα δέν είχε κανένα λόγο νά φοβάται γι' άνικανότητα. 'Ηταν έξαιρετικά έξυπνος και προικισμένος· άν κι ήταν μικρόσωμος, είχε λεπτό και κομψό πρόσωπο κι έξαιρετική χάρη στους τρόπους· και γινόταν αγαπητός σχεδόν σέ όλους όσους συναντούσε

ἀπό τήν πρώτη στιγμή. Δύστροποι ἡλικιωμένοι διευθυντές σχολείων, κορίτσια πού ἐργάζονταν στούς μύλους, ἀχρεῖοι δικηγόροι, εὐσεβεῖς ἀσκητές, πόρνες, Ἴρλανδοὶ ἀριστοκράτες, Σκωτσέζοι καθηγητές, ὅλοι, ἀπό τόν Γεώργιο τόν Γ' μέχρι τή μισοπεινασμένη μαγειρίσσα, ὑπέκυπταν στή χάρη του. Ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητός στίς χαριτωμένες κι ἔξυπνες νεαρές γυναῖκες, ἀπό τήν ἐκλεπτυσμένη Λαίδη Κάρμπερι μέχρι τή ντροπαλή κι ὄνειροπαρμένη Ντόροθι Γουέρντσογουορθ. Τά παιδιά τόν ἐμπιστεύονταν στή στιγμή· ἄνθρωποι ἐντελῶς ξένοι τοῦ πρόσφεραν ὑπηρεσίες. Λίγοι ἄντρες φοβόντουσαν ὡστόσο λιγότερο τήν κοινωνική ἢ πνευματική ἀποτυχία. Ἀλλά τό «χρόνιο πάθος ἀγωνίας», ὅπως ὁ ἴδιος τό τοποθέτησε, ἀπό τό ὅποιο ὑπέφερε, δέν εἶναι βέβαια λογισμός τῶν πιθανοτήτων ἀποτυχίας ἢ ἐπιτυχίας· εἶναι μιὰ ἀρρώστια ἀθεράπευτη ἀπό τά μαθήματα τῆς πείρας. Ἀναγνώρισε στόν ἑαυτό του μιὰ «μανία περιφρόνησης», μιὰ «αἰώνια αἴσθησις ἐγκατάλειψης». Στή μετέπειτα ζωή του ἐδραίωσε ἓνα εἶδος ἰσορροπίας, μιὰ ἄτρωτη μυστική ζωή τοῦ μυαλοῦ, πίσω ἀπό ἓνα γυάλινο ψυχολογικό πέτασμα, πού τοῦ ἐπέτρεπε νά κοιτάζει ἔξω μέ στοργική συμπάθεια πρός τοὺς ἄλλους, ἀλλά δέν ἄφηνε καμιὰ ἀπαίτηση, καμιὰ συμπάθεια, καμιὰ προσεγγιστική βούλησις νά ἐπιστρέψει σ' αὐτόν. Μολαταῦτα, στά πρῶτα χρόνια του ἦταν ἀκόμα τρωτός.

Τόν ἔστειλαν σέ τρία σχολεῖα, στό Μπάθ, τό Γουίλτσαϊρ καί τό Μάντσεστερ. Καί στά τρία εἶχε λαμπρές ἐπιδόσεις, τά πήγαινε καλά μέ τ' ἄλλα παιδιά καί βρῆκε μερικούς πολύ συμπαθητικούς δασκάλους. Τό τελευταῖο του σχολεῖο ἦταν ἡ περίφημη Manchester Grammar School, ὅπου τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά δουλέψει μαζί μέ ἄλλα φωτεινά μυαλά. Ὑπῆρχε μιὰ πειθαρχία πού διαφυλασσόταν ἀπό τά ἴδια τά παιδιά, χωρίς τρομοκρατία καί χωρίς ξυλοδαρμούς. Εἶχε τήν ἄ-

νεση ν' απολαμβάνει ένα δικό του δωμάτιο μέ πιάνο καί όλα τά βιβλία πού ἤθελε. Οἱ λόγοι πού προφασίστηκε — ὅτι ἡ ἔλλειψη εὐκαιριῶν στοχειώδους ἐκγύμνασης τοῦ προκάλεσε κάποια ἐκφυλιστική ἀσθένεια στό συκώτι, πού ὀξύνθηκε ἀπό μιὰ λανθασμένη θεραπεία πού τοῦ συνέστησε ἕνας φαρμακοποιός τῆς περιοχῆς, καί ὅτι προτιμοῦσε νά πάει ἀμέσως σέ κάποιο πανεπιστήμιο, παρά νά μείνει στή Σχολή ἕναν ἀκόμα χρόνο, μολονότι ὁ παιδαγωγός του δέ συμφωνοῦσε μ' αὐτό — μετά βίας φαίνονται ἐπαρκεῖς γιά νά ἐξηγήσουν τήν παρόρμηση πού τόν κατακυρίευε νά φύγει μακριά, ν' ἀποκοπεῖ ἀπ' ὅλους ὅσους γνώριζε, ἀπ' ὅλη ἐκείνη τήν προγραμματισμένη ἀσφάλεια τοῦ σπιτιοῦ καί τοῦ σχολείου. Ἦταν ἡ ἐπενέργεια τῆς αἴσθησης τῆς ἀνικανότητος, ἐπιβεβλημένης κατά τήν ἀνατροφή του, πού τόν ἔκανε νά νιώθει περιθωριακός, ἀσυμβίβαστος μέ τούς κοινωνικούς θεσμούς. Ὅμως δέν ἦταν ὁ τύπος τοῦ ἀσυμβίβαστου πού θεωρεῖ ὅτι ὁ κόσμος τοῦ ὀφείλει τή ζωή, χωρίς ἐκεῖνος νά ἔχει τήν παραμικρή ὑποχρέωση πρὸς ὁποιοδήποτε: μπορούσε πάντα νά βλέπει τίς ἀπόψεις τῶν ἄλλων καί ν' ἀναγνωρίζει τά λάθη του.

Ἡ ἀποχώρησή του ἀπό τό σχολεῖο, οἱ περιπλανήσεις του μέ τά πόδια στήν Οὐαλία, τό ἀπελπισμένο του ταξίδι στό Λονδίνο μέ σκοπό νά κάνει λεφτά, σύμφωνα μέ τίς προσδοκίες του, οἱ μῆνες σχεδόν πείνας πού πέρασε τό χειμῶνα τοῦ 1802-3, ἐνῶ περίμενε τίς προκαταβολές τῶν δανειστῶν του, ἡ φιλία του μέ τή δεκαπεντάχρονη πόρνη Ἄν, περιγράφονται ζωηρά στίς Ἐξομολογήσεις. Ἡ μητέρα του τοῦ εἶχε παραχωρήσει τό πενιχρό ἐπίδομα μιᾶς γκινέας τῆ βδομάδα ὅσο βρισκόταν στήν Οὐαλία, ἀλλά ὅταν πῆγε στό Λονδίνο ἀποκόπηκε ἀπό ὅλες τίς παροχές τῆς οἰκογένειάς του, πού ἔχασε τά ἴχνη του. Κατά τή διάρκεια ἐκείνων τῶν μηνῶν τοῦ 1802 καί 1803 πού ἔμενε στήν Οὐαλία καί τό Λονδίνο, δέν εἶχε δοκιμάσει ἀκόμα τό ὄπιο καί δέν

ἐπρόκειτο νά γίνει κανονικός χρήστης γιά τά ἐπόμενα δέκα χρόνια· οί μῆνες αὐτοί ὅμως στάθηκαν κρίσιμοι γιά τή γνωριμία του μέ τό ὄπιο. Οί στερήσεις πού ὑπέμεινε ἀπέβησαν ἡ αἰτία γιά τήν ὀδυνηρή γαστρική ἀρρώστια, πού τόν ἀνάγκασε νά παίρνει ὄπιο σάν κανονικό παυσίπονο ἐπί μία δεκαετία στή συνέχεια· καί οί συγκινήσεις τοῦ ἄγχους, τοῦ φόβου γιά λανθασμένες ἐπιλογές, τῶν χωρισμῶν, τῶν ἀποκλεισμῶν καί τῆς πικρίας, τά ὄραματα ἑνός ἀτέλειωτου πλήθους προσώπων, ἐπιβλητικῶν σπηλαιωδῶν κτιρίων, κι ἑνός προδομένου καί χαμένου κοριτσιοῦ ἔγιναν τά κυρίαρχα θέματα τῶν καταπληκτικῶν ὀνειρῶν πού ἔβλεπε ὑπό τήν ἐπήρεια τοῦ ὄπιου.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1804 ἡ οἰκογένειά του ἀνακάλυψε τά λημέρια του κι ἐπῆλθε κάποια συμφιλίωση. Τό χειμῶνα φοίτησε στό Κολέγιο Γουόρσεστερ, στήν Ὁξφόρδη, ὅπου ἔμεινε μέχρι τό 1808 κάνοντας μοναχική ζωή καί μελετώντας σκληρά, ἀλλά ἐγκατέλειψε τό Πανεπιστήμιο χωρίς νά πάρει δίπλωμα. Ἀπό τόν πατέρα του εἶχε πιά ἀρκετά χρήματα γιά νά ζήσει· κι ἔτσι βάλθηκε τά ἐπόμενα χρόνια νά περιπλανιέται μεταξύ Λονδίνου, Γουέστμὸρλαντ καί Γουέστ Κάντρι, ἀφιερώνοντας πολύ ἀπό τό χρόνο του στή μελέτη τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων Κάντ, Σέλιγκ καί Φίχτε. Εἶχε ἐνδεχόμενα τήν ἐλπίδα νά γράψει κι ὁ ἴδιος ἕνα μεγάλο φιλοσοφικό ἔργο· ὁ τίτλος, παρμένος ἀπ' τόν Σπινόζα, θά ἦταν *De Emendatione Humani Intellectus*. Στήν πραγματικότητα ὅμως ποτέ δέ δημοσίευσε ἄλλο βιβλίο πρὶν τίς *Ἐξομολογήσεις*.

Τό 1807, σέ μιά ἐπίσκεψή του στό Σόμερσετ, γνώρισε τόν Κόλριτζ. Ἡ σχέση μεταξύ τῶν δύο ἀνδρῶν δέν ἦταν ποτέ μιά εὐκολη καί ἡσυχη φιλία· ὁ ἕνας γνώριζε ἢ ὑποφιαζόταν τόν ἐθισμό τοῦ ἄλλου στό ὄπιο, καί μιά ὀμίχλη ἀνομολόγητης ἐνοχῆς καί ὑποκριτικῶν δικαιολογιῶν σκίαζε τή γνώμη τοῦ ἑνός γιά τόν ἄλλο.

Ἄλλά ὁ Ντέ Κουίνσου θαύμαζε βαθιά τήν εὐφυΐα τοῦ γηραιότερου συγγραφέα καί πολύ σύντομα, μετά τή γνωριμία τους, δάνεισε γενναιόδωρα καί ἀνώνυμα στόν Κόλριτζ 300 λίρες. Ὄταν ὁ Ντέ Κουίνσου ἐγκαταστάθηκε στό Γουέστμόρλαντ, γνώρισε ἀρκετά καλά τόν Κόλριτζ στούς Κέσγουικ καί Ἄλαν Μπάνκ. Συναντήθηκαν ἐπίσης στό Λονδίνο, ὅπου ὁ Ντέ Κουίνσου συχνά ὑπῆρξε ἀκροατής τῶν ωραίων καί σπινθηροβόλων μονολόγων πού ἀντιπροσώπευαν τήν ἀντίληψη τοῦ Κόλριτζ περί συζήτησης. Τήν ἐποχή ἐκείνη ὁ ἐθισμός τοῦ Κόλριτζ στό ὄπιο ἦταν πολύ πιό προχωρημένος ἀπ' τόν ἀντίστοιχο τοῦ Ντέ Κουίνσου.

Στήν ἀρχική ἐκδοχή τῶν Ἐξομολογήσεων, ὁ Ντέ Κουίνσου ἀναφέρθηκε στόν ἐθισμό τοῦ Κόλριτζ μόνο δύο φορές, χωρίς νά σταθεῖ καί χωρίς ν' ἀναφέρει ὄνομα. Ἄλλά μετά τό θάνατο τοῦ Κόλριτζ, τό 1834, ἕνας ἀπό τούς βιογράφους του δημοσίευσε κάποιο γράμμα του σχετικά μέ τίς Ἐξομολογήσεις τοῦ Ντέ Κουίνσου, ὅπου κατηγοροῦσε τόν συγγραφέα τους πώς ἔπαιρνε ὄπιο γιά νά ἔχει ἀπολαυστικές παραισθήσεις, ἄν καί ὁ Κόλριτζ τόν εἶχε προειδοποιήσει γιά τόν κίνδυνο· στό ἴδιο γράμμα ὁ Κόλριτζ ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ ἴδιος εἶχε πάρει ὄπιο μόνο σάν παυσίπονο. Ὁ Ντέ Κουίνσου πληγώθηκε βαθιά ἀπό τό φέρσιμο αὐτό τοῦ ἀνθρώπου πού σεβόταν καί πού εἶχε βοηθήσει. Ὑστερα ἀπ' τό παραπάνω, οἱ δημοσιευμένες ἀναφορές του στόν Κόλριτζ ἦταν ἀδιάκριτες καί μερικές φορές μοχθηρές. Στό ἔργο του Ἐναμνήσεις τῶν Ποιητῶν τῆς Λίμνης περιέχονταν ἀποσπάσματα πού εἶχαν κάνει τούς φίλους τοῦ Κόλριτζ ν' ἀγανακτήσουν· κι ὅταν ὁμως ἀναθεώρησε τίς Ἐξομολογήσεις του, τό 1856, πρόσθεσε ὀρισμένα ἀποσπάσματα πού ὑποστήριζαν ὅτι κι ἐκεῖνος κι ὁ Κόλριτζ ὀδηγήθηκαν στό ὄπιο χρησιμοποιώντας το σάν παυσίπονο γιά ὀξεῖς πόνους, κι ὅτι θά μπορούσαν κι οἱ δύο τους νά τό ἔχουν ἀπαρνηθεῖ νωρίτερα, ἄν δέν εἶχαν γνωρίσει τίς ὑπέροχες πα-

ραιοθήσεις πού τούς ἔφερνε. Χλεύαζε ἐπίσης τόν Κόλριτζ γιά τούς ἀνυπόφορους μονολόγους του, γιά τόν θλιβερό καί γοερό τόνο στή φωνή του, ὅταν ἀπάγγελνε δικά του ποιήματα, γιά τή γυαλάδα τοῦ ἰδρώτα στό πρόσωπό του κάθε φορά πού κάποια ἐξαιρετικά μεγάλη δόση ὀπίου τόν καθιστοῦσε ἀνίκανο νά γράφει.

Τά ἐνλόγω ἀποσπάσματα φανερώνουν τή λιγότερο θελκτική πλευρά τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ντέ Κούνισυ, τή χολωμένη ἐμπάθειά του, ὅποτε πίστευε ὅτι ὁ ἴδιος ἤ αὐτοί πού ἀγαποῦσε εἶχαν τύχει ἄδικης μεταχείρισης. Εἶναι ὅμως πολύτιμα καί ρεαλιστικά, παρά τό γεγονός ὅτι ἐπιχειροῦν κάπως γελοῖες ἀπομιμήσεις τοῦ φερσίματος τοῦ Κόλριτζ, καί — ὅπως εἶπε, ὑπεραπιζόμενος τόν Κόλριτζ ἐναντίον τῆς κατηγορίας ὅτι ἄδικα εἶχε ἐπιτεθεῖ στόν Πίτ — «ἡ μοχθηρία δέν προέρχεται πάντοτε ἀπό τήν καρδιά· ὑπάρχει καί μιά μοχθηρία πού προέρχεται ἀπ' τή διάνοια καί τή φαντασία». Ἡ δική του μοχθηρία ἦταν περισσότερο φαντασίωση παρά ἀπόρροια τῆς καρδιάς του.

Ὁ σεβασμός τοῦ Ντέ Κούνισυ γιά τόν Γουέρντ-σγουορθ ἦταν ἕνα πολύ πιό βαθύ καί πιό διαρκές συναίσθημα ἀπό κείνο πού ἐνιωθε γιά τόν Κόλριτζ. Ἰσχυρίστηκε χωρίς κανένα δισταγμό πώς ἦταν «ὁ πρῶτος ἀπ' ὅλους (χωρίς καμιά ἐξαίρεση) ὅσους ἔσπευσαν, στήν ἀρχή τῆς σταδιοδρομίας του, νά τόν τιμήσουν καί νά τόν καλωσορίσουν». Ὅταν ὁ Ντέ Κούνισυ ἔφυγε ἀπό τό Manchester Grammar School, σκέφτηκε νά πάει στό Γουέστμόρλαντ γιά νά γνωρίσει τόν Γουέρντ-σγουορθ, ἀλλά ἀπέρριψε τήν ἰδέα ἀπό φόβο, μήπως ἡ ριφοκίνδυνη αὐτή περιπέτειά του σκιάσει ἐπονείδιστα τήν πρώτη συνάντησή μέ τό ἀντικείμενο τοῦ σεβασμοῦ του. Τόν ἐπόμενο χρόνο ἔστειλε ἕνα γράμμα θαυμασμοῦ στόν Γουέρντ-σγουορθ κι ἔλαβε μιά εὐγενική ἀπάντηση πού τόν ἐνθάρρυνε νά ἐπισκεφτεῖ τό Γουέστμόρλαντ, ἀλλά ἡ ἀτολμία τόν ἐμπόδισε νά τό κάνει, ὥσπου τό

1807 προθυμοποιήθηκε νά συνοδεύσει τήν κυρία Κόλριτζ κατά τήν ἐπιστροφή της στό Γουέστμόρλαντ καί τελικά γνώρισε τούς Γουέρντσοουρθ μ' αὐτή τή συγκυρία. Ἐγινε φίλος ὅλης τῆς οἰκογένειας, καί προπάντων τῆς Ντόροθι, κι ἕνας στοργικός συμπαίκτης τῶν παιδιῶν τοῦ Γουέρντσοουρθ. Ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα τή μικρή Κέιτ Γουέρντσοουρθ καί ὁ θάνατός της, τό 1812, τοῦ προξένησε κάτι σάν κατάθλιψη· ἴσως ἦταν ἡ ἀρχή τῆς γαστρικῆς ἀρρώστιας πού παρουσίασε ἐπιπλοκές ἀργότερα, γιά νά τόν ὀδηγήσει τελικά, ἀπ' τό 1813, στήν καθημερινή χρήση ὀπίου.

Γιά χάρη τοῦ Γουέρντσοουρθ ὁ Ντέ Κουίνσου πέρασε πολλούς μῆνες τοῦ 1809 στό Λονδίνο φροντίζοντας τή δημοσίευση τοῦ φυλλαδίου τοῦ ποιητῆ *Ἡ Σύμβαση τοῦ Cintra*, πού ταλαιπωριόταν καί ταλαιπωροῦσε καί τούς δύο, ποιητή καί τυπογράφους. "Ὅταν ἡ οἰκογένεια Γουέρντσοουρθ ἐγκατέλειψε τήν ἐξοχική της κατοικία στό Γκράσμιρ καί μετακόμισε σ' ἕνα μεγαλύτερο σπίτι, ἐκεῖνος ἀνέλαβε τό ἐξοχικό, ὅπου κατοίκησε γιά πολλά χρόνια. Πιθανολογεῖται ὅτι οἱ Γουέρντσοουρθ περίμεναν ἡ τουλάχιστον ἔλπιζαν πώς ὁ Ντέ Κουίνσου θά παντρευόταν τή Ντόροθι, κι αὐτό ἐξηγεῖ τήν ἐχθρική τους στάση, ὅταν ὁ Ντέ Κουίνσου δημιούργησε ἕνα δεσμό μέ τήν κόρη κάποιου ἀγρότη τῆς περιοχῆς, τή Μάργκαρετ Σίμσον, μέ τήν ὁποία ἀπόχτησε ἕνα γιό τό 1816 καί πού τήν παντρεύτηκε τήν ἐπόμενη ἀνοιξη. Ἐκεῖνα τά χρόνια οἱ Γουέρντσοουρθ διέλυσαν σχεδόν κάθε σχέση μέ τό Ντέ Κουίνσου, ἄν καί ἦταν ἀκόμη κοντινοί γείτονες. Ὁ Ντέ Κουίνσου ἔνωσε πώς ἡ γυναίκα του εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καί πώς ἄδικα τήν εἶχαν προσβάλει· κι ἡ εἰκόνα της συγχωνεύτηκε μέ κείνη ὅλων τῶν ἄλλων προδομένων κοριτσιῶν πού ὑποφέρανε καί πού εἶχαν στοιχειώσει στή φαντασία του. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ συμπλεγματοῦ αὐτοῦ συναισθήματος φαίνεται στό ὁμορφο πασχαλινό ὄνειρο πού καταγράφηκε στό τμήμα τῶν

Ἐξομολογήσεων μέ τίτλο «Ὁδύνες τοῦ Ὀπίου»: ὁ Ντέ Κουίνσου περιπλανιέται, αὐγή, στήν κοιλάδα τοῦ Γκράσμιρ, πού ἔχει πάρει τεράστιες διαστάσεις χάρη στον μαγικό μηχανισμό μεγέθυνσης τῶν ὀνείρων· βλέπει τό παιδικό μνημα τῆς Κέιτ Γουέρντσογορθ καί ὑπόσχεται στον ἑαυτό του ὅτι «Οἱ παλιές θλίψεις θά λησμονηθοῦν σήμερα»· τότε βλέπει μιά παράσταση τῆς Ἄν ἀπό τήν Ὁξφορντ Στρίτ, τό ἀρχέτυπο τοῦ ἀδικημένου κοριτσιοῦ μέ τό ὁποῖο εἶχαν ταυτιστεῖ ἡ γυναίκα του καί ἡ θλίψη της — ἡ θλίψη της ἐξαιτίας τῆς συμπεριφορᾶς τῶν Γουέρντσογορθ πού τοῦ εἶχε σκοτεινιάσει τήν κοιλάδα, ὅπου κάποτε ἦταν τόσο εὐτυχισμένος μέ τό νεκρό παιδί τους· ἐκείνου ἡ μνήμη τόν καλοῦσε τώρα νά ξεπλύνει τή μνησικακία μέ τήν πασχαλιάτικη δροσιά τῶν δακρῶν.

Στήν ὑπόλοιπη ζωή του ὁ Ντέ Κουίνσου συνέχισε νά θαυμάζει καί νά παραθέτει τήν ποίηση τοῦ Γουέρντσογορθ, ἀλλά ξανά δέν ἔνωσε ποτέ πιά τή θερμή στοργή πού τόν εἶχε κάνει κάποτε σχεδόν μέλος τῆς οἰκογένειας Γουέρντσογορθ. Τό μόνο πού ἀπόμεινε ἀπ' αὐτή τή σχέση ἦταν οἱ λεπτομερέστατες περιγραφές τῆς ἐμφάνισης καί τῶν συνηθειῶν τους, πού ὁ Ντέ Κουίνσου εἶχε τή δυνατότητα νά δώσει, ὅταν ἔγραφε τό ἔργο του Ἄναμνήσεις τῶν Ποιητῶν τῆς Λίμνης. Ἡ ἀπομάκρυνση μεταξύ τους, μετά τή δημοσίευση αὐτῶν τῶν ἄρθρων, δέν ἀποτέλεσε καί μεγάλη ἐκπλήξη, ἀλλά ἡ ἀρχική στροφή ἐκείνων ἐναντίον του ὀφειλόταν πολύ πιθανά, ὄχι τόσο στήν ἀνομοιογενή του ἔνωση μέ τή Μάργκαρετ Σίμσον, ὅσο στήν αὐξανόμενη δόση ὀπίου, πού θύμιζε τόσο θλιβερά τά ὅσα εἶχαν ὑποφέρει οἱ Γουέρντσογορθ μέ τόν Κόλριτζ.

Ὁ Ντέ Κουίνσου περιγράφει στίς Ἐξομολογήσεις πῶς πρωτοδοκίμασε τό ὄπιο στά 1804, ὅταν ἕνας φίλος του φοιτητής τοῦ τό σύστησε σάν φάρμακο κατά τῆς ὀξείας νευραλγίας ἀπό τήν ὁποία ὑπέφερε τότε ὁ Ντέ

Κουίνσυ. Τά ἐπόμενα χρόνια τό χρησιμοποιοῦσε ἐνμέρει σάν παυσίπονο γιά τό γαστρικό πόνο, ἐνμέρει γιά ν' ἀποτρέψει τήν ἀρχή τῆς φυματίωσης ὅπου πιστευόταν ὅτι θά ὑπέκυπτε. Τό ἔπαιρνε ἐπίσης σάν ἡρεμιστικό σέ στιγμές ἄγχους κι ἀγωνίας — ὅπως ὅταν ἔδινε τίς πτυχιακές του ἐξετάσεις στήν Ὁξφόρδη, πού τήν ἐγκατέλειψε χωρίς νά τελειώσει. Ἀλλά κυρίως τό ἔπαιρνε σέ ἀναζήτηση ἀπολαυστικῶν αἰσθήσεων, γιά χάρη τῆς εὐφορίας, προκειμένου ν' ἀποδεσμευτεῖ ἀπό τήν ἀνησυχία κι ἀπό τήν ἀνικανότητα. Στήν ἀρχή τό ἔπαιρνε μόνο μιά φορά στίς τρεῖς βδομάδες· περί τό 1812, τό ἔπαιρνε μιά φορά τῆ βδομάδα· τό 1813, μετά ἀπό μιά ὀδυνηρή γαστρική ἀνωμαλία, ἄρχισε νά τό παίρνει καθημερινά. Γύρω στά 1816 ἡ δόση του ἦταν 320 κόκκοι ἢ 8.000 σταγόνες τήν ἡμέρα. Ἄν ἀκριβολογοῦσε κανεῖς, θά ἔλεγε πώς ὁ Ντέ Κουίνσυ ἔπινε τό ὄπιο, δέν τό ἔτρωγε [*Opium Eater*: καταλέξη Ὀπιοφάγος]· ἔπαιρνε τό ναρκωτικό γενικά μέ τή μορφή τοῦ λάβδανου, δηλαδή ἐνός οἰνοπνευματώδους ἐκχυλίσματος. Οἱ 320 κόκκοι τήν ἡμέρα, κι ἀκόμα περισσότερο οἱ 480 κόκκοι τήν ἡμέρα, ὅπου ἔφθασε ὁ ἔθισμός τοῦ Ντέ Κουίνσυ στά ἐξαιρετικά ὕψη του τό 1817-18 καί τό 1843, θεωρήθηκαν ἀπό μερικούς σύγχρονους εἰδικούς ὡς τερατώδεις δόσεις. Εἴκοσι κόκκοι ἡρωίνης τήν ἡμέρα θεωροῦνται σήμερα ἰκανή δόση προχωρημένου ναρκομανοῦς. Ὁ Ντέ Κουίνσυ μπορεῖ καί νά ἰσχυριζόταν ὑπερβολές — ὅπως κάνουν συχνά οἱ ναρκομανεῖς σχετικά μέ τό βαθμό τῆς δόσης τους — ἐμπάση περιπτώσει ὅμως τό ὄπιό του διαλυόταν μέ οἰνόπνευμα μέσα στό λάβδανο πού ἔπαιρνε.

Δέν εἶχε δυσκολία στήν ἀνεύρεσή του· μποροῦσε τότε νά τό ἀγοράσει κανεῖς χωρίς συνταγή σ' ὅποιοδήποτε φαρμακεῖο καί σέ πολύ χαμηλή τιμή. Ἡ ἀρχική ἀγορά τοῦ Ντέ Κουίνσυ, τό 1804, πού ἦταν ἀρκετή γιά πολλές δόσεις, στοίχισε λιγότερο ἀπό ἓνα σελίνι. Ἡ λήψη

του ὀπίου, ἀκόμα κι ὁ κανονικός ἔθισμός στό ὀπιο, ἦταν κοινοτοπία στίς ἀρχές του δέκατου ἑνατου αἰώνα, ἄν καί λίγοι κατανάλωναν τίς τεράστιες ποσότητες πού ἔπαιρναν ὁ Ντέ Κουίνσου κι ὁ Κόλριτζ. Οἱ κίνδυνοί του δέν ἦταν πολύ ξεκαθαρισμένοι· ἡ μεγάλη πιθανότητα νά ἐθιστεῖ κανεῖς σ' αὐτό δέν ἀναγνωρίζοταν γενικά. Ἦταν ὁ ἐξολοθρευτής του πόνου, πού δινόταν ἀπό τούς γιατρούς σέ συνταγές γι' ἀρρώστιες ὄλων τῶν εἰδῶν, καί κάθε νοικοκυριό εἶχε τήν ἀπαραίτητη προμήθειά του σ' αὐτό. Πολυάριθμα σεβαστά δημόσια πρόσωπα τό ἔπαιρναν καθημερινά χωρίς νά τό κρύβουν ἢ νά ντρέπονται. Ἐκτός ἀπ' αὐτούς πού ἀναφέρει ὁ Ντέ Κουίνσου στίς Ἐξομολογήσεις — τόν Οὐίλιαμ Γουίλμπερφορς τόν Ἐλευθερωτή τῶν Σκλάβων, τόν Ντίν Μίλνερ, τόν Λόρδο Ἐρσκιν, τόν Χένρι Ἄντικτον, τόν Κόλριτζ — ἦταν ἀκόμα ὁ ποιητής Τζόρτζ Κρέιμπ, ὁ Βαπτιστής ἱεροκήρυκας Ρόμπερτ Χόλ, ὁ δικηγόρος καί συγγραφέας Σέρ Τζέιμς Μάκιντος κ.ἄ. Μιά ὀλόκληρη στρατιά βιομηχανικῶν ἐργατῶν στά βόρεια τῆς Ἀγγλίας, ἄντρες καί γυναῖκες, τό ἔπαιρναν κάθε βδομάδα, ἀφοῦ τούς πρόσφερε μιὰ φυγή ἀπό τή μιζέρια τους φθηνότερη ἀπό τή μπύρα ἢ τό τζίν. Μητέρες καί παιδοκόμοι τό ἔδιναν σέ γκρινιάρικα παιδιά. Συγγραφεῖς, ζωγράφοι, γιατροί τό χρησιμοποιοῦσαν γιά νά καταπραΰνουν τά νεῦρα τους. Οἱ Ἐξομολογήσεις του Ντέ Κουίνσου ἦταν ἡ πρώτη ἔνδειξη στό πλατύ κοινό ὅτι τό ὀπιο ἀποτελοῦσε κάτι τό ἰδιαίτερο, εἴτε σάν πηγὴ ἔμπνευσης εἴτε σάν πηγὴ κινδύνου.

Τό 1818 ἡ αὐξανόμενη οἰκογένεια καί τό ἐκμηδενιζόμενο εἰσόδημά του κατέστησαν ἐπιτακτικό γι' αὐτόν νά κάνει κάτι προκειμένου νά κερδίσει τά πρὸς τό ζῆν. Κατάφερε τά ἐπόμενα τρία χρόνια νά μειώσῃ τή δόση του σέ 300 σταγόνες τήν ἡμέρα καί, ἀναγκαστικά καί μετὰ βίας, στράφηκε πρὸς τή δημοσιογραφία γιά νά κερδίσει τό ψωμί τῆς οἰκογένειάς του. Γιά δεκάξι μῆ-

νες ἐξέδιδε ἓνα τοπικό φύλλο, τήν *Westmorland Gazette*, ἀλλά οἱ βαθύτερες πνευματικές του ἀναζητήσεις καί οἱ ἀργές μέθοδοι ἐργασίας δέν ταίριαζαν καθόλου σέ τέτοιου εἴδους δουλειές κι ἔτσι ἀναγκάστηκε νά τό ἐγκαταλείψει. Ἄλλα δημοσιογραφικά ἀνοίγματα ἦταν βέβαια δυνατό νά πραγματοποιηθοῦν: ὁ παλιός του φίλος Τζόν Οὐίλσον, πού ἦταν κάποτε γείτονάς του στήν Περιοχή τῆς Λίμνης καί τώρα κύριος συνεργάτης στό περιοδικό τοῦ Ἐδιμβούργου *Blackwood's*, προσπαθοῦσε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα νά πείσει τόν Ντέ Κουίν-συ νά συνεργαστεῖ μέ τό περιοδικό γράφοντας ἄρθρα ἤ κριτικές, καί τό Δεκέμβριο τοῦ 1820 πῆγε τελικά κι αὐτός στό Ἐδιμβούργο μέ σκοπό νά γίνει τακτικός συνεργάτης. Τά μοναδικά δημοσιευμένα ἔργα του μέχρι τότε ἦταν ἓνα «Ἵστερόγραφο» στή Σύμβαση τοῦ *Cintra* τοῦ Γουέρντσογουορθ καί τ' ἀνώνυμα κύρια καί λοιπά ἄρθρα πού εἶχε γράψει γιά τήν *Westmorland Gazette*. Ἄλλά οἱ φίλοι του, πού εἶχαν ἴσως δεῖ ἀδημοσίευτα προσχέδιά του, πού ἤξεραν τί θαυμαστά πράγματα εἶχε θησαυρίσει στή μνήμη του, καί πού εἶχαν ἀκούσει τίς τόσο συναρπαστικές συζητήσεις του, ἦταν πεπεισμένοι ὅτι θά μπορούσε νά γίνει ἓνας λαμπρός συγγραφέας· ἀρκοῦσε νά στρατεύε τόν ἑαυτό του σ' αὐτό.

Μόλις ἔφτασε στό Ἐδιμβούργο, ἄρχισε νά δουλεύει πάνω σέ ἕξι ἄρθρα γιά τό *Blackwood's*: ἀνάμεσά τους ὑπῆρχε κι ἓνα φερόμενο ὡς «τό ἄρθρο τοῦ Ὀπίου». Ψάχνοντας γιά θέματα πού μπορούσε νά μετατρέψει σέ χρήματα, εἶχε τήν ἔμπνευση νά χρησιμοποιήσει τίς ἀλλόκοτες ἐμπειρίες πού εἶχε περάσει. «Τό ὄπιο μ' ἔχει ρίξει τά τελευταῖα ἕξι χρόνια σέ μιά γενική ἀπρέπεια ἀπόλυτης σιωπῆς. Ἄλλά τοῦτο θά τό θυμᾶμαι δίχως τόσο μεγάλο πόνο, ἄν αὐτό τό ἴδιο τό ὄπιο μοῦ δώσει τή δύναμη (ὅπως νομίζω ὅτι θά γίνει) νά σοῦ στείλω ἓνα ἄρθρο ὄχι ἄχρηστο γιά τό περιοδικό σου», ἔγραφε στόν Μπλάκγουντ. Μπορεῖ νά πρόκειται γιά τ' ἀπο-

σπάσματα τῶν ὀνείρων του στό κεφάλαιο τῶν Ἐξομολογήσεων μέ τίτλο « Ὀδύνες τοῦ Ὀπίου », ἄν λάβουμε υπόψη μας πῶς ὁμολόγησε ἀργότερα, ὅτι ἦταν τό μοναδικό κομμάτι τοῦ ἔργου πού δέ γράφτηκε μέ βιασύνη. Εἶχε γίγει, εἶπε, « ἡ σύνθεσή του ἀργά καί μέ ξεχωριστές προσπάθειες σκέψης, μέ μεγάλα χρονικά διαλείμματα, ἀνάλογα πρός τίς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων, σέ κάθε συγκεκριμένη στιγμή τῶν ξεχωριστῶν στοιχείων ἑνός τέτοιου ὀνείρου ἀπ' τή δική μου αὐθεντική ὀνειρική ἐμπειρία ». Ὅσο καιρό ἔμενε στό Ἐδιμβούργο, κατάστρωνε αὐτές κι ἄλλες « σημειώσεις καί μνημόνια » σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες του γύρω ἀπ' τό ὄπιο, ἀποβλέποντας στό ἄρθρο γιά τό *Blackwood's*. Ἀλλά, στίς ἀρχές Ἰανουαρίου τοῦ 1821, ἦρθε σέ ρήξη μέ τόν Μπλάκγουντ, καθώς αὐτός πῆρε πολύ στά σοβαρά ἕνα μάλλον χοντροκομμένο ἀστεῖο τοῦ Ντέ Κουίνσου, ὄντας ἤδη ἐκνευρισμένος ἀπό τίς ἀτέλειωτες καθυστερήσεις του. Ἡ σχέση εἶχε σπάσει πιά καί τό *Blackwood's* ἔχασε τήν εὐκαιρία νά δημοσιεύσει τήν ἀφήγηση πού θά ἔκανε τόσο μεγάλη αἴσθηση μερικούς μῆνες ἀργότερα.

Ὁ Ντέ Κουίνσου ἐπέστρεψε στό Γκράσμιρ, ἀλλά τέσσερις μῆνες ἀργότερα ἡ ἀπελπιστική ἀνάγκη του νά κερδίσει μερικά χρήματα τόν ἔστειλε στό Λονδίνο, ἐφοδιασμένο μέ μιά ἐπιστολή τοῦ Γουέρντσοουρθ πρός τόν ὑψηλά ἱστάμενο δικηγόρο καί συγγραφέα Τόμας Νούν Τάλφορντ, πού μέ τή σειρά του τόν σύστησε στους Τέιλορ καί Χέσει, ἰδιοκτῆτες καί συνεκδότες τοῦ *London Magazine*. Οἱ Τέιλορ καί Χέσει ἐνδιαφέρθηκαν γιά τήν προσφορά ἀπ' τόν Ντέ Κουίνσου ἑνός ἄρθρου σχετικοῦ μέ τίς ἐμπειρίες του στό ὄπιο, πού εἶχε ἀρχίσει νά σχεδιάζει στό Ἐδιμβούργο τόν προηγούμενο χειμῶνα καί πού εὐθύς ἀμέσως στρώθηκε στή δουλειά γιά νά τό τελειώσει. Βρῆκε κατάλυμα στόν ἀριθμό 4 τῆς Γιόρκ Στρίτ, στό Κόβεντ Γκάρντεν, κι ἐκεῖ, σ' ἕνα μικρό

έσωτερικό δωμάτιο, περί τό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821, ὀλοκλήρωσε τίς 'Εξομολογήσεις ἑνός 'Αγγλου 'Οπιομανοῦς.

Ἦταν μιά θεβιασμένη δουλειά, χωρίς περιθώρια γιά ἐπανεξέταση, παρά μόνο γιά διόρθωση λαθῶν, μιά καί τό ἀφήγημα εἶχε προγραμματιστεῖ νά δημοσιευτεῖ στά τεύχη τοῦ Σεπτεμβρίου καί τοῦ 'Οκτωβρίου τοῦ *London Magazine*. Ἐπιπλέον ἔγραφε χωρίς τή βοήθεια τῆς γυναίκας του, πού συνήθως λειτουργοῦσε σά βοηθός του, κρατώντας ὅλα του τά χαρτιά σέ τάξη. Εἶχε τ' ἀποσπάσματα πάνω στά ὄνειρα καί τίς σημειώσεις πού 'χε ἐτοιμάσει τά προηγούμενα Χριστούγεννα· καθώς ἔγραφε ἀπό μνήμης, βιάστηκε νά συνθέσει τό ἀφηγηματικό μέρος πού ὀδηγοῦσε στό ἀποκορύφωμα τῶν ὀνειρῶν. Ἡ προσπάθεια πού ἀπαιτοῦσε τούτη ἡ ἐπίπονη ἐργασία μποροῦσε νά ἐξασφαλιστεῖ μόνο μέ μιά νέα προσφυγή στό ὄπιο. Ἀνακάλυψε ὅτι μέ τήν ξαφνική αὔξηση τῶν δόσεων του γιά μερικές συνεχόμενες μέρες ἔνιωθε μιά λάμψη πνευματικῆς εὐφορίας, «ὑπερφυσικούς παροξυσμούς μιᾶς δύναμης πού παρουσίαζε διαλείψεις», μέ τούς ὁποίους μποροῦσε νά γράψει λαμπρά· πλήρωνε ὅμως γι' αὐτό, ὑποφέροντας φρικτά κάθε φορά πού τελείωνε ὁ παροξυσμός.

Δέν ἀποτελεῖ ἐκπληξη τό γεγονός ὅτι ἕνα ἔργο γραμμένο κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες δέν ἔχει συγκεκριμένη καί σταθερή δομή κι ἀλληλουχία, ἤ ἀκόμα ὅτι οἱ θεωρίες καί τά πορίσματα τοῦ Ντέ Κουίνσυ σχετικά μέ τόν ἐθισμό στό ὄπιο εἶναι σκόρπια ἐδῶ κι ἐκεῖ μέσ στην ἀφήγηση τῆς ζωῆς του. "Ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, ὁ τρόπος πού ἔγραφε ἦταν σά νά σκεφτόταν δυνατά: ἀκολουθοῦσε τήν κίνηση τοῦ μυαλοῦ του. Ἀλλά ἡ συναρπαστικότητα τῆς διήγησής του καί τό ἔντονο ἐνδιαφέρον ὅσων λέει, κάνουν τό ἔργο νά ἐκτυλίσσεται μέ τέτοιο ἴλιγγο πού μόνο μετά, ὅταν κάποιος τό ἀναλύσει

ἢ τό συνοψίσει, γίνεται ἐμφανῆς ἡ ἔλλειψη λογικῆς συνοχῆς.

Ὁ τίτλος πού διάλεξε ὁ Ντέ Κουίνσου γιά τό ἀφήγημά του προκάλεσε ἀναπόφευκτα συγκρίσεις μέ τίς Ἐξομολογήσεις τοῦ Ρουσό· κι ἴσως ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Ντέ Κουίνσου ὅτι εἶναι μοναδικός, μιά ἐξαιρετικά εἰδική περίπτωση, νά ὀφείλει πραγματικά κάτι στό παράδειγμα τοῦ Ρουσό. Ἀλλά ὁ ἴδιος ὁ Ντέ Κουίνσου ἀπαρνήθηκε αὐτή τή σχέση· τό ἔκανε σαφές στήν πρώτη κιόλας σελίδα τοῦ ἔργου του, ἀναφερόμενος περιφρονητικά στό «θέαμα ἑνός ἀνθρώπινου ὄντος πού προσελκύει τήν προσοχή μας στά ψυχικά του τραύματα» μέ «τήν ψεύτικη καί μικρόψυχη εὐαισθησία τῶν Γάλλων». Στήν πραγματικότητα ὑπῆρχε μιά οὐσιαστική διαφορά μεταξύ τῆς δικῆς του ἐκμυστήρευσης καί τοῦ Ρουσό: αὐτός ἀνέλαβε νά πει τήν ἀλήθεια, ἀλλ' ὄχι ὀλόκληρη· ἀπέναντι σέ ὅτιδῆποτε ἀφοροῦσε τίς σχέσεις του μ' ἄλλους ἀνθρώπους, ἀπέναντι σέ κάθε γεγονός πού ἡ ἀποκάλυψή του θά μπορούσε νά ἐνοχλήσει ἢ νά προκαλέσει κακό στή ζωή τῶν οἰκογενειῶν τους, διατηροῦσε μιά στάση ἀξιοπρεποῦς σιωπῆς. Οἱ ἀποκαλύψεις του περιορίζονταν στή δική του προσωπική ζωή. Ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη, ἡ κοντινότερη παράλληλος στίς Ἐξομολογήσεις τοῦ Ντέ Κουίνσου ἦταν οἱ μεθοδιστικές ἢ εὐαγγελικές ἀφηγήσεις θρησκευτικῆς συνομιλίας: ἐκεῖ ἀνθρωποπού, μετά ἀπό μιά περιπλανώμενη κι ἀνικανοποίητη νιότη, εἶχαν βρεῖ τή λύτρωση, ὅπως ἔλεγαν, ἀπό δική τους προσωπική ἐμπειρία, ἔκαναν λόγο γιά τή ζωή τους ἐλπίζοντας στό νά βοηθήσουν ἄλλους. Ὁ Ντέ Κουίνσου μίλησε γιά τήν ἀνακάλυψη τοῦ ὀπίου σά νά τό θεωροῦσε ἀποκάλυψη θεϊκῆς ἀλήθειας: «Αὐτό εἶναι τό δόγμα τῆς ἀληθινῆς ἐκκλησίας στό θέμα τοῦ ὀπίου, τῆς ὁποίας ὡς μοναδικό μέλος παραδέχομαι μόνο τόν ἑαυτό μου». Αὐτή, μέ μιά ὑποψία γελοίας παρωδίας, εἶναι ἡ γλώσσα τῶν «μαρτυρολογίων», φυλλάδων πού

κυκλοφορούσαν μεταξύ τῶν Εὐαγγελιστῶν καί τῶν σχισματικῶν αἵρέσεων, ὅπως οἱ "Ἄγιοι τοῦ Κλάπχαμ, ἀπ' τοὺς ὁποίους εἶχε προσηλυτιστεῖ καί ἡ μητέρα τοῦ Ντέ Κουίνσου.

Οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Ντέ Κουίνσου σχετικά μέ τίς ἐπιδράσεις τοῦ ὀπίου ἦταν τόσο καινοφανεῖς καί συναρπαστικές, ὥστε προσέλκυσαν τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν τῶν Ἐξομολογήσεων εὐθύς ἐξαρχῆς, ἀλλά δέν ἀντιπροσωπεύουν τό σπουδαιότερο μέρος τοῦ ἔργου. Τό ὄπιο, ὄχι ὁ ὀπιομανής, εἶναι ὁ «πραγματικός ἥρωας τῆς ἱστορίας», εἶπε· κι ὄχι αὐτό καθαυτό, ἀλλά λόγω τῆς «θαυμάσιας ἐπίδρασῆς» του στό ἀνθρώπινο μυαλό. Εἰκοσιτέσσερα χρόνια ἀργότερα ἔγραψε ὅτι «τό ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἦταν ν' ἀποκαλύψει κάτι ἀπό τό μεγαλεῖο πού ἐνυπάρχει σέ λανθάνουσα κατάσταση στά ἀνθρώπινα ὄνειρα... Οἱ Ἐξομολογήσεις τοῦ Ὀπίου γράφτηκαν μ' ἓναν κατά κάποιον τρόπο δευτερεύοντα σκοπό: νά ἐκθέσουν αὐτή τή συγκεκριμένη δύναμη τοῦ ὀπίου πάνω στήν ἰκανότητα νά ὀνειρεύεται κανεῖς· κι ἀκόμα πολύ περισσότερο: μέ σκοπό νά βοηθήσουν στήν ἐκδήλωση τῆς ἰκανότητος αὐτῆς». Ἡ πραγματική πρωτοτυπία τῶν Ἐξομολογήσεων δέν εἶναι ἡ καταγραφή μιᾶς περίπτωσης ἐθισμού στό ὄπιο, ἀλλά ἡ πρωτοποριακή μελέτη τῆς λειτουργίας τοῦ ὑποσυνειδήτου στά ὄνειρα. Στίς Ἐξομολογήσεις ὁ Ντέ Κουίνσου ἄρχισε νά ἐρευνᾷ (πράγμα πού συνέχισε σέ πολύ μεγαλύτερο βάθος στό κατοπινό ἔργο του *Suspiria de Profundis*) πῶς τό μυαλό, ἰδιαίτερα στήν παιδική ἡλικία, καταγράφει τήν ἐμπειρία μέ τή μορφή συγκεκριμένων ἀντικειμένων πού συνδέονται συγκροτώντας ὑποσυνειδήτητα πρότυπα, «σπειρώματα» ὅπως τά ὀνόμαζε. Αὐτά τά σπειρώματα, πού συσχετίζονται στό ἐξῆς μιά γιά πάντα μέ ἰδιαίτερα γεγονότα καί συγκινήσεις, ἀποκρυσταλλώνονται ἀπό τόν ἐγκέφαλο καθῶς ὀνειρεύεται. Τά συμβολικά πρότυπα τῶν ὀνείρων ἀποκαλύ-

πτουν τίς διαμορφωτικές επιδράσεις στή φάση τῆς παιδικῆς καί τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Σήμερα αὐτό τό ξέρουν ὅλοι, ἀλλά ὁ Ντέ Κουίνσου τό ἀποκάλυψε εἰκοσιπέντε χρόνια πρὶν ἀπό τή γέννηση τοῦ Φρόιντ.

Συμπεριέλαβε τήν ἀφήγηση τῆς παιδικῆς καί νεανικῆς του ἡλικίας — τίς «Προκαταρκτικές Ἐξομολογήσεις» — στό σχέδιο τοῦ ἔργου του, ἐπειδή, ὅπως ἔλεγε, αὐτό παρείχε «κάποιο κλειδί σέ μερικά κομμάτια αὐτοῦ τοῦ τρομεροῦ σκηνικοῦ πού ἀργότερα φιλοξενήθηκαν στά ὄνειρα τοῦ ὀπιομανοῦς». Ἡ τραγωδία τῆς δεκαπεντάχρονης πόρνης Ἄν τῆς Ὁξφορντ Στρίτ σέ συνδυασμό μέ τό παιδί-ὑπηρέτη πού τοῦ συμπεριφέρονταν σάν σέ ἄρρωστο στό σπίτι τοῦ δικηγόρου (καί, ὅπως ἀποκάλυψε ἀργότερα, μέ ἀναμνήσεις ἀπό τίς ἴδιες του τίς ἀδερφές καί τήν κόρη τοῦ Γουέρντσγουορθ, τήν Κέιτ, πού ὅλες πέθαναν ὅταν ἦταν παιδιά, καθώς καί μέ τή δική του βασανισμένη νεαρή σύζυγο), δημιούργησε τό μόνιμα ἐπαναλαμβανόμενο πρότυπο ὄνειρο ἐνός χαμένου καί προδομένου κοριτσιοῦ, ἐνός ἀθώου ἀπόβλητου τῆς κοινωνίας. Τό ἀργό πλησίασμα μέσα στή νύχτα τῆς ἄμαξας πού μετέφερε στό σπίτι τόν ἐτοιμοθάνατο πατέρα του, συνδεδεμένο μέ τή μουσική ἐκκλησιαστικοῦ ὄργάνου πού ἀκουγόταν στίς κηδεῖες καί μέ λιτανεῖες τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, ἔγινε αὐτό πού ὀνόμαζε «ἀνεξίτηλη σφραγίδα στά ὄνειρά μου», ἕνα ὄραμα ἀπό τεράστιες πορεῖες, πομπές καθαλάρηδων καί ὕμνους πού ἀντηχοῦν. Τά αὐστηρά πρόσωπα τῆς μητέρας του, τῶν παιδαγωγῶν του, τῶν δασκάλων του, τό παράξενο κι ἐπίμονο βλέμμα τῶν διαβατῶν τοῦ Λονδίνου, ὅλα, τόν παρακολουθοῦσαν, περίμεναν νά συμμορφωθεῖ μέ κάποιον ἀπίθανο κανόνα συμπεριφορᾶς, καί κατέληξαν τ' ἀναρίθμητα πρόσωπα πού πρόβαλλαν μέσα ἀπό θάλασσα κύματα σέ κάθε του ἐφιάλτη. Στίχοι ποιημάτων, ἀνέκδοτα ἀπ' τήν ἱστορία, ὀπτικές παραστάσεις ἀπό τόν περίγυρό του, τυχαῖες συναντήσεις μέ ξένους

ταίριαζαν μέσα στά σπειρώματά του κι αναδύθηκαν μαζί τους στην επιφάνεια τῶν ὀνείρων του. Οἱ ὀπτικές του ἀντιδράσεις στην αἰσθητική τῆς ἐποχῆς του, στην ἀρχιτεκτονική, τῆ γλυπτική καί τῆ διακόσμηση ἐσωτερικῶν χώρων, στίς νεοκλασικές ζωφόρους καί τά λοιπά στολίδια, στίς γεμάτες μέ παγόδες καί δράκους σκηνές λεπτεπίλεπτων δημιουργημάτων τῆς κινέζικης τέχνης, στίς πολυθρόνες αἰγυπτιακῆς τεχνοτροπίας μέ κεφάλια σφιγγῶν στά μπράτσα καί γαμψόνυχα πόδια γρύπα πολλαπλασιάζονταν στούς ἐφιάλτες του. Οἱ νεοκλασικές ζωφόροι ἔγιναν ἀπέραντες ρωμαϊκές πομπές Ὑπάτων σέ θριάμβους καί πορευόμενων λεγεῶνων πού κραύγαζαν. Οἱ παγόδες τῶν κινέζικων κομψοτεχνημάτων τόν καταβρόχιζαν στίς στενόχωρες μυστικές τους αἴθουσες. Τά γαμψόνυχα πόδια στίς πολυθρόνες ἔκαναν συσπάσεις καί, καθώς διογκώνονταν, μεταμορφώνονταν σέ κροκόδειλους.

Περιγραφές ἀκόμα καί τῶν πιό ἄγριων ὀνείρων μποροῦν νά εἶναι βαρετές. Τά ὄνειρα τοῦ Ντέ Κουίνσυ εἶναι κατά τρόπο ἀλησμόνητο ζωηρά καί συναρπάζουν χάρη στή μαγεία τοῦ ὕφους του. Ἡ λέξη «μαγεία» χρησιμοποιεῖται σκόπιμα: τά πεζά ἔργα τοῦ Ντέ Κουίνσυ λειτουργοῦν μαγευτικά, καθώς κινοῦνται μέ δυναμισμό ἀκόμα κι ἀνεξάρτητα ἀπό τό νόημα τῶν λέξεων. Τό ὕφος του φαντάζει τόσο ἰδιαίτερο πού μοιάζει χωρίς προηγούμενο, μολονότι εἶναι ἀναγνωρίσιμα τά πρότυπά του. Τά διαβάσματα τοῦ Ντέ Κουίνσυ ἦταν φοβερά ἐκτεταμένα καί στό ἔργο του μπορεῖ νά γίνει ἀντιληπτή ἡ ἀντήρηση πολλῶν ἀπόκρυφων πηγῶν· ἀλλά μία κυρίως ἐπίδραση εἶναι ἰδιαίτερα δυνατή: Στην ἀγγλική ἱστορία καί λογοτεχνία ἡ περίοδος πού ἐνδιέφερε περισσότερο τόν Ντέ Κουίνσυ ἦταν τό πρῶτο μισό τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰῶνα· ἦταν μέγας θαυμαστής τῶν πεζῶν ἔργων τῶν Οὐόλτερ Ράλε, Ντόν, Μίλτον, Σέρ Τόμας Μπράουν καί Τζέρεμι Τέιλορ, καί ἡ ἐπίδρασή

τους είναι ἐμφανής στό ὕφος τῶν Ἐξομολογήσεων, πού ἡ γλώσσα τους εἶναι δυσνόητη, μελωδική, μέ λατινισμούς, ἀλλά ποτέ ἀπρόσωπη ἢ μηχανική· ρητορική ἴσως, ἀλλά μιά πραγματικά ρητορική, χαρακτηριστική τοῦ ὁμιλητῆ γλώσσα, κι ὄχι ἓνα συνοθύλευμα ἀπό στερεότυπα καί ἀφαιρέσεις. Μιά δυνατή ἰδιοσυγκρασία προβάλλει μέ ξαφνικές κοινότυπες ἐκφράσεις, μ' ἐρωτήσεις καί ἀποστροφές πρὸς τόν ἀναγνώστη, μέ ἐκκεντρικό χιούμορ. Ἡ δόμηση τῆς πρότασης τραβάει σέ μάκρος καί μέ δεξιοτεχνία· ὑπάρχουν οὐσιαστικά χωρίς ρήματα, ὑπάρχουν προτάσεις μέ τρεῖς λέξεις κι ἄλλες μέ σχεδόν διακόσιες. Λέξεις, φράσεις καί περίοδοι ἐπαναλαμβάνονται σά ρεφραίν. Ὁ ρυθμός ἀλλάζει συνέχεια — πότε εἶναι σέ πομπῶδες *largo* καί πότε σέ ζωηρό *allegretto*. Οἱ παρεκκλίσεις ξετυλίγονται ἀπό τό θέμα σάν παράλλαγες, πού ἀναπτύσσονται κατά πολύπλοκο τρόπο καί ἀποκλίνουν, γιά νά ξαναγυρίσουν τελικά καί πάλι στό ἀρχικό θέμα. Αὐτή ἡ μουσική ὁρολογία μοιάζει φυσική γιά τήν περιγραφή τοῦ ὕφους τοῦ Ντέ Κουίνσου. Ὁ ἴδιος ἦταν γνώστης τῆς μουσικῆς καί τά πεζά του ἦταν συνειδητά στημένα πάνω σέ μουσικά σχήματα· μερικές φορές χρησιμοποιοῦσε, ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση, τή διάρθρωση μιᾶς σονάτας μέ πρῶτο καί δεύτερο θέμα, ἀνάπτυξη, ἐπιστροφή στό κλειδί τοῦ μουσικοῦ τονικοῦ ὕφους καί *coda*.

Τά ὅσα ὄφειλε ὁ Ντέ Κουίνσου στήν πεζογραφία τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰώνα καί ἡ ἐνασχόλησή του μέ τή μεταφορά μουσικῶν ἐννοιῶν στή γλώσσα φαίνονται κι ἀπ' τό ἐκστατικό του σχόλιο σ' ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ *Urn-Burial* [Ταφή Τεφροδόχου] τοῦ Σέρ Τόμας Μπράουν: «Τί μελωδική μουσική ἀνάταση, σάν πρελούδιο συνταρακτικοῦ ρέκβιεμ πού βγαίνει ἀπό τό μεγαλεῖο τῆς γῆς καί ἀπό τήν ἱερότητα τοῦ τάφου! Τί *fluctus decumanus* ρητορικῆς! Ὁ χρόνος ἀναπτύχθηκε, ὄχι ἀπό γενιές ἢ ἀπό αἰῶνες, ἀλλ' ἀπό ἀπέραντες

περιόδους κατακτήσεων και δυνασκειών, από κύκλους των Φαραώ και των Πτολεμαίων, των Αντιόχων και των Άρσακιδών! Κι αυτές οι ατέλειωτες διαδοχές χρόνου πού διακρίθηκαν και απεικονίστηκαν από τις ίαχές πού ακούγονται από παντού στη στέψη τους, από τά τύμπανα και τις σάλπιγγες πού ήχουν πάνω στα δώματα ξεχασμένων νεκρών — οι αναταραχές του χρόνου και της θνησιμότητας, στα επίγεια διαλείμματα, ή παντοτινή άργία του τάφου». Τό «συνηχητικό» παίξιμο και σ' αυτό τό κομμάτι (άπ' τή μιά μεριά: μελωδία, μουσική ανάταση, πρελούδιο, ρέκβιεμ, ρητορική, γενιές, αιώνες· κι άπ' τήν άλλη: νεκροί, ταραχές, θνησιμότητα, επίγειο, παντοτινό) έχει τό αποτέλεσμα μιās επαναλαμβανόμενης νότας στη μουσική, όπως ή λά ελάσσονα στην αρχή του δεύτερου μέρους της σονάτας του Μπετόβεν *Appassionata*.

Ή αγαπημένη λέξη του Ντέ Κουίνσυ για τά πεζά αυτού του είδους, και για τά δικά του και για κείνα των συγγραφέων του δέκατου έβδομου αιώνα πού ακολούθησε ύφολογικά, ήταν ή λέξη «περιπαθής». Ήταν γι' αυτόν μιά λέξη κλειδί. Δέν τή χρησιμοποιούσε μέ τήν έννοια του παθιασμένου, του συναισθηματικά αυθόρμητου, του φλογεροϋ, του ανεξέλεγκτου, αλλά έννοούσε κάτι πολύ διαφορετικό: κάτι συναρπαστικά ζωηρό, συμπαγές, τήν προσεχτική επιλογή κάθε λέξης και κάθε συλλαβής και ότιδήποτε ήταν εμπλουτισμένο μέ μουσική και φαντασία. Ή ίδια ή γλώσσα είναι περιπαθής, όχι όμως κι ο άνθρωπος πού τή χρησιμοποιεί.

Τέτοια ήταν ή εκπληκτική δουλειά πού ξεπρόβαλε από τό έσωτερικό δωμάτιο της Γιόρκ Στρίτ κατά τά τέλη Αυγούστου του 1821. Τό πρώτο μέρος δημοσιεύτηκε ανώνυμα στό *London Magazine* του Σεπτεμβρίου· τό δεύτερο μέρος τόν επόμενο μήνα σαν κύριο δημοσίευμα συνοδευόμενο από ένα ένθουσιώδες σημείωμα των Τέιλορ και Χέσεϊ — «Δέ συνηθίζουμε συχνά νά έγκω-

μιάζουμε τή δική μας δουλειά — αλλά δέ μπορούμε καί νά παρακάμψουμε τήν εύκαιρία πού μᾶς προσφέρεται μέ τό παρακάτω ἐπεξηγηματικό σημείωμα νά ἐπιστήσουμε τήν προσοχή τῶν ἀναγνωστῶν μας στό βαθύ, ἐκφραστικό καί ἀριστοτεχνικό κείμενο πού παρατίθεται πρῶτο σ' αὐτό μας τό τεύχος. Τέτοιες Ἐξομολογήσεις, εἰπωμένες μέ τόσο ἔντονα συναισθήματα δέν εἶναι δυνατόν παρά νά προκαλέσουν τό ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη».

Αὐτή ἡ προφητεία ἐπαληθεύτηκε ἀμέσως. Οἱ Ἐξομολογήσεις προκάλεσαν ἔντονο ἐνδιαφέρον. Σχολιάστηκαν διεξοδικά σέ ἄλλες ἐφημερίδες καί περιοδικά, συζητήθηκαν σέ γράμματα καί βραδινές συνεστιάσεις, ἡ εἰλικρίνειά τους ἀμφισβητήθηκε καί ὑποστηρίχτηκε, ἡ πρωτοτυπία καί ἡ ὑπέροχη γλώσσα τους ἐγκωμιάστηκαν πλατιά. "Οἱοι ἤθελαν νά γνωρίσουν τόν ὀπιομανή, πού ἡ ταυτότητά του δέν ἔμεινε γιά πολύ καιρό κρυφή, ἂν καί μερικοί συνέχισαν νά πιστεύουν ὅτι τό ἔργο ἦταν τοῦ Κόλριτζ· ἡ αὐθεντικότητά του διεκδικήθηκε μάλιστα κι ἀπό κάποιον καιροσκόπο ἀπατεώνα, ὅπως ὑπῆρξε πράγματι ὁ ζωγράφος, δημοσιογράφος καί δολοφόνος Τόμας Γκρίφιθς Γουέινραϊτ.

Κάθε δεκαετία ἡ ἐπίδραση πού εἶχε τό βιβλίο γινόταν ὄλο καί πιό πλατιά. Τό τραγικό ἔγκειται στό γεγονός ὅτι δέν ἦταν οἱ σημαντικότερες γιά τόν Ντέ Κούνισυ ἀπόψεις τοῦ βιβλίου — ἡ θεωρία του γιά τό μηχανισμό τῶν ὀνειρῶν, ὁ τρόπος πού χρησιμοποιοῦσε τή γλώσσα — πού ἀσκούσαν ἐπιρροή: πάρα πολλοί ἀναγνώστες τῶν Ἐξομολογήσεων — ἀγνοώντας τό σημεῖο ὅπου ὁ Ντέ Κούνισυ τόνιζε, στήν πρώτη κιόλας σελίδα τῶν «Προκαταρκτικῶν Ἐξομολογήσεων», ὅτι τό ὅπιο δέν μπορεῖ νά σοῦ δώσει ἐνδιαφέροντα ὄνειρα παρά μόνο ἂν ἤδη ἔχεις τήν ἱκανότητα νά βλέπεις ἐνδιαφέροντα ὄνειρα — μπῆκαν στόν πειρασμό νά πειραματιστοῦν μέ τό ὅπιο παρακινούμενοι ἀπό τήν ἀφήγηση τοῦ Ντέ

Κουίνσυ σχετικά μέ τά δικά του υπέροχα όνειρα. Έπειδή τά άρθρα, οί αὐτοβιογραφίες καί οί ιατρικές σπουδές πάνω στόν έθισμό τοῦ όπίου χρονολογοῦνταν ἀπό τόν δέκατο ένατο αἰώνα, δέν υπήρχε πιά ἀμφιβολία ότι τό όνομα τοῦ Ντέ Κουίνσυ θά βρισκόταν στίς πρῶτες-πρῶτες σελίδες τῆς διήγησης κάθε ναρκομανοῦς. Ἀνάμεσα στούς διασημότερους μαθητές του συγκαταλέγονται οί Μπράνγουελ Μπροντέ καί Φράνσις Τόμσον· οί Ἱστορίες τοῦ Ἔντγκαρ Ἄλαν Πόε έμποτίστηκαν ἀπό τήν επίδραση τοῦ Ντέ Κουίνσυ καί μεγάλο μέρος ἀπό τό δεύτερο μισό τοῦ έργου *Τεχνητοί Παράδεισοι* τοῦ Μπωντλαίρ εἶναι μιά κατά λέξη μετάφραση ἀποσπασμάτων ἀπό τίς *Ἐξομολογήσεις* καί τό *Suspiria de Profundis* τοῦ Ντέ Κουίνσυ.

Οί *Ἐξομολογήσεις*, πού πρωτοεμφανίστηκαν σάν βιβλίο τό 1822, ἀνατυπώνονταν συνεχῶς. Τό Νοέμβριο τοῦ 1821, ἀπαντώντας σέ όρισμένα ἀπό τά σχόλια καί τίς κριτικές γιά τό έργο του, ό Ντέ Κουίνσυ υποσχέθηκε νά γράφει ένα τρίτο μέρος, όπου θά ἀντέκρουε μερικές ἀντιρρήσεις πού εἶχαν διατυπωθεῖ. Τό τρίτο αὐτό μέρος δέν γράφτηκε ποτέ, ἀλλά γιά τά έπόμενα τριάντα χρόνια, σέ ιδιωτικά γράμματα καί δημοσιευμένα άρθρα, ό Ντέ Κουίνσυ έπανερχόταν στίς μεθόδους καί τά κίνητρα πού τόν έκαναν νά γράφει τίς *Ἐξομολογήσεις*, υπερασπιζόμενος τόν έαυτό του ενάντια στήν κατηγορία ότι εἶχε επηρεάσει ἄλλους νά έθιστοῦν. (Ἐπιλογές ἀπ' αὐτά τά γράμματα καί τά άρθρα περιέχονται στό Παράρτημα αὐτοῦ τοῦ τόμου).

Τό 1856 έπιτέλους, όταν βγῆκε μιά έκδοση τῶν Ἀπάντων του, ἀποφάσισε πώς οί *Ἐξομολογήσεις* έπρεπε νά ἀναθεωρηθοῦν πρῖν ἀνατυπωθοῦν στά *Διαλεχτά Έργα*. "Ό,τι ἄρχισε σάν ἀναθεώρηση κατέληξε ἀναπροσαρμογή κι έλαβε τεράστια ἀνάπτυξη. Τό μῆκος τριπλασιάστηκε. Προστέθηκε ένα επιπλέον «Προλογικό Σημείωμα». Οί «Προκαταρκτικές Ἐξομολογήσεις»,

πού περιέγραφαν τίς ἐμπειρίες του στήν παιδική καί νεανική ἡλικία, συμπληρώθηκαν μέ πολλές λεπτομέρειες καί παρεκκλίσεις. Στό τέλος προστέθηκε ἕνα ἀκόμα ὄνειρο μέ τή μορφή μιᾶς ἱστορίας ὑπό τόν τίτλο «*The Daughter of Lebanon*» [*Ἡ Κόρη τοῦ Λίβανου*].

Αὐτή ἡ ἀναθεωρημένη μορφή τῶν Ἐξομολογήσεων εἶναι κείνη πού ἀνατυπωνόταν συχνότερα καί πού ἦταν πλατύτερα γνωστή· κι ἀνάλογα ζημιώθηκε καί ἡ φήμη τοῦ ἔργου, γιατί ὁ Ντέ Κουίνσυ κατέστρεψε τό ἀριστούργημά του ἀναθεωρώντας το. Ἰσχυρίστηκε ὅτι δέν πρόσθεσε τίποτα πού δέν ἀνῆκε στό ἀρχικό σχεδιάγραμμα τοῦ ἔργου, κι ὅτι στή βεβιασμένη ἔκδοση τοῦ 1821 παραλήφθηκαν πολλά ἀπ' ὅσα εἶχε τήν πρόθεση νά συμπεριλάβει καί πού θά ἔπρεπε νά εἶχαν ὀδηγήσει στό Δεύτερο Μέρος. Ἀλλά ὁ ἴδιος εἶχε ἀμφιβολίες, πού διατύπωσε σ' ἕνα γράμμα πρὸς τήν κόρη του, γιά τό κατά πόσο ἡ καινούργια ἀπόδοση διατηροῦσε τήν αὐθόρμητη χάρη τοῦ πρωτότυπου μετά τήν ἐπεξεργασία τῆς ἀναθεώρησης. Ἄν καί ὑπάρχουν μερικά θαυμάσια νέα ἀποσπάσματα στή μορφή τοῦ 1856, ὅσοι τή συγκρίνουν μέ τήν ἀρχική θά προτιμήσουν τήν ἀμείωτη ζωτικότητα καί ἔνταση τῆς πρώτης μορφῆς παρά τήν κουραστική πεζότητα πολλῶν σημείων τῆς ἀναθεωρημένης.

Γι' αὐτό, στήν παρούσα ἔκδοση τυπώθηκε ἡ πρωτότυπη ἀπόδοση τῶν Ἐξομολογήσεων τοῦ 1821 [...]. Οἱ κατοπινές περισσότερο ἐνδιαφέρουσες προσθήκες περιέχουν περισσότερες πληροφορίες γιά τίς ἐπιδράσεις τοῦ ὀπίου κι ἐπιχειροῦν κάποια δικαιολόγηση τῆς χρήσης του. Τονίζουν μέ ἔμφαση ἐπίσης τήν ἐπίδραση πρώιμων ἐμπειριῶν στό σχηματισμό ὀνείρων καί προτύπων φαντασίας, παρέχοντάς συνάμα λεπτομέρειες τῶν σχέσεών του μέ τήν οἰκογένεια καί τούς παιδαγωγούς του, μέ τόν Κόλριτζ καί τόν Γουέρντσογουορθ καί πολλά περιστατικά ἀπό τή σχολική του ζωή, τήν περιπλάνησή του στήν Οὐαλία καί τίς δυστυχίες του στό Λονδίνο.

Τά λιγότερο ενδιαφέροντα νέα αποσπάσματα στην αναθεωρημένη απόδοση των 'Εξομολογήσεων [...] είναι μερικές βαρετές παρεκβολές σχετικά με την κηδεμονία, τίς έλληνικές σπουδές, τά ταξίδια στην Ουαλία, τό περιστατικό τής φυματίωσης και τίς ασφαλίσσεις. Συμπεριλαμβάνονται ακόμα ή μεγάλη ιστορία μιās έπιστολής και μιās έπιταγής, πού προορίζονταν για κάποιον Γάλλο φυγάδα πού ήρθέ σ' έπαφή με τον Ντέ Κουίνσυ κατά λάθος, όταν ο τελευταίος ήταν έτοιμος να τό σκάσει από τό Μάντσεστερ και για του οποίου την αποκατάσταση ανησυχούσε παντοτινά: αριθμοί κι έπεξηγήσεις σχετικά με την οικονομική του κατάσταση: ύπερβολικές λεπτομέρειες συνομιλιών στό σχολείο του και σχετικές με τά κτίρια και τή διδακτέα ύλη του (για τίς όποιες ο ίδιος είχε πει: «Αυτές οι έπεξηγήσεις είναι πολύ εκτεταμένες»)· και ή σύνομη ιστορία «*The Daughter of Lebanon*» πού προσαρτήθηκε αυθαίρετα στό τέλος των αναθεωρημένων 'Εξομολογήσεων, ενώ κανονικά ανήκει στό *Suspiria de Profundis*.

Ο έβδομητάχρονος γέρος πού αναθεώρησε τίς 'Εξομολογήσεις ενός Άγγλου Όπιομανούς είχε αλλάξει πολλά sé σύγκριση με τον τριανταεξάχρονο άντρα πού έγραφε τό αρχικό κείμενο. Είχε ύποβληθει sé πολλά χρόνια μεγάλης φτώχειας και κακουχιών, έναν απελπισμένο αγώνα να κερδίσει τά προς τό ζήν για τον ίδιο και την οικογένειά του. Η γυναίκα του και δύο από τους γιούς του είχαν πεθάνει. Υπήρξε όπιομανής για περισσότερο από μισόν αιώνα: αν και τά περισσότερα απ' αυτά τά χρόνια ή δόση του κυμαινόταν σ' ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο, μεσολάβησε ώστόσο και περίοδος κραιπάλης με μεγάλες δόσεις πού κράτησε κάμποσα χρόνια. Άλλά, παρά τό γεγονός αυτό, ήταν τώρα ένας διάσημος συγγραφέας, πού τά άρθρα του έκαναν την εμφάνισή τους sé πολλές από τίς έγκυρότερες έφημερίδες τής έποχής και διαβάζονταν πλατιά στην Άγ-

γλία, τήν Ἀμερική καί τή Γαλλία, μολονότι δέν εἶχε παρουσιάσει κανένα βιβλίον, ἐκτός ἀπό ἕνα ἀσήμαντο μακάβριο μυθιστόρημα, μετὰ τήν ἐποχή τῶν πρώτων Ἐξομολογήσεων.

Ἐγινε διάσημος ἐπίσης κι ὡς ἐκκεντρικός, μιά ἄθλια κοκαλιάρικη ὕπαρξη, πού ζοῦσε μέ τσαί, σπυριά ρυζιοῦ κι ἀποφάγια ἀπό κρέας, σέ σκονισμένα δωμάτια μέ τεράστιους σωρούς ἀπό χαρτιά πού συχνά περπατοῦσε τή νύχτα καί κοιμόταν ὅλη μέρα. Ἦταν ἐντελῶς ἀνίκανος νά λογαριάσει χρήματα, νά παρατηρήσει ὦρες καί ἡμερομηνίες, νά ταχτοποιήσει, ἐπειδή δέν ἦταν διατεθειμένος νά δαπανήσει σκέψη γιά θέματα σάν κι αὐτά, πού δέν ἄγγιζαν τήν ἐσώτερη ζωή του. Ἐνας στοργικός πατέρας καί φίλος, ἕνας θαυμάσιος συνομιλητής, ὅταν μπορούσες νά τόν παρακολουθήσεις, ὅμως παρόλ' αὐτά ἐχθρός κάθε διείσδυσης στή λαβυρινθώδη προσωπικότητά του, τόσο πού οἱ σύγχρονοί του νά τόν θεωροῦν γεμάτο ἀντιθέσεις — τρυφερός στήν καρδιά, ἐνώ γοητευόταν ἀπό τόν τρόμο, ἀπό φόρους καί συνομισίες· εὐγενικός στήν ὁμιλία, ἀλλά μερικές φορές κακεντρεχῆς καί μάλιστα θρασύς στό χαρτί· εὐθικτος ἐπιφανειακά, ἀλλ' ἀπρόσιτος στό βάθος τοῦ μυαλοῦ του.

Αὐτούς τούς λαβυρίνθους τούς ἐξερεύνησε μέ ἀκούραστο κι ἐξονυχιστικό αὐτοέλεγχον. Ἴσως κανένας ἄλλος συγγραφέας δέ συνδύασε μιά τόσο ζωηρή καί ἔντονη ὑποσυνειδήτη δραστηριότητα μέ μιά τόσο ὀξυδερκή παρατήρησή της καί μέ τή γλωσσική ικανότητα νά τήν περιγράψει. Ἡ Βιρτζίνια Γούλφ ἔλεγε ὅτι ἦταν «ικανός νά μείνει στήλη ἄλατος ἀπό τή μυστηριώδη λυπηρότητα ὀρισμένων συγκινήσεων, ἢ στήν προσπάθειά του νά κατανοήσει πῶς μιά στιγμή μπορεῖ νά ξεπεράσει σέ ἀξία πενήντα χρόνια». Μέ τήν ἐξομολόγησή του τέτοιων ὑπερβατικῶν στιγμῶν, ἔφερε στήν τέχνη τῆς πεζῆς αὐτοβιογραφίας κάτι ἐντελῶς καινούργιο, καί ἡ

ἐπίδρασή του ἔγινε αἰσθητή ἀπό κάθε Ἕλληνο συγγραφέα, εἴτε Ἀναμνήσεων, εἴτε αὐτοβιογραφικῶν μυθιστορημάτων, εἴτε Ἀπομνημονευμάτων, ἀπό τότε.

Alethea Hayter

THOMAS DE QUINCEY

ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΑΓΓΛΟΥ ΟΠΙΟΜΑΝΟΥΣ

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΕΝΑΜΙΣΗ ΑΙΩΝΑ, ΟΤΑΝ Ο ΤΟΜΑΣ ΝΤΕ ΚΟΥΙΝΣΟΥ ἔγραψε τίς Ἐξομολογήσεις του, ἡ κατάσταση ἑνός ὀπιομανοῦς ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σημερινή. Δέν παραβίαζε κανένα νόμο, ἡ κοινὴ γνώμη δέ στρεφόταν ἐναντίον του, οὔτε συγκεντρωνόταν πάνω του τὸ ἐνδιαφέρον τῆς τὰ ναρκωτικὰ «ἦταν φτηνὰ, ἦταν εὐκόλο ν' ἀγοραστοῦν καὶ οἱ κίνδυνοί τους — ἂν καὶ ἐξίσου μεγάλοι, τότε ὅσο καὶ τώρα — δέν ἦταν κατανοητοί. "Ὅλοι αὐτοὶ πού περιμένουν νὰ βροῦν στὴν ἀφήγηση τῶν ἐμπειριῶν τοῦ Ντέ Κουίνσου παραλληλισμούς μέ τὴ φύση τῶν στοιχείων πού παρέχουν τ' ἀστυνομικά δελτία καὶ τὰ ἱατρικὰ ἱστορικά σήμερα, ὄχι μόνο θὰ ἐκπλαγοῦν, ἀλλὰ τὸ κυριότερο θὰ χάσουν καὶ τὸ νόημα τοῦ βιβλίου τοῦ Ντέ Κουίνσου.

Τὸ θέμα τῶν Ἐξομολογήσεων εἶναι μίᾳ ἐμβάθυνση στό μηχανισμό τῆς φαντασίας, μίᾳ ἐξερεύνηση τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς ἑνός ἐξαιρετικοῦ στό σύνολό του ἀτόμου πού ἔτυχε νὰ εἶναι ἐπιπλέον ὀπιομανῆς, χωρὶς ὡστόσο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία του νὰ μποροῦν νὰ βγοῦν ἔγκυρα συμπεράσματα γιὰ τὸ τί θὰ συνέβαινε στὸν κοινὸ ὀπιομανή.